

I. Dit sijn die croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant.

Eersamen gheduchten vaderen, edelen princen ende heren haren Johanne, bisscop der heiliger kerken tot Utrecht, ende Willame, hertoghe ende greve van den palaes ende prince des lands van Hollant, Johannes van der Beke

I

- *Het eerste hoofdstuk heeft geen titel, daar gewoonlijk de kroniektitel daarvoor in de plaats staat.*

- L1 Dit sijn die croniken van den stichte van utrecht ende van hollant
 L2 Dyt syn die croniken van den sticht van utrecht ende van hollant elck by hem
 K1 Dit sijn die croniken van den stichte van utrecht ende van hollant
 K23 Dit sijn die cronijcken van den Stichte van Utrecht ende van Hollandt
 J1 Dit sijn die croniken van den gestichte van utrecht ende van hollandt
 J2 Dit sijn die croniken van den ghestichte van Utrecht ende van Hollant
 N1 Hier beghint de coronike van den stichte van utrecht ende van holland
 N2 Hier beghint die cronijcke van den sticht van utrecht ende van hollant
 O124 Dit sijn die croniken van den stichte van utrecht ende van hollant
 O5 Dit sint die croniken van den gestichte van utrecht ende van hollant als hierna bescreven synt etc.
 O6 Dit sint die croniken van den ghestichte van utrecht ende van hollant
 O7 Hirna volget ein Cronica vann anbeginne des Bistums ende der Biscopen des Stichts vann Utrecht, oech mede ingetogen vann de Edlenn Hernn van de Greven vann Hollant. Int erste begint de Vurreden inn ditt boeck, ennde dat is dat erste capitul. Vulendende per manus Rodolphi Theodorici de Covordia custodem in Hardenberch tunc temporis Anno 1518.

Geen opschriften hebben L2, M en P, waarvoor M weer nieuwe in de plaats heeft. O3 heeft de eerste bladzijde verloren tot aan: II, 14 Nero de een gheselle was.

- 1 eersamen gheduchten – eersame gheduchtiger P3 eersamighe gheduchtighe P12
 ersamen guden vrunden O7 eersame gloriose M
heren is de vertaling van dominis, waaraan de vertaler haren, domino, toevoegt, wat tegen verwachting bij Willem ontbreekt.
- 2 heiliger wordt in L1 geschreven heilig' op het eind van de regel; normaal is in L1 de spelling met gh, bijv. reg. 6.
palatinus wordt door de vertaler kennelijk als afzonderlijke titel beschouwd, wat Beke misschien ook heeft bedoeld, ondanks ontbrekend voegwoord.
- 3 seu wordt niet onjuist met ende vertaald.
ende prince ontbr O2a4, aanvankelijk ook O2b, maar is daar in margine toegevoegd. des lands is de vertaling van provincie. De uitgave van Buchelius en Lap van Waveren zegt pag. 2 noot a, dat in MS meo staat: Hollandensis et Zelandensis provinciarum. Dat staat inderdaad in het hs D5, waaruit blijkt, dat dit niet de latijnse bron van de vertaler is geweest.
beke – becke O5P1 beecke P2 De auteur wordt alleen met zijn, foutief vertaalde, naam genoemd; zijn qualiteit licet indignus attamen clericus wordt weggelaten. In de zin wordt de pluralis modestiae vervangen door de singularis en het participium door praesens, zodat het zinsverband anders wordt, maar in regel 5 wordt wij gebruikt.

- ombiet u pays, bliscap ende salicheit, ende begheert te beschrijven die jaerlix hystorie, waerof wi juwer heerlicheit doen verstaen, dat wi die geeste ende die daden der heiligher bisscoppen van Utrecht ende der grootmoedigher princen van Hollant vergadert ende bescreven hebben mit groten vlite ende mit arbeide, ende ghesocht uut jaerlix historiën, croniken, boeken, privilegiën, uut dichten ende uut brieven, daer wi welna seven jaer over ghearbeid hebben, eer wijt volbrocht hebben, opdattie ghedenckenisse dier groter heren vermids traechheit dier tijtbescrivere niet ewelike vergheten en blive.

-
- 4 ombiet *L1NO1* ontbiet *L2JKO2456* ontbiedet *O7* ontbiede *M*
pays – paeus *K1* en onverbeterd overgenomen *K23* vrede *PO4*
salicheit – salicheit tuwer eren *M*
beschrijven *KLP* scriven *JMNO*
jaerlix – daghelix *O567*
- 5 juwer *L12* uwer *JKMNO156* vyre *O24* juer *O7* Wegens u in de vorige regel, dat in *L2* geheel ontbreekt, zou men kunnen vermoeden, dat j- een variant is, eigen aan *L1*, waarvoor we *LXX*, 42 kunnen vergelijken. Dan zou dus de auteurslezing u- zijn.
geeste (lat. gesta) is meervoud, maar verscheidene hss hebben -en, daarentegen *O124* geest; yesten *L2*, ook in reg. 13, 15 en 17, terwijl bijv. *J1* geste heeft en later gesten. Hier zullen de copiïsten hun gang zijn gegaan.
- 6 grootmoedigher – oetmoediger *J* grotermoedigher *O124* groter oetmoediger *O5* groet oetmoediger *O6* groetmodigen *O7*
- 7 collegimus wordt vertaald met vergadert ende beschreven .. ende ghesocht apud Egmondam is weggelaten. De uitgave Buchelius-Lap zegt p. 2 noot b, dat deze woorden ontbreken in de Nederlandse vertaling en ook in MS meus codex, maar dit laatste is onjuist, want in *D5* staat f° 1 reg. 10: ap'd egmondā. Omdat de aantekeningen van Buchelius, hs UB Utrecht 793 Hist. 9, geen enkele opmerking hierover maken, neem ik maar aan, dat er een vergissing door Lap van Waveren is gemaakt.
met groten vlite moet de vertaling van studiose zijn.
- 8 jaerlix – jalix *K1* (maar jaerlicxe *K23*)
De chiastische constructie is de vertaler, die de correcte tekst van A historiiis annalibus, cronicis historiiis moet hebben gehad, blijkbaar ontgaan. Of de vertaling van dictamina door dichten zeer goed of zeer slecht is, wagen wij niet te beslissen.
- 9 Herhaling van uut is vermoedelijk slechts stijfbeeld.
welna – vilnae *O256* voelnae *O4* bina *O7* Het zal wel de vertaling van plerumque zijn.
ghearbeid is vertaling van labores volgens hs A, waarbij cum assidua sollicitudine door vlite van reg. 7 zal zijn vervangen. De lezing solitudine van sommige hss zal wel niet aan de Nederlandse vertaling ten grondslag liggen.
- 10 volbrocht hebben is de vertaling van explevimus, waarbij de zinsconstructie is gewijzigd en verbeterd.
- 11 traechheit – krancheyt alleen *O56*
dier tijtbescrivere *LIK*N des scrivers *L2* dier schrivers (op rasuur) *M* der scrivers *P* des tijts *J* der tijt bescriven *O124* der tijt te bescriven *O57* deer tijt te scriven *O6*
- 12 Achter blive ontbreekt een zinsnede in de hss III, waartoe A behoort.

Ende want die geeste der voerseider bisscoppe ende der princen also vele ondermenghet sijn, dat men se niet licht ghescheiden en mach, behoude-
 15 like der geeste horen rechten ganc te houden, daerom so hebben wi onsen lieven heren dese jeghenwordighe historie vergadert ende bescreven van hoer beider geesten, so wi alreorste ende lichste mochten. Welke historie wi uwer weerdicheit senden, daerin te lesen om een dachlix tijtcortinge, ende opdat ghi daerin leert, hoe goet ende hoe blidelic het is, u en de uwe
 20 volc onderlinghe te hebben vrede. Want uwe volc, als men hierna bescreven vint, was van eenre gheboorte ende van eenre manieren ende sonder middel onderdanich den Roemscen keyser, eer Hollant in tweeën wert ghe-
 deylt van den riken coningen van Vrancrijc, als in een bisdom ende in een graefscap. Ende daerom so hout elc mit anderen vrede ende behoet uwe
 25 vrientscap, ende wederstaet uwe viande van buten ende verenicht u ende uwe volc mit onghesceidener eendrachticheit. Ende ist dat ghi eendrachtelike vrede ende vrientscap hout, so en mach u mitter helpe Gods niemant deren, daer ghi te vele steden in deser croniken die waerheit ondervinden moghet, ist dat ghi dese historie neerstelike ondersoeket. Want oronde
 30 den philosoef, die gheschiesse der verledenre tijt sien waerachtighe teykene der jeghenwoordigher ende der toecomender tijt.
 Nu wil wi gaen ter materie deses werkes. Ende wantet waerlike recht ende weerdich is, so beghinnen wi ten alre iersten onse cronike, dat is die tijt te bescreven, van denghenen die alre dinge is beghin ende einde.

-
- 13 geeste is meervoud *blijkens de werkwoordsvorm* sijn; gesticen *J* geesten *K*; in *reg. 15* is het woord vertaling van *cronographia*, in *reg. 17* van *gestis* (*dat. plur.*), wat wordt bevestigd door de overeenstemming van *LN*, terwijl de andere *hss* vormen hebben variërend van *geest* *O1* tot *yesten* *L2*.
- 15 *sentencia* is vrij, maar wel goed vertaald.
- 16 *De incongruentie* meis ... *compilavimus* is door de vertaler verbeterd.
- 19 *Wij interpungeren*, alsof het een *acc. cum. inf. is*, gelijk in het *latijn*; uwe vatten wij op als een meervoud naar de betekenis, maar *L2, J, O156* hebben vol(c)ke, dus *dat. sing.*, terwijl *K* schrijft *uwen volc*. Dan zou een komma achter *volc* moeten staan. In de volgende regel is uwe volc zeker *nominativus*, dat dan ook als *ju volck* *L2* en *u volc* *P* voorkomt.
- 23 coningen – coninc *JK*
divis is verkeerd vertaald evenals *XLI, 21*, terwijl het *XIII, 7* en *XXXVI, 23* wordt vertaald met *heilig*.
 De vertaler volgt niet de afwijkende lezing van *A24: 1,19 principatum et pontificatum*.
- 25 u ende – u in *JK* (*tam ... quam*)
- 27 helpe *LIN* – hulpe(n) de andere *hss*
- 28 in deser croniken – in croniken *KJ* (*cronographie presentis*)
- 29 moghet – moghen *K*
- 32 wil wi *LINIO1* wille wy *L2M* will wij *JIO5* wil wij *O6* willen wij *J2N2O247* willen wi *KP*
- 33 ten ontbr *MNO*
 iersten *L1* yersten *L2* eersten *JK* ierste *N* eerst *MO1* ierst *O2456* eerste *P* ersten (*zonder alre*) *O7* In de *index* spelt *L1* eerste.

II. Van Antonius, die dat ierste casteel timmerde, daer nu Utrecht staet, ende noemdet Antonina.

Daerom van den jaer dat (Adaem), onse ierste vader, ghescepen was v^mc ende xcix op die viii. kalende van januarus op die sonnendagesnacht wert gheboren in Bethlehem der stat in Juda, die Verlosser der werelt, onse here Jhesus Christus, waer God ende mensce, van der saligher maghet Maria, 5 in des keyzers Octavianus xlii. jaer, die die ierste was die men Augustus hiet, ende was een ghebieder over alle die werelt. Dese Octavianus hiet mit reden Augustus, dat is te verstante die een dinc meerret ende oect. Want dat Julius Cesar niet al ghedwongen en hadde ant Roemsche rike, dat dwanc Octavianus, sodat alle die werelt was onder sijn ghebot. Na sijnre doot 10 quam een keyser hiet Tyberius, in den jaer ons Heren xvi, in wies tiden Christus ghecruust was. Ende na hem in den jaer ons Heren xl quam een keyser ende hiet Gajus. Ende na dien quam een keyser ende hiet Claudius in den jare xliii. Ende daerna in ons Heren jaer lviii quam een keyser hiet Nero, die een ghesele was ende dat rike begonste te bevlecken, ende ver-

II

- opschrift heeft, evenals de tekst, Antonius en Antonina in de hss met allerlei variaties.
- Van Anthonius die deerste borch maecte tUtrecht *N* geen opschr *J*
- 1 Adaem KL2P Adam *J* ontbr LIMNO (plasmacionis Ade) *P* zal het wel uit de Clerc uten Lagen Landen hebben, maar hoe deze er aan komt, is niet duidelijk, daar het woord in *M* ontbreekt. Evenmin zien wij de oorsprong van het woord bij L2, dat toch verder geen overeenkomsten met *JK* heeft.
- 3 der stat niet in latijn
- 4 Maria – mariën JNO. Dit laatste kan als oudere dat. fem. wel de auteurslezing zijn.
- 6-13 Uitweiding die we nergens in deze vorm hebben gevonden. Pauli heeft iets dat er op lijkt, maar dat toch anders is: ... subjecit. Huic sequutus est Tyberius, cujus principatu Christus a Johanne baptisatus sub Pontio Pylato ejus praeside passus, Stephanus lapidatus et Saulus ex persecutore in gentium apostolum mutatus est. A quo Cajus Caligula regnum optinuit. Inde Claudius Caesar Evangelii nascentis hostis Christianos in gratiam Judaeorum acerrime vexavit. De jaartallen vinden we bij Martinus Polonus.
- Sev. heeft, temidden van veel andere uitweidingen:* Post mortem Octaviani Tyberius imperavit, sub quo Christus dominus noster crucifixus fuit.
- 6 De vrije vertaling laat niet toe, dat we de latijnse variant van werelt kunnen bepalen.
- 7 oect LIKN oekt *J* oct O1 oeket O2b7 oeket O2a4 oket O56 oeck L2 oick *M* Het verouderde woord is blijkaar door de meeste copiiisten nog begrepen.
- 10 keyser – coninc *JK*
- 11 xl – open plek *J* Het jaartal staat niet in het latijn, evenmin als dat van Nero.
- 13 daerna ... quam LMNO daerna quam ... *JK*
- 14 Nero de een gheselle was ... begin van wat er bewaard is van O3. ghesele LI MN geesele *J* gheselle KO234 ghisele O1 ghiesel alre doghet L2 gijsel O56 gysele O7 Het moet een vertaling zijn van flagiciosus en dan is gesel het enige aanvaardbare. De beste vertaling is overigens de variant van L2, als dit tenminste gesel van alle deugd betekent.

15 mids sijnre onnutte werke die ridderlike oeffeninge vergat. Want hi daghe-
 16 lix te visschen plach mit guldenen zeghenen uutgherecket mit corden van
 17 ziden. Ende die hele stat van Romen dede hi ontsteken mit brande. Ende
 18 na veel stride die hi hadden in die stat, so doode hi siere moeder ende siere
 19 suster ende sinen broeder mitten sweerde. Seneken, die sijn meester ende
 20 sijn ghebieder was, dede hi in den bade laten ter ader ende also versmoren.
 21 Ende nadat hi sunte Peter dede crucen ende sunte Pauwels onthoofden, so
 22 dede hi den kerstinen dat ierste verdriet. Dese Nero, also die Roemsche histo-
 23 rie hout, dede somighe lude van den rade, omdat si sine wreetheit beris-
 24 peden, sonder misdaet doden ende somighe sonder wet uter stat verdriven,
 25 van denwelken twee edel manne waren, die ene hiete Granus ende die ander
 26 Antonius. Granus was een van den edelen senatoren ende Antonius
 27 was een van den weerdighen tribunen. Granus quam mit sinen ridderscap
 28 wanderende doer Gallen ende quam in Ardennen. Daer vant hi in der
 29 woestinen swevelich water, ende daerbi tymmerde hi een palaes, also men
 30 leest, ende daerof hiet dieselve stede ghemeenlike noch huden daghes
 31 Aquis Grani.

Antonius die toech doer Germaniën, dat is doer Duutsche lant, ende quam
 in Hollant, daer hi bi den stroem des Rijns makede ene veste, in den jaer
 ons Heren lxxv, die om die ghedenckenisse sijns namen lange tijt Antonina
 35 hiet. Ende datselve lant besat Antonius voerscreven ende sine nacomelinge
 mit crachten lange tijt, ja so lange dattie Slaven ende die Wilten die stat
 die Antonina hiet, wonnen ende vernielden, als men hierna bescreven vin-
 den sal.

-
- 17 brande – vuere omdat he hadde horen seggen, dat de stadt van Troyen soe groten
 18 brant was, doet die Grieken ontstaken, so wolde hie sien off Romen soe groten
 19 brant solde weesen. Ende nae volle strijden ... L2
- 18 stride – striden *JKL2M* (bella civilia)
 19 siere – sijnre *JKN*
- 19 uxorem *is overgeslagen, evenals Cordubensem, dit laatste misschien door de ver-*
 20 *bastering in A.*
- 21 dat sunte de juiste vorm is, wordt bewezen door sinte Peter ... sunte Pouwels *K*
 22 martirium *is vrij vertaald met bijzonderheden*
- 23 hout – inhout *JK*
- 26 antonius varieert met anth- en -ninus zonder regelmaat. Evenzo de plaatsnaam.
 27 *Het beginnen van een nieuwe zin maakt de vertaling veel beter.*
- 31 aquis grani *KL* aquas grani *J* aquia grani *N* aqua grani *MO*
- 32 duutsche lant *L1O24* duitschelant *K* tduutsche lant *NO1* duytsschland
 33 *JO3* duytssland *MO5* duitlant *O7* dudesch lant *O6* duetsche lant *L2*
- 33 des rijns – des rikes *O13*
- 34 *Het jaartal 65 is, als de andere in dit hoofdstuk, toegevoegd, wellicht uit Martinus*
 35 *Polonus.*
 36 antonina *LMJ* antonia *KNO*
- 35 besat – hiet *N*
- 36 seu *is verkeerd vertaald: de hele zin is wat anders opgevat dan in het latijn.*

III. Hoe die Slaven, die men Wilten hiet, dit lant wonnen.

- Daerna in onlangen jaren overmids der menschen sunden de God an hem wreken woude, so quamen ghewapent mit groter heercracht menigherhande volc uut Barbariën ende uut Broeclanden van den lande dat Scandinavia hiet, die vermids der verhengnisse Gods alle European – dat is een deel
- 5 van der werelt daer Romen ende dit lant in leit – jamerlike quelleden ende vernielden. Ende mit groten bloedighen striden ende manslachte so wonnen si vele conincriken, die aldus gheenoemt waren alse Gippides, Alani, Sarmati, Wandali, Avarri die men oec Hunen hiet, ende Slaven dien men Wilten hiet. Want die Gippides bedwonghen Ytaliën, Alani wonnen Oes-
- 10 terrijc, Sarmati wonnen Pannoniën, Wandali wonnen Affrike, Scoten wonnen Cathaloengen, Hunen wonnen Gallen, Slaven die men Wilten hiet wonnen alle Hollant. Dit wilde volc dat men Wilten hiet, nadat si die stat die Antonina hiet, ghedestruiert hadden, doe tymmerden si een sunderlinge vast casteel, dat van dien wreden volke sinen name ontfinc ende
- 15 hiet Wiltenborch.
- Daerna lange tijt makeden die Wilten een eendrachticheit mitten Vriesen, dat si wouden den Rijn dat rivier opvaren ende mit heercracht vervechten alle tlant van Gallen. Ende also die Roemsche hystorie seit, so was in dier

III

opschrift in O5 abusievelijk boven c. IV geplaatst en dat van II hier herhaald.

Hoe die Slaven O24 Hoe dat die Slaven O56 Van hoe dat de Slaven O3 Wo de Slaven O7 wonnen ontbr. O5

- 1 de L1 O3 die andere hss
- 3 De vertaler kent blijkbaar Barbarije wel, maar Maeotis niet (palus Maeotidis is de zee van Azow); beide zijn onjuist vertaald.
- 4 Europa wordt aangevuld met een verklaring, kennelijk door de vertaler.
- 6 mit – mids KJ
- 7 wonnen alle hss, maar K heeft de vierde keer wannen met a geëxpungeerd en o bovengescreven. Zijn eigen spelling zal -a- zijn geweest.
- 8 Goten ontbr achter Wandali volgens latijn hs A124
slaven dien – slaven die JKMO
- 10 Scoten volgens A2, en ook ChrT, Pauli echter Gothi, Sev. soti
- 11 Avarri zijn hier zonder omschrijving Hunnen geworden
- 13 antonina L1, maar bij verschillende hss is niet te beslissen, of er antonia of antonina staat, dit wegens de mogelijkheid antōnā, waarbij de afkorting zowel één als twee n's kan aanduiden
- ghedestruiert L -yert N -eert JKMO124 ghestrueert O3 destruiert O5 destrueert O6 vernielt O7
- een sunderlinge vast casteel LKNO 1234 een casteel sonderlinghe vast M een vast casteel J een wonderlick stark casteel ende vast O5 een wonderlick starck casteel O6 een wonderlich starch casteel O7
- 16 Alle hss hebben Daerna, maar men zou willen emenderen: Daerna na (Demum vero post) gelijk reg. 1, waar Denique post is vertaald met daarna in
- 17 dat rivier – dat ryveer water O56 die rivier J ontbr MO7 (den rin upfaren)

- tijt een kersten keyser die Valentinianus hiet, die xliiii. keyser van Iulius
 20 Cesar, ende vernam snellike die mare ende die verwoetheit van dien on-
 vroeden volke, ende vergaderde daertieghen een machtich heer ende haeste
 hem, dat onhoorsamige volc te wederstane ende te bedroeven. Daer ge-
 geschiede dattie keyser verwan ende bedwanc dat onhoorsamighe diet ende
 25 behield al hoer scepe, ende voer den Rijn neder, vernielde dat casteel te Wil-
 tenborch ende bedwanc alre ierst die Vriesen, in ons Heren jaer cccc ix.
 Ende keerde vandaen weder mit zeghe ende mit groten love ende was mo-
 ghende keyser daerna somich jaer.

IV. Van Dagobertus die coninc in Oostfrancken was, die Utrecht timmerde
 ende die ierste kerke.

- Daerna een deel jaren alse Eraclius keyser was, in dien tiden was een co-
 ninc in Oostvrancric die Dagobertus hiet ende hadde Hollant in sijn be-
 dwanc, ende dede weder maken een casteel van sunderlingen groten tym-
 mere, ende dedet noemen te Latine Trajectum, dat is te Duutsce een over-
 5 veer. Want men daer overvoerde ende vertollende den casteleyn van U-
 trecht alle comenscepe van menigherhande goede die bi den Rijn voer ende
 bi der zouter zee. Binnen welker montagetge wert ghetymmert die ierste ker-
 ke in die ere des apostel sinte Thomas, in ons Heren jaer vi^cxlii, daer die

-
- 19 valentinianus *KLM* valenunianus *J* valentianus *MNO1234* valentinus *O567*
 xliiii – xl (*open plek*) *M* Bij *Beke en Pauli* is Valentinianus *de 40e keizer*, *Chron.*
T. 41e, D5 44e en Sev. 41us post Neronem.
 22 onhoorsamige *L1* onhoorsame *K* onhoorsamighe *NO1* onghehoorsamme
O24 onghehoirsame *J* onhoorsame *O3* onghehoorsamige *M* onvrode
O5 onhoorsam *O6* ungehorsam *O7* onghelovighe *L2*
 23 *hetzelfde*, behalve onghehoirsamige *JL2* onghehoorsamich *O123* onhoirsame
O5 ungehorsam *O7*
 diet – volck *O23567*
 24 scepe *LNO* scepen *JKM* sheppe *O7*
 25 *Het jaar 409 ook in M, daar de druk een drukfout heeft.*
 26 *gloriosius is niet vertaald, tenzij het, nogal vrij, in moghende is verwerkt.*
 27 *somich ook in M, daar twintich een drukfout is.*

IV

- opschrift: O5 heeft het opschrift van c. III.*
 3-4 *tymmer O3, waarna een stuk verloren is tot aan: VII, 18*
 6 *alle – ontbr MNO*
 voer *LNO56* voeren *JKMO124*
 7 *welker LM welken JNO welke K*
 montagetge *LN* montaenge *KJMO* (emunitatem)
 8 *O heeft geschreven: kerke des apostel sunte Thomaes, herstelt dan zijn omissie door*
er achter te voegen: in sijn ere. Dit moet gebeurd zijn in het oorspronkelijk van O,
want het komt bij alle voor.
in ons Heren jaer 642 ontbr JK. Het jaartal niet in latijn, alleen Sev. heeft 648.

- 10 priesteren arbeit in deden om te bekeren dat Vriessce volc. Mer die arbeit was al om niet, want dat hartneckighe volc meende ummer dat heilige ghelove te keren uut horen landen ende braken die ierste kerke. Ende daerna mit swaren oorloghe moyden si alle Hollant.

V. Waerom dattet Hollant ghenoeemt is.

- Hollant, also men vint bescreven in een boec dat hiet De proprietatibus rerum, in den vijftienden boec, is een cleine provincie, gheleghen bi den ende van den Rine, daer die Rijn in die zee gaet. Ende strecket zuudwart an Brabant, ende oostwart an Vrieslant ende noortwart an die Bertaensche zee
 5 ende westwart an Nedergallen ende an Vlaendren. Ende is een broeclant ende waterich in alle sins mitten ermen der zee ende des Rijns ommevloeyt ghelijc enen eylande, ende heeft binnen walen ende veel meeren ende sunderlinge goet weydelant, waerom daer veel beesten in sijn. Ende die eerde te somigher stede is harde vruchtbaer ende oec sijn daer bossche
 10 in te veel steden, daer wilde beesteken in voeden, waerbi datter goede jacht is. Ende in veel steden ist moerich, daer men ene materie of maket die orbaerlic is te bernen. Ende is een rijc lant alse van den goede dat bi der zee ende bi den rivieren vaert. Van welken lande die hoofstat ghehieten is in den latine Traiectum inferius, mer Utrecht hiet si te duitsche. Want an
 15 Duutslant behoort si na der ghelegenheit, na den zeden, na der heerlicheit ende mede na der tale. Ende dat volc is groot van lichame, starc van crachte, stout van herten, scone van ansicht, eersam van zeden, Gode ontsiende, ghetrouwe ende vreedsam, ende min begheren te roven dan ander Duutsche. Tot hier ist ghenomen uten boeke dat men hiet De proprietatibus rerum.
 20 Na der Duutscher tale ist ghehieten Holtlant, wanter vele boschs

-
- 9 vriessce – vreselike JK (Frisingensis populi)
 10 ummer LNOI immer K ymmer J emmer M ommer O24567
 11 landen LNOI lande JKMO24567 (finibus)

V

- 1 men LMNO ment JK
 3 Ende t/m reg. 6 der zee ontbr O567
 7 De Vertaler heeft een pauze niet achter insule maar achter aquose gelezen, wat misschien wel een betere lezing van het latijn is.
 10 beesteken LN beesten JKMO Ik waag de conjectuur: beeste hem
 15 duutslant L duitsche lant KNO12 duytsche lant JMO456 In L wordt elders duutsch(e)lant geschreven. Maar vanaf XXIV, 123 wordt uitsluitend duutschlant gebezigd.
 18 ende begeren moet worden opgevat als die begeren (intendens)
 20 Holtlant t/m hietet ontbr O
 boschs ende houts – houtes ende boschs NM

ende houts in plach te wassen, mer nu hietet Hollant, want daer een lettere is uutghesneden.

VI. Hoe dat Hollant ghedeilt is in bisdom ende in graefscap.

Die princen van Vrancrijc die Karolingi ghenoeemt sijn, berichteden langhe tijt dat Roemsche rike ende Vrancrike, die deelden alle Hollant, als men hierna bet verclaren sal, in tween heerscappiën alse in een bisdom ende in een graefscap. Want Kaerl die men Martellus hiet, die een hertoghe was
 5 ende die meeste here van Vrancrijc, gaf der kerken tUtrecht die ierste gave, ende coninc Kaerl die men den calen hiet, ende na een Roemsch keyser was, gaf der graefscap van Hollant die ierste heerlicheit. Ende opdat wi be-
 kennen moghen dat alre ierste beghin beide van den bisdom van Utrecht ende van der graefscap van Hollant, so ist ons behoeflic, dat wi onse beghin
 10 maken uter geeste van Engelant.

VII. Van sunte Willibrorts gheboorte.

Also die Engelsche historie inhoudt, so quamen die Nedersassen, die men nu ghemeenlike Vresen hiet, mit ongetellden scepen in Bertaengen, dat men nu Engelant hiet, ende wonnen dat lant ende bleven daer. Ende die bekeerde die paeus Gregorius die heilighe lerer totter gracie des doopsels
 5 bi tween lerers; die ene hiet Augustinus ende die ander Mellitus, als in

22 *achter uutghesneden: bi wille diegeenre diet so visierden J (ontleend aan Clerc)*

VI

Het caput is in J vervangen door de tekst van de Clerc zonder opschrift, en wordt voorafgegaan door een stuk: Ghij sult weten (blz. 8 reg. 5) ... also als dat noch huden des dages is (blz. 11 reg. 11). Opschrift volgens LNO124. Hoe dat Hollant ghedilt is in bisdom ende in graefschap K woe dat Hollant ghedeilt is in een bisdom ende ene grevescap O567

In de index heeft L1 een betere lezing: Hoe dat Hollant ghedeylt is in een bisdom ende in ene graefscap, maar blijkens K is deze lezing niet oorspronkelijk.

1 berichteden L berechten K berechte N bericht O12 berichten O4 hadden .. bericht O567
 4 martellus KLO7 marcellus MNO56 mercellius O12 mertellus O4
 5 die meeste here: *vertaling van maior dominus volgens A23*
 6 keyser was – keyser wert K
 7 heerlicheit – heerscap ende heerlicheyt O567
 10 uter geeste van Engelant – uten yeesten van Yngelant JP *Dit is kennelijk de juiste lezing van de Clerc en niet de door de uitgever blz. 12 afgedrukte, die overigens in een noot de zaak juist toelicht.*

VII

In J vervangen door Clerc.

6 der ontbr K

- Dyalogo bescreven is. Van welken Nedersassen ofte Vresen vermids der voersienicheit Gods gheboren wart een kint dat Willibrordus hiet. Ende zijn vader was Wilgisus ghenoeemt, die gaf dat kint beghevenen broeders te leren, wies clooster dat Harpen hiet; ende daer wart hi cleric gheleert ende
- 10 ontfinc daer crune. Ende tot sinen twintichsten jaer toe bleef hi daer in hogher leringe. Daerna ghinc die jonghelinc van duechden in duechden opclimmende, ende sochte mit groten vlite die sueticheit des scouwenden levens, ende quam tot sunte Egbert den eerdscen bisscop van Noordhummerlant ende is hem naghevolcht als enen oversten meister des scouwenden
- 15 levens al in Yerland, opdat hi daer sonder kommer van tijtliken dinghen mochte oeffenen een heremitelic leven. Ende van desen Egberto meent men dat Willibrordus zijn heilighe priesterlike oorden ontfenc. Daerna also die ecclesiastica historie seit, so sende dese sunte Egbert Wygbertum sinen discipel in Germaniën, opdat hi daer den onghelovighen vol-
- 20 ke leren soude die waerheit der heiligher ewangeli. Mer dese selve Wigbertus wert so wederstaen overmids des viands behendicheit, dat hi mit zijnre lere an dat ongelovighe harde volc alte luttel vorderde. Ende aldus ongedaen zijnre boetscap voer hi weder in Engellant.

VIII. Van sunte Willibrord ende sinen ghesellen, hoe si in Duetschlant quamen.

- In den jaer van ons Heren gheboorte als men screef vi^e ende xc, so en liet dese selve Egbert niet af van sinen goeden beghinne ende sende Willibrordum, die doe priester was, mit elf ghesellen in Germaniën om dat onghelovighe volc te bekeren tot den rechten ghelove. Ende dese waren sunte
- 5 Willibrordus ghesellen ende ghetrouwe medewerkers in den woorde Gods, also Singbertus, Williboldus ende Liwinus in Oestvrancrijc; daerna die abt

-
- 9 harpen *LNO56* herpen *KMO124* heerpen 07 *De Vertaler heeft het latijn h'pēn verkeerd gelezen, in ieder geval de naam niet gekend.*
- 12 scouwenden *ontbr M, dus ook Clerc, JP, maar het komt merkwaardigerwijze wèl voor in één Clerc-hs, zie uitg. blz. 13 noot 3.*
- 13 noordhummerlant – noerthumberlant *K (Northumbrorum) Met reg 18 begint O3 weer: de ecclesiastica hystorie seghet*
- 18 egbert – egbertum *K c. 7 reg. 14-16 zijn door de Vertaler overgeslagen.*
- 20 leren soude *LK* leren mochte *MNO*

VIII

- In J vervangen door Clerc (bijv. reg. 13 duytscher talen)*
- 2 egbert – sint egbert *K* (beatus Egbertus)
- willibrordum – willibrord *K*
- 5 in den woorde – in den woorden *KO7* (in verbo)

- Wineboldus ende twee Ewalde, die papen waren ende martelaers; Werenfridus ende Marcellinus, die papen waren ende confessoren; ende Adelbertus, die een dyaken was ende gaf om Gode over sijn conincric dat hem van
- 10 sinen vader ancomen mochte, ende ghinc mit sunte Willibrord in een elendighe pilgrimaedse. Ende want die heilige leerers ghebornen waren in Enghelant van der Nedersassen gheslachte, daerom <mochten> si de bet prediken die ewangelie in duutscher tonghe.

IX. Van Rabbodus der Vriesen coninc ende van des helichs cruus capelle.

- In den jaer ons Heren vi^c ende xciii versamende Pippinus, moghende hertoghe van Vrancric, een groot heer van ridderscape ende van ghemeente, ende makede ene groote heervaert tieghen Rabode den coninc van Vrieslant. Ende die coninc Rabodus vergaderde een ongetallic heer van Vriesen
- 5 ende wederstont den hertoghe voerseit crachtelike; nochtan bi Gods ghehengenisse so bleef die coninc Rabodus verwonnen. Waerom die hertoghe Pippinus sende Willibrordum den priester mit sinen discipulen in Vrieslant, opdat hi mit sijnre lere den coninc Rabodus ten kersten ghelove soude bekeren.
- 10 Die coninc Rabodus had sine woninge bi enen eylande ende hiet Fostensland, daert harde scone was. Ende om dat onnutte gheselschap der afgode quam daer Willibrordus die priester Gods ende brac daer drie temple die in Jupiters ere waren ghesticht, ende drie menschen doekte hi aldaer, die den viant ende sijn gheselschap versaecten. Rabodus die coninc die meende dat
- 15 ghewelt dat hem ghedaen was te wreken ende gheboot enen van sunte Willibrordus ghesellen te doden, dient mit lote op hem velle. Ende daert lot op vel, die plach altoos Gode te bidden, dat hi martelaer sterven moste. Willibrordus, die versach dat hi Rabodus niet bekeren en mochte van sinen afgoden, ende dat hi luttel zielen daer ghewonnen hadde, wart te rade dat

-
- 12 mochte *L* mochten *KMNO* (potuerunt)
de bet *LIMO56* (fout of oudere vorm) te bet *KNO12347L2*

IX

J volgt grotendeels *Clerc*.

- 1 moghende – die moghende *K*
5 wederstont – wederstoet *K*
7 discipulen *L* discipulen *KNO* gesellen *M* (en *Clerc*, en *J*)
11 *Geheel verkeerd vertaald: sollemnis betekent niet schoon; het gevolg is, dat de verklaring die in het latijn volgt, tot een nieuwe zin wordt gemaakt. Alle hss hebben een punt en/of hoofdletter E, alleen M heeft geheel andere zinswending.*
12 *Dat het drie tempels waren, is afkomstig van de Vertaler.*
15 *De Vertaler volgt hs A, waar dei ontbreekt. Over de grammaticale fout iniuriam sui wordt heengelezen.*
19 wart – wart hi *K*

- 20 hi varen woude in Oostvrancrijc ende die nywe bekeerde onghedoopte in den ghelove sterken woude. Ende vergaderde vele papen die hi vercoos, ende quam daermede totten casteel van Utrecht, dat in dien tiden was in der Oostfrancken machte, daer hi vaste bi sunte Thomas kerke, die destrueert ende vervallen lach, madeke een bedehuus in die ere des heilichs
- 25 cruces in den jaer ons Heren vi^c xcv, daer hi in sette ende wyede die ierste vonte, opdattie ghelovighe om die bescermenisse des casteleyns van Utrecht mochten hebben enen sekeren toeganc, te ontfaen dat sacrament der heiligher dope.

X. Hoe sunte Willibrort eerdse bisscop tUtrecht wert.

- In den jaer ons Heren vi^c xcviij Pippinus die edel hertoghe versach in sunte Willibrordo grote volstandicheit te predicken dat heilighe ewangeli, ende vercreech mit ghestadigher bede an sunte Willibrorde, dat hi te Romen varen woude ende ontfaen daer die benedixie van den paeus ende werden bis-
- 5 scop.
- Sergius die paeus, die die ierste paeus was also ghehieten, wert vermaent van den enghel in sijn visioen, dat hi vermids bede des hertoghen Pippinus desen voerscreven priester Willibrordum waerdelike ontfinc, ende oordienerden in sunte Peters kerke hoochlike mit enen scoudermantel in enen
- 10 aerdschen bisscop, ende behielten bi hem een stucke tijts ende gaf hem enen nuwen name ende hieten Clemens. Ende alse dese Clemens die benedixie van den paeus hadde ontfaen, is hi weder ghekeert in Duutschlant. Ende optie selve stede daer sunte Thomas kerke hadde ghestaen bi den casteel tUtrecht, dede hi maken ene cloesterkerke van canoniken. Ende daer-
- 15 in gheboot hi te stane stadelike des bisscops stoel, want hi dieselve kerke bi sijnre ierster benedixi wyede ende heilichde mit sijns selves hant.

-
- 20 ende die *LMN* ende *KO*
 22 in dien tiden – in tiden *K*
 25 in den *met hoofdletter I in alle hss. Het jaartal ook Chron. T. en Pauli, maar niet Sev.*
 26 salutiferum ontbreekt volgens *hs A.*

X

- opschrift: eerst biscop *K* Het opschrift ontbreekt *J*, want dit volgt *Clerc.*
- 1 jaartal 698 volgens *A.*
 2 willibrordo – willibrord *KMO24*
 16 Aan het slot voegt *L1* in margine in: in die ere s. Martijns. Dit ontbreekt in de andere *hss* en moet een eigen variant van *L1* zijn. Er zou geen enkel probleem zijn, als niet eenzelfde toevoeging voorkwam bij twee kronieken, die verwant zijn met het latijnse voorbeeld, *nl Chron. Tielense en Pauli: in honore beati Martini. Wij hebben het maar weggelaten als niet behorend tot het oorspronkelijke werk van de Vertaler, maar wij zouden het toch wel graag in de tekst zetten.*

XI. Van den heilichdom dat in der kerken van Utrecht is.

Dese heilige kerke tot Utrecht mach mit rechte hieten een coninclic ghe-
 stichte, want si coninge mit erve ende (keysere) mit privilegiën ende mit
 vriheden hebben vercyert. In wilker kerken veel heiligher priestere in voer-
 tiden hebben gheweest, doer wie God vele miraculen ende duechden heeft
 5 ghedaen beide in horen leven ende na hoorre doot. In deser kerken sijn ri-
 kelic gheproevent canonike van groter weerdicheit, die in horen ghetiden
 altoos niet en rusten nachts noch daghes te loven den name ons Heren. In
 deser kerken sijn oec reliquiën ende heilichdom van menigherhande san-
 ten ghebeente, die men daer heeft in groter eren ende in weerdicheit. Ende
 10 oec mede sijn daer die inghewande van ii machtighen keyseren tesamen be-
 graven.

XII. Van Kaerl Martellus ende van Rabodus.

In den jaer ons Heren vi^c ende xcviij Kaerl die hertoghe ende die meeste
 heer van Vrancrijc na des hertoghen Pippijns sijns vader doot gaf hi die ier-
 ste gave der kerken van Utrecht, ende hadde enen groten strijt tieghen den
 onhoorsamighen coninc Rabodum, daer hi vele Vriesen dootsloech, ende
 5 bedwanc den coninc mit crachte. Dese selve Kaerl was ghehieten Marcel-

XI

opschrift: in der LO3567 binnen der K in der heiligher NO124 Voor J geldt
 hetzelfde als voor c.X.

- 2 keysere K ontbr LIMNO keyser L2 (imperialibus)
- 3 priestere L -eren KMNO
- 4 miraculen ende duechden L mirakulen ende dogheden K miraculen MNO
- 6 Clerc heeft (blz. 16 reg. 1-2): ende daer sijn in geprovent rekelike canoniken. Dit vin-
 den we in P, waarbij P1 heeft rykelike canoniken, P2 reckelike canoniken, en P3
 rikelike canoniken. J heeft rikelike canoniken, wat wel de (niet zeer logische) lezing
 van de Clerc moet zijn geweest.

XII

opschrift: martellus LNO47 marcellus KO3 ende marcellus O12 marcellinus
 O5

rabodus LO245 rabbodus K raboldus N radbodus O13

achtergevoegd: ende oren gessellen O5

Fout opschrift: Van sente Wilbrordus mirakel van Kaerl Mar^{inus} O6

opschrift ontbreekt J, hoewel het hoofdstuk vrijwel geheel Beke is.

- 1 jaartal 698 fout in het latijn, o.a. A12, 699 A4; Clerc en J hebben 697.
 meeste heer vertaling van maior dominus A234
- 2 sijns vader LNO56 Clerc sijns vaders JKMO1234
- 4-6 rabodum en rabodus zijn beide acc., en O heeft ook de tweede keer radbodum. J
 heeft beide keren rabodus, terwijl Clerc Rabode schrijft.
- 5 martellus en marcellus zijn bijna nooit te onderscheiden, alleen het opschrift is dui-
 delijker. In de meeste hss schijnt marcellus te staan.

lus ende als hi den coninc Rabodus verwonnen hadde, so nam hine in ghenaden omdat hi hem belovede sonder twivel kersten te werden. In dienselven jare wert vermaent Vulfranus die aerdsch bisscop van Zenoveren vermits godliken visioen, dat hi varen soude in Vrieslant ende helpen sunte
 10 Clement die Vriesen te bekeren. Die daer quam ende so arbeide mit sijnre lere, dat Rabodus die coninc wert gheleert in den ghelove, ende quam totter vonte daer men in dopen soude mit gheveinsder innicheit. Ende als dese selve tyran sinen enen voet hadde gheset int heilighe water ende der heiligher ghelove ware beloefte soude doen, doe sende hem die viant in, dat
 15 hi vragede, waer dat meeste ghetal van sinen Vriesen ware, of in hemelrike of in der ewigher verdoemenisse. Die heilighe bisscop antwoorde, dat alle de Vriesen die in voertiden niet ghedoept en waren, die waren alle in der hellen verdoemenisse. Ende alse die coninc dat hoorde, toech hi sinen voet na hem uter heiligher dope ende sprac: Ic wil liever mit minen voervaders den heydenen hebben veel gheselschaps in der hellen, dan mit luttel
 20 dijnre kersten besitten dat hemelrike. Aldus wart dese coninc Rabodus bedroghen bi des viants rade, ende starf des derden daghes daerna jamerlics doods. Ende na des conincs doot so wert Clemens die Willibrordus hiet vrilike laten varen waer hi woude in Vrieslant, ende openbaerlike prediken dat heilighe ewangelie ende onghedoepte ghelovighe te dopen, ende die
 25 nye ghelovighe te vermen, priestere te wyen ende in elken dorpe kerken te stichten.

- 8 *De auteurslezing moet wel vulfranus zijn geweest, maar er staat nulfranus JLMNO1 milfranus KO23 wilframus O4567 Wylfridus Clerc nylfrydus P aerdsch L eertsche J eerste K aerdsche MN eerdsche O124 eersse O356 zenoveren voluit JLM Clerc zenonēn K cenoveren NO 1-6 cenoven O7 De auteur heeft vermoedelijk zenonēn gevonden en niet geweten, wat hij met de abbrevisatie moest doen. Ook elders heeft hij moeite met -ēn in plaatsnamen.*
- 10 *heeft variaties binnen O: bekeren. Die daer arbeiden daer doe hi quam O1 bekeren. Die daer arbeide Doe hi quam O24 bekeren. De daer arbeide O3567 mit sijnre lere – mit sijnre heiligher lere O1567*
- 12 *men = men ne dese selve JLMNO dese K (idem)*
- 15 *of in hemelrike – tsi in hemelrike Clerc en J*
- 17 *in der hellen verdoemenisse LMNO1234J in die helle verdoemenisse K in der verdoemenisse O57 in ewiger verdoemenissen O6*
- 19 *voervaders – voervaderen KJ*
- 21 *hemelric zonder lidwoord M, Clerc en J*
- 23 *Clemens ontbr JK*
- 26 *nye ghelovighe – nye (nieuwe kolom) ghe K1 nyeghe K23, waar K3 in margine aan toevoegt: nywe gelovighe, blijkens de spelling ontleend aan de uitgave van Matthaëus. J heeft een zowel van L als van de Clerc afwijkende lezing: reg. 23: Ende na des conincx doot so wort Willibrordus geheten vryliken te varen wair hi woude in Vrieslant ... ende die nye gedoopte te vormen, priesteren te wyen ende in elken dorpe kerken te stichten. vermen, confirmare, moet vormen betekenen. M en L2 hebben vernyen, wat in betekenis wel zou kunnen. Clerc mist deze zinsnede, en dus ook P. O6 heeft vromen.*

XIII. Van sunte Willibrordus miraculen.

Nu en willen wi niet vergheten die miraculen ende die ghenaden die God
doer desen heilighen bisscop heeft ghedaen, die wi becreven ghevonden
hebben in ouden boeken van sijnre heilicheit. Het gheschiede tot eenre tijt
dat alle die van sijnre gheselschap waren, leden groten onverdrachliken
5 durst, alsoe als si mit hem voeren bi den oeyer van der zee, die kerken vi-
sitieren van sinen stichte. Ende si ne hadden ghenen wijn ende dat water
was daer zout. Des die heilighe vader een medeliden hadde mit sinen dis-
cipleen, ende hiet enen die hem heymelic was sine tente uutreken ende
daerin een cleine culekijn graven. Doe ghinc die heilige bisscop in die tente
10 allene ende bat Gode innichlike om water, ende rechtevoort so vloyde uter
souter eerde hoop van verschen watere, also dat alle dorstighe putten uut
dier fonteyne waters ghenoech. Ende om die heilicheit des bisscops die si
daeraen bekenden, so loveden si ende benedieden si die almachticheit ons
Sceppers. Ende dieselve fonteyne is in enen dorpe hiet Hello bi Alcmaer,
15 ende is gheheten noch huden daghes sunte Willibrords put.
Het gheschiede dat dese selve sant Clemens die Willibrordus hiet, voer in
een eylant, hiet Walgheren, om dat heydene volc dat daerin woende, te be-
keren totten kersten ghelove. Daerin vant hi een beelde ghemaect na Mer-
curius den afgod, dattie lude daer in grooter eren oeffenden. Wilc beelde
20 dese heilige bisscop temale brac ende den onheilighen afgod onweerdelike

XIII

opschrift: Van sinte willibrords mirakel *K*
Van sinte wilboorts miraculen *N*
Van sinte willibrordus miraculen *O1*
Van sunte wilbrordus mirakelen *O5*

geen opschrift J, want dit volgt enigszins de Clerc.

- 7 Achter zout geen leesteken of hoofdletter, behalve Des *J*.
8 tente – tenten *JK* (tabernaculum)
10 vloyde – vloydet *JK*
12 fonteyne – fonteynen (*oudere dat. fem.*) *K*
14 hello – helige loe *O567*, maar ook *Clerc en P.* bi Alcmaer is misschien een vrije
vertaling van in territorio.
16 sant Clemens – sant Clement *K* sinte Clemens *J*
18 totten – ten *JK*
daerin – daer *KJ* (*ubi beslist hier niet*)
19 afgod – afgode *JK*
dattie *L1* – dat die *JKMNO*
20 ende t/m vernielde *LNO* ende ... vermaledide *O5* ende verderf den ongeheilich-
den afgod ende onwairdeliken vernielde *J* Deze lezing zou te verklaren zijn uit die
van *K*, maar *J* is niet van *K1* overgeschreven; wij zouden kunnen aannemen, dat
het voorbeeld van *J* en *K* (toevallig) dezelfde regelverdeling had als *K1*. Dit schrijft:
ende ver (laatste woord van *f*° 10) den ongheheilighen afgod onweerdelike verniel-
de. Dit is bij *K23* niet onhandig verbeterd in: ende voor den ongeheyligen affgode
onweerdelicke vernielde.
Zeer kort is M: brac ende vernielde.

- vernield. Doe quam die behoeder des afgods ende sloech den heiligen bisscop mit enen sweerde op sijn hooft ende meende dat onrecht dat sinen god ghedaen was te sachten mit des heiligen bisscops bloede. Maer die-selve moordenaer overmids godliker wrake wert hi ghegrepen van den
 25 viant rechtevoert ende also ghequelliet dat hi op den derden dach starf onsalichlike. Ende die heilighe bisscop bleef ghesont ende ongequetst vermids der gracic Gods, diene bescermde, ende predicte in elken dorpe die ewangelie des vreden volstandelike.

XIV. Van sunte Willibrords doot ende sijnre ghesellen.

- In den jaer ons Heren vii^c ende xxxvi opten vii ydus in november starf dese sunte Clement, die Willibrordus hiet, ende gaf onsen Scepper sine salighe siele, nadat hi die heilighe kerke van Utrecht eerlike bericht hadde xl jaer. Wies licham ghevoert wart in een cloester van sunte Benedictus oorde, dat
 5 Eptreveren hiete ende is ghelegghen in den ghestichte van Trire, dat Willibrordus selve in voertiden ghesticht hadde ende versiert mit menigherhande weldaden mit sijnre disciplen goede, dat hem van horen ouders anghemen was, daer grote graciën ende miraclen dicwile gheschien overmids sijnre verdiente, die claelike in sijnre legende bescreven sijn.
 10 Dese heilighe bisscop doe hi in levenden live was, sende hi sine disciplen in allen hoeken van sinen stichte den onghelovighen volke te leren den wech der ewigher salicheit. Daerof was Adelbertus ghesent in Kenemerlant, daer hi ghesterkede die versameninge der nywer bekeerde in den heiligen ghelove. Die nadat hi veel heidene bekeert hadde ende sijn leven
 15 eerlike gheënt hadde, doe ruste hi in Gode salichlike optie vii kalende van julio, ende wart begraven tot Egmonde mit sulker ere als hem betaemde.

-
- 23 mit des *JLNO* mitten *K* mit den *M en Clerc*

XIV

- opschrift ontbr J, maar de tekst is niet die van de Clerc.*
 ende sijnre ghesellen ontbr. *O124*
- 3 primo *ontbr volgens hss III*
 heilighe – selve *J* Het woord komt niet in het latijn voor.
 jaer *ontbr K*
- 5 eptreveren (*is ontstaan uit de reeds in latijnse hss gemaakte fout ept'nēn*)
KLINI optreveren *JMN2P12* optrevezē *P3* up Treveren *Clerc* epcroveren
O12a eptroveren *O3* optroveren *O2b ontbr L2* echternaet *O4* echternaich
O56 alternacht *O7 dgstr en verbeterd in marg. in echternaet O2a*
- 7 goede – goeden *K* (*kan beter zijn: patimoniis*)
- 8 graciën ende miraclen – miraculen *JK* (*miracula*)
- 12 adelbertus – aelbertus *JK*
 kenemerlant – kermerlant *JK*

- Wes bedehuus noch daghelix versiert is mit menighen duechden, ende wert alle daghe gheëert mit groter weerdicheden van goeden kerstene luden. Dese heilighe confessoer was onder allen sunte Clements ghesellen verheven sodat hi dyaken was, ende daerbi so meent men, dat hi de ierste archidyaken, dat is die ierste doemproefst tot Utrecht was.
- 20 Sunte Werenfridus, die een heilich priester was, die wert ghesent in die Batu, te predicken die heilighe ewangelie, ende berichte die kerke ende dat volc tot Westervoert, ende mit exempele sijns heilichs levens so bekeerde
- 25 hi veel lude ten ghelove. Ende hi ruste in Christo Jhesu optie xix. kalende van september ende wart begraven tot Elst, daer in voertiden sinte Clemens die Willibrordus hiet, een kerke ghesticht hadde ende ghewyet in die ere onses Verlossers.
- Die twee Ewalden, die papen waren, ghinghen in een lant hiet Nabiën ende
- 30 predicten Christum daer, ende toghen vandaen voert in Zassen, daer si ontfeugen die crone der marteli, want si daer gedoot worden voert ghelove optie v. nonas van october.
- Sunte Singbertus, die sunte Clemens een trouwe helper was in den woorde Gods ende mit hem bisscop, nadat hi vele heidene bekeert hadde, so ruste
- 35 hi in Gode salichlike.
- Williboldus die ghinc in Oestvrancrijc, daer hi tghelove predicte, ende wert daer bisscop ghemaect tot eenre stat hiet Heysten, ende Winniboldus sijn broeder wart abt gheoordiniert tot Heyndelam, ende sunte Walburch was hoor suster. Sunte Liwijn doe hi in verren landen had ghepredict die heilige
- 40 ewangelie wart hi daer bisscop ghemaect.
- Sunte Marcellinus die levede hierna lange tijt, totdat sunte Gregorius paeus wert, ende leerde den volke dat over IJsel woent den wech des ewichs levens.

-
- 17 wes – wies *JK*
- 18 gheëert – eert *K*
waerdicheden – waerdicheit *JK* (reverenciis)
kerstene – kersten *JK*
- 20 archidyaken, *met verklaring domproefst van de vertaler.*
- 23 die kerke ende – *ontbr O*
- 26 honorifice cum miraculis *ontbr III*
- 27 laboriose *ontbr III*
- 29 nabiën *fout van het latijn: nabiam*
- 34 fuit qui *ontbr misschien volgens III; de datum en het woord confessor ontbr volgens III.*
- 35 in gode – gode *K*
salichlike – zalicheit *N*
- 36 oestvrancrijc – oestvrancken *JK*
- 37 heysten en heyndelam *uit afkorting verkeerd begrepen.*
- 39 achter suster is de bijstelling weggelaten volgens *III*
landen *LMO* lande *JKN* (terris volgens *III*)

XV. Van sunte Bonifaes.

- In dier tijt dat Clemens die Willibrordus hiet die kerke tot Utrecht eerlike berichte, quam een priester, die Winfridus hiet, uut Engellant in Duutschlant, opdat hi mit sijne lere mochte verdriven die oefeninge der afgode ende dat saet der heiligher ewangelië in der ruder lude herten zayen. Den-
- 5 wilken priester sunte Clemens werdelike ontfenc ende bat dat hi hem een trouwe hulper wesen woude in der lere des heilichs ewangelijs. Winfridus, die den goeden man niet weygheren en woude, bleef bi hem in der kerken tot Utrecht xiii jaer ende bekeerde dat onwetende volc van haren afgoden ter rechter ghelove.
- 10 Daernaë pensde dese Winfridus datter vele volcs was in dwalinge, die behoeflic waren, dat men se bekeerde totten rechten ghelove, ende daer waren luttel arbeiders, ende nam oorlof an sunte Clemente ende voer int hoghe Duutschlant, ende quam tot eenre stat die Mense hiet, daer hi leerde dat woort der ewigher salicheit, ende bekeerde die Oostfrancken ende die
- 15 Doringen mitter hulpe Gods van hore dwalingen. Ende want in dien tiden die bisscop van Mense starf ende ruste in onsen Here, so quam Kaerl die hertoghe ende die overste ende maecte een versameninge mitten prelaten, ende begheerde dat men Winfridus den priester setten ende kiezen woude in des biscops stoel, die daer open was, want hi een hoech leerer ware in
- 20 den heidenen te bekeren. Aldus wart Winfridus bisscop ghecoren te Mense in der stat, ende voer te Romen om te nemen die benedixie van den paeus. Dien Gregorius die ander paeus also ghenoeemt weerdelike ontfinc, ende gaf hem die benedixie ende makeden aerdschbisscop ende cleden mit enen scoudermantel, ende gaf hem enen nywen name van sunderlingher gunste
- 25 ende hieten Bonifacius.

XV

geen opschrift JN

- 2 duutschlant *LIN* duutsche lant *KL2O12* duytchlant *JM* duytche lant *O34*
duytslant *O5* duetslant *O6* duytslant *O7*
- 4 herten – herte *KM*
- 8 paganum *ontbr III*, dus onwetende zal wel op barbara slaan
- 10 vele volcs – vele volc *K*
- 13 duutschlant *JLIM* duutsche lant *NO126L2* duytslant *O5* duytche lant *O34*
duutsche *K*
denuo ontbr volgens III
die mense hiet – hiet mense *K* – heet mens *J*
- 16 *De zin is anders gebouwd dan de latijnse, want Karel Martel roept daar de primates cum prelatis bijeen, terwijl in het Nederlands kwam Karel en de oversten, die een vergadering met de prelaten maakt. Op het enkelvoud is eigenlijk geen enkele verklaring van toepassing.*
- 19 hoech leerer is kennelijk de vertaling van predicator inclitus
- 22 ander staat in de meeste hss, speciaal *L1*, als and', wat men ook kan lezen als and(e)re

Ende also Bonifacius mit bisscops ere versiert was, is hi weder ghekeert te Mense, ende predicte ende leerde ende verdreef alle ongelovicheit uten utersten enden van sinen Stichte, alsoe dat die heidene die in sinen stichte waren ghemeenlike die oeffeninghe der afgode versmaden ende hielden
30 hem an die lere des heilighen gheloven.

XVI. Dat Bonifacius bisscop tUtrecht wart.

Onlange tijt daerna vernam Bonifacius, dat Clemens die Willibrordus hiet van deser ellendigher werelt ghevaren was, ende die kerke van Utrecht was sonder herde, doe vergaderde hi enen heilighen zeent van bisscoppen, ende overdroeghen dat si Lullen den eersamen priester oordineerden bisscop te
5 Mense. Doe en merrede Bonifacius niet, hi ne voer tot Utrecht bi rade Kaerls des hertoghen ende nam aen te regieren die kerke die sonder troost was, in den name Gods, opdat dat volc dat hi in voertiden mit groten arbeide bekeert had, niet weder en keerden totten afgoden des si ghewone waren, mer dat hi se houden mochte mit sijnre lere in den anxe Gods ende
10 in den rechten ghelove.

Dese edel bisscop woude vermeren den dienst ons Heren ende stichte binnen der stat van Utrecht ene canonike cloosterkerke al vaste bi den iersten bedehuse des heilighen Verlossers. Dese kerke heeft veel namen also men leest, mer ghemeenlike is si gheheten Oudemunster, dat is lichte daerom
15 dat die overste kerke van Utrecht onder tiden vermaket ende vernywet is, mer dese kerke is in horen ouden tymmer ghebleven tot nu toe ende niet vernywet. Somighe lude seggen, dat sunte Clemens die Willibrordus hiet

-
- 28 *cunctis ontbr volgens III*
 utersten – *ontbr NO* (*O5* heeft uyt synen stichte)
 29 *ghemeenlike zal wel de vertaling zijn van maxime, variant van III*

XVI

- 3 sonder herde – sonder hoede *JK* (*pastorali regimine viduata*)
extimplo ontbr volgens III
 4 si Lullen den eersamen priester *KL* sij sulken eersamen priester *J* si den eersamen priester Lullonem *MO56* si den eersamen priester *N* men enen eersamen priester *O1* sie den eersamen priester *O2* se den eerberen priester *O3* men den eersamen priester lullo *O4*
Dei ontbr volgens III
 5 *Hoewel men verwacht, dat exorante volgens III ontbr., schijnt het toch in de woorden bi rade aanwezig te zijn.*
 6 te regieren die kerke – die kerke te regieren *JK*
 7 mit groten arbeide – *ontbr MNO*
 12 *Hoewel in III primordialis bij Salvatoris staat, is het toch goed vertaald.*
 13 *is fout vertaald: titulis betekent niet namen en privilegiata wordt vergeten.*
 16 in horen – horen *KJ*
 17 Clemens die Willibrordus hiet – Willibrordus *MNO*

dese kerke ierst stichte ende proevende daerin lxxx canonike, daer dieselve Clemens xl weder utnam ende settese in sunte-Martijnskerke. Mer is dat
 20 also, so en segghen wi daer niet tieghen, doch en vinden wi ghene sekerheit daerof in privilegiën noch in historiën. Dese bisscop Bonifacius berichte die kerke van Utrecht eerlike als een wijs ghetrouwe knecht, die harde wacker was in den zielen te winnen ende van den heidenen te bekeren, die sinen Here dubbelen scat wederbrochte.

XVII. Van der twidrachticheit der kerken van Colen ende van Utrecht.

In desen tiden is een twidracht opghestaen tusschen der kerken van Colen ende der kerken van Utrecht, nadat Bonifacius eerdsche bisscop van Utrecht bi ghehete Zacharias des paeus, die den hertoghe Pippijn van Suessen had ghezalvet te wesen coninc van Vrancrijc, denwilken hertoghen
 5 Clemens die Willibrordus hiet in voertiden ghedoept hadde int rike van Germaniën. Doe seide die eerdsche bisscop van Colen dat dat casteel ende die kerke van Utrecht tot sinen ghestichte behoorde ende dat Dagobertus die coninc daertoe ghegheven hadde. Hiertieghen seide Bonifacius die eerdsche bisscop van Utrecht, dat sine kerke sonder middel behoorde den
 10 stoel van Romen. Waerom dese selve Bonifacius desen twist dede scriven in enen brief, dien hi onsen heiligen vader Stephano den paeus sende, inhoudende aldus:

Enen neerstighen here een uutghesondert bisscop Stephaen den paeus die

19 is dat – ist dat *K*

20 en *t/m* daerof – en vinden wy daer geen sekerheit of *M* wi en vinden daer ghene sekerheit of *KJ*

24 *In N volgt op wederbrochte zonder leesteken* ende der kerken van Utrecht. Nadat ... *Dus het opschrift en de eerste zin van het volgende hoofdstuk zijn overgeslagen.*

XVII

Opschrift ontbr J, hoewel J hier niet de Clerc volgt, die dit hoofdstuk niet heeft. N heeft opschrift en eerste regel overgeslagen t/m Colen. Dit laatste woord staat in LI op het eind van de regel, maar dat zal wel toeval zijn.

1 opghestaen – opghenomen *M*

2 Nadat met hoofdletter bijna alle hss.
 eerdsche – eerste *K* (reg. 6 en 9 evenzo)

3 die in deze zin staat in alle hss, maar zal toch moeten vervallen, wil de zin goed lopen en met het latijn overeenstemmen.

suessen – sussen *K* sassen *J*

4 ghezalvet – ongheert *O5* ungiert *O6* omgekert (!) *O7* gesent *P*

7 ghestichte *LNO* stichte *JKM*

8 die coninc – ontbr *O*

11 heilighen – ontbr *JK* (sanctissimo)
 den paeus sende – sende den paeus *O*
 inhoudende – inhoudendende (!) *LI*

cleyne Bonifacius ghesent in Duutschlant, ombiet u ende der heiligher ghe-
 15 lovigher kerke salichet ende begheerlike minne in Gode. Want in des paeus
 Sergius tiden quam te Rome totter Apostele kerke een man van groter hei-
 licheit ende abstinencie, dat is soberheit van levene, gheboren van der Sas-
 sen gheslachte, die Willibrordus hiet, denwelken dese voerseide paeus oor-
 20 dineerde bisscop ende noemden Clemens. Die hi sende te bekeren dat on-
 gelovighe volc in Vrieslant, dat leit bi den oeveren van der Westerzee. Die
 1 jaer lanc predicte ende leerde dat voerseide Vriesche volc ende heeft wel
 dat meeste deel van dien luden bekeert ten kersten ghelove, der afgode
 temple ghebroken ende kerken ghesticht, die overste kerke tot Utrecht in
 die ere sunte Martijns ende een ander kerke in die ere des heilighen cruces
 25 in der stede daert casteel staet dat Utrecht hiet. Daer hi bleef tot in sinen
 oûden daghen prediken ende leren den wech der salicheit. Ende sette bi
 hem enen anderen bisscop, die sijn suffragaen ende sijn hulpe was. Ende
 doe hi volendt had sine lange jaer, voer hi in vreden tot Gode. Kaerloman-
 nus, die prince van Vrancrijc, beval mi in dien stoel te ordinieren enen bis-
 30 scop ende dat heb ic ghedaen. Nu coemt die bisscop van Colen ende trect
 desen stoel aen hem, daer Sergius die paeus desen voerseiden Clemens in
 gheset ende oordiniert had, ende seit dat hi hem toebehoort om een fun-
 dament van eenre cleinre kerke die de heidene destrueerden, die Willibror-
 dus vant in die stat van Utrecht ghebroken ter eerden toe, ende die hi mit
 35 sinen arbeide ende cost van den fundamente optymmerde ende wyede in
 die ere sunte Martijns. Ende seit dattet casteel van Utrecht ende die ghe-
 broken kerke die oude coninc Dagobertus van Vrancrijc gaf der prochie

-
- 14 cleyne *ontbr O3567*
De in het latijn bedorven zin is in de vertaling aardig terechtgekomen.
 ombiet *L* ontbiet *JKMNO*
- 16 Rome *L* Romen *JKMNO* *De laatste vorm is als dat. fem. misschien de auteurs-
 lezing.*
*De Apostelkerk is een vrije vertaling van ad limina Apostolorum, en voor de dui-
 delijkheid is Rome ingevoegd.*
- 17 *De verklaring van abstinentie staat niet in het latijn.*
- 19 noemden – hieten *JK*
- 20 oeveren *KLI* oever een *L2* oevere *J* oever *MO124* over *N* overlant *O3567*
- 21 dat voerseide Vriesche volc *L* dat voerseide Vriesche lant *N* dat Vriesche lant *M*
 dat voerseide Vrieslant *O* dat vriesche volc *KJ* (prefatam gentem Fresorum)
- 22 van dien luden bekeert – bekeert van dien lude *KJ*
- 23 *Achter ghesticht wordt het voegwoord et weggelaten en zo de mishukte latijnse zin
 verbeterd, zodat reg. 23-24 een appositie bij kerken wordt.*
- 26 ouden – enden *O*
- 27 sijn hulpe *LNO* sijn hulper *JKM*
- 28 volendt had – hadde volent *KJ*
- 29 te ordinieren enen – te ordineerden *NO124* toe ordinerende *O3* toe ordineren
 den *O56*
- 32 oordiniert – gheordineret *KJ*
 ende seit dat hi hem toebehoort – *ontbr JK* (ad se pertinere dicit) *In K3 in margine
 toegevoegd uit de druk van Matthaëus.*

van Colen mit sulker vurwaerde dattie bisscop van Colen dat onghelovighe
 40 Vriessche volc bekeren soude totten ghelove mit sijnre lere. Dat hi niet en
 dede: noch hi en predicte noch en leerde noch en bekeerde die Vriesen,
 mer si bleven al ongelovich ende heiden, ter tijt toe dat Sergius die overste
 bisscop des stoels van Romen desen voerseiden knecht Gods Willibrordum
 sende, die Vriesen te bekeren. Die dat volc bekeerde totten ghelove Christi
 als ic voerseit heb. Ende nu wil die bisscop van Colen dien stoel dien Wil-
 45 librordus die heilighe lere beseten hadde, an hem trecken, dattie stoel niet
 en si onder den paeus van Rome sonder middel, mer dat hi onder hem si.
 Daer ic hem op antworde, dat ic ghelovede ende oec redeliker ware, dat
 gheschien soude des paeus Sergius ghebot ende sine ordinancie, die hi ghe-
 daen hadde, dat hi sende den eersamen lere Willibrordum ende datter
 50 soude wesen eens bisscops stoel onder den paeus van Romen, die Vriesen
 te bekeren, want een groot deel dies volcs noch ongelovich is, dan het des
 bisscops van Colen wesen soude om een fundament van eenre cleinre kerke
 die daer vervallen lach ende die heidene vernielt hadden ende bi versume-
 nisse der bisscoppen was begheven. Mer die bisscop van Colen en volghes
 55 niet. Nu bid ic u, dat ghi mi hierof weder ombieden wilt u oordel ende een
 antworde, of dat recht si; ende oft u wille is dat ic den bisscop van Colen
 wedergeve, so confirmeertet ende sterket mit uwer moghenthede. Ende
 ist dat ghi wilt dattet een bisdom blive onder u sonder middel, so wilt mi
 senden cotype uut uwen scrijn, hoe dat Sergius die paeus Willibrordum bis-
 60 scop maecte ende senden aldaer, so mach ic mit uwer moghenthede ver-
 winnen ende wederstaen alle dieghene die hier jeghen seggen. Ende ist dat-
 tet uwer heilicheit anders beter recht duncken sal, daerof wilt mi laten we-
 ten uwen raet als een vader sinen kinde, opdat icken volghen moghe.
 Dese brief van berade sende die bisscop Bonifacius in den hof te Romen,
 65 die onlange tijt daerna eer dese boetscap volendet was, so ende Bonifacius
 sijn leven ende starf martelaer.

-
- 39 Vriesche *ontbr O*
 41 ter tijt – totter tijt *KJ*
 43 bekeerde – begheerde *KI*, maar bekeerde *K23*
 51 dies volcs – des volcs *KJ* (gentis illius)
 53 Ende bi *met hoofdletter LNO geen hoofdletter JM* Ende die *met hoofdletter K*
 54 volghes *KLINO1* volchdes *JO4* volghedes *L2O256* volgede des *O3* verfol-
 gede dit *O7* *De zin ontbr M*
 56 of ... oft *LMNO* oft ... *KO5* of ... *J*
 57 sterket *LMNO3* sterctet *JKO124* sterkedet *O56* gesterkt *O7*
 57-58 *De zin die begint met Ende ist, is vrij vertaald, maar de bedoeling is juist weerge-*
geven. Waarschijnlijk is er gelezen vos potestis volgens III.
 60 uwer – *ontbr K u J*
 62 duncken sal *LNO* duncket zel *K* duncket *J* dinct *M*
 64 dese *LN* desen *JKMO*
 65 daerna – daer *K*

XVIII. Van sunte Bonifae ende van sijnre ghesellen marteli.

In den jaer ons Heren vii^e ende lii vernam Bonifacius bi godliken inspreken dattet ghenaechte sijnre marteli ende sinen sterven, ende oordinierde enen eersamen man, die Gregorius hiet, te wesen biscop tot Utrecht. Ende Bonifacius mit Eobano sinen medebiscop, Wintrungo, Waltero ende Adelberto priesteren, Haymundo, Stirbaldo ende Bosono dyaconen, Wackero, 5 Gundero, Hildero ende Bertulfo monicken, ende daertoe omtrent xxx heiligher eersamer manne, ende voeren den vloet neder ende quamen in Vrieslant tot dien onghelovighen volke. Daer si haer tenten sloeghen opt lant ende rusten hem daer een luttel. Daerna Bonifacius, die een bode der 10 waerheit was, begonste volstandelike te boetscappen die ewangelie des vreden, also dat somighe Vriesen oflieten haer onghelovicheit ende namen ane die wet ons Heren Jhesu Christi.

Mer die oude viant, die altoos des menschen salicheit benijdt, wederstont dit mit alle sinen crachten ende verweckede een bloedighe partie tieghen 15 dese heilighe lerers, die liever hadden te sterven dan of te laten des duvels maniere die hoer ouders ghehantiert hadden. Mer dese heilighe biscop, die niet en ontsach dat dreyghen des verwoeden volcs, trooste ende ghestarkede sine disciple ende opende sijn boec ende en liet niet of te prediken dien onghelovighen luden dat woort der ewigher salicheit. Mer die 20 vleischouwers stoppeden haer oren als een doef serpent ende en wouden niet horen die vaderlike lere, mer mit speren ende mit sweerden sloeghen ende staken si die knechte Gods ende dodense mit menighen wonden op dien dach die nonas hiet in der maent die junius hiet. Der heiligher martelaer was lii bi ghetale, die alle volstandich bleven tieghen dat onghelovighe volc totter doot toe, ende vercoren die ewighe benedixi vor die pine 25 ende gaven hemselves wellichlike toter marteli, die in een stedeken dat Dockem hiet om den name ons Heren Jesu Christi tesamen ghedoodt wor-

XVIII

opschrift bonifae – bonifacius JK

- 1 godliken inspreken JKL godliken insprekinghe MN gotliker sprekinge O
 2 enen eersamen man – een eersam man K
 8 volke – luden JK (populum)
 10 boetscappen – prediken O
 11 somighe *met geradeerde* n LI
 namen ane – namen O567 nemen O3 minneden O24 (*in marg.:*) min (*nieuwe regel op rasuur.:*) neden O1
 16 maniere – manieren JK (paternas tradiciones)
 17 ghestarkede LI starkede KJMNOL2
 18 boec – bloet O234
 23 der heiligher martelaer KLIJ der heilighen MNO (sancti martires) L2 heeft: maent van junius der was lii by ghetael
 27 dockem – dochem JK
 ghedoodt – ghedoept O5

- den, ende in dat hemelsce palaes mitten seghe der marteli alle ghecroent
sijn. Ende sonder merren so haesten die verwloedde Vriesen des heiligen
30 bisscops boec an stucken te sniden ende also uut horen lande die kersten
ghelove te keren. Mer die godlike cracht verhielt dat boec gheheel, datter
niet letter aen ghequetst en was onder alle der heidene handen, daer in
ghescreven was die salighe lere des ewighes levens.
Ende als dit ghesciet was die bloedighe vleischers die hem seer verbliden
35 om den moort die si an desen heiligen luden gewrocht hadden, sijn weder
thuus ghekeert om te maken enen feesteliken dach mit eten ende mit drin-
ken in groter bliscap. Ende daer gheschiede een mirakel dat alsulc nye
gheen ghehoort en was, want alle deser moordenaer brode sijn verwandelt
in harde stene, die men noch huden daghes behout in Vrieslant om een
40 ghedenckenis der heiligher martelare. Daer quamen somighe kersten lude
ende versamenden xiii lichamen van desen heiligen martelaers ende voe-
ren daer snellike mede over den vloet ende groeven se tot Utrecht in sunte
Salvatoors kerke mit groter waerdicheit, also betamelic was. Mer sunte Bo-
nifacius licham des hoghen martelaers, vermids miracelen die God vertoende,
45 is ghevoert tot Sulden in een clooster van sunte Benedictus oorde in den
ghestichte van Mense, dat hi in voortiden in der wostine van Botoniën in
groter eren ghetymmert hadde ten ewighen love sijns namen, daer dese glo-
riose martelaer menigerhande doghede ghedaen hevet in groter eren ver-
socht wert van devoten kerstinen luden.
50 Dese bisscop van Gode uutvercoren was die ander eertsche bisscop tot U-
trecht, die na sunte Clemens doot, die Willibrordus hiet, dat voerseide
sticht xvi jaer eerlike berechte ende wiselike. Ende na sijnre doot was die
kerke van Utrecht noch nywe ende harde cranc ende si ne had ghenen eerd-
schen bisscop, want si tieghens die kerke van Colen, die overvloyende rijk
55 was, daerna gheen pleyt houden en mochte. Ende binnen corter tijt daerna
quamen die Denen ende sloeghen doot bina allet volc in den stichte van
Utrecht, sodat dat voerseide land een wijltijts droech doorne ende distele,

-
- 31 verhielt – behielt JK
32 was – wert K wort J
37 nye gheen LJO42 niet engehen K nie NO1356 geen mer M
38 deser – dese K
omnino is weggelaten in III en dus niet vertaald.
42 almere, in *hs A* almam, wordt vertaald met vloet, waarbij misschien is gedacht aan
alveum, (rivier)bedding. In regel 7 staat in *A* echter flumen alme'
45 sulden alle *hss*, verlezing voor: fuldēn
46 botonien alle *hss*, volgens sommige latijnse *hss*
48 Men zou ende achter hevet willen toevoegen, maar het staat alleen in *M* en *L2*
50 van gode –van K dan J
53-55 had ... mochte LINO1 hadden...mochten JKO3L2 hadde...mochten
MO6 hadden...mochte O24 hadde...konden O5 hadde...konde O7
56 bina – welna JK

wantet ghene bouman en hadde. Ende daerom, want die bisscopen van Utrecht so arm worden, so en mochten si den hof van Rome niet versoeken om die eerdse bisscops benedixi. Ende dus so mosten si van armoede nemen simple benedixi van horen naesten eerdschen bisscop alse abten, ende deden misse lange tijt sonder bisscops infule.

Nu en sal men oec mit swighen niet vorbiliden die bitter wrake die God liet gheschien om die doot sijnre hogher martelare. Een prince int verre Vrieslant die Widichindis hiet, quam mit ontalliken vechters over die Lauwers in die Oesterghe ende in die Westerghe ende destrueerde die ende maecte se also bloot oft ene wostine ware. Ende alle die daerinne woenden die hi crighen conde, sloech hi doot in wrake der heligher martelare.

XIX. Van sunte Gregorius, hoe hi bisscop wert.

Als sunte Bonifacius die eerdse bisscop vele steden hadde doorwandert om te meeren den dienst ons Heren Jhesu Christi, gheschiede dat hi quam in een nonnenclooster bi der stat van Trire opten oever van der Mosele, daer een abdisse was die hiet Adula, ende was een eersame vrouwe. Die ontfinc den heilighen man mit groter devoci in hoer herberghe ende hoepte van hem te horen enighe gheestelike lere, daer si of verbeteret mochte werden. Ende als dese selve bisscop gheseten was ter tafele ende mitten deernen Gods eten soude, so was daer een edel kint van xv jaren out ende hiet Gregorius. Ende na des cloosters seden begheerde hi die benedixi van den bisscop in tieghenwordichede hem allen die daer saten. Ende hi las daer sedelike een sermoen ende besloet dat ende van sijnre lesse mit enen ghebede alsoet daer ghewoenlic was.

Sunte Bonifacius begonde datselve sermoen van nywes te vertellen ende dergheenre herten die daerbi saten mit minnen des scouwenden levens also te ontsteken, dat datselve kint Gregorius liet alle dinc after ende volghede denselven bisscop, die in denselven tiden den wech annam om dat volc van

58 bouman – neringhe *O124*

63 vorbiliden – verbiliden *K* cliden *J1* verbliden *O* niet voerbiliden *is in J2 door-gestreept*

65 widichindis *volgens A*

68 de hij krijghen konde *O3; daarna ontbreekt een stuk tot XXVIII, 45*

XIX

1 hadde doorwandert *KLJO67* hadden doorwandelt *M* hadde doorghewandert *N* hadde verwandert *O5* doergaen ende ghewandert hadde *O124*

2 dat – doe *N*

7 mitten deernen – mitter dierne *KJM* (cum ancillis)

8 ende hiet – hiet *JK*

13 begonde *JKL* begonste *MNO*

16 den wech annam *KL* annam *MNOJ* (iter arripuit; *J kan dit niet van de Clerc hebben, daar deze het Utrechtse deel mist*)

Doringhen te bekeren. Ende ditselve kint bleef bi desen bisscop totdattet sine volle jaer hadde, dat is te verstante toter oude van xxiiii jaren, dattet nye van hem en scheidde, ende was een getrouwe medewerker in den woorde Gods.

20 Daerna also voerseit is, voer Bonifacius in Vrieslant om dat ongelovighe volc te bekeren, ende begheerde mit groter innicheit den zeghe der marteli te vercrighen, ende sette Gregorium bisscop der kerken van Utrecht te wesen na hem. Want hi ne voerwaer kende enen wisen heilighen man, dies

25 wel weerdich was. Van hoe groter minnen, goedertierenheit ende mildicheit dese Gregorius was in sinen stichte, dat vint men claerlike bescreven in den boec van sijnre legende.

Dese selve bisscop sende Lijfwinum, Marcellinum ende Willibrordum int

30 lant van Overijsele den volke te predicken die ewangeli. Ende nadat si veel volcs bekeert hadden, doe starf Lijfwinus tot Oudenzeel ende voer tot onsen Here.

In desen tiden in den jaer ons Heren vii^e ende lxiii worden ghesien sterren ghelijc of si snellike van den hemel ghevallen hadden, also dat veel lude

35 waenden dat der werelt einde ghecomen ware.

Dese Gregorius, die een heylich biechter des namen Christi was, levede lange tijt ende was vergicht, ende beval Gode sijn clesi ende sijn volc, ende is ghedraghen in sunte Salvatoors kerke ende ontfinc daer Gods licham, ende optie viii. kalende van september gaf hi Gode sine salige ziele. Dese

40 heilighe biechter wert begraven in derselver kerken eerlike als hem toebehoorde, die dat bisdom van Utrecht wijslike berichte langhe tijt.

XX. Van Adelbricus den iiiii. bisscop tUtrecht.

Een eersam vader die Adelbricus hiet, die was gheboren uut Engellant van enen bisdom dat Eboracia hiet, die om sine grote doghet is ghecoren, dat

-
- 18 volle jaer *KL1* volle jaren *MNO* jaren *L2*
 24 jaren – 24 jaer *K* *Deze nadere uitlegging komt niet in het latijn voor.*
- 24 wisen heilighen *LNO* heylighen wisen *KMJ* wijsen *O5* *De zin is in sommige O-hss extra bedorven door weglaten van kende O1 en door zinswendingen als: die weerdich was van hoe groter minnen (zonder hoofdletter) en hem des wal weerdich te wesen O4*
- 25 esse *ontbr volgens hs III, maar in de vorige regel staat te wesen, dat in het latijn niet aanwezig is.*
- 26 sobrietatis et clemencie *ontbr III, maar de vertaling is niet helemaal duidelijk*
- 29 willibrordum *volgens o.a. hs A voor williboldum*
- 33 tiden – tiden als *KJ*

XX

opschrift: adelbricus LN albricus M adelbertus JKO

- 1 adelbricus *LN* aelbricus *M* adelbertus *JKO* albricius *P* *(ook reg. 4, 6 en 15)*
- 2 eboracia *JKL* eboracio *NO* ebdoracio *M* everwijck *P*

- hi was canonic in der kerken van Utrecht. Ende doe dese voerseide Gregorius een out cranc man was, wart hem te hulpe gheset dese selve Adelbricus, die die clesi ende dat volc des stichts wiselike berechte, also dat dese selve Gregorius voerseide, dat hi na hem bisscop wesen soude. Dese Adelbricus sende sunte Ludger den heilighen bisscop van Munster in Vrieslant, dat hi dat volc bekeren soude ende die oeffeninghe der afgode daerut verdriven.
- 10 In desen tiden in den jaer ons Heren vii^c ende lxxxii vant een man enen stenen serc of kiste in der stat van Constantinopel. Ende in der kiste enen man mit aldusdanighen scrifte: Christus sal gheboren werden van der maghet Mariën ende ic ghelove in hem; o sonne du sult mi weder bescinen alse Constantinus ende Herenus keyzers sijn.
- 15 Adelbricus die bisscop starf in vreden ende voer tot Gode nadat hi somich jaer dat bisdom van Utrecht wijslike had bericht. Ende is ghebrocht totter voerseider kerke ende mit sinen voervader daer begraven.

XXI. Van Theodardus den v. bisscop.

Na Adelbricus doot des eersamen vaders wert ghecoren Theodardus die vijfte bisscop van Utrecht, die een gloriose lerer was onder den Vriesen, daer hi veel of bekeerde.

- In desen tiden als in den jaer ons Heren vii^c ende lxxxiii Widichindus die hertoghe, daer hiertevoren of gheseit is, mitten Vriesen versette hem tieghen Kaerl den coninc, daer hi tiegen streed ende mit zeghe verwan, daer vele Vriesen dootbleven ende makeden hem onderdaen.

Theodardus voer in vreden van deser werelt, die totter voerseider kerke ghedraghen wart, daer hi mit den heilighen voervaders rust eersamlike.

- 3 canonic – caninc *K1* kanonick *K23*
 5 die clesi *LMNO* de cese *K* die ecclesie *J*
 7 sunte *hier ook bij K, dat elders sinte schrijft.*
 11 off(te) kiste – of i kiste *K* op een kiste *J* oft ene kiste *O56*
 15 De sterfdatum is weggelaten, hoewel hij in alle latijnse hss voorkomt.
 17 voervader *LINO12* voervaders *JKL2M* voervaderen *O456* (predecessori suo) consimiliter en decentissime *ontbr volgens III.*

XXI

- 1 adelbricus *LN* aelbricus *M* adelbertus *JKO* albricius *P*
 3 daer---- bekeerde *niet in latijn.*
 4 jaartal 783 *volgens III*
 5 hiertevoren – hiervoor *M* hi tevoren *N* hiervoren *J*
 6 versette *JKMO* (*beter: rebellare cepit*) versetten *LN*
 7 daer vele vriesen *KLJ* vele vriesen die daer *MNO*
 9 mitten heilighen voervaders *L1* myt synen hillighen vaderen *L2* mitten heilighen voervaderen *KJ* mitten voervaders *M* (*in druk drukfout*) mit sinen voervader *N* mitten voervaders *O* (cum reverendis patribus) antedictis *ontbr volgens III.*

XXII. Van Harmakarus den vi. bisscop.

Ende alse Theodardus die milde bisscop begraven was, so wart gecoren Harmakarus die seste bisscop tUtrecht, een wijs man ende heilich ende uutghenomen goet predickaer.

- In dien tiden als in den jaer ons Heren viii^c doe vinghen een deel burghers
 5 van Rome den paeus Leo, daer hi ghinc in der processi dat die meerre le-
 tanie hiet ende men cruce droech op sunte-Marcusdach, ende staken hem
 sine oghen uut ende corten hem sine tonghe, die hem God weder gaf, beide
 sien ende sprake. Ende wroegheden mit onrechte dat hi valscheit ghedaen
 hadde. Ende om dese twidrachticheyt te saten, so quam Kaerl die coninc
 10 die men den groten hiet doer tgeberchte ende der Cropwalen land op-
 waert sedelike totter stat van Romen. Ende als dese coninc der stat begonste
 te ghenaken, doe quamen (hem tieghens) die senatores ende dat Roem-
 sche volc bi groten scaren ende brochten mit hem vele heilichdoms van der
 heilighen ghebeente ende leiden den coninc mit hogher bliscap in sunte-
 15 Peterskerke. Ende die voerseide paeus Leo sette den coninc op sijn hoofte
 een guldene crone op dienselden dach alse onse Here gheboren wert van
 der reynre maghet, ende al tghemene volc songen den coninge hoghen bli-
 den lof in deser manieren:

- Kaerl den keyser, gecroont van Gode, den groten ende vreedsamem ghe-
 20 bieder der Romeyne, hem si lanc leven, salicheit ende zeghe.

Hierom moghen hem scamen dieghene die geeste visieren, daer men ghene
 waerheit of ghevinden en can, ende segghen dat een coninc die Kaerl hiet,
 die stat van Romen mit crachte besat, ende dat hi dieselve stat wan over-
 mids dat si die Vriesen invochten ende die Romeyne verwonnen.

- 25 Harmakarus die bisscop voerseit, als sine daghe vervult waren, starf hi op-
 tie vijfte kalende van september ende gaf Gode sine ziele, also hi ene wijl-
 tijts dat bisdom van Utrecht mit groten arbeide hadde bericht, daer men

XXII

In dit hoofdstuk heeft J nog iets van de Clerc.

- 1 alse *L* ontbr *K* als *JMNO*
 3 uutghenomen – een uutghenomen *JKN*
 5 van Rome – ontbr *K* (quidam Romanorum civium)
 6-8 *Zin niet in latijn, ook niet Chron. Tiel.; schijnt uit Regino afkomstig.*
 8 mit onrechte – mit onrecht ende seiden *M* en *Clerc* en *P*
 10 pruptas Alpes door *Vertaler* weergegeven met der Cropwalen land, welke woor-
 den echter ontbreken *O56*
 12 hem tieghens *marginale aantekening L1* hem teghen *K* hem teghens *L2* ontbr
MNO
 senatores *L* senatoirs *JM* senatoers *KN*
 17 der reynre maghet – der maghet marien *KJ* (ontbr *latijn*)
 24 invochten *KLO* in mochten *N* andere zinswending *M* en *Clerc* en *P* en *J*
 27 van Utrecht achter bericht *MNO*

ander niet of en vint, noch in croniken noch in geesten, dan dat hi begraven is mit desen voerseiden eersamen vaderen.

XXIII. Van Rixfridus den vii. bisscop.

Na Harmakarus des bisscops doot wart een bisscop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die sevende bisscop, een godelic man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck.

In sinen tiden, als in den jaer ons Heren viii^c ende lv, Stephanus die paeus
 5 quam neder in Vrancric ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stat van Riemen ende gaf daer die keyserlike benedixi opten coninc Lodewijc ende op Ermegarde sinen beddenoot, daer dese selve keyser doe twee sonen bi ghewonnen hadde, alsoe daer die ene Lotharius hiet ende die ander Lodewijc. Ende als Ermgart sijn wijf ghestorven was, nam dese voerseide keiser
 10 een wijf die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns (selfs) nanichte was. Om dat onghoorlovede huwelic wert bisscop Vrederic ghedoot.

Van dierselver Judich wan dese selve keyser enen sone die Kaerl die cale hiet, enen edelen man, die daerna coninc ende keyser was, van wien die
 15 ierste grave van Hollant die heerlicheit ontfinc tot enen manlene, die die grave ende sine nacomelinghe tot deser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die bisscop voerseit wart een oud man, dien God liefhadde. Ende hi was besiect van den saghe lange tijt ende scheidde van desen levende optie derde nonas in october, ende wart begraven mitten anderen bisscopen die
 20 voer hem gheweest hadden in der voerseider kerken.

28 ander *L* anders *KMNO* (*verdient ernstig overweging*)

29 vaderen *naar* *patribus volgens III*.

XXIII

4 855 *volgens III, maar JK herstellen in: 815, wat ook in Sev. en Chron. T. staat; Pauli 810.*

10 sels *L1*

J1 Van Rixfridus die zevende bisscop tUtrecht.

Na Harmakarus des bisscops doot wert bisscop tot Utrecht een die Rixfridus hiet ende was die zevende bisscop, een godlic man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tiden alsoe inden jaer ons Heren viij^c ende xv Stephanus die paeus quam nader in Vrancric ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stat van Riemen, ende gaf daer die keyserlike benedixie op den coninc Lodewich ende op Ermgairde sinen beddenoot, daer dese selve keyser doe twee zonen bi gewonnen had, daer die ene Lotharius hiet ende die ander Lodewich. Ende als Ermgart sijn wijf gestorven was, nam dese voirseide keyser een wijf die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijn nanichte was. Om dat ongeoirloifde huwelic wert bisscop Vrederic gedoot. Van dier selver Judich wan dese selve keyser een zone die Kaerle die kale hiet, die daerna coninc ende keyser wert. Van wien die eerste grave van Hollant die heerlicheit ontfenc tot enen manlene, die die grave ende sijn nacomelinghe tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die bisscop voirseit wert een out man, dien God lief hadde, ende hij was bezieet van der zage lange tijt ende sceyde van desen leven optie derde nonas in october ende wert begraven mitten anderen bisscopen die voer him geweest hadden, in der voirseider kerken.

J2 Na Harmakarus den biscops doot wert biscop een die Rixfridus hiet, ende was die sevende biscop, een godlick man, goedertieren ende oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tijden als in den jaer ons Heren vijc^e xv Stephanus die paus quam neder in Vranckrijck ende hielt daer hoochtheit ende feeste in der stadt van Riemen, ende gaf daer die keyserlicke benedixie op den coninc Lodewich ende op Ermgairdim sinen beddenoot, daer dese selfde keyser doe twe soonen bij ghewonnen had, daer die eene Lotharius hiet ende die ander Lodewich. Ende als Eermgaert sijn wijf ghestorven was, nam dese voerseide keyser een wijf die Judich hiet, des hartogen dochter van Beyeren, die sijn nanichte was. Om dat ongeoorloofde huwelick wert biscop Frederick ghedoot. Van die selfde Judich wan die selfde keyser een zone die Kaerl die cale hiet, die daerna coninck ende keyser wert. Van wien die eerste grave van Hollant die heerlicheit ontfinck tot eenen manlene, die die grave ende sijn nacomelinghen tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die biscop voerseit wert een out man, dien God liefhadde, ende hij was bezieckt van der zage lange tijt ende sceyde van desen leven op die derde nonas in october ende wert begraven mit den anderen biscoppen die voer hem gheweest hadden, in der voerseider kercken.

K1 Van Rixfridus den sevende biscop.

Na Harmakarus des biscops doot wert een biscop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die sevende biscop, een godelic man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tiden als in den jaer ons Heren vijc^e ende xv Stephanus die paeus quam neder in Vranrijc ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stad van Riemen, ende gaf daer die keyserlike benedixi opten coninc Lodewijc ende op Ermegaerde sinen beddenoot, daer dese selve keyser doe twe soonen bi ghewonnen hadde, alsoe daer die ene Locharius hiet ende die ander Lodewijc. Ende als Ermegaert sijn wijf ghesturven was, nam dese voerseide keyser een wijf die Judich hiet, des hertogen dochter van Beyeren, die sijns selfs nanichte was. Om dat onghoerlovede huwelic wert biscop Vrederic ghedoot. Van dier selver Judith wan dese selve keyser enen sone die Kaerl die kale hiet, die daerna coninc ende keyser wert. Van wien die eerste grave van Hollant die heerlicheit ontfcnc tot enen manlene, die die grave ende sine nacomelinge tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die biscop voerseit wert een oud man, dien God lief hadde, ende hi was besieckt van den saghe langhe tijt ende sceyde van desen leven optie derde nonas in october ende wert begraven mitten anderen biscopen die voer hem gheweest hadden, in der voersyder kercken.

K2 Van Rixfridus den sevenden bischop.

Na Harmakarus des bischops doot wert een bisschop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die sevende bischop, een godelick man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tijden als in den jaer ons Heeren viii^e ende xv Stephanus die paeus quam neder in Vranckrijc ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stadt van Riemen, ende gaf daer die keyserlicke benedixi opten coninc Lodewijc ende op Ermegarde sinen beddenoot, daer dese selve keyser doen twee soonen bij gewonnen hadde, alsoe daer die eene Lotharius hiet ende die ander Lodewijc. Ende als Ermegaert sijn wijff ghesturven was, nam dese voorseyde keyser een wijff die Judich hiet des hertogen dochter van Beyderen, die sijns selfs naenichte was. Om dat ongeoorlovede huwelick wert bischop Vrederick gedoot. Van dier selver Judith wan dese selve keyser enen soen, die Caerl die kale hiet, die daerna coninck ende keyser wert. Van wien die eerste graven van Hollant die heerlicheit ontfinck tot enen manlene, die de grave ende sijne nacomelingen tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die bischop voorseit wert een out man, die Godt lieffhadde, ende hi was besieckt van den sage lange tijt ende scheyde van desen leven optie derde nonas in october ende wert begraven mitten anderen bisschoppen die voor hem geweest hadden in der voorseyder kercken.

K3 Van Rixfridus den sevenden bisschop. (*latere hand: 23*)

Na Harmakarus des bisschops doot worde een bisschop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die sevenden bischop, een godelick man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tijden als inden jaere ons Heeren vijc^e ende xv Stephanus die paeus quam neder in Vrankrijck ende hielt daer hoochtijt ende feest inder stadt van Riemen, ende hij gaf daer die *keyserlicke benedixie opten coninck Lodewijc ende op Ermegaerde sinen *beddegenoet, daer dese selve keyser doen twee soonen bij ghewonnen hadde, alsoe daer die eene Locharius hiet ende die ander Lodewijc. Ende als Ermgaert sijn wijf ghestorven was, nam dese voerseide keyser een wijff die Judicht hiet, des hertogen dochter van Beyeren. die sijns selfs naenichte

was. Om dat ongeerlovede huwelijk wert bischop Frederick gedoot. Van dier selver Judith wan dese selve keyser enen soen die Caerl die kale hiet, die daernae coninck ende keyser wert. Van wien die eerste grave van Hollandt die heerlicheit ontfinck tot enen manlene, die de grave ende sijne naecomelingen tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die bischop voerseit wert een out man, dien Godt lieff hadde, ende hij was besiet van den sage lange tijt ende sceyde van desen leven op dien derde nonas in october ende wert begraven mitten anderen bisschoppen die voor hem geweest hadden, inder voorseyder kercken.

** in margine met latere hand: kerstelijke (kennelijk uit Matthaeus)*

beddegenoet: fo 24' eindigt met: bedde, custode noet daer, dan fo 25: beddegenoet

- L2 Na Harmakarus des byscopes doet soe woert dy byscop tUtrecht die Rijchfridus hiet ende was die sevende byscop, een godlick man, gudertieren, oetmoedich, een wijs clerck in sijnen tijden als in den jaer ons Heren viijc lv Stephanus die pawes quam neder in Vrancrijc ende hielt daer hochtijt ende fest in der stadt van Ryemen ende gaff daer die keyserlike benedixi opten conynck Lodewijck ende op Ermegarde sijn beddeghenoet, daer dese selve keyser doe twe sonnen by ghewonnen hadde, alsoe daer die eyne Lotharius hiet ende die ander Lodewick. Ende als Ermegaerd sijn wijf ghestorven was, wan dese voerseide keyser een wijff die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selfs naenychte was. Om den ongheerloefden hylick woert byscop Vrederick ghedoot. Van deser selver Judich wan dese voerseide keyser enen soen die Kaerl hiet, enen edelen man, die daernae keyser ende conynck woert. Van wen die ierste greve van Hollandt die heerlicheyt ontfinck tot eens mans leven, daer die greve sijne nacomelynge tot deser tijt toe hebben berecht.
- Richfridus de byscop vuerseyt woert eyn oelt man, die God lieff hadde, ende hie was versiket van den saghe lange tijt ende scheide van desen leven op den derden nonas in october ende daer woert hie begraven mytten anderen byscoppen die voer hem geweest hadden, in der voerseider kercken.

M Rixfridus.

Na Harmakarus des bisscops doot wart een bisscop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die vii. bisscop, een godelijc man ende een guedertieren, oetmoedich ende een wys clerck. In den tiden alsoe in den jaer ons Heeren viijc ende lv Stephanus die paeus quam neder in Vrancrijc ende hielt daer hoecheit ende feest in der stadt van Rimen ende gaf dair die keyserlike benedixi op die coninc Lodewijck ende op Ermgaerde sinen beddenoot, dair dese selve keyser doe twe sonen bij ghewonnen hadde, als dair die een Lotharius hiet ende die ander Lodewijck. Ende als Ermgaerd sijn wijf ghestorven was, nam hi een wijf hiet Judith des hertoghen dochter van Beyeren, die sijn selfs nanichte was. Om dat ongheerlofte huwelijk wert bisscop Vrederic ghedoot. Bij dese selve Judith wan dese selve keyser een soon die Caerl die Cael hiet, enen edelen man, die dairna coninc ende keyser was. Van wien die yerste grave van Hollandt sijn heerlicheit ontfeuc tot enen manleen, die die grave ende sine nacomelinghe tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die bisscop voerseit waert een out man ende hadde Gode lief, ende hi was besiet van der saghen langhe tijt ende sceide van desen leven op die derde nonas in october ende wert begraven mitten anderen bisscopen die voer hem geweest hadden, in der voerseider kercken.

In de druk van Matthaeus zijn een paar varianten erbij gekomen: reg. 2 eerweerdich, reg. 4 kerstelyke en reg. 13 wert besiet.

N1 Van Rixfridus den sevenden bisscop xix

Na Harmakarus des bisscops doot wert een bisscop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die sevende bisscop, een godelic man ende goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tiden als in den jaer ons Heren viijc ende lv Stephanus die paeus quam neder in Vrancrijc ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stat van Ryemen ende gaf daer die keiserlike benedixie up den coninc Lodewijc ende up Ermegaerde sinen beddenoot, daer dese selve keiser doe twe sonen bi ghewonnen hadde, als daer die ene Locharius hiet ende die ander Lodewijc. Ende alsoe Armgaert sijn wijf ghestorven was, nam dese voerseide coninc een wijf die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beieren, die sijns selves nanichte was. Om dat ongheerlovede huwelic wert bisscop Vrederic ghedoot. Van dier selver Judich wan dese selve keiser enen sone die Kaerl die cale hiet, enen edelen man, die daerna coninc ende keiser was. Van wien die eer-

ste grave van Holland die ierste heerlicheit ontfinc tot enen manlene, die de grave ende sine nacominghe tot deser tijt toe hebben ghebericht.

Rixfridus die bisscop voerseit wart een out man, die God lief hadde, ende hi was besiect van die saghe langhe tijt ende sceide van desen levne up die derde nonas in october ende wert begraven mit den anderen bisscopen die voer hem gheweest hadden, in der voerseider kerken.

Het cijfer xix is het nummer van het hoofdstuk
reg. 1 w't reg. 9 w't reg. 13 wart reg. 14 w't

N2 Van Rixfridus den sevenden bisscop xix

Na Harmakarus des bisscops doot wort een bisscop tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die vij. bisscop, een godelic man ende goedertieren ende oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tijden als in den jaer ons Heren vijc^e ende lv Stephanus die paeus quam neder in Vrancrijk ende hielt daer hoechtijt ende feest in der stadt van Rymen ende gaf dair die keijserlicke benedixie up den coninc Lodewijck ende up Ermgaerde sijnen beddenoot, dair dese selve keijser doe twee soonen by gewonnen hadde, als dair die ene Lotharius hiet ende die ander Lodewijck. Ende alsoe Armgaert sijn wijf gestorven was, nam dese voerseide coninc een wijff die Judith hiet, des hertoghen dochter van Beijeren, die sijns selves nanichte was. Om dat ongeerlovede huwelic wert bisscop Vrederic gedoot. Van dier selver Judith was dese selve keijser enen soone die Kaerl die cale hiet, enen edelen man, die dairna coninc ende keijser was. Van wien die ierste grave van Holland die ierste heerlicheit ontfinc tot enen manlene, die de grave ende sine nacominghe tot deser tijt toe hebben ghebericht.

Rixfridus die bisscop voerseit wart een out man, die God lief hadde, ende hij was besiect van die saghe langer tijt ende sceide van desen levne up die derde nonas in october ende wert begraven mit den anderen biscopen die voer hem geweest hadden, in der voerseijder kercken.

O1 Van Rixfridus den vij bisscop tUtrecht.

Na Makarius des bisscops doot wart een bisscop ghecoren tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die zevende bisscop, een godlic man, goedertieren, oetmoedich ende goet clerck. In tiden als in den jaer ons Heren vij hondert ende lv Stephanus die paeus quam neder uut Vrancrike ende hielt daer hoecheit ende feest in der stat van Rienen ende gaf dair die keyserlike benedixie op den coninc Lodewich ende op Ermgaert sinen beddenoot, daer dese selve coninc doe twee soonen bi ghewonnen had, als daer die een Lotharius hiet ende die ander Lodewich. Ende als die Aermgaert sijn wijf ghestorven was, nam dese voerseide coninc een wijf die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selves nanichte was. Om dat ongeerlovede huwelic wort bisscop Vrederic ghedoot. Bi deser selver Judich wan dese selve keyser enen soen, die Kaerle die Cale hiet, enen edelen man, die daerna coninc ende keyser was. Van wien die eerste grave van Holland die eerste heerlicheit ontfinct tot enen manlene, die den grave ende sijn naomelinghe tot deser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die bisscop voerseit wart een out man, die God lief had, ende hi was besiect seer van der saghe langhe tijt ende sciede van desen leven op die derde nonas van october ende wart begraven mitten anderen bisscopen die voer hem gheweest hadden in der voerseider kerken.

9 Bi op rasuur.

O2a Van Rixfidus den vij biscop van Utrecht.

Na Makarius des biscops doet wart een biscop gekaren tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die vij. biscop, een gotlick man, goedertieren, oitmodich ende goet clerck. In sijnen tiden als in den jair ons Heren ende lv Stephanus die paeus quam neder uit Francrijke ende hielt dair hoechtijt in der stadt van Riemen ende gaf dair die keyserlike benedixie op den koninc Lodewich ende op Ermgart sijne bedgenoete, dair dese selve coning doe twee soen bij gewonnen had, als dair die een Locharius af hiet ende die ander Lodewich. Ende als die Armgart sijn wijff gestorven was, nam dese voerseide coninc een wijff die Judich hiet, des hertoegen dochter van Beyeren, die sijns selves naenichte was. Om dat ongeerlovede huwelic wort biscop Vrederic ghedoet. Bij deser selver Judich wan dese selve keyser eyn soen, die Kaerle die cale hiet, enen edelen man, die dairna koninc ende keyser was. Van wyen die eerste grave van Holland die eerste heerlicheit ontfinct tot enen manlene, die de grave ende sijn nacominge tot deser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die biscop voerseit wart een out man, die God lieff (!), ende hij was besiecht seer van den sage lange tijt ende scheyden van desen leven op die derde nonas van october ende wart begraven mitten anderen biscopen die voir hem geweist hadden in der voerseider kerken.

O2b Van Rixfridus den vij. bisscop van Utrecht.

Nae Makarius des biscops des doet wart een biscop ghekaren tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die vij. biscop, een gotlick man, goedertieren, oetmodich ende goet clerck. In sijnen tiden als in den jair ons Heren ende lv Stephanus die pawes quam neder uyt Francrijke ende hielt dair hoechtijt in der stat van Rienen ende gaff dair die keyserlike benedixie op den koninc Lodewich ende op Ermgart sijne bedghenoete, dair dese selve coninc doe twe soen bij ghewonnen had, dair die ene Locharius af hiet ende die ander Lodewich. Ende als die Airmgaert sijn wijff ghestorven was, nam nam (!) die voerseide coninc een wijff die Judich hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selves naenichte was. Om dat ongeorlovede huwelic wert biscop Vrederic gedoet. Bij deser selver Judich wan dese selve keyser enen soen, die Karle die cale hiet, enen edelen man, die dairnae koninc ende keyser was. Van wyen die eerste greve van Hollant die eerste heerlicheit ontfcnc tot enen manlene, /die den greve ... sine naekomeling.. tot deser tijt t.. hebben bericht.

Rixfridus die bisc.. voerseit waert een oelt man,/ die God lieff (!), ende hij was besiecht seer van den sage langhe tijt ende scheyden van desen leven in die derde nonas van october ende wart begraven mitten anderen bisscopen die voir hem gheweest hadden in der voirseider kercken.

reg. 10-12 is het stuk tussen // overgeslagen en in margine met zelfde hand toegevoegd; door afsnijden van de rand van de bladzij zijn wat letters weggevallen.

In O3 is een heel stuk, waaronder dit hoofdstuk, verloren gegaan.

O4 Van Rixfridus den vij bisscop van Utrecht.

Nae Harmakarius des biscops doet wart een bisscop gekaren tot Utrecht die Rixfridus hiet ende was die vij. biscop, een gotlick man, goedertieren, oetmoedich ende goet klerck. In sijnen tiden als in den jair ons Heren viij^c ende lv Stephanus die pawes quam neder uyt Fracrijke ende hielt dair hoechtijt in der stat van Riemen ende gaff dair die keyserlike benedixie op den coninc Lodewich ende op Armgert sijne bedgenoete, daer dese selve coninc doe twee soenen bij gewonnen had, als dair die een Lotharius aff hiet ende die ander Lodewich. Ende als Armgart sijn wijff gestorven was, nam dese voirseide coninc een wijff die Judith hiet, des hertogen dochter van Beyeren, die sijns selves naenichte was. Om dat ongeorloffde huwelick wart biscop Frederic gedoet. Bij deser selver Judith wan dese selve keyser een soen die Kaerle die cale hiet, enen edelen man, die dairnae coninc ende keyser was. Van wien die yerste greve van Holland die ierste heerlicheit ontfcnc tot enen manlene, die die greve ende sijne naekomeling tot deser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die bisscop voerseit wert een olt man, die God lieff had, ende hij was besiecht seer van den sage lange tijt ende scheyde van desen leven op die derde nonas van october ende wart begraven mitten anderen bisscopen die voir hem geweest hadden in der voirseyder kercken.

O5 Van Rixfridus den vij bis.

Nae Hermakarius doet wert een bisscop gecaeren toe Utrecht die Rixfridus het ende was die vij bisscop, een gulick man, guedertieren, oetmoedich ende guet klerck in sijnen tijden. In den jair onss Heren viij^c lv Stephanus die paus quam neder uyt Francrijc ende helt dair hoechtijt ende feest in der stad van Remen ende gaff dair die keyserlike benedixie op den coninck Lodewich ende op Ermgert sijn bedgenoeten, dair dese selve coninck doe twe zone bij gewonnen hadde, dair die ene Locharius heit ende die ander Lodewich. Ende als Ermgert sijn wijff gestorven was, nam die vurseide coninck een wijff die Judich heit, des hertogen dochter van Beyeren, die sijns selves nichte was. Omme dat ongeoirloefde hilick wairt bisscop Ffrederick gedoet. Van deser selver Judich wan die keyser enen soene die Kaerl die kaele heit, enen edelen man, die dairnae coninck ende keyser was. Van wen die ierste greve van Hollant die ierste heerlicheit ontfcng tot enen manlene, die de greven ende sijne naekomeling tot deser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die bisscop voirseit waert een olt man, den God lief hadde, ende was besueket van den sagen lange tijt ende scheidde van dessen leven op die derde nonas van october ende wert begraven mytten anderen bisscopen die voir hem gheweest hadden in der vurseider kercken.

O6 Van Rixfridus den soefden bisscop tUtrecht.

Na Harmakarius doet waert een bisscop gecoren tUtrecht die Rixfridus het ende was die sovede bisscop, een guetlic man, gudertieren, oetmoedich ende een guet clerck. In sijnen tijden in den

jaer onss Heren viij^e lv Stephanus die paws quam neder uyt Francrijc ende helt dair hoechtijt ende feest in der stad van Remen ende gaff dair die keyserlike benedixie op den coninc Lodewich ende op Ermgairt sijn beddegenoet, dair dese selve coninck doe twe zone bij gewonnen hadde, dair die ene Lotharius heet ende die ander Lodewich. Ende als Ermgart sijn wijff gestorven was, nam die voirseide coninc een wijff die Judith heet, des hertoghen dochter van Beyren, die sijns selves naenichte was. Omme dat ongeorlofde huwelic wairt bisscop Frederic gedoot. Van deser selver Judith wan die keyser enen zone die Kaerl die kale heet, enen edelen man, die dairnae coninc ende keyser wairt. Van wen die ierste greve van Hollant die ierste heerlicheit ontfeng tot enen manlene, die de greven ende sijne naccomelinge tot desser tijt toe hebben bericht.

Rixfridus die bisscop voirseit wairt een olt man, den God leeft hadde, ende was beseket van den sagen lange tijt ende scedde van desen leven op die derde nonas van october ende wairt begraven mit den anderen bisscopen die voir hem gheweest hadden, in der voirseider kercken.

O7 Van Rixfridus de vij bisscop tUtrecht dat xxiii capittel.

Na Hermackarus dode wart ein bisscop gekoren gehieten Rixfridus ende was de sevend bisscop tUtrecht, ein guet, guedertieren, oetmoedich en wis man ende ein guet klerck inn sinen tyden. Int jar onss Heren viii^e end lv de paus Steffanus quam nedden (!) uut Vranckrick en hilt hoechtit ende fest in der stat Remen en gaff dar de kaiserlike benedictie op den konning Lodewick ende up Ermegart sin huisfraw, dar dese konning twe sonnen by wan, de ene hiet Lotharius, de ander Lodewich. Ende als Ermegart sin wiff gestorven was, so nam de vourseide konning ein wiff Judit gehieten, den hartogen dochter van Baieren, de sines elves nichte was. Mede omme dat ongeorloffde hilligh wart bisscop Frederih vours. gedodet. Van deser selvigen Judith wan der keiser enen soen de Kaerl de kaell hiet, enen edelen man, de na konning ende keiser wart. Van wen de erste grave van Hollant de erste herlicheit entfinc enen manlene, de de grave ende sin nakomlinge tot deser tijt hebben bericht.

Rixfridus de bisscop wart ein old man, den Gott leff haet, ende hei was beseucket van der sagen lange tijt ende was bisscop tUtrecht ix jar lanck ende sterff up de derde nonas van october ende wart begraven mitten anderen bischopen in jar viii^e xxxvi.

P1 Na Harmakarus des bisscops doot wert een bisscop tot Utrecht die hiete Rixfridus ende was die sevend bisscop tot Utrecht, een godlic man, guedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tiden als in den jair ons Heren viij^e lv Stephanus die Paeus quam neder in Vranckrijck in die stat van Riemen ende hilter feest ende hoechtijt ende gaf daer den keyserlike benedictie opten coninc Lodewijck ende op Ermgaert sijn beddenoot, dair doe dese selve keyser twe sonen bi ghewonnen hadde, daer die een of hiet Lotharius ende die ander Lodewijck. Ende corts daerna starf die coninginne vrou Ermgaert ende die keyser nam een ander wijf die Judith hiete, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selfs nanicht was. ende om dat ongeorloffde hylc so wert bisscop Vrerick ghedoot, als ghi hierna wel horen sult. Ende bij deser selver Judith wan keyser Lodewijc een soen, die Kaerl die calu hiet, een edel man, die dairnae keyser ende coninc wert. Van wyen die eerste grave van Hollant die heerlicheit ontfinc tot enen manleen, dat die grave ende sijn nacomelingen tot deser tijt toe hebben berecht.

Rixfridus die bisscop wert een out man, die God lief hadde, ende was versiekt van den saghe langhe tijt ende scheyde van desen leven optie derde nonas van october ende wort begraven mitten anderen biscopen die voer hem geweest hadden, in der voerseyder kercken.

P2 Na Harmakarus des biscops doot wort een bisscop tot Utrecht die hiete Ryxfridus ende was die sevend bisscop tot Utrecht, een godlic man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs clerck. In sinen tijden als in den jair ons Heren achthondert ende vijfende vijftich Stephanus die paeus quam neer in Vranckrijc in die stat van Ryemen ende hilter feest ande hoechtijt ende gaf daer die keyserlike benedictie opten coninc Lodewijc ende op Ermgaerde sijn beddenoot, daer dese selve keyser doe twe soenen bi gewonnen hadde, die een hiet Lotharius ende die ander Lodewijc. Ende corts dairnae sterf die vrou Ermgaert coninghinne ende die keyser nam een ander wijf die Judith hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selfs naenicht was! Om dat ongehoirloffde hylc wert bisscop Vrederic gedoot, als gij hiernae wel horen sult. Ende bij deser selver Judith wan keyser Lodewijc een soen die Kaerl die calu hiet, een edel man, die dairnae keyser ende coninc wert. Van wien die eerste grave van Hollant die heerlicheit ontfinc tot enen manleen, dattie grave ende sine nacomelingen tot deser tijt toe hebben berecht. Ryxfrydus die bisscop wert een out man, die God lief hadde, ende hi was versiekt van den saghe langhe tijt ende scheyde van desen leven optie derde nonas in october ende wort begraven mitten anderen bisscopen die voer hem geweest hadden, in der voirseyder kercken.

XXIV. Van Frederiken, die de viii. bisscop tUtrecht was.

Fredericus, een hoech gheboren kind uut desen lande, doe hi noch teder
 ende jonc was van daghen, brochten sine edel moeder tot Utrecht ende lei-
 dene daer int godshuus mit offerhande ende mit ghiften ende bevallen
 daer den ridderscepe Gods. Rixfridus die bisscop voerseit nam ditselve kint
 5 bi hem als enen vercoren sone, ende leerden sunderlinge wel beide in seden
 ende in kunsten, ende pensde midts godliken inspreken, dat hi nae hem bis-
 scop werden soude.

Van sinen kijntschen jaren so heeft dit kint so wijslike ende so looflike ghe-
 dient in den godshuse, dat hem dieselve bisscop gaf alle die oordine die der
 10 priesterscap toebehoren.

Daerna als die bisscop Rixfridus oflivich wert, quam Lodewijc die keyser
 neder mit sinen ongheoorloveden wive int nederlant van Aelmaengen op-
 ten Rijn ende omboot dat men Fredericum, dien hi liefhadde, kiesen soude
 te wesen bisscop der kerken van Utrecht, dien hi althant gaf vingherlen,
 15 staf ende ornamente des bisdoms. Ende al was hi node bisscop, nochtan
 deden die keyser consacreren in sijnre jeghenwordichede.

Ende als dese wijenge ghedaen was ende die benedixi hoochlike, gheboet
 de keyser te houden hof ende gaf teten hem allen die daer waren, van me-
 nigher rikeliker spise. Des anderen daghes, alsoe die sonne was opgegaen
 20 ende welna te middel des hemels gheclommen was, sprac die keiser den
 bisscop Vrederic aen mit saften woorden in deser manieren: Lieve sone,
 die clesi der stat van Utrecht heeft di ghecoren tot enen vroeden herde, op-

P3 Na Harmakarus des bisscops doot wort een bisscop tot Utrecht die hiet Rixfridus ende was
 die sevende bisscop tot Utrecht, een godlic man, goedertieren, oetmoedich ende een wijs cleric.
 In sinen tiden als in den jair ons Heren viijc Stephanus die paeus quam neer in Vranckrijk
 ende gaf daer die keyserlike benedictie opten coninc Lodewijc ende op Ermgaerde sijn bed-
 denoot, dair dese selve keyser doe twe sonen by gewonnen hadde, daer die een of hiet Lotharius
 ende die ander Lodewijc. Ende corts dairnae starf die coninginne Ermgaert ende die keyser
 nam een ander wijf die Judith hiet, des hertoghen dochter van Beyeren, die sijns selfs naenicht
 was. Om dat ongehoirlofde hylie ¹⁾ wert bisscop Vrederic ghedoot, als ghi hiernae wel horen
 sult. Ende bij deser selver Judith wan keyser Lodewijc een soen die Kaerl die calu hiet, een
 edel man, die daernae keyser ende coninc wert. Van wien die eerste graefscap van Hollant die
 heerlicheit ontfinc tot enen manleen, dat die grave ende sijn nacominghe tot deser tijt toe
 hebben berecht.

Rixfridus die bisscop wert een out man, die God lief hadde, ende hi was versieet van den saghe
 langhe tijt ende (!) van desen leven optie derde nonas in october ende wort begraven mitten
 anderen bisscopen die voer hem gheweest hadden in der voerseider kercken.

¹⁾ vóór dit woord staat: wijf, doorgestreept.

XXIV

- 2 moeder – broeder *NO*
 9 dat hem – datten *JK*
 10 toebehoren – toebehoorde *KJ*
 15 ornamente – atramenten *N*
 22 der stat van Utrecht *is vertaling van urbis Trajectensis volgens hss III*

- dattu mit dijnre heiligher lere castiën ende bekeren sult dat sundighe volc.
 Daer is Walcheren, een eylant in dinen ghestichte, dat sere berucht is mit
 25 groten sunden; daer men of seit, dat niet alleen die broeder mitter suster
 slaept, mer oec die sone mit sijnre eygenre moeder. Waerom wi di beswe-
 ren bi den almachtighen Gode, dattu alsulke onmenschelike menschen
 corrigierst ende pijnst mitten zeende, ende oft nutte is, so en laets niet du
 en verbannesse.
- 30 Ende alse Fredericus die bisscop dit hoorde, versuchte hi <hem> ende ant-
 woorde den keyser aldus: Heer keyser, uwe moghentheit heeft mi ghebon-
 den mit enen groten besweren. Daerom bid ic uwer groter moghentheit,
 dat ghi mi segghen wilt, van wilker stede des lichaams eens vischs men ierst
 sal beghinnen te eten?
- 35 Die keyser verwonderde hem van deser vraghe ende antwoorde aldus: Ic
 vermoede, dat men den visch ierst van den hovede sal beghinnen te eten,
 want in den hovede is meer morchs dan in anderen delen des vischs.
 Die bisscop seide: Edel vader, du hevest te rechte gheandwoort, waerom
 ic u, die een prince ende hoofd des volcs sijt, ierst berispe, eer ic totten sterte
 40 come, alse totten volke van Walcheren. Want ghi hebt een wijf tieghen die
 wet ende tieghen ghesette recht der bisscopen, Judich des hertoghen doch-
 ter van Beyeren, die uwer moghentheit is een vleisschelike nichte. Van
 welken <verboden> beddecamer ic u vermane bi sulker penitencie als daer-
 toe hoort, dat ghijs of staet. Ende en laet ghijs niet, so seg ic u, dat u daerof
 45 comen sal scade ende verdriet, dies ghi niet ontgaen en moghet. Want die
 apostel seit: onkuuscers ende overspelers, die oordelt God.
 Doe die heilighe bisscop dit ende deses ghelike volstandelike seide ende
 sine woorde mit vele ghetughe der heiligher lerer volcomelike besloet, ver-
 suchte hem die keiser ende bat ghenade ende belovede dat ongheoorlofde
 50 wijf van hem te doene. Ende die heilighe bisscop nam oorlof an den keiser
 ende is tot Utrecht hoechlike gheset in sinen stoel, daer hi sunderlinghe in

-
- 23 bekeren – leren *JK* (*latijn alleen castigare*)
 26 slaept – en slaept *JK*
 28 mitten zeende – mitten zeenen *KJ*
 nutte – onwit *JK* (*si opus fuerit*)
 30 hi – hi hem *JK* (*correcter, zie reg. 48*)
 33 des lichaams – ontbr *JK* (*corporis*)
 35 keizer – ker *K1*, maar keyser *K23*
 37 morchs *JLNO1* merghes *MO56* morsch *K* morghes *O24*
 38 *De vertaler zal p̄r hebben gelezen inplaats van ip̄r*
 40 die ontbr *N*
 41 *De vertaler heeft michi volgens III maar weggelaten.*
 43 verboden *JK* ontbr *LMNO* (*vetito thoro*)
 beddecamer – camerbedde *N*
 ic – ende ic *K*
 48 lerer – leersers *JO* leere *M*

- vasten, in bedinge ende in aelmoessen te gheven levede. Ende vervallen steden des tempels ende des casteels dede hi wijslike weder maken.
- Onlange daerna voer die heilighe bisscop mit sinen scepe mit enen zudenwinde te Walcheren ant land om te corrigieren dat misdadighe volc ende hielt daer sinen heilighen zeend. Daer bekeerden somighe lude overmids predickinge des heilighen bisscops ende ontvingen penitenci. Ende somighe waren verhardt van herten in hoor quaetheit, grepen hoor wapen ende dreigheden hem te doen lachter. Waerom doe die heilighe bisscop van dane voer, ende daerna quamen daer barbarisch volc in dat eylant ende sloech den greve Eggert doot mit vele Fransoysen, ende vinghen vele wive ende kinder ende voerden veel roefs van manigherhande cleynode vanda-
ne.
- Dese heilighe bisscop voer daerna alle sijn ghestichte doer ende quam in Vrieslant, daer hi vernam die arriaens onghelove die si hadden in der Dri-
voudicheit, die hi mit groten vliteliken arbeide temale uter lude herten verdreef. Ende beval sunte Odulfe, die canonic tot sunte Salvatoors was, die kerke tot Staveren. Ende als hi alle sine saken wel volendet hadde, voer hi salichlike weder tot Utrecht.
- Ludovicus die keyser, die hem ontsach langer te bliven daer mit sinen verbanneden wive, wilke vrouwe seer arbeide den heilighen bisscop in anderen sinne te bekeren mit smekeliken woorden ende mit groten gaven die si hem sende. Mer die heilighe man en was niet te beweiken mit woorden noch mit gaven, hi en meende allesins dat ongheoorlofde huwelic te scieden, ende sende den keiser enen behagheliken brief van rechter vaderliker lieve, eer hi tieghen hem enighe sentencie des bannes gheven woude. Waerom de keiserinne vermids des viants rade tieghen den heilighen bisscop groten nijt begreep, ende visierde hoe sine ter doot mochte brenghen. Die daerna twee quade knechte daertoe huerde, diet hoor swornen, dat si den heilighen bisscop doden souden. Ende si ghinghen tot Utrecht ende seiden dat si waren des keisers knechte, ende si den bisscop van der stat ene noot-
turftighe boetscap souden doen.
- Fredericus die heilighe bisscop vernam bi godliken inspreken, dattet ghe-

-
- 56 bekeerden *JLM* bekeerde *KN*
 57 simul et oracione *ontbr volgens III*
 60 barbarisch – barbarich *JK*
 61 vele wive ende kinder – der vele *J* vele *K* (multas feminas, zonder kinderen)
 67 sunte Salvatoors – alden monster *O567*
 68 tot Staveren *JKL* van Staveren *MNO*
 volendet – voldaan *JK*
 70 langer te bliven – langhe te sijn *KJ* (permanere)
 72 smekeliken *JKLMO124* smeliken *N* smekenden *O56*
 74 ongheoorlofde *LMNO* ombehoerlike *K* onbehoorde *J*
 78 begreep – greep *JK* kreech *O56*
 mochte brenghen *KLP* brenghen mochte *MNOJ*
 79 pro numerosa pecunia *ontbreekt volgens III*

85 nakede sijnre marteli, ende hiet die twee boden verbeiden totten einde van der misse. Ende als die ewangelie ghelesen was, soe ghinc die bisscop opten stoel ende sprac den volke een sermoen in sunte Salvatoors kerke ende voerseide sine marteli tehand instaeende.

Ende <als> die godsdienst ghedaen was, doe ghinc die heilighe bisscop in sinen ornamente in sunte Johans ewangelisten sacristie, daer hi Gode bat,
90 dat hi hem verleende volstandicheit in sijnre passie. Ende doe hiet hi die boden tot hem comen ende sinen cleric, die sijn dienre was, hiet hi een luttel van hem gaen after sunte Salvatoors altaer. Doe sprac die heilighe bisscop totten moorders: Nu doet uwe boetscap, die ic volcomelike wel wiste eer ghi tot deser stat quaemt. Doe toghen si hoor messe uut horen mouwen
95 ende duerstaken den heilighen bisscop ende spraken dese scampelike woorde onder hem: Nu heeft die keiserinne wrake van di, die si langhe be- gheert heeft, dier du in veel tiden menich swaer verdriet ghedaen hevest. Daer hem die heilighe bisscop antwoorde: Lieve kinder, nu ghi volbrocht hebt uwer vrouwen boetscap ende hoor ghebot, nu pijnt u snellike van
100 hene te lopen. Ende sonder merren liepen die morders van dane ende voeren over den Rijn ende brochten der bloedigher keiserinnen nuwe bliscap van des heilighen martelaers doot.

Doe riep die heilighe bisscop tot hem sinen cleric ende seide: Sone, ic bin ghewont ter doot om die waerheit, om die doghet ende om die gherechticheit.
105 Nu roept tesamen sonder merren die priesterscap der kerken van Utrecht, dat si mijn licham begraven mit behoorliker uutvaert of begangenis. Ende mijn gheest keer totten Here in die ewighe bliscap. Ende alsoe die cleric dit hoorde, riep hi lude mit groten wenen, sodat hi beroerde al dat volc, die hoor wapen grepen ende liepen totten stervenden bisscop. Ende
110 als si stonden omtrent hem al screyende, sprac die Gods martelaer prophetierende tot hem aldus: Broedere ende lieve kindere, vercrighe ic enich deel in den hemel mitten heilighen martelaers, soe sal ic innichlike bidden vor u om uwe salicheit, ende dat u God behoede vor plaghe. Want om der keiserinnen openbaer overspel, die hier te lande woent, sullen comen die
115 Denen ende destrueren al dit bisdom.

Ende alsoe dit gheseit is, doe gaf die heilighe martelaer die benedixi ende ghinc in die croft, die in derselver kerken is, ende voghede hemselven in enen serc ende began selve die salmen der vigilie ende sprac aldus: Ic sal

-
- 84 sijnre marteli *KLJO56* sine marteli *MN* sijn marteli *O124*
86 kerke – cloester *O124*
87 tehand – te hans *K* te hants *J* per allegoriam *is weggelaten*
88 als die *JKM* als in marg. die *L* ontbr *N* doe *O*
93 illis ontbr volgens *III*
97 hevest – heefste *K* hebste *J*
101 keiserinnen (*dat. sing. fem.*) – keyserinne *K*
105 priesterscap *zal wel een vrije vertaling zijn van sanctam*
107 keer *LNO* kere *JK* (*beide is conjunctivus: redeat*) keert *M*
118 salmen – psalme *JK*

den Here behaghen int rike der levender.

120 Dese bisscop leed sine marteli int jaer ons Heren viii^e ende xxxviii optie xv kalende van augusto, doer wien vele graciën ende miraclen sijn gheschiet ten love ende ter eren ons Heren name Jesu Christi.

Die bisscoppen beide in Walschland ende in Duutschlant vernamen den onschuldighen doot des heilighen martelaers, verbonden hem tesamen tieghen die overdaet des keisers ende des misdadighen wives. Gregorius die
125 paeus, als hi dat verhoorde, quam hi neder in Vrancrijk ende sende Ludovicum den keiser voerseit in een clooster te Swessen, dat hi daer beslotene penitencie dede. Yesse, die bisscop van Amiens gaf der voerseider keyserinnen een wile ende sette se in enen nonnenclooster, dat Tricunis hiet, aldaer hoor penitencie te doene.

130 Die princen van Vrancrijk die koren Lotharium, des keiser Lodewijcs outsten sone, ende bi ghemenen wille so setten sine eerlike in den stoel der moghentheit.

Hier sullen wi merken, dat van dier tijt dat sunte Bonifacius die bisscop
135 ghedoot wert toter tijt dat dese heilighe bisscop Frederic ghemartirt was, sijn verleden lxxxvi jaer. In welken jaren vijf heilighe bisscoppen hebben gheweest, derwelker geeste ende leven vermids versumenisse <der> tijtbeschrievere sijn afterghelaten, waerom si die nacomelinge niet bescheidelike bekennen en moghen.

XXV. Van Alfricus den ix. bisscop, die Fredericus broeder was.

Na der passie des heilighen martelaers, des bisscop Frederics, was een luttel twidrachticheit beide in der clesi ende in den volke, wie dats weerdich ware te besitten des heilighen bisscops stoel. Somige koren den proefst Cas-

124 martelaers *volgens III*

125 des – sijns *JK (sue)*

127 den keiser – *ontbr JK (cesarem)*

128 Judith *ontbr volgens III*

131 princen – prince *K (principes)*

135 ghemartirt was *KL* gemarterizeert was *J* ghedoet wert *MNO*

136 *24d, 12 wordt gesproken van sex egregii floruerunt episcopi, waarvan de vertaler heeft gemaakt vijf heilighe bisscoppen. Als men Fredericus niet meetelt (usque ad = toter tijt dat), zijn er inderdaad vijf; de vertaler heeft dus wel nagedacht! Maar bij de 86 jaar is Fredericus wèl meegeteld (754-838 is 84 of 85 jaar, dus niet helemaal correct), dus de vertaler is toch mis. Pauli, Sev. en Chron. T.: sex*

137 der – ter *L1*

XXV

K heeft in het opschrift alfridus, maar reg. 5 en 16 is het goed. Ook K23 hebben dit zo.

1 luttel *ontbr N*

3 proefst *LN* proest *JKMO*

castuoen *volgens III* – van castucien *J*

- tuoen enen riken man, dat bisdom te berechten; ende die ander begheerden te hebben Alfricum, die des heilighen Fredericus broeder was. Mer bi ghemenen vrijen wille der clesi ende bi sunte Odulf, canonic tot sunte Salvatore, is die voerseide proefst ofgheset, ende Alfricus wart mit groten love gheset in sijns broeder stoel.
- In dien tiden in eenre stat die Brixia hiet, gheleghen in Ytaliën, daer reghendet bloet drie daghe ende drie nachte van den hemel. Ende in dienselven tiden na sunte Frederix prophecie, die hi voersproken hadde doe hi sterven soude, begonde daer ene alte grote jamerhede, want die Denen, die Sweden ende die Noormans vergaderden vele scepe mit onghetalliken wapentuers ende bedwongen vele landen, ende makeden vele bloedigher striede in der heiligher kerstenheit.
- Alfricus, die de ix. bisscop was tUtrecht, die was vol duechden ende milde, ende starf optie xviii. kalende van december in vreden ende wart begraven in sunte Salvators kerke bi sinen broeder harde eerlike.

XXVI. Van Ludgerus den x. bisscop.

- Also Alfricus die bisscop voerseit ghestorven was, wart ghecoren die tiende bisscop tot Utrecht ende hiet Ludgerus, een heilich man ende een hoech lerer.
- In sinen tiden in den jaer ons Heren viii^c ende lv Lotharius die keiser sach dat hi der Denen wreetheit niet wederstaen en mochte, doe begheerde hi allene Gode te dienen ende sijn ridder te wesen, ende gaf dat keiserrike bi consente ende wille der princen van den lande sinen oudsten sone Lodewike. Ende nam selve dat heylighe abijt ane in een clooster, dat Purmenen hiet, ende was daer onder dier monicken lere ende dede daer sine heilighe professie. Mer hi levede in dier penitencie niet menich jaer. Ende als hi ghestorven was, keven die engele tieghen die duvele om sijn ziele, also dat denghenen die bi den licham stonden die dochte, dat men tlicham toech

-
- 8 gheset *lijkt een vertaling van collocatus III, en niet van exaltatus II.*
broeder *LIN* broeders *JKMO* broders *L2*
- 9 in eenre stat – in een stad *JK*
- 11 martiris *ontbr volgens III, maar dat zegt hier niet zoveel, want in reg. 5 staat het woord wel in het latijn en is ook onvertaald gebleven.*
- 13 vergaderden – verzamenden *KJ*
- 17 ende starf – starf *JK*

XXVI

- 8 Purmenen *slechte lezing voor p^uniēñ – Proemen O4 Promen O56 vgl XXIX, 26*
- 11 keven die engele tieghen die duvele om sijn ziele (pro cuius anima decertaverunt angeli cum demonibus) *LJKP* keven die duvel ende die engel om sijn siele *M*
keven die duvele om sijn siele teghen die engele *NO*

nu hier nu daer. Doe vielen die monike in hoor ghebede, daer si die quade gheeste van den licham mede verjagheden.

- 15 Ludgerus die bisscop starf optie ix. kalende van meye ende gaf Gode sine salighe ziele, nadat hi een wijltijts berecht hadde die heilige kerke van Utrecht. Dese Ludgerus wart ghevoert totter voerscrevenre kerken ende bi dien tween voerseiden bisscopen begraven.

XXVII. Van Hungherus den xi. biscop.

Na des bisscops Ludgerus doot wart ghecoren die elfte bisscop tot Utrecht ende hiet Hungherus, een wijs man, vreedsam, milde ende redelic van leven.

- In dien tiden, als in den jaer ons Heren viii^c ende lvi, quamen die Denen ende die Normans mit horen sceppe in Hollant, daer si al te groot een scipheer brochten, ende mit groter wreethede destrueerden si Duersteden, die meeste stad van allen desen lande, daer lv prochiekerken in waren, also men seit.

- Daerna quamen dieselve Denen tot Utrecht ende belaghen die stat ende stormden sonder aflaten mit schutte, mit slingheren, mit bliden soe langhe ende so sere datsi te lesten die edel stat wonnen werender hand, ende dat casteel wonnen si mede. Ende dese bloedighe rovers sloeghen die clesi ende dat volc welna al doot, ende worpen die toorne, poorten ende voorpoorten, arkiere, rondele ende mueren van der stat ende van den casteel te gronde neder, also dat Hungherus die bisscop mit luttel canoniken ontghinc mit groten anxe ende quam tot den coninc Lotharius int clooster te Purmenen opdat hi daer onthouden mochte.

- Lotharius wart beroert mit ontfarmichede ende van conincliker goedertierenhede gaf hi den canoniken der kerken van Utrecht dat clooster tot Odelenberghe, opdat si daer mit vreden sitten mochten voer der Denen aenvechten, ende dat si daer Gods dienst innichlike souden doen.

Ende na desen vernielden die Denen mitten Normans alt lant van Hollant

-
- 13 die quade geeste *LJ* den quaden gheest *KM* den quaden geeste *NO* (malignos spiritus)

XXVII

- 2-3 redelic van leven *moet regularis weergeven, want wijs is prudens, pacificus natuurlijk vreedsam en pius milde.*
- 5 een scipheer brochten *is een poging tot vertaling van classem commiserunt, wat A12 hebben voor cladem commiserunt. De bepaling cum tyrannide crudelissima is naar de volgende zinsnede overgebracht.*
- 13 *Ofturres wordt vertaald door toerne met poerten, of dat antemuralia en portas van plaats zijn verwisseld, weten wij niet, temeer daar er voor de vier latijnse woorden zes Nederlandse verschijnen.*
- 19 Odelenberghe by Ruremonde *O2a (in marg.) O456 in tekst (ook Chron. T. p. 44)*

ende quamen in Kenemerlant, ende braken daer des heilighen confessoors
sunte Adelbertus kerke, ende den heilighen priester van Noertich, die Ihe-
25 ron hiet, sloeghen si sijn hoofd af, ende worpen neder een alte starc casteel
bi Noertich, dat wileneer des conincs Aurindilius was.

Doe grepen die ingheboren Hollanders wapen ende setten hem ter were
ende vochten menighen strijd in veel dorpen tieghen die Denen. Mer alsoet
God verhengede, so wonnent die Denen ende sloeghen doot twee edel rid-
30 dere, die ene hiet Dibbout ende die ander Gheerlof, mit sunderlinghe veel
Hollanders, ende vinghen die wive ende die kinder ende voerden se in
vreemden landen.

XXVIII. Hoe Kaerl die Cale coninc van Vrancrike ende van Romen gaf Dideric
den edelen man die graefscap van Hollant.

In den jaer ons Heren viii^e ende lxiii was een coninc te Vrancrijc die Kaerl
die cale hiet, ende wert namaels een Roemsch coninc mede, ende was Lo-
dewijcs soen die was des groten Kaerls sone. Ende sat doe ter tijt te Pladele,
dat was een stede, ende vernam dat die Denen Hollant verwoest hadden
5 ende dat volc dootgheslegghen. Ende om bede wille Haghens des edelen gra-
ve so gaf hi Diderike, die des prince Walgerus broeder was, die kerke tot
Egmonde mit horen toebehoren, dat is van Zuuthardishaghe voert totte
Voertrappe (ende) Kinchem mit bescreven previlegen bezeghelt mit des
conincs gulden vingherlijn, daer sijn beelde in ghegroeft was, die sprac al-
10 dus:

In den name der heiligher drivoldicheit Kaerl bi der ghenaden Gods coninc
van Vrancrike. Wantet onser cronen toebehoort, dat wi onse lieve ende

24 Iheron – Iheronimus *K* Gereonis *J* sinte Jeroen *P*
noertich – noertwich *KJ*

26 Noertich *in* plaats van Vorenburch *zal wel een vergissing van de Vertaler zijn.*

29 twee staat niet in het latijn, maar *hs A heeft maar twee namen.*

30 Gothelinus *ontbr in III*

XXVIII

Opschrift: ende van – ende na van *KO* Van dyderike den eersten grave van Hol-
lant *J*

3 te Pladele *KL* tot Pladele *MNO* *De hele zin luidt in J:* Ende besat doe ter tijt die
Pladele.

4 dat was een stede *is de vertaling van tunc vicum, maar wij denken ook aan Stoke*
I, 388: Tote Bladele tere stede. O567 heeft: dat was een stad ende lach in Brabant
op den Kempen.

5 Haghens *ontbr O12 in margine toegevoegd O4; in de tekst O567*

8 en *L1* ende *JKL2NO*

10 *De twee oorkonden zijn vertaald met behulp van zinswendingen van Stoke.*

11 drievoldicheit *LNO* drievoudicheit *JKM*

- ghetrouwe eren ende weerdighen sullen mit gaven ende mit lone van horen dienst, so doe wi verstaen allen ghelovighen kerstinen luden, die nu sijn of
- 15 namaels wesen sullen, die dese lettere sullen sien of horen lesen, dat quam in onser teghenwordichede Haghen die edel grave ende bat ons, dat wi gheven wouden enen edelen manne Diderike, die Walgerus des princen broeder was, die kerke tot Egmonde mit dat daertoe hoort, dat is van Zwithardushaghe voert tote Voertrappe ende Kinchem. Tot wies bede wi gheneyghet sijn ende weerdelike ontfanen hebben alst recht is, ende gheven onsen
- 20 lieven ende ghetrouwen manne Diderike voerscr. alle dit voerseide land mitten dienstluden die daer nu in sijn of namaels in wesen sullen, mit bosch, mit mersche, mit water ende mit weide, hem ende sinen nacomelingen erflike te besitten ende vrilike te ghebruken van ons ende van
- 25 onsen nacomelingen.
Ende ghebieden dat hem niemant hinder noch onvrede daerin en doe. Ende want wi willen dat dese ghifte vaste ende stade blive ende ghehouden werde tot ewighen daghen, so hebben wi dese littere beseghelt mit onsen vingherlijn van goude. Ghegheven te Pladele int jaer ons Heren
- 30 viii^e ende lxiii des neghenden daghes voer sunte Johans dach nativitas. Dese selve heerlicheit heeft dese Dideric ende sine nacomelinge in enen rechten manlene beseten lange tijt ende hebben die wrede Denen uten enden des Roemschen rijcs crachtelike verjaghet.
Ende Ludovicus die coninc van Almaengen, des voerseiden Kaerls broe-
- 13 eren ende weerdighen sullen – eren sullen ende weerdighen *KJ*
horen dienst *JLM* haren dienst *NO* heren dienst *K* onssen dienste *O5*
- 16 Haghen *ontbr J*
- 17 Walgerus *is kennelijk herhaald uit reg. 6, want de naam staat niet in de oorkonde en helemaal niet bij Stoke.*
- 18-19 *zijn bijna woordelijk ontleend aan Stoke I 350-3: Dats de kerke van Egmonde Met al dat daer toe behoert, Dats van Suuchardeshaghe voert Tote Voertrappen ende Kinnem. Zelfs het rijm is bewaard.*
- 20 onsen lieven ende ghetrouwen manne, *in de oorkonde fideli nostro, terwijl Stoke alleen heeft: onsen ghetrouwen man. Direct uit het latijn moet zijn voerscr., waar Stoke een hele regel (358) gebruikt, kennelijk om het rijm.*
- 22 mitten dienstluden *staat ook bij Stoke, maar de rest is anders. Daarentegen is de zinswending mit bosch t/m weide zeker aan Stoke 362 ontleend, want het latijn zegt het anders.*
mit bosch mit mersche – mit bosch ende mit mersche *JK*
- 26 *nemine inquietante door Stoke 378 vertaald: Dats hem niemant doe onvrede.*
- 29 *anuli nostri naar Stoke 384: Met onsen vingherlijn van goude.*
- 30 *De datum lijkt op die van Stoke, maar is niet letterlijk overgenomen: Neghen daghe Voor middezomer sinte Jans dach, als sine gheboernesse lach (I, 390-2), terwijl het oorspr. zegt: 17 kal. julii.*
- 33 rijcs, *hoewel A heeft: regis*
crachtelic verjaghet – verjaghet crachteliken *JK*
- 34 die – dese (*doorgestreept*) *K*
Almaengen ontbr latijn, maar staat wel bij Stoke 397-403: Dattes Kaerlen kaelwen broeder, De coninc was ... Over Aelmaengen ... Desen selven Diderike Gaf hi ... handveste ...

35 der, gaf oec desen selven grave Diderike vermits bede sijns wives der coninginnen dat foreest van Wasda, want hi een vernoemt ridder was ende onder alre ridderscap seer te prisen, daer hi hem bescreven hantvesten of gaf sprekende aldus:

In die ere der heiligher drivoldichheit Lodewijc bi der gracie Gods coninc
40 van Almaengen, wi doen verstaen onsen ghetrouwen, die nu sijn of na-
maels wesen sullen, dat Hemme onse wijf die coninginne ons bat, dat wi
gheven wouden onsen lieven ende ghetrouwen grave Diderike van Hollant
een foreest dat Wasda hiet ende an sine graefschap ghelegghen is, ende dat
45 water dat daerdoer gaet, uurtwart ende inwart, mersch ende weide, land
ende onland, bosch ende heide, dat dien foreeste toebehoort. Ende wi die
emmer gheneghen sijn onser ghesellinnen bede te voldoen ende niet te
weygheren, hebben ghegheven onsen lieven ende ghetrouwen den grave
Diderike voerscr. dat foreest mit alle sinen toebehoren, also alst voerghe-
noemt is, vrilike te ghebruken, hem ende sinen nacomelinghen van ons
50 ende van onsen nacomelingen vrilike te besitten of te vercopen of wech te
gheven. Ende omdat wi willen dat dese ghifte tot ewighen daghen ghehou-
den werde, so hebben wi dese lettere beseghelt mit onsen vingerlijc van
goude.

Ghegheven in den jaer van ons Heren gheboorte viii^e ende lxxviii op den
55 dertienden dach van aprille.

Dese Dideric was die ierste grave van Hollant ende was ghewapent mit
enen scilde van goude, daerin ghemaket was een lewe van roder verwen,
dat men keel hiet. Ende also men seit, was hi gheboren van den conincliken
slachte der princen van Vrancrijc. Die de palen van sijre heerlicheit voer-
60 seit tiegghen der Denen aenvechten eerlike bescermd.

Dese Dideric hadde een hoech gheboortich wijf, die Gheva ghenoecht was,
daer hi bi wan enen sone die oec Dideric hiet ende die in veel duechden
edel was.

Dese ierste grave Dideric, als hi out was, dede hi van groter devocien tym-
65 meren tot Egmonde een clooster van houte, daer hi in sette nonnen van

35 Hemme is weggelaten, misschien omdat de naam reg. 41 voorkomt.

39 drievoudicheit anders dan reg. 11 hier ook in N.

41-45 Stoke I 415-425: Dat wi den grave Diderike, Onsen ghetrouwen ... Soude gheven
een foreest ... Ende Wasda bi namen heet, Ende twater datter duergheet, Uutvaert,
invaert, mersch ende weide, Lant ende onlant ... Ende al dat tote dien foreeste be-
hoert *De woorden bosch ende heide, die rijmen, doen ons haast geloven aan een
ons onbekende lezing van de Rijkroniek.*

44 *De lacune in O3 eindigt hier, zie XVIII, 68: ende wede, lant ende onlant - - -.*
53 *van goude ontbr niet alleen in het latijn, maar ook bij Stoke.*

54 op den dertienden dach L opten dertiensten dach K xiii dage J opten derden
dach M (dus ook Clerc en P)NO Sevender en Pauli hebben deze oorkonde noch
deze datum; ChrT p. 46 niet de oorkonde maar wel de datum: anno 868 terciā die
aprilis. *De verblijffende overeenkomst met de hss MNO kunnen wij niet verklaren.*

59 slachte L1 gheslachte JKL2MNO

sunte Benedictus oorde, die hi rente gaf van sinen goede, daer si volcomen notorft of hadden.

70 Ende van dienselven clooster wert eenre nonnen van Gode insproken, dat si den grave Dideric vermaende dat hi woude opdoen sunte Adelbertus graf ende dat heilighe ghebeente doen brengen in dat nonnenclooster. Ende mittien also die priesters des heilighen vaders graf opdeden, so vant men dat cleet daer dat heilighe licham mede ghedecket was, gans heel ende onverteert. Mede wart daer ghevonden een gulden cruus op sinen bursten, dat medicine ende salicheit was teghen menigherande siecten. Ende onder sinen grave ontspranc ene fonteyne, daer noch huden daghes vele waters uut vlietet.

75 In den jaer ons Heren viii^c ende lxvi optie xi. kalende van januarius ruste die bisscop Hungherus in vreden, nadat hi mit Alfrico ende mit Ludgero dat bisdom van Utrecht hadde berecht xxviii jaer. Die vermids der Denen 80 wreetheit van sinen eyghenen stoel was verdreven, waerom men nu niet gheweten en can, waer sijn licham begraven is.

XXIX. Van Odilbaldus den xii. bisscop.

Na des bisscops Hungherus doot wert ghecoren die xii. bisscop tot Utrecht, die Odilbaldus was gheheten, een heilich man, milde, gherechtich ende goetwillich.

5 In desen tiden als in den jaer ons Heren viii^c ende (lxxxii) quamen die Denen mitten Noormans ende destrueerden alt Walsce lant. Ende des jaers daerna vernielden si alt lant van Ardennen. Mer Kaerl die keiser, die die grove gheheten was, quam mitten Lombaerden ende mitten Duutschen, ende vacht tieghen dese overdadighe lude, mer vermids der kerstinen sunden en mocht hi se niet verwinnen. Mer ten lesten made men bestant om 10 te spreken van den pays, daer men overdroech, dat Godfridus der Noormanne coninc kersten soude werden mit deser vurwarde dat men hem gheven soude des conincs Lotharius dochter te wive, die Ghisela hiet. Ende men soude mit hoor gheven die provincie van Vrieslant in medegave. Ende

68 insproken *LN* inghesproken *KJO* ingesent *M* (*en Clerc en P*)
 71 opdeden *KLJ* opwonnen *MNO*
 77 mensis *ontbr* volgens *III*

XXIX

2 milde gherechtich *uit pius iustus* volgens *III*
 4 lxxxii *JKL2O5P* volgens *latijn* – lxxii *LINO12346* lxii *M*
 8-9 mer *t/m* verwinnen *ontbr O*
 13 men *t/m* van *ontbr K*
 medegave – medegheven *K*

- dat gheschiede. Ende daerna so en wouden die Vriesen den voerseiden
 15 coninc Godfrido niet onderdanich wesen, die hi bedwanc, ende gaf hem
 een smadelike eyghenscap, sodat elc mensce most draghen enen bast an
 horen hals, daer men se rechtevoert mede hangen mochte, of si tot enigher
 tijt hem versetten tieghen des conincs moghentheit.
 Mer daerna in corten jaren wart dese selve coninc Godevert vermids der
 20 wrake Gods mit ontalliken Denen in die Betu dootgheslaghen, ende daer
 wart ghewroken menichs kerstinen menschen bloet, die si in voertiden
 ghedoodt hadden.
 In den jaer ons Heren ix^c optie ydus decembris voer Odilbaldus die bisscop
 van deser werelt ende gaf sinen Scepper ene werdighe ziele, alse hi (xxxiiii)
 25 jaer dat bisdom berecht hadde.
 Van desen bisscop Odilbaldum scrijft die abt van Purmenen in sijnre co-
 ronike, dat hi was een heilich man, die tUtrecht eerlike begraven is ende
 rust daer daer mitten heilighen vadren.

XXX. Van Egilboldus den xiii. bisscop.

- Na der doot des heilighen bisscops Odilbaldus wart ghecoren die xiii. bis-
 scop tot Utrecht, die Egilboldus hiet, de dat bisdom berechte ene corte tijt.
 In desen tiden als optie ander nonas in october ruste Dideric in Gode, die
 de ierste grave van Hollant was, ende was oec here eens groots deels van
 5 Oestvrieslant. Ende was een onvervaert prince, die sijn land ende sine pale
 manlike bescermde tieghens der Denen aenvechten. Ende Gheva die gra-
 vinne starf opte derde ydus van januarus ende is begraven bi haren man
 tot Egmonde in den clooster, dat si ierst ghetymmert hadden van houte,
 daer si nonnen in setten, die Gode innichlike dienden.

-
- 16 an horen hals *L1* om haren hals *K* om sinen hals *JL2MNO*
 20 betu – batue *JK*
 23 decembris – december *JK*
 24 xxxiiii *JKL2O567* xxxiii *LIMNO134* driendertich *O2* (annis xxxiiii)
 26 purmenen uit p^uniēn, wat de vertaler blijkbaar onbekend was. De naam Regino
 is ook weggelaten, maar hersteld: Regino die abt van Pruemen *O56* *O2* schrijft
 purmenen, *O3* purmen en *O4* proemen, terwijl *O7* Prumen heeft. Bovengeschreven
 Proemen *O2a*

XXX

- 2 egilboldus *K*, terwijl in het opschrift egilbaldus *K*
 de (eind van de regel) dat *L1* diet *JK* die dat *L2MNO*

XXXI. Van Dideric, die die ander grave was.

- Ende alse Dideric ghestorven was, die die alreierste grave van Hollant was, wart Dideric sijn enighe sone die ander grave te Hollant ende verheven in sijns vaders stede alse een recht erfname. Dese nam een wijf hiet Hildegont. Ende also men gheloeft, so was si des conincs Lodewijcs dochter van Vran-
- 5 crijc, daer hi bi wan enen sone die Arnulfus hiet ende enen sone die Egbertus hiet ende was aerdsce bisscop van Trire, ende ene dochter die Arlindis hiet, die uutnomen sone was.
- Dese grave Dideric na sijns vader doot begonde hi mitten Vriesen twi-
drachtich te werden, daer hi tieghen oorloghede ende street, sodat hi se ver-
- 10 wan ende hem onderdanich makede. Ende om dit oorloch van den Vriesen, so brac dese selve greve Dideric dat clooster dat sijn vader van houte ghemaect hadde tot Egmonde, ende dedet weder maken van stene, ende nam die nonnen vandane ende sette daerin monike van sunte Benedictus oorde, die daghelix Gods dienst daerinne devotelike deden ende ofs noot
- 15 ware dat si die Vriesen bet wederstaen mochten dan die nonnen.
- Dese selve greve Dideric gaf der kerken tot Egmonde grote goede te besitten, ende gaf oec een boec dat hiet Historia Tripartita, ende den text van den vier ewangelisten, die buten verdecket is mit finen goude, daer duerbaer ghesteente op staet. Mer vrou Hildegont die gravinne gaf derselver
- 20 kerken van vriër mildicheit een outaertafele, die altemale goud is, daer menigherhande duerbaer ghesteente an staet. Ende also men seit, so wert van derselver tafele ghestolen een steen die ant alreoverste van der tafele stont, die des nachts mit sinen schine al dat choor te verlichten plach.
- In desen tiden wart sunte Iheron bi den bisscop van Utrecht ende bi den
- 25 grave Dirc mit miraclen tot Egmonde ghevoert, die in voertiden te Noertich priester was ende van den Denen daer voer tghelove onthoof was.

XXXI

opschrift: Van den anderen grave van Hollant *KO*

Van Diderike den anderen grave van Hollant *J*

- 2 te Hollant *JKLIN* tot Hollant *M* van Hollant *L2O* (*niet in latijn*)
- 3 hiet Hildegont hiete (*doorgestr*) *L1* die Hildegont hiet *JKL2NO* die Arlindis hiet *M* die Hildegarde hiet *Clerc en P* *De lezing van JKNO zal wel de juiste zijn, die L1 in zijn voorbeeld vond en verkeerd copieerde, waarna hij bij vergissing nog eens hiete schreef, wat hij daarna doorhaalde.*
- Hildegont is de (*foute*) lezing van *III*
- 17 historio *LIN* historia *JKMO* ystoria triptica *L2* *Ik doe zeker de vertaler tekort door de fout van L en N te laten staan, maar zij moet vóór L1 zijn gemaakt.*
- 21 an staet *KL* an is *N* in staet *JM*
- 23 hostularius is, *blijkbaar wegens onbegrip, weggelaten.*
- 24 Iheron *LNO* jeron *M* geron *K* gereonis *J*
- 26 onthoof was *blijkbaar naar eigen wetenschap vertaald uit: martyrii palmam consecutus est*

Egilboldus die bisscop van Utrecht berechte dat bisdom licht x maende ende starf optie sevende kalende van october, ende ruste in onsen Here; die is mede begraven in derselver kerken.

XXXII. Van Radbodus den xiiii. bisscop.

Nadat Egilboldus die bisscop begraven was, overmids wille Arnulfus des conincs van Vrancric so wert bisscop ghewijet, al was hijt node, die xiiii. bisscop tot Utrecht ende hiet Radbodus, een heilich man, wel gheleert, oetmoedich ende hoech ghebornen, want die coninc Radbodus, die der Vriesen
5 coninc was, sijnre moeder overoudevader was, ende Guntarius, die eerd-sche bisscop van Colen, was sijn oem.

Dese name Radbodus beduut sovele in onsen duitsche als een bode van groten rade; want dese bisscop was een bode van groten rade, want hi was oec raed in des coninc Kaerls palaes van Vrancric. Ende een filosoef die
10 Nanno hiet, hadde desen Radbodum in den vii vrijen consten volcomelike volleert. Ende dese selve bisscop bescreef menighe duechde van sunte Wil-librord ende van sunte Bonifaes; ende mede soe dichte hi een heel ambocht, dat men noch huden daghes singhet op sunte-Martijnsdach translacio. Dese bisscop als hi annam dat heilighe abijt des bisdoms van Utrecht, doe
15 levede hi altoos in vasten, in bedinghen ende in aelmoessen te gheven sonder oflaten totten einde van sinen leven.

Ende also sine tafelghenote wijn droncken over hoer maeltijt ende waenden, dattie heilighe man mede wijn ghedroncken hadde, so dranc hi allene al heymelike claer water. Ende dat vernam een die Gummarus hiet, ende
20 bat den bisscop dat hi moste drincken van sinen drancke. Mer die heilighe man en henghede des niet. Mer dese selve Gummarus nam al heymelike des bisscops nap ende dranc daeruut enen groten dronc. Ende hoort hier een wonderlic mirakel! Want datselve water was tehant verwandelt in den

XXXII

- 2 al was hijt node – al wert hijt node KJ *Eigen invoegsel van de vertaler.*
5 *attavus juist vertaald met : over-oude-vader. Dit staat bij KLN. In M lezen we ende vader (Matthaeus in de druk ten onrechte oude vader), terwijl O12a4 ervan maakt ende ouder vader vader. Dat heeft ook in O2b gestaan, maar daar is ende uitgeveegd. Het wordt vereenvoudigd tot oude vader O3567, welke „emendatie”, blijkbaar onafhankelijk, ook: oudevader J. was (achter-vader) – ontbr JK*
11 *volleert – gheleert JK*
14 *cum is vertaald met als, wat met III klopt, maar dan moet het werkwoord verbum finitum worden.*
17-18 *ende waenden t/m hadde: een wat overbodige toevoeging. Het verband met de vorige zin is losgelaten, doordat vasten het eerst wordt genoemd, terwijl het in het latijn het laatst komt, met de toepassing.*
22 *dronct L1 maar stilzwijgend verbeterd.*

25 besten wijn. Waerom Gummarus die proever den heilighen bisscop rech-
tevoert bat ghenade ende die heilighe man gaf Gode den lof ende niet hem-
selven van den teyken dat daer gheschiet was.

Dese selve bisscop voerscr. plach te sitten in der stat van Deventer, want
die stat van Utrecht vermids der Denen wreetheit al begheven lach. Het
ghesciede op ene tijt, dat dese bisscop tot Utrecht quam om te versoeken
30 mit devociën die steden daer die heilighe vaders laghen. Mer die Denen,
die des niet en ghehengen en wouden, quamen hem tieghens lopen mit
machte ende verboden hem, dat hi niet vorder en ghinghe. Die die heilighe
bisscop vaderlike vermaende, dat si aennemen souden kerstine ghelove
ende oflaten hore pijnlicheit, die kerstine te doden. Mer hoe die heilighe
35 man die quade pijnres meer pijnde te bekeren, hoe si in quaetheit meer be-
coort worden ende dreigheden den heilighen bisscop, si souden doen ster-
ven ene bitter doot. Ende alse hi sach, dat hi die verloren kinder niet be-
keren en mochte, verbannede hi se ende vermalediede se. Ende rechtevoert
quam een blixem van den hemel ende verbernde die Denen, sodat si jamer-
40 liker doot hoor leven enden. Die kersten die dit mirakel saghen, vielen te
wapen ende sloeghen alle die Denen doot die daer waren ende jagheden se
mit zege uter stat van Utrecht.

Dese heilighe bisscop bloyde mitten sermoen der prophechiën, want hi
vele toecomender dinghe sinen heymeliken vrienden dede verstaen. Ende
45 want Baldricus, die een goed sedich jonghelinc was, tot eenre tijt brochte
twee clerke van sijns vader lande voer desen bisscop ende bat hem, dat hi
se priesters wijen woude, mer dese heilighe vader wart lachende mit bliden
ansichte ende sprac: „Lieve sone, int derde jaer van nu sal ic doot wesen
ende du sulste wesen een herde van deser kerke, ende so sulstu dese clerke
50 mit dijns selves hand priester wijen. Ende dan sultu wedermaken desen
zael ende dese stat van Utrecht also als si tevoren was.”

Daerna voer dese bisscop Rabodus in Drentenland, daer hi sonderlinge
siec bleef ligghen. Daer openbaerde hem die maghet Maria ende moeder
Gods mit grooter claerheit ende hadde in hoer gheselschap Agnem ende
55 Teclam, die reyne maghede, ende sprac den eersamen bisscop aldus toe:

24 *De naam Gummarus wordt, blijkbaar voor de duidelijkheid, ingevoegd. Het woord
attonitus ontbr volgens III.*

rechtevoert ontbr JK (extimplo)

30 steden – stede K (in J zijn 7 regels overgeslagen) (loca)

35 becoort – bereit K (J als voren) (commoti sunt)

39 jamerliker doot – jamerliken doot K jamerlike JO

46 sijns vader – sijns vaders K (latere vorm, maar het is merkwaardig, dat vaderland
nog geen samenstelling is, terwijl patria geregeld voorkomt).

49-50 sulstu ... sultu L1 *De andere hss geven vrijwel alle denkbare vormen: salstu, sel-
ste, zeltu, zulte e.d.*

53 lecto ontbr III

„Lieve sone, en ontsich di niet mi te siene jeghenwoordich, die du dicke hebst ghegroet ende niet en saghest. Ende wes des seker dattu van deser siecte wel ontgaen sulst, mer du en sulte niet lange hierna leven.” Mit desen woorden so verghinc die overgrote clærheit, ende daer quam so sun-
60 derlinge goede lucht, als menscelic herte begripen mochte.

Die heilighe bisscop ghenas van der suucte ende somighen van sinen heiliken ghesellen seide hijt in heymelicheden, hoe grote scoenheit hi ghesien hadde an der maghet Maria, coninginne des hemels. Die daerna in den jaer ons Heren ix^c ende xvii quam uter Drente, ende in Honishem viel hi
65 te bedde sonder wee. Ende las dese antiffen „Ecce leti laude” ende optie derde kalende van december so voer hi salichlike van deser werelt.

Dese heilighe bisscop was in der swaerre plaghe der Denen xvii jaer ende berechte die kerke eerlike, dien die clesi mitten volke eerlike groeven in der kerken tot Deventer, daer God vele graciën doet denghenen dies behoeve-
70 lic sijn om bede wille des heilighen confessoors.

XXXIII. Van Baldricus den xv. bisscop.

Also men vint bescreven in der Lombarden historie, Henric die Roemsche coninc wart te rade van groter devociën, dat hi na bisscop Radbodus des heiligen confessoors doot Brunonen sinen sone woude versieren mit cler-
5 soors. Mer als dese coninc verhoorde, dattie wrede Denen die stat van Utrecht ghewonnen hadden ende destrueert ende mede al dat volc des bisdoms verslegghen ende verjaghet, daerom sette die edel coninc denselven

58-61 siecte t/o suucte *komt in vrijwel alle hss voor.*

64 quam hi LNO quam JK *Hoewel de fout meer voorkomt, hebben we toch maar verbeterd.*

in honishem LN (in N zonder punt op de i) in homshē M in honichem KJ rechtevoert O124 in hemsheem O3 in oetmersem O567

67 der swaerre plaghe – dese swaere plaghe KJ (latijn heeft geen pronomen)

69-70 denghenen t/m sijn – achter confessoors MNO

XXXIII

opschrift: tUtrecht ontbr L1. In de index staat ook alleen bisscop en wel van de derde bisschop af. De gelijkheid is waarschijnlijk toevallig, daar het opschrift in L1 met andere inkt is ingevuld op kennelijk te nauwe plaats. tUtrecht staat wel in JK O1234 en ontbr LNO5. In een dergelijk geval mag men niet teveel concluderen uit overeenstemmingen.

1 also LIN also K als JL2MO

2-4 des h. confessoors en versieren t/m Bruno ontbr O56

5 dese – die JKM

6 destrueert meeste hss (dus geen ge- of -iert), maar ghedestruert L2

- sone totter weerdigher ridderscap, opdat hi der Denen wreetheit crachtelike wederstonde, ende dat hi datselve bisdom mit seinre ridderliker wapene bescermde ende wedermakede.
- 10 Ende hierom na des heilighen Radbodus prophecie so is ghecoren Baldricus die xv. bisscop tot Utrecht, ende also men seit, was hi Rixfridus sone, des greven van Cleve, die een edel prince was.
- In desen tiden ontspranc ene bloedighe fonteine te Geneven in der stat,
- 15 ende in denselven daghen worden alle die Denen verslaghen in wat lande dat si waren. Waeromme Baldricus die bisscop, nadattie Denen verjaghet waren ende versleghen, so stichte hi weder sine stat ende bemuerde se alom, daer hi veel toornen op sette ende hoghe wijchhuse. Die verbernde kerken dede hi weder tymmeren, die sale ende anders vervallen tymmer
- 20 dede hi eerlike wedermaken.
- Dese bisscop in den jaer ons Heren ix^e ende lxxvi voer hi over berch ende quam in Ytaliën te spreken den coninc Otten om alrehande orbaer der kerken van Utrecht. Ende als hi sine boetscap ghedaen hadde, nam hi oorlof an den coninc ende voerde mit hem die lichamen der heiligher martelare
- 25 Ponciani, Benigni ende Agnetis ende brochte se in dieselve kerke tot Utrecht, daer hi se sette mit groter devociën ende innicheit. Ende hiertoe so vant dese selve bisscop vermids heymeliker openbaringe van Gode die lichamen deser heilighen Werenfridi, Lebuini, Plechelmi, Wyronis, Odgeri, Odulfi ende Radbodi, mittenwilken heilighen patronen hi die kerke van
- 30 Utrecht hoechlike versierde.
- In den jaer ons Heren ix^e ende lxxvii Baldricus der saligher gedenckenisse bisscop, die een out man was, voer tot Gode optie vi ydus in januarus, nadat hi lix jaer mit groten love die kerke ende die stat van Utrecht hadde wederghetymmert. Die totter meerre kerke ghevoert, wart mit eerliker uut-
- 35 vaert daer begraven mitten heilighen voervaderen.

-
- 8 totter weerdigher ridderscap *KJL2* . *nauw in elkaar op rasuur L1* mitter ridderscepe *N* te ridderscap *M* toter ridderscap *O* (ad militarem dignitatem)
- 12 also men – alsmen *JKMO3* alsoe als men *O5*
- 17 bemuerdese – be(*rasuur van 1 letter*) uredese *K1* bevredese *K2* bevrijdese *K3* bevreedse *J*
- K heeft:* alom mit toornen ende vestese, daer hi vele toornen op sette ende wijchuse. *De wijchuse zijn de propugnacula van het latijn, die excelsa worden genoemd, dus hoghe van LMNO is correct. Maar de lezing van LMNO voor turritis menibus struxit is te kort en die van K te lang. Bovendien is vestese wel fout. J heeft:* alomme mit toornen opsettende ende wijckhuuse wat zeker fout is. *Met enige aarzeling houden we de lezing van L1 aan.*
- 24 lichamen *JL* lichaem *de andere hss* (zie echter reg. 28)
- 25 kerke – stat *N* (ecclesia)
- 28 lichamen – lichaem *N*
heiligher – ontbr *MN*
agnetis – agneten *JK*
- 35 voervaderen – vaderen *JK* (patribus, *maar het hoeft niet letterlijk te zijn vertaald*)

XXXIV. Van Folcmarus den xvi. biscop.

Also Baldricus van desen leven ghesceiden was, so wert Folcmarus die xvi. bisscop gheoordiniert, een man mit harde goeden wille ende een goet heilich ghelovich man.

- In desen daghen als in den jaer ons Heren ix^c ende lxxxviii optie ander nonas in meye, doe ruste in Gode Dideric, die <de> ander grave van Hollant was, ende wart begraven bi sinen vader in den clooster tot Egmonde. Dese Dideric ende sijn vader berechten die graefscap van Hollant eerlike c ende xxvii jaer ende verdreven die wrede Denen crachtelike uut horen lande. Ende vrou Hildegond sijn wijf ruste in Gode optie iii. idus in aprille ende is ghegraven in datselve clooster bi horen manne.

XXXV. Van Arnulfus den derden grave van Hollant.

Na grave Diderics doot wert Arnulfus sijn sone die derde grave van Hollant ende nam een wijf die Lutgaert hiet, ende was een dochter des moghenden keyzers van Grieken die Theophanus was ghenoeemt ende was een suster der keiserinnen van Rome, die Theophana hiet, daer hi bi wan Diderike, die na hem grave wert, ende Sifride of Sicken den borchgrave. Dese Arnulfus was grave mer vijf jaer ende hadde altoos oorloghe tieghens die Westvriesen.

- In desen tiden, als in den jaer ons Heren ix^c ende xc op die derde idus in december starf Folcmarus die bisscop ende is begraven in der doemkerke tot Utrecht.

XXXIV

folcmarus komt viermaal voor: opschrift; XXXIV, 1; XXXV, 9 en XXXVI, 1. Daarvan heeft L1 ffff, JKM vvvv, N vfff, O1 fvf en O5 vvvv L2 mist het opschrift en heeft vvv.

- 2 bisscop – biscop tot Utrecht KJ (en ook M, maar dit heeft de opschriften steeds door eigen vervangen)
 4 988 – 978 J 987 M en Clerc en P
 5 de in margine L1 die K ontbr andere hss J heeft: die anderde grave
 7 graefscap van Hollant – graefscap JK (comitatum)
 7-8 Het latijn heeft annis c et xxv, wat gemakkelijk uit te rekenen is naar 863 en 988. Hoe de Vertaler aan 127 komt, is niet duidelijk. Het komt alleen voor in het Chron. Tielense p. 66. In K1 staat c ende xxviji: de laatste i is door de scriptor toegevoegd, maar door een gebruiker is iji doorgestreept, kennelijk door degene die elders verwijzingen naar de latijnse tekst toevoegt. K23 hebben: xxviii. M heeft een fōut erbij: cxx, wat overgenomen is door de Clerc en ook door P.
 9 Ook hier is Hildegond, volgens III, bij Clerc en P vervangen door Hildegaerde. sijn wijf – ontbr JK (sua conthoralis)
 10 ghegraven LN begraven JKMO
 bi horen manne ook in het hs M, maar de druk heeft een drukfout.

XXXV

- 6 mer vijf jaer- meer dan vijf jaer O, maar in O2a verbeterd door in margine toegevoegd niet vóór meer, wat in O4 wordt: nyet langer dan vijf jaer

XXXVI. Van Baldewinus den xvii. bisscop.

Ende alse Folcmarus die bisscop sijn leven hadde gheënt, wert na hem gheset Baldewinus, die de xvii. bisscop was, een glorioes man <van> groter duechde ende hoech gheboren.

- In desen daghen, als in den jaer ons Heren ix^c ende xciii optie kalende van
 5 october wert een strijt ghesproken op enen slechten velde te wesen, dat Winckelremade hiet bi enen dorpe in Westvrieslant, daer sedelike ende stoutelike quamen uutghecoren kempen uter graefscap van Hollant. Ende alse oude lude segghen, so waren die Hollanders seer vermoeyt van groten dorste, want si geen water en vonden te drincken, het en was al sout.
- 10 Arnulfus die milde grave viel in sijn ghebede ende bi godliken invloeyen wijste hi ene stede daer men groef enen put, daer versch waters ghenoech uutvloyde. Ende hierenbinnen comen die Vriesen ghewapent ten stride, opdat si mit groter cracht dat Hollantsche heer bedroeven ende testoren mochten. Ende daertieghen die grave Arnulfus mit ludenden basunen, mit
 15 blenckenden banieren ende mit ghewapenden vechters quam hi te ghemoete den Vriesen, daer hi enen bitteren strijt jeghens vacht. Ende int ende alse der vromer kempen der Hollander veel dootgheslegghen waren, so is die strijt verswaert tieghen den voerseiden grave, die aldaer ter stede vermits der ghehenghenisse Gods om die ghemene orbaer is doot ghebleven ende martir ghemaect. Ende is van danen ghevoert int clooster tot Egmonde, daer sine uitvaert wert ghedaen mit groten rouwen, ende begraven mit sinen ouders.

- In onsen tiden is gheschiet een groot teiken van dien heiligen grave, dat wi in deser croniken willen beschrijven, opdattet die kerstenghelovighe lude hierna moghen weten. Want opten witten donredach ghewoenlic is, dat
 25 vele volcs toter kerken tEgmonde pleghen te comen na der ouder ghewoente om te vercrighen die gracie der ghemeenre absolucie van den abte van Egmonde, doe scoerde die serc daer dese voerseide grave onder begraven lach lichte van langer oudheit. Ende daer uut ghinc een roec opwarts
 30 licht twee cubitus hoech van sueter lucht of <t> mirre ende wyroc had gheweest.

Lutgart sijn wijf die grevinne ruste in Gode optie ander idus in meye ende

XXXVI

- 2 van L1 in marg., maar het woord komt ook in MNO23 voor, ontbr echter O1456
 3 duechde – dogheden K duechden J (dativus fem.)
 6 winckelremade *ondanks de fout munkel van A12. Het zal wel een vertaling zijn van pratorum de winckel en ontleend zijn aan Stoke I vs 901: Winkelmeet.*
 11 wijste L1 wijside JKMO wiste N (indicavit) wiesde L2
 27 absolucie JKMO absolucie LN *Schrijffout die moet verbeterd zijn door M en O.*
 29-30 lichte-licht JLN lichte – ontbr M lichte – lichte O licht – licht K
 30 oft – of L1 oftet O5
 32 *In de latijnse uitgave heb ik verzuimd te vermelden, dat de datum 2 idus maii een fout is, vermoedelijk van apograaf I. De juiste datum wordt gegeven door de Breviculi Leonis (ternas idus), bevestigd door het Necrologium van Ranshofen (MG SS*

wart begraven bi horen man in dat voerseide clooster.

XXXVII. Van Diderike den vierden grave.

Na den misvalle Arnulfus des milden prince is Dideric die derde grave aldus gheuoemt gheworden die vierde grave van Hollant ende nam te wive des moghenden hertoghen dochter van Sassen, die Utilhildis was gheuoemt, daer hi twee sonen bi wan: enen die Dideric hiete, die na hem grave

5 wert van Hollant, ende enen Florens, die grave in Oestvrieslant was.

In desen tiden stont een pilaern in Apuliën, daer dit scrite in ghegroevet was: „Optie kalende van meye in der sonnen opganc sal ic hebben een gulden hooft.” Een Sarrasijn die daer ghevangen was, groef ondert hooftende van dien scade of van den scheme, alsoet van der pilaern uutgherecket was

10 op dienselven dach ende ure, ende vant aldaer ongetalliken scat, dien hi gaf ende verlossede hemselven.

In desen tiden, als in den jaer ons Heren ix^e ende xciiii, ruste in Gode Baldewinus, die bisscop ende herde was vier jaer der kerken van Utrecht, op die vi. idus in meye ende is begraven mitten voerseiden bisscopen tot

15 Utrecht.

XXXVIII. Van Ansfridus den xviii, biscop.

Ende also Baldewinus die bisscop ghestorven was, so is Ansfridus, die ierst een weerlic grave was, wert na clerck ende ontfinc crune. Ende is nu van der ghemeenre clesi van Utrecht ghecoren te wesen die xviii. bisscop. Dese Ansfridus, alsoet hem God ingaf, so gaf hi vele arves ende goeds van sinen va-

IV p. 791): iii idus maii Liukart comitissa soror Chunigondis imperatricis obiit. Dit is al door Bolhuis van Zeeburgh betoogd.

33 man – manne K

XXXVII

opschrift grave – grave van Hollant KN verg. opmerking bij XXXIII.

4 hiete die – ende JK

6 en 9 pilaern – pylairne J pileern K

8 2x hooft – hovet hoeft K

12 jaartal 994 volgens III

XXXVIII

opschrift mist van Utrecht alle hs, behalve J

Ansfridus wordt steeds gespeld, hoewel A anfridus heeft

2 weerlic L12 waerlic KMNO3 ghewaerlic O124 werlick O56 (de seculari comite)

ontfinc – ontfenc JK De slechte zin is nergens verbeterd.

4 arves ende goeds L erfs ende goets K erves ende goets J goedes ende arves MNO

- 5 derliken arve tot behoef der heiligher kerken van Utrecht, dat hi tevoren had beseten in die graefscap van Reysterbant. Ende die graefscap plach bi Tiele te wesen.
- Die daerna in den jaer ons Heren m ende v ghelijc enen sone die men castiët ende dien God lief heeft, verloes dat licht van beiden oghen.
- 10 Dese Ansfridus stichte een clooster van sunte Benedictus oorde opten heilighen berghe in die ere Mariën der moeder Gods. In dien clooster nam hi selve aen dat heilighe abijt ende bleef daerinne heilichlike levende totten ende van sinen live, ende ruste in Gode in den jaer ons Heren m ende viii optie v. nonas in meye, nadat hi xv jaer dat bisdom van Utrecht wiselike
- 15 hadde berecht. Dat graf des heilighen vaders, waer yement dies mit innicheden begheerde te weten, yement van den canoniken der doomkerke of van den moniken van sunte Pauwel, hi soude hem lichte wisen ende laten weten.

XXXIX. Van Adelboldus den xix. biscop.

- Na Ansfridus des heiligen bisscops doot wert ghekoren Adelboldus die xix. bisscop tot Utrecht, een wijs man, want hi was des keyzers hoge raet.
- Dese Adelboldus in den jaer ons Heren m ende xv dede hi nederbreken dat oude werc dat Baldricus ghetymmert hadde, ende leide nije fundamente
- 5 ende vertymmerde die doomkerke van nywes ende mede die kerke van Tiel, die hi beide in corten jaren volbrochte harde eerlike.
- In den jaer ons Heren m ende xvii openbaerde ene sterre die men cometa hiet lange tijt ende alle avende ende groot gheliken enen balke. Ende in dienselven jare ghevel groot oorloech tusschen den bisscop van Utrecht
- 10 ende den grave van Hollant, dat bi deser sake toequam.
- Een grave was daer ende hiet Dideric Bavo, dien Adelboldus die bisscop

-
- 5 arve *L1NO24* erve *L2JKMO56* erves *O13*
- 6 réysterbant *L12O34* teisterbant *MN* riesterbant *O12* tysterbach bij Tiele *O56* rysterbant (*y doorgestr en e bovengeschreven*) *K* rustebant *J O7* heeft reg. 6-7: Tiesterbach dats Tyle unde de graveschap plach by Tyle te wesen.
- 6-7 *Vertaler geeft een goede verklaring, hoewel de naam fout is.*
- 8 *die als acc. in bijna alle hss, daarentegen reg. 9 dien in alle hss.*
- 10 by Amersfoerde *achter* oorde *O4567*
- 14 in meye *JKL* van meye *MNO*
- 15 mit innicheden begheerde *JKL* begheerde mit innicheden *MNO*

XXXIX

- 2 hoge *LJK* hoechste *MNO1246* averste *O357*
- 4 hadde *ontbr K*
Baldricus is ingevoegd ter verduidelijking
- 5 van Tyel – tot Tyel *JK*
- 8 *het eerste* ende *ontbr JK*; *het tweede O24567*

voers. ghegoet hadde omtrent Bodegraven, die niet en ruste aen te vechten ende daghelix te moyen den greve Dideric van Hollant. Die grave van Hollant voers. versamende een groot heer ende street tieghen desen grave Dideric Bave, dien hi verwan ende nam hem alle sijn goet ende warpen mit crachte uut alle sijnre besittinge.

Adelboldus die bisscop, die dat swaerlike nam, vergaderde een groot heer ende woude sinen man weder brengen op sijn goet ende setten in sine heerliche de of tieghen den grave van Hollant daeromme striden. Ende hieromme in den jaer ons Heren m ende xviii optie v. idus van junius quam dese voerseide bisscop mit ongewonden banieren, mit clinnenden basunen sedelike totter stede daer men striden soude, Daerjeghen quam grave Dirc van Hollant mit blenckenden banieren, mit vervaerliken ghelude van hoornen treckende uut sinen tenten stoutelike op dat groene velt. Ende sonder merren vergaderden die Stichtslude mit den Hollanders ende vochten manlike om den zeghe. Daer gheschiede een bloedich strijt an beiden siden. Mer ten lesten so wart des bisscops heer so cranc vermids vele grootmoedigher princen die van sinen volke doot ghebleven waren in dien strijde, alse Wegerus der kerken advocaet, Wikingus ende Godezo graven, Lazo, Algerus ende Swasserus ridders ende anders veel jongher riddere ende wapentuys van groeten prise.

Adelboldus die bisscop, die hem sere bedroevede, alst gheen wonder en was om dit grote verlies, vergaderde van nywes een versch heer van stouten wapentuys om anderwerve te striden jeghens dat Hollansce volc. Ende daertieghen versamende grave Dideric voerghenoemt mit Butone sinen broeder een onvermoyt heer, daer hi anderwerve mede striden woude tieghen desen voerseiden bisscop. Also dat opten xix. dach daernavolghende, dat was opte iiiii. kalende van agustus in denselven jare, doe vergaderden die voerseide princen te stride anderwerve, daer groot misval gheschiede

12 niet *ontbr K*

14 een groot heer ende street – een groot heer ende starck *O356* een groot heer *O24* In *O1* is street later toegevoegd.

15 bave *LNO1* bavo *JKMO23456*, maar reg. 11 alle hss daarentegen bavo dideric *ontbr O56* (maar wel *O124*, terwijl derick *O3*)

20 5 idus van junius is een foute datum uit het latijn

21 clinnenden – climmenden *KJM*

22 jeghen hier bij uitzondering *L* en *N*, teghen *KJ*, zie ook reg. 34

26 bloedich – bloedighen *JK* (1e naamval!)

27 so *ontbr JKM*

28 ghebleven *JKL* bleven *MNO*

34 jeghens *LI* tieghen *N* tegen *JKL2MO*

35 butone volgens *III*

38 iiiii alle hss, ook *M* Hier heeft *J*, als vaak elders: opten iiiii^{den} dach in augusto. *Wij hebben agustus laten staan, maar het kan wel een schrijffout zijn: alle andere hss hebben augustus*

39 die – dese *JK*

40 van vele volcs dat daer doot bleef an beiden siden. Want daer bleven doot
 van des bisscops Adelboldus pertye vroeme manne die daer werender hant
 gheslaghen worden, alse Volkardus die priester was, Bartoudus die dya-
 ken, Johannes ende Grodefridus graven, Hiddo, Halmaricus, Walcellinus,
 Hubertus ende Hildebolt ridders, Sivaert ende Heyneman joncheers mit
 45 veel stouter schiltknechte ende wapentuys. Ende daer verloos die bisscop
 voerseit den zeghe anderwerve.

Die grave Dideric wert stout ende grootmoedich van desen dubbelen ze-
 ghe, die hi hadde, daer hi nochtan groten scade ende verlies van volke nam,
 ende wart te rade, dat hi desselves jaers woude vechten tieghen die Vriesen
 50 ende die verslaen om te wreken sinen vader, daer hem die keyser Henric
 mitten hertoghe Godevaert van der Moselle te hulpe toesenden veel vro-
 mer ridders.

Ende alse die Hollanders mitten Vriesen vergaderden op enen slechten vel-
 de ende daer stoutelike vochten om den zeghe te vercrighen, so quam daer
 55 ene stemme uter lucht mit enen vreseliken ghelude, roepende: vliet, vliet;
 ende althant wart vervaert dat Hollansce volc van dier vreseliker stemme
 die si hoorden, ende vloghen van anxte. Ende des wert die meeste hoep al
 doot gheslegghen ende die hertoghe Godevaert voernoemt bleef daer gevan-
 gen van sinen vianden ende ghebonden. Dese manslachte ende dit verlies
 60 gheschiede den Hollanders vermids der voersienicheit Gods, opdat grave
 Dideric kennen soude in hemselven, dat al een God is, die de menschen oet-
 moedicht ende verheft.

Desen selven grave Dideric quam daerna in sinen moet, dat hi voer over
 meer tot Jherusalem ende versochte die heilighe steden.

65 In den jaer ons Heren m ende xxiii so wart volmaect die doomkerke tot
 Utrecht van groten werke bi desen bisscop Adelbolde, ende totter wiinge
 deser kerke quam die keiser Henric mit xii bisscoppen tUtrecht, die dese
 selve kerke optie vi. kalende van juliusmaent eendrachtelike wyeden ende
 heilichden mit hoerre benedixi in die ere Gods.

41 adelboldus – *onthr NO2* adelberts *O3*

42 bartoudus *KLINO124* bertoldus *L2MO3* bartholomeus *O56*

alse *t/m reg. 45* wapentuys *onthr J*

43 Grodefridus zou een verschrijving van *L1* kunnen zijn, maar het komt ook *N* voor;
 de andere *hss* hebben gode- of goed-

45 mit stouter schiltknecht *K* Hoewel het woord veel is weggevallen, is de 2e naamval
 blijven staan; de slordigheid van *K1* met eindletters blijkt ook hier

45-46 Door de Vertaler ingevoegde zin. die bisscop voerseit den zeghe anderwerve *LJK*
 die bisscop anderwerf den zeghe *MO356* die bisscop anderwerven den strijt *O124*
 hi anderwerve die zege *N*

50 ende die verslaen *LNO* ende die te verslaen *M* ende te verslaen *K onthr J*

51 mitten – ende *JK* (cum Godefrido duce)

63-64 Hier is ingevoegd, wat *XL 18* behoorde te staan (43, 15-16)

- 70 Dese bisscop Adelbolt dede oec bescriven, wie des Sticht(s) van Utrecht hoghe manne waren ende wat goede si mede verleent waren, opdattet bli-
ven soude tot eenre ewigher ghedenckenis.
Des is die hertoghe van Brabant ene die hout van den Stichte te lene die
stat van Tiele ende dat daertoe behoort ende alle Kempenlant tot Torno-
75 tervoerde toe ende dat daertoe hoort. Ende sijn ambocht was dat hi hiet
des bisscops drossate.
Die grave van Vlanderen was die ander ende hielt van den Stichte die
iiii ambochte.
Die grave van Ghelre was die derde, die hilt van den Stichte te lene die
80 graefscap van Zutphen algeheel ende half Emric ende dat meerredeel van
Tielreweert ende van Boemelreweert. Ende is gheheten des bisscops ja-
gher.
Die grave van Hollant is die vierde ende hilt van den Stichte Zelant, een
deel van Hollant ende Waterlant ende hi hiet des Stichts marscalc.
85 Die grave van Cleve is die vijfde ende hout van den Stichte te lene Wou-
dricchem ende dat daertoe behoort ende mede wat in der Batuen dat bi den
Rine lach. Ende hi was gheheten des bisscops kamerlinc.
Die grave van Benthem was die seste ende hielt van den Stichte te lene die
borchgraefscap van Utrecht ende ander gherechte mede. Ende hiet des bis-
90 scops doerwaerder.
Die here van Kuuc was die sevende ende hilt van den Stichte veel gherich-
te, die ic niet bescreven en vant, hoe si ghenoeemt waren. Ende hi is ghe-
hieten des bisscops scencke.
Die here van Goor was die achte ende hielt van den Stichte te lene meest
95 al sijn goet. Ende hi is gheheten des bisscops poortwachter.
Die here van Herlaer is die neghende ende hout van den Stichte te lene die
Amejde ende dat daertoe behoort. Ende is ghenoeemt des bisscops banner-
dragher.
In den jaer ons Heren m ende xxvii optie v. kalende van december voer die
100 bisscop Adelboldus tot Gode, nadat hi dat bisdom van Utrecht xviii jaer
ghetrouwelike hadde berecht. Die begraven rust in der Doomkerke tot
Utrecht, die (hi) betamelic ghetymmert hadde in die ere Gods ende sunte
Martijns des edelen confessoors.

-
- 70 sticht *L1* stichtes of stichts of stichs andere *hss*, maar bisscops *M*
73-98 *Het Memoriale Adelboldi is hier door de Vertaler ingevoegd uit onbekende bron: het oorspr heeft zeven vazallen*
77 *hielt en hilt in de hss volkomen systeemloos verdeeld, ook reg. 79 t/m 94 die iiii ambochte – die iiii ampten O56 sijn ambocht O2b*
91 *gherichte – gherechten KJL2*
96 *herlaer – arkel L2P*
100 *adelboldus ontbr JK*
102 *hi tussengevoegd in hs L1 ontbr KN gewoon in tekst JL2MO*

XL. Van Bernulfus den xx. bisscop.

Alse Adeboldus die bisscop begraven was, so wart ene grote twidrachtiche-
de om enen bisscop te kiesē. Waerom die coninc Conradus nederquam
tot Utrecht alse dese twidrachticheit te saten, ende voerde mit hem Ghisele
sijn wijf, een reckelike vrouwe. Ende want die coninginne in dien daghen
5 swaer was ende vaste bi der tijt was een kint te winnen, ende hierom so liet
se die coninc bliven in enen dorpe hiet Oesterbeec in des priesters huus,
die Bernulfus was ghenoeht. Ende die coninc reet haestelike voert tot
Utrecht om eendracht ende vrede te maken in den capittel. Ende alse die
twidracht ummer meerde ende niet en minrede, so bleef dat capittel ten
10 lesten an den coninc, dat hi hem sette enen bescheidenen wisen man, dies
weerdich ware dat bisdom van Utrecht te berechten. Ende in desen wan
die edel coninginne een kint van sunderlingher scoenre vorme ende om-
boet den coninc nywe bliscap bi den priester Bernulfum. Ende die coninc
verblide hem om dese begheerde boetscap, alst gheen wonder en was, ende
15 gaf desen selven priester dat bisdom, ornamente, vingherlijē ende des bis-
scops staf.

Ende alse Bernulfus die xx. bisscop gheoordineert is, makede hi vrede mit-
ten princen van Hollant.

In desen tiden als in den jaer ons Heren m ende xxxix optie vi. kalende van
20 januarus starf die grootmoedighe grave Dideric, die pilgrim van Jherusa-
lem was, ende begraven tot Egmonde in den clooster bi sinen overoude-
vader, die alle sijn daghe oorloechde ende berechte Hollant crachtelike
xxxiii jaer.

Otilhildis sijn wijf die gravinne na hoors mans doot is si weder ghevaren
25 in Zassen, de starf optie vii. kalende van julius ende is aldaer eerlike be-
graven.

 XL

- 1 adeboldus *LI* adelboldus *de andere hss*
twidrachtichede *LNO* twidrachticheit *KJM*
3 twidrachticheit *L* twidrachtichede *NO* twidrachticheit *JKM*
8 eendracht *LMNO* eendrachtich *K* eendrachticheit *J*
die – dese *JK*
9 bleef an den coninc = *compromisit in arbitrio regis*
13-14 die coninc verblide hem ... ende gaf *LIMNO* die coninc die hem verblide ... gaf
JKL2P
17 bernulfus – arnulfus *N*
18 holant *LI* hollant *de andere*
Hier ontbreekt de zin 43, 15-16, die is verplaatst naar XXXIX,63
20 januarus *volgens III* *J* heeft vi dage in januario, *gelijk reg. 25* vii dage in julio
25 in zassen – te zassen *J* te sassen *K*
de *LN* die *K* ende *JM*
jaartal ontbr. volgens III, en julius volgens III

XLI. Van den grave Dideric den v. grave.

Na grave Diderix doot, die pilgrim tot Jherusalem was, is Dideric sijn oudste sone ghehuldet ende gemaket die v. grave van Hollant, die ene corte tijt der graefscap ghebruucte.

In dienselven jare starf die keiser Conraet tot Utrecht ende dat inghewant
5 sijns lichaams is ghebleven aldaer in die doomkerke. Ende Henricus desselven keisers swagher is keiser ghecoren ende verhoghet in dien conincliken stoel.

Dese keiser Henric woude in enen wintertijt die Slaven bestriden, ende mit groter heervaert sloech hi sine tenten int oest van den conincrike. Dese kei-
10 ser had in sijnre gheselschap ene suster die nonne was, daer een canonic grote minne an leide. Die hi mit subtilen smekenden woorden daertoe brochte, dat si hem oorlovede tot haer te comen in der doncker nacht. Ende als si twee al heymelike tesamen sliepen, so viel daer een sunderlinge groot snee ende dat morghenschijn begonde die donckerheit der nacht te verdri-
15 ven, waerom die canonic in groten sorghen was, hoe hi tot sinen pauwelioene comen soude, opdat men bi den voetsporen sine misdaet niet en vername. Daer wart een cort raet ghenomen, ende die voerseide nonne nam dien canonic op hoor scouderen ende droech hem tot sinen pauwelioen, ende ghinc al ruggelinghe achterwart, opdat men int ofgaen ende int wederkeren mer eens menschen voetspoere en mochte bekennen.

Optieselve ure was die rike keiser allene vroe opghestaen overmids sorghe die hi in sijn herte hadde, hoe hi dat begonnen oorloech wiselic enden mochte. Ende sach doer een vinster van sinen tabernakel van verren dit vremde ghesichte ende lachede goedertierlic in hemselven. Daerna als die
25 sonne op was ghegaen, bat dese rike keiser desen voerseiden canonic dat hi diaken waer in der missen ende die ewangelie lase. Dien canonic dien

XLI

- 1 tot – te *K* van *MN*
3 ghebruucte, *goede vertaling* van *fruitus est*, *ondanks de fout fretus in het latijn*
5 doomkerke. Ende *hierna is O3 defect tot XLV,2*
6 keisers – keyser *K* in dien – in den *JKM*
8 slaven – zwaven *O*
10 canonic – coninc *K*
12 tot haer – daer *JK*
14 ende – ontbr *JK*
15 canonic – canoninc *K*
18 dien canonic *LN* den canonick *O5* die canonic *MJ* die canonic *K*
19 achterwart *alle hss*, ook *M*, waar w't door de uitgever als uut is gelezen
vroe – vroech *K*
21 die rike keiser: *foute vertaling* van *divus imperator*. rike ontbr *O*.
23 vinster *LN* veynster *JM* venster *KO*
25 dese rike keiser *is hier vertaling* van *cesar augustus*
26 dien canonic *LN* die canonic *JMO* die canonic *K* *Het is hier nominativus, maar de zin is zeer slecht gebouwd.*

- sine consciencie wroeghede ende meende dat hi in gheenre wijs doen en woude, wat hem die keiser bat of smekede of dreighede, hi en mochts niet beweiken. Ende alsoe die keiser sach des canonic ontsiende consciencie,
- 30 doe liet hi af mit goeder herten die begonnen hardichede.
Doe gheschiede datter verscheen een dekenye ende een abdie ende behoorden beide den keiser te gheven. Doe dede dese keiser voer hem comen den canonic ende die nonne sijn suster ende sprac aldus: „Lieve broeder, dese dekenie, die ons verschenen is, gheven wi di. Ende wes voertmeer een reine
- 35 man ende begheren van di, dattu di niet meer en onderwindes nonnen te riden.” Doe sprac hi tot sijnre suster: „Wes voertane een reine wijf ende dese abdie, die der verschenen is, ende die sorghe van den diernen Gods gheven wi di ende ghebieden di, dattu di niet meer en laets riden van enen canonic.” Ende alsoe hi dit ghesproken hadde, ondersaghen si elcanderen ende scaemden hem.
- 40 Mit deser lichter correxi sijn si gheleert, dat si die verleden misdaet beteden mit ewigher reinicheit.
In desen tiden, als in den jaer ons Heren m xlviij verboet grave Dideric van Hollant sinen vianden, dat si doer Dordrecht niet varen en mosten, daer
- 45 hi wert dootgheslegghen opten idus in meye van sinen vianden. Dese grave Dirc en hadde wijf noch kint ende was grave te Hollant ix jaer. Sijn licham wert ghevoert tot Egmonde ende mit wenender uutvaert daer begraven.

XLII. Van Florens den vi. grave van Hollant.

- Alsoe grave Dideric dootgheslagen was, versamenden baenroedse, riddersen ende knapen van den lande ende namen Florens, des voerseiden grave Diderix broeder, die tevoren was grave in Oestvriesland. Dese Florens nam een wijf die Gheertruud hiete ende was hertoghe Heynemans dochter (van
- 5 Zassen), daer hi bi wan Diderike ende Florens ende ene scone maghet, die Mechtelt hiet, die de coninc Philippus van Vrancric na haers vader doot te wive nam.
-
- 27 hi *LNO* hijt *KM* *Het lijkt mij, dat ende hier die (qui) betekent, en dat K en M verbeterd hebben. J is radicaal: en meende dat in geenre wijs te doen.*
- 29 beweiken *is de vertaling van emolliri, beweken O126, maar ook M (in druk bewerken als drukfout) bewijken O4 beweyken O5 verwecken J Wij missen het vnw hem, want de -s achter mocht zal wel ad hoc zijn.*
canonics – conincs *N*
- 37 der *L d' N dair J daer K*
- 44 varen – trecken *JK (transire)*
- 45 in meye *JKLO124* van meye *MNO56 (volgens III)*
- XLII
- 1 dootgheslagghen (*in tegenstelling tot elders met -a-*) *LMJ* -gheslegghen *KN*
- 3 in Oestvriesland – van Vrieslant *O, maar in Oestvrieslant O7*
- 4 Heyneman *volgens A* van Zassen *in marg. L1 in tekst JKL2MO4567 ontbr NO12*
- 6 haers vader *LIN* hoers vaders *JK* haers vaders *MO124* oirs vader *O56* oers vaders *L2*

- In desen tiden so stichte Bernulfus die bisscop tot sijnre ewigher ghedenkenisse sijns loves tot Utrecht twe kerken van canoniken, die ene in die ere
- 10 sunte Peters des apostel ende die ander in die ere sunte Johans Baptisten. Ende die halve canonike van sunte Salvatoor sette hi te Deventer, daer hi stichte ene kerke in die ere sunte Lebuinus des heilighen confessors. Die abdie die de heilighe vader Ansfridus die bisscop ghesticht hadde ten Heilighen Berghe, die sette hi tot Utrecht, daer hi stichte ene cloosterkerke in
- 15 die ere sunte Pouwel des apostel.
Dese eersame bisscop Bernulfus starf ende voer tot Gode in den jaer ons Heren m ende liiii optie xiiii. kalende van augusto, nadat hi dat bisdom in vreden hadde bericht xxvii jaer. Die tot Utrecht ghevoert is ende daer begraven in der kerken des princen der apostele.

XLIII. Van Willam den xxi. biscop.

- Na Bernulfus dies bisscops doot wart ghecoren Willam die xxi. bisscop, een grootmoedich man ende een stout vechter.
- In desen tiden, als in den jaer ons Heren m ende lxi, Florens die grave van Hollant ende een onvervaert prince, om wrake te doene van sinen broeder
- 5 vergaderde hi, een moghende heer ende toech tieghen die graven die sinen broeder ghedoodt hadden, die hi mit zeghe verwan ende onderdede, daer vele lude doot bleven.
- Het gheschiede dat dese grave, die hem alte sere verliet op sine vromichede, vermoyt was ende ghinc eens middaghes liggen slapen onder den scheme
- 10 van enen wylgheboem in Hamert. Ende daer quamen onverhoeds die viande die ontvloen waren van dien die deselve grave onlanghe tevoren in den stride verwonnen hadde ende sloeghen den grave doot ende vele sijnre wapentuere mede, die mit hem sliepen, optie xiiii. kalende van julius.
- Dese Florens was grave in Oestvrieslant xxii jaer ende hi was grave van
- 15 Hollant na sijns broeder doot xiiii jaer. Ende wart ghevoert tot Egmonde int clooster ende mit groten wenen daer begraven.

-
- 10 des apostel *LI* des apostels *JKL2MN ontbr O*
15 Pouwel *LN* Pouwels *JKMO*
apostel *LMN* apostels *JKO*

XLIII

- 9 scheme *LNO* sceme *M* (*drukfout: stamme*) scheim *J* schems *K*
10 wylgheboem *L* wilghenbome *M* wilghenboem *NO* willichboem *KJ*
Hamert is verbeterd uit Amers van A12 Maar naar de fout van A12 is het weer „verbeterd” in Amers O46 Ammers O5 terwijl O7 het weglaat.
- 11 in den stride – in stride *JK*
12 sijnre – sijn *K*
13 *foute datum volgens III*
15 sijns broeder *JLMNO124* sijns broeders *K* sijns vader *O567*

XLIV. Van Ghertrude der gravinnen ende Roberto horen lateren man ende van Godevaert den hertoghen mitten hoever.

- Gheertruud die gravinne van Holland, na grave Florens hoers mans doot berechte si Hollant ii jaer ende daerna nam si enen man die Robrecht hiet, ende was een jonger sone grave Baldewijns van Vlaendren. Ende dese Robrecht berechte Hollant van joncheer Diderix weghe sijns stiephsoens.
- 5 Willam die bisscop van Utrecht versach dat Hollant sonder bescermer was ende sonder troost ende dattie heerlicheit op een kind ghecomen was of in den handen eens vrenden prince, vercreech an Henrike den Roemschen coninc, dat hi hem verliede die graefscap van Hollant ende die abdie van Egmonde, ende meende dat hi mit hulpe Godevaerts des hoverden hertoghe dat jonghe kind uut Hollant mit crachte wel verdriven soude.
- 10 Ende hierom in den jaer ons Heren m ende lxxi quam die hertoghe Godevaert voers. mitten bisscop Willam mit vele banieren, mit trompen ende basunen in Hollant. Ende daer tieghe quam grave Robert des kints stiefvader mit blenckenden teykenen, mit blasenden hoornen ende mit vele ghewapender lude. Ende als si versamenden, wart daer een groot strijt ende int ende moste grave Robrecht wiken ende is uut dien stride ghejaghet. Ende der Hollander is dat meeste deel daer doot ghebleven. Robrecht is mit sinen wive ende mit sinen stiefkinderen tot Ghent ghecomen ende heeft versout al dat ridderscap van Vlanderen tot sijnre hulpe, ende meende dat
- 20 hi woude striden tieghe den grave Arnoud om sijn vaderlike erve, des hem die voers. grave Arnoud onderwonden hadde. Ende grave Arnoud versamende daertieghe een groot heer vermids hulpe Philippus des conincs van Vrancric, opdat hi mit crachte mochte bedroeven sine wederpartie. Ende daer streden si bi Casselberghe, daer die coninc Philippus verjaghet
- 25 wart ende grave Arnoud dootghesleghe. Ende Robrecht die Vriese wert mit crachte grave van Vlandren.
- Ende binnen desen so voer hertoghe Godevart striden optie Oostvriesen,

XLIV

opschrift horen lateren man – oeren lateren O24 oren lesten man O56 horen anderen man O7

2 ende – off K

4 stiephsoens L stief- JKMN O De spelling met ph wordt enigszins gesteund door een variant in reg. 18.

6 in den L in alle andere

9 hoverden – buulrugden M (en Clerc en P) In O56 staat: Godevaerts mytten hover

12 mit trompen – ende trompen JK

18 stiefkinderen – stiepkijnderen K (verg. reg. 4) stiefzone O5

20-21 arnoud – 2 of 3 keer reynout of reynolt O

24 casselberghe – casselenberghe KJ

27 Hollandiam ontbr volgens III, maar de onzinnige zin is aardig bijgewerkt.

die hi verwan ende onderdede; dat gheschiede in den jaer ons Heren m ende lxxii.

- 30 Bisscop Willam, die altoos sine waerde hielt tieghen joncheer Diderike van Hollant, die tymmerde een starc casteel tot Yselmonde. Ende doe die hertoghe Godevaert mitten hoever Hollant iiii jaer hadde bericht, quam een van joncheer Diderix knechten, die Ghisebrecht hiete, ende verwachte den hertoghe Godevert voerseit, als hi ter heymeliker camer ghinc, ende stac
- 35 hem ene dootwonde. Doe wert die voers. hertoghe tot Utrecht ghevoert ende starf aldaer int jaer ons Heren m ende lxxv optie v. kalende in marcio. In dienselven jare optie v. kalende in meye starf bisscop Willam voers. ende ruste in Gode, nadat hi dat bisdom van Utrecht hadde bericht xxii jaer, ende is ghebrocht tot Utrecht ende begraven in der doomkerke bi den
- 40 anderen eersamen bisscoppen.

XLV. Van Coenraet den xxii. bisscop ende van Dideric den sevenden grave.

Ende na bisscop Willams doot wert gecoren een die Coenraet hiet die xxii. bisscop, die keiser Henrix des vierden also gheheten sijn beleider ende martogher plach te wesen. Dese Coenraet vercreech ven den derden keiser Henric die heerlicheit van Oostvrieslant, die de marchgraven den princen

5 van Hollant mit ghewelt ghenomen hadden. Dese bisscop Coenraet voltyimmerde dat casteel tot IJsselmonde mit arkieren ende mit vasten wijchusen ende besettet mit sinen mannen.

- In den jaer ons Heren m ende lxxvi wart te rade joncheer Dirck van Hollant, dat hi mit hulpe Robrechts sijns stiefvaders ende mede sijnre vriende ende
- 10 maghe den bisscop Coenraet besitten woude opten casteel van Yselmonde ende sijn vaderlike erve mit crachte wedercrighen.

Conradus die bisscop, die dit wel vernam, vermaende al heymelike sine ridders ende sine burghers ende bat hem dat si in sine hulpe quamen op enen benoemden dach. Ende sonder merren so is <bi> des bisscops ghebot

-
- 28 *jaartal niet in latijnse Beke, maar wel in Chron. Tielense p. 112, misschien ontleend aan Chron. Egm. of Stoke I vs 1293*
- 30 *waerde (excubias) in alle hss, ook M (in druk: wachte)*
- 33 *invoeging, die ook A4, zie Chronographia p. 89 noot 17. Ook Pauli: per quendam servum Theodorici veri comitis Ghysberti(!) nomine per lathrinam...*
- 35 *hertoghe – grave of greve MNO*

XLV

- 2 *O3 begint weer: des vierden also gheheten sijn beleider ende martogher ... ende – off K*
- 6 *arkieren of arkeren – ankeren L2 karkeren M toornen Clerc en P wijchusen – wijcheden N wijsheden O356*
- 14 *Er ontbreekt een voorzetsel (ad edictum Conradi pontificis) KLO, bi staat JMN en zal derhalve driemaal zijn toegevoegd.*

- 15 vergadert althant een groot heer mit banieren ende mit basunen. Ende daertieghen die Hollanders mitten scutten van Vlaendren quamen stoute-like mit horen blenckenden teikenen ende mit trompen vreeselike clinnen-de. Daer wart een dach van groten toorne, want die uutghecorene kempen vielen daer neder in den stride van beiden partyen. Ende int ende also die
- 20 strijt langhe gheduert hadde, bleven daer van des bisscops partye vromighe vechters, also die grave Gherlacus, Lambertus die proest van Deventer, Walmarus een priester van sunte Bonifaes, Werenboldus ende Ghiselbra-cus ridders, ende daertoe manich stout wapentuyr ende scutte, sciltknechte ende burghers, vermids welken verliese des bisscops heer seer den moet
- 25 verloes ende liepen onsedelike ten scepen, soedatter sonderlinge veel verdrencte. Die bisscop Conraet, die sach dattie felle strijt ummer anemeerde ende dat grote verlies van sinen volke mede anstaende, pijnde hi hem dat casteel voerseit ende die toorne te besetten ende die voerborchte mit scut-ten te bescermen. Mer die Hollanders die (stormens) niet en rusten mit bli-
- 30 den ende mit magnelen, sodat si die wijchhuse des casteels seer tebraken, ende die Vlaminge verdreven mit scutte die borchsaten van den overste van der mueren, also dat Conradus die bisscop van node moste opgeven dat casteel ende al Hollant ende desen joncheer Diderike vrilike weder qwijtschelden.
- 35 Ende als dit ghedaen was, dede joncheer Dideric den bisschop Conraed groot ere ende lieten mit sinen luden vrilike weder varen in sine stad. Joncheer Dideric, die nu is die sevende grave van Hollant, is mit seghe ende mit love weder ghekeert in sine graefscap vn Hollant ende nam een wijf die Witolhildis hiet, des moghenden hertoghen dochter van Sassen, daer hi bi
- 40 wan enen sone hiet Florens, die na hem grave wert, ende ene dochter hiet Mechtelt, ene scone joncfrouwe.
In desen tiden als in den jaer ons Heren m ende xci gaf dese grave Dideric

-
- 17 mit trompen – mit horen trompen *KJ*
- 19-20 heeft *M* voor partyen eerst siden en daarna partye, maar *Clerc* tweemaal side(n)
- 23 manich *L* menich *de andere hss*
- 25 liepen/verdrencte. *JK* hebben beide meervoud, *O* heeft als *L*, maar *MN* hebben liep/verdrencten
Vóór sonderlinghe hebben zowel *L* als *N* sonder (zonder), doorgestreept.
- 26-27 Deze zin is slecht gebouwd, met zo vrije vertaling, dat het latijn geen opheldering geeft.
- 29 stormens *JKMO* stormers *LN*
- 32-34 fout vertaald: het kasteel en heel Holland zijn lijdend voorwerp van resignaret, wat maar gebrekkig door qwijtschelden is vertaald. Misschien moet ende (achter Hol-lant) vervallen. *O5* heeft: ende al hollant overgaff ende dese jonchere derick vrijlike quijtschelden.
- 36 sine stad – die stat *JK* (civitatem propriam)
- 39 hi ontbr *KI*
daer t/m florens doorgestreept en herhaald, waarbij de eerste keer hiet als *KNM* en de tweede keer hiete, vermoedelijk de eigen spelling van de copist van *L1*.

- den Scepper sine ziele, nadat hi Hollant hadde bericht xv jaer. Ende hi starf xxx jaer na sijns vader doot; des regneerde sijn moeder ii jaer ende Robrecht sijn stiefvader viii jaer ende hertoghe Godevart mitten hoever iiiii jaer
- 45 ende bisscop Willam een jaer, dat maket tesamen xv jaer, ende joncheer Dideric, als voerseit is, xv jaer maket xxx jaer. Ende sijn licham wert begraven tot Egmonde in den clooster optie v. kalende van december in den jaer voerseit.
- 50 Ende die gravinne Witolhildis sijn wijf starf optie xiiii. kalende van december ende wart begraven bi horen manne in den clooster voerseit.

XLVI. Van Florens den viii. grave van Hollant.

- Nadat grave Dideric ghestorven was, wart Florens sijn sone grave ghemaket van Hollant, ende nam een wijf die Petronilla hiet ende was des keisers Lotharius suster, daer hi bi wan drie sonen, enen Dideric, enen Florens ende Symon, ende een dochter die Hadewich hiet. Dese Florens was ghehieten die vette ende was scone van live, vreedsam van herten, milde sijnre aelmoessen, allen luden orbaerlic ende niemant scadelic, ende hadde meer duechden ende rijcheden dan enich van sinen voervaders.
- 5 In desen tiden dede bisscop Conraet tot sijnre ewigher memorie stichten ene kerke van canoniken an die westside van der stat van Utrecht in die ere onser Vrouwen, daer hi den gront also slikich vant, dat hi die fundamente van den pilaernen niet vast maken en mochte.
- 10 Des was in der metselaer gheselschap een Vriese ende hiet Pleberus, die hem vermat op sijn lijf die kerke wel te funderen, daer hi of eyschede een groot ghelt. Waerom dese bisscop gaf deses voerseiden Vriese sone zuverlike

-
- 43 bericht – berecht *JK*
- 43-47 *een berekening van de 30 jaren die Beke hem geeft, vermoedelijk naar Melis Stoke, die II,51 zegt: Sijn vader was doot xxx jaer, II,53 twee jaer was sijn moeder voghet; II,55 Ende viii jaer hadde sijn stiefvader Hollant ... II,57 Ende vier jaer daerna Godevaert die bulricghede ... II,60 Een jaer die bisscop van Utrecht, dat is samen der jaren vijftiene; II,63 Ende vijftien jaer helt hi in vreden sijn lant.*
- 44 sijns vader *L* sijns vaders *JKMNO*
- 46-47 ende joncheer *t/m* xxx jaer *ontbr M èn Clerc èn P*
In reg. 42 is de sterfdatum vergeten, maar dat is hersteld in reg. 48. Deze datum is ontleend aan een A-hs en geheel onjuist.
- 48 v. kal. – xv. kal. *NO*
- 50-51 *ontbr JK In K3 zijn ze later aangevuld, en wel wegens een verbetering boven december van reg. 48 in november, uit de druk van Matthaëus, wat ook in het hs M staat.*
- 50 van december – *ontbr O*

XLVI

- opschrift fout: Van Deric den vii greven O56 Van Florens den vii, greve van Hollant O3*
- 10 die fundamente *KLP* dat fundament *JN* (bases) den gront *M*
- 14 sone zuverlike – sonderlinge *O56* *Hierdoor wordt het verhaal anders, maar in reg. 15 staat wel sone.*

- 15 prosente ende milde gaven, also dat hi van den sone vernam dese heyme-
like meisterie ende voltymmerde die begonnen kerke in die ere onser Vrou-
wen van sconen werke. Waeromme dese Vriese greep enen nijt tieghen de-
sen voerseiden bisscop ende visierde, hoe hine ter doot brengen mochte.
Ende daerna in den jaer ons Heren m xcix alse dese bisscop Conraet na-
20 dattie misse ghedaen was ende hi sijn heymelike ghebet ghedaen hadde
ende hi alleen was in sijn huus gaen ligghen slapen, quam dese voerseide
Vriese ende versach dat hi stede ende stonde daertoe hadde, ende vermids
des viants rade toech hi sijn mes ende stac doot den eersamen bisscop.
Dese bisscop berechte dat bisdom xxv jaer ende optie viii. kalende van
25 meye wert hi jamerlike ghedoot, ende begraven in derselver kerke die hi
stichte in die ere onser Vrouwen. Ende die Vriese quam uter stat sonder
scade ende ongelet.

XLVII. Van Burchardus den xxiii. bisscop.

Nadat bisscop Conraet dus jamerlike vermoort was, wert ghecoren die
xxiii. bisscop ende hiet Burchardus, een heilich man, milde ende vreed-
sam.

- In desen tiden sende die paeus uut enen cardinael die Hildebrandus hiet,
5 ende die quam in Gallen opdat hi daeruut verdriven soude die ontrouheit
der symonie. Ende alse dese cardinael voer mit rechte tieghen enen bis-
scop, die daerof berucht was, ende dese bisscop die orconden die hem be-
draghen wouden, weder omcochte mit ghelde, doe seide dese cardinael, die
legaet was: „Wi willen laten rusten der menschen oordeel ende laten voort-
10 gaen dat godlike recht. Wantet seker is ende openbaer, dat eens bisscops
gracie is ene gave des heilighen gheests, ende of du gheen meenscap en
hebst mit Symon magus in der comenscape des bisdoms, so sprec: Gloria
Patri et Filio et Spiritui Sancto.” Dese bisscop die daer anghesproken was
van symonie, sprac sonder anxt ende bescheidenlike: „Gloria Patri et
15 Filio”, mer hi en mochte niet spreken „et Spiritui Sancto”. Mer doe hi

-
- 15 prosente *LN* presente *JKMO*
17 van sconen werke – van sconen groten werke *KJ* *Het moet een vertaling zijn van
magnopere, wat als magno opere kan zijn gelezen.*
27 ende ongelet – *ontbr JK* *De laatste zin staat niet bij Beke, maar kan zijn geïn-
spireerd door Stoke II vs 100: Ende ontran wech sonder strijt.*

XLVII

- 2 ende hiet – hiet *JK*
5 soude – mochte *M* *ontbr K*
8 cochte – cofte *JK*
10 openbaer – waer *K* seker *t/m* openbaer *ontbr J*
11 meenscap – ghemeenscap *JK*
12 symon – symonis *K* symonia *J* (Simonis Magi)

van den bisdom gheset was, doe sprac hi volcomelike dat vers al uut:
„Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto”.

- In den jaer ons Heren duserent c xii optie xv. kalende van junius Burchardus die bisscop ruste in onsen Here, naedat hi xiii jaer dat bisdom van Utrecht hadde berecht. Ende wart begraven in der doemkerke bi den bisscopen die voer hem gheweest hadden.
- 20 In denselven jare wart dootgheslegghen van sinen vianden Rodolfus die doemproest van Utrecht.

XLVIII. Van Godelbaldus den xxiii. bisscop.

- Ende alse Burchardus die bisscop aflivich was, wart gecoren die xxiii. bisscop ende hiet Godelbaldus, een goedertieren man, wijs ende die gheestelicheit minde. Want in den jaer ons Heren m c xxi so stichte dese voerseide bisscop een clooster in enen broeclande daert eenlic was, van moni-
- 5 ken ende van nonnen tot Oestbroec in die ere Mariën der ewigher maghet ende sunte Laurens des hoghen martelaers. Ende omdat men in dat clooster die reghele der oorde so vaste plach te houden, so hiet ment wileneer der oorden kerker. Daer plach grote versameninge te wesen, want daer bloeyde alrestrengheste die regle van sunte Benedictus oorde.
- 10 Dese bisscop verdreef die canonike reghelier die in Middelborch plaghen te wonen in Walcheren om haer oneersam leven ende sette daer weder in monike van der oorden van premonstreit, die hi nam tot Andwerpen uut sunte Michiels clooster.
- In desen tiden was ghemene consilie in der stat van Riemen, daer men
- 15 overdroech van vele orbaers der heiligher kerken. Ende op die tijt was Godelboldus die bisscop siec, sodat hi den paeus omboet bi sinen naesten bisscopen mit brieven, dat hi van node niet comen en mochte, ende bat oetmoedelike den paeus, dat hi om die ere der heiligher kerke van Utrecht hem ende sinen nacomelinghen weder gheven woude die bisscops infule, die si
- 20 in langen tiden niet ghehadt en hadden. Alexander die doe paeus was, die iii. alsoeghenoemt, ontfenc sijns lieven bisscops Godelboldus brief vriendelike. Ende om vrientscap die si onderlinge hadden, so dede hi sine bede vriendelike ende gaf hem ende sinen nacomelinghen bisscopen tUtrecht

XLVIII

- 6 laurens – lauwerens *K* louwer (*J* (blijkens reg. 33 gelijk aan *K*)
10 die canonike – canoniken *JK*
K1 heeft mi (iets uitgevlakt, waarschijnlijk *gd*(bovengeschreven) delborch
15 godelboldus *LI*, terwijl reg. 2 godelbaldus. *JK* heeft hier, evenals in reg. 2 godelbaldus. *NO* hebben goedeb- *M* heeft vrijwel alle varianten naast elkaar.
17 oetmoedelike – oec nodeliken *KJ* (humiliter)
21 godelboldus – godelbaldus *JK*
22 si – hi *K* (wèl: hadden)
onderlinge – sonderlinge *O56*

- die infule. Die reden waerom die bisscoppen sonder infule waren, is ghe-
 25 noech gheseyt hiervoer in sunte Bonifacius leven.
 In den jaer ons Heren voerseit grave Florens van Hollant, die de vette hiet
 ende broederlic der kerken van Utrecht was, starf optie vi. nonas van mar-
 cius, nadat hi xxx jaer die graefscap van Hollant in groten vreden hadde
 berecht. Ende wart begraven bi sinen ouders tot Egmonde in den clooster,
 30 daer hi eerlike rust onder enen marmarsteen.
 Petronilla die gravinne sijn wijf, die vele aelmoessen gaf doer hoers mans
 ziele, ende stichte een clooster van nonnen van sinte Benedictus oorde in
 die ere onser Vrouwen ende sunte Laurens des gloriose martelaers bi horen
 castele dat Reynsborch hiet, die daerna optie x. kalende van junius salich-
 35 like ruste in Gode ende is in dienselven clooster begraven mit costeliker
 uuttaert.

XLIX. Van Diderike den ix. grave van Hollant.

- Na grave Florens doot wert Dideric sijn sone die ix. grave van Hollant ende
 nam een wijf hiet Sophie ende was Otten dochter van Rinneghen des pa-
 laesgraven, daer hi bi wan enen Florens, die na hem grave wert van Hol-
 5 lant, ende Otten die grave van Benthem wert, Baldewinum den bisscop
 ende Dideric den bisscop ende Pilgrim den borchgrave, Sophia die abdisse,
 Hadewighe die nonne ende Petronille, een scone joncfrouwe.
 In dien tiden als in den jaer ons Heren m c ende xxv keiser Henric die iiii.
 wert tUtrecht siec ende betaelde daer der naturen scout; wies ingewant
 ghehemelt is in midwarde des choors van der doemkerke in een hoghe ste-

-
- 25 hiervoer – *ontbr JK* Hiervoer is een verduidelijking van de Vertaler, nl een ver-
 wijzing naar XVIII, 58-62, niet naar een Vita Bonifacii.
 26 grave – starf grave *JK* (maar reg. 27 staat starf weer)
 28 hadde *achter hollant KJ*
 29 berecht ook *L* – bericht *N*
 30 marmarsteen *L1* mormersteen *L2* marmorsteen *M* murmursteen *K* mer-
 mersteen *J* marmersteen *NO1* Het oorspr zal wel m'm'stēē hebben gehad
 marmereen steen *O56* mermersteyn *O2* marmarsteyn *O4*
 31 doer *t/m* ziele *ontbr in latijn*. De zin is slecht gebouwd.
 33 laurens – louwerens *JK* laurentius *M* (in druk Benedictus)
 35 costeliker – costeliken *KN*

XLIX

- 1 *Crassi is niet vertaald.*
 2 des palaesgraven – des palaes *K* *ontbr M en Clerc*
 5 dideric den bisscop *ontbr MNO12347*, maar is hersteld vóór Baldewinum *O5*,
 terwijl *O6* leest: Baldewinum ende oec Deric den bisscop, waarna ende oec Deric
 weer is doorgestreept.
 7 *Bij Beke ontbreekt een ranggetal; het was in werkelijkheid Hendrik V.*
 9 in midwarde – in die midwaerde *K* in die middelwaerde *J*

- 10 de, daer in voertiden des keiser Conraets inghewant gheleit was, die sijn overoudevader was.
Ende Lotharius die edel hertoghe, die grave Diderix oem was van Hollant, wart keiser ghecoren van den princen ende hoechlike verheven ende gheset in den conincliken stoel.
- 15 Dese keiser Lotharius nam der kerken van Utrecht die graefscap van Oestherghe ende van Westherghe in Oestvrieslant ende gafse der graefscap van Hollant.
In desen tiden was in Vrancrije soe grote droochte van groter hette in den somer, dat alle fonteynen, putten, culen, riviere, meeren verdroghet
- 20 waren, sodattie eerde clovede ende in dien cloven quam vier, dat bernde ii jaer lang, dat mens niet lesschen en mochte.
In den jaer ons Heren dusent c ende xxviii wart die bisscop Godelboldus beswaert mit siecten ende nam an die oorde ende dat abijt tot Oestbroec, nadat hi dat bisdom van Utrecht xv jaer vredelike hadde berecht. Die daerna starf optie ander ydus in november ende in denselven clooster harde eerlike begraven.
- 25

L. Van Andreas den xxv. bisscop.

Ende also Godelboldus die bisscop aflivich was, wert ghecoren Andreas die xxv. bisscop ende was gheboren van Kuyc, een wijs man, reckelic, milde ende vreedsam.

In desen tiden die grave Dideric, die geerne wrake doen soude om sijns

-
- 10 keiser *L* keisers *JKMN* *Het is mogelijk dat de variant van L een copieerfout is. die t/m was ontbr O reg. 14 achter stoel: tot aken O456*
- 15 oestherghe *L1* oesterghe *KL2* oestberghen *M* oesterberghe *NO124* oestergo *JO56*
- 16 westherghe *L1* westerghe *KL2* westberghen *M* westerberghe *NO124* wester-go *JO56*
in Oestvrieslant *niet in latijn, dus verklaring van Vertaler.*
- 17 *secundum antiqua privilegia niet vertaald*
- 19 putten culen – putkulen *O56*
- 22 godelboldus *KL* godelbaldus *J* godeboldus *N ontbr M* godebaldus *O5*
- 23 dat abijt – abijt *K*
- 24 *K1 heeft: bisdom van xv iaer, maar K23 hebben Utrecht hersteld vredelike hadde berecht – hadde berecht vredelike KJ*

L

L1 en N1 hebben dezelfde verdeling in de namen Andreas en Andries. K1 en O1 verschillen alleen reg. 86 andries. J1 en O56 hebben steeds Andries.

- 1 godelboldus *KLO2* godelbaldus *J* godebaldus *MO5* godeboldus *N*
die xxv – den xxv *K*
- 2 kuyc – kuuc *JK*

5 overoudevaders doot, die tot Hamart gheslaghen wert bi Dordrecht, ende tot allen steden daer hi mochte, so leide hi viantlike lagen om Hermanne van Kuuc te slane, ende also neernstelike, dattet nieman noch soenen noch vreden en mochte.

Doch int leste dattie bisscop Andries voerseit die menighen arbeit ende reise daerom dede, dat hi den kijf van dien ouden nide in de hant creech, ende maecte een vaste soene ende vrientscap, also dat Heerman soude doen tymmeren een cloester voer grave Diderix ziele van Hollant, ende daertoe gheven van sinen goede, daer die monike of leven mochten. Ende hierom is ghesticht dat clooster tot Sunte-Marieweerde in die ere onser Vrouwen.

15 Ende daer worden monike ghebrocht van Laudinen van der oorden van Premonstreit, die daer Gode dienen souden ende bidden voer grave Diderix ziele.

In den jaer ons Heren m c ende xxxii in eenre wijntertijt ende alle Vrieslant mit yse overbrugget was te reysen, vergaderde grave Dideric een groot heer ende toech in Westvrieslant, ende daertieghen quamen die Vriesen mit picken ende mit staven harde manlike, daer si vochten twee stride op enen dach, daer vele Vriesen doot bleven. Ende dat ridderscap van Hollant, die den seghe daer wonnen, sijn weder te Hollant ghekeert mit veel ghevangenen.

25 In desen tiden Florens die men die swarte hiet, versette hem tieghen grave Dideric sinen broeder, waerom dat hi Hollant rumen moste ende voer totten Westvriesen ende wart haer hulper tieghen sinen broeder, ende toech

5 Hamart als XLIII, 10, maar daar is het latijn fout: Amers. Dit is in O456 op beide plaatsen „verbeterd” in: Ammers O4 Amers O56
bi Dordrecht niet in latijn. De vertaler heeft blijkbaar de dood van Floris I willen combineren met die van Dirk IV, wat leidt tot wijziging van reg. 12 en 16. De Clerc heeft Dordrecht weer weggelaten, maar de nagedachtenis van Dirk IV laten staan.
overoudevaders – averoldevaders O3 averoudevaders O4 oldervaders O5
over oldervader O6

6 hermanne – hermanne K heerman J

7 neernstelike – neerstelike K
noch soenen noch vreden L1 zoenen noch vreden JKMN vreden noch soenen O45L2

12 grave diderix ziele: *onbegrijpelijke fout voor anima Florencii. Het latijn heeft alleen proavum suum, wat de Vertaler blijkbaar op Dirk IV (44b, 33-35) betreft. Dat zelfs de herhaling in 53a,8 en 12 hem niet op de goede weg brengt, is onbegrijpelijk.*

14 sunte marie (nieuwe regel): weerde L sunte marien weerde N sinte marien weerde KM sinte marien waerde J

16 Zie bij reg. 5 en 12.

18 In het latijn staat xxxiii door een drukfout. O1 heeft: dusent hondert ende (!), maar O23456 hebben het goed.

19 overbrugget LNO1 overbrugghet KJM averbrugt O5

21 manlike – ontbr M viantlike N

23 te hollant – te hollant wert KJ (latijn alleen reversi sunt)

25 die swarte – den swerten KJ

26-27 waerom t/m broeder ontbr JK

- mit haerre hulpe ende verbrande Alcmaer ende die kerke ende oorloghede een gans jaer die Kenemaers. Ende hem sijn bi ghecomen meentelude van
 30 nywer macht ende van naturen ghierich. Ende toghen mit desen Florens mit heercracht alle Kenemerlant <doer> ende verbranden alt lant ende grave Diderics woningen mede al tot Haerlem toe ende tieghen der nacht toghen si weder in Vrieslant. Grave Dideric versamende een deel wapentuys ende overvel dieghene die mitten Vriesen anghespannen waren tieghen
 35 hem, daer hi na sinen wille sekere ghiselen of nam. Lotharius die keiser, die haer beider oem was, vernam die mare van deser twidracht ende sende enen sijnre princen in Hollant, dat hi dese twee broeders versoenen soude. Ende alse dese twidracht gheleit was, begonde dese selve Florens enen nywen kijf, daer hi cortelike daerna om dootgheslaghen
 40 wert. Want Godevaert van Aernsberch ende Herman van Kuyc, beide twee vermaerde graven ende lieve ghebroedere, hadden ene nichte, hiet Heilewich, ende was Aleiden hoerre suster dochter ende Arnolds van Rochem haers mans. Dese Heilewich nam grave Heerman van Kuyc in sine hoede nadat haer vader ende haer moeder ghestorven waren, want hi hoer
 45 oem was. Dieghene die deser joncfrouwen dienres waren, aensaghen des voerseiden Florens manlicheit ende sine doghet, ende wouden hem hulden ende gheven hem dese voerseide joncfrouwe te wive. Mer die grave Heerman van Kuuc mitter hulpe grave Godevarts ende des bisscop Andries en wouden des hilix niet ghehenghen ende wederstont desen Florens mit al
 50 sijnre cracht. Die van Utrecht lichte om anxt van den keiser of om liefde van den grave Diderike, so gaven si desen Florens in hoer stat te comen ende weder uut alst hem gadelic was, ende deden hem oec mede hulpe te veel tiden, also dat dese selve Florens mit crachte brande in den Stichte Lexmonde ende andere dorpe in versmadenis des bisscop Andries.
 55 Heerman die grave van Kuuc voerseit, alse dit gheschiet is, pensede, hi wouder laghen om leggen al heymelike ende vaen desen Florens, dien hi mit openbaerre viantscap niet en mochte wederstaen, ende leide hem laghe buten den mueren bi der stat van Utrecht ende huyde daer sijn wapentuys

-
- 29 hem *ontbr K*
 30 *fout vertaald uit nove potestatis naturaliter cupidi* (van nature begerig naar mach-
 verandering)
 31 door *in marg. L1* dore *KJ* duer *L2* *ontbr MNO*
 33 versamende – versamen een groot heer *K* versamende een groot heer *J*
 34 anghespannen – anghespannen *K* *ontbr J* (complices)
 48 des bisscop – biscop *KJ*
 49 *alle hss hebben wouden en wederstont* (consentire rennuit)
 des hilix *L* des hilics *K* des hijlix *J* dat hilic *MNO*
 50 cracht – hulpers *M* macht *NO*
 52 gadelic *samen met gaven de vertaling van: indulserunt*
 55 dit – dat *JK* (hiis)
 57 viantscap – manscap *NO* (inimicicias)
 leide hem – leiden *K*

daert heimelic was in der doncker nacht, die daer wachten alse Florens
 60 uutcomen soude te jaghen mit sinen jonghen gheselschap, also hi ghewone
 was. Ende alse die dach opginc ende die sonne verlichte die eerde ende die
 ripe opten velde lach, quam Florens heerlike uter stat mit x jongelingen die
 valkenaers waren, ende quam onverhoeds in sijnre viande laghen alse dies
 65 niet en wiste. Ende alse hi dat sach sloech hi sijn paert mit sporen ende ru-
 mede hem den breidel ende keerde hem ter stat wart. Mer hi storte neder
 mitten paerde ende sine viande vervolgheden ende sloeghen doot mit gro-
 ten nide.

Lotharius die keiser, dien herde lede was om sijns neven doot, ende nam
 Heermanne van Kuuc mit recht ende mit oordele sijnre princen die weer-
 70 dicheit sijns namen, die tevoren over alle land grave gheheten was.

Grave Dideric van Hollant, om wrake van sinen broeder voer hi mit crach-
 te int lant van Kuuc ende warp die castele neder ende verbrande die dorpe
 ende vernielde alle die heerlicheit oft ene wostine ware, ende Heermanne
 verdreef hi uut sinen lande.

75 Ende ten lesten na des keisers Lotharius doot wert Heerman des graven Di-
 derix man ende swoer hem hulde ende quam weder op sijn goet, ende die
 bisscop Andries wart weder in sijn bisdom gheset.

In dienselven jare een ridder die Fulcolt hiet, ende also men seide die mede
 sculdich was an Florens doot, ontquam uten laghen die grave Dideric
 80 om hem gheleit hadde ende swam over den stroem der Mase mit sinen
 peerde. Die hem seer verblide omdat hi der doot ontgaen was ende maecte
 daerna van sinen castele dat Berne hiet een cloesterkerke, daer hi mede ver-
 soende, ende mede ten love Gods dat hi der doot also ontgaen was. Ende
 daer worden in ghebrocht heilighe manne, monicke der oorden van pre-
 monstreit, die ghenomen worden uten clooster van sunte Mariënweerde.
 85 In denselven jare die bisscop Andreas sette xii priestere van der kerke tot
 Staveren om hoer oneersame leven ende brochte daer weder van Oest-
 broec, beide monicke ende nonnen, ene conventis vergaderinge.

Dese bisscop voerseit berechte dat bisdom xi jaer ende starf in den jaer ons
 90 Heren m c xxxviii optie ix. kalende van julius ende wert begraven mitten
 anderen eersamen bisscoppen tot Utrecht.

62 x jongelingen – ook *M* hem tienden *Clerc en P*

66 vervolgheden *en* sloeghen *zullen wel* -en en (= hem) *zijn*.

in Abbenstede *is weggelaten, maar er staat: tot Absteden M en Clerc en P*

68 *De zin loopt slecht; K heeft Lotharius dien keyser, wat geen verbetering is.*

78 die *t/m* was *JKL* so was hi mede sculdich *M* dat hi mede sculdich was
NO ende oic schulde hadde *Clerc*

88 ene *KL* een *JM* ende *N* ende des *O*
 conventis *LN* convents *JKMNO*

LI. Van Hardbertus den xxvi. bisscop.

Doe bisscop Andries ghebleven was, wert ghecoren een die Hardbertus hiet die xxvi. bisscop, een ghestadich man ende sunderlinge neernstich die paepscap in goeden regimente te houden. Ende hi was gheboren van Beron.

5 Dese bisscop voer tot Rome om saken die nootturflich waren ende als hi wederquam, vant hi grote discordie ende twidracht in Drentenlant. Want die burghers van Groninghen onderlinge vochten ende stormden ende vesten sunte Walburghen kerke mit groten hoghen wijchusen, oft een casteel gheweest hadde, ende stormden daerof ende daeran mit scutte, mit stenen
10 ende mit slingheren. Ende om dese onruste so voer dese bisscop sonder merren tot Groninge ende wan die misdadighe lude van der kerke, die hi alle daertoe brochte, dat si hem sworn van den godshuse niet meer te maken een vechthuis of een oorlochshuus, noch dat si die stat niet ommueren en souden.

15 Mer dese bisscop, die sine twee broedere verheffen woude te groten scade ende te laste des bisdoms, gaf den enen te lene van hem te houden die borchgraefscap van Groeninge ende den anderen die casteleynscap van Coevorden. Want daer tevoren plaghen die bisscopen selve of hoer marscalke die heerlichkeiten te berechten, dat hem niemant hinder noch moy-
20 nisse daerin en dede.

In desen tiden Otto die pallaesgrave van den Rijn, casteleyn tot Benthem, grave Diderix van Hollant sijnre suster man, meende die Twente te verwoesten. Ende hem en mochte niemant wederstaen van des bisscops weg-
25 ghen. Die bisscop vergaderde daertiegghen een cleyn deel wapentuers te peerde, die Hughe Botter die alresterkste Duutsche hem vermat te beleiden, ende quam tiegghen desen palaysgrave bi Heemshem mit groten ghe- lude van basunen ende street opten velde tiegghen desen palaysgrave, daer

LI

- 2 neernstich – neerstich *K* erenstich *O*
 3 beron – beyeren *J*
 5 tot rome *L1* tot romen *MNO* te romen *JKO5* to romen *L2*
 7 groningen ook binnen de hss variaties: groe- -inge *e.d.*
 8 sunte – sinte *JK*
 walburghen – walburchs *JK*
 9 scutte – scut *J* stucken *K*
 11 ende *t/m* kerke – ende wan die kerke *O3567*
 16 ende te laste *L1* ende laste *JP* ende lasts *K* ende last *L2NO* ontbr *M*; *L1* staat dus alleen met deze lezing.
 18 selve – of zelve *K*
 19 hinder – hindernisse *K*
 20 en ontbr *K*
 21 van den rijn – opten rijn *O* (foute vertaling van rinegh of rimech volgens *A*)
 25 hughe botter – hugebertus *M*
 26 quam – quamen *JK* heemshem – hemes *O567* hem *M* (hemshem volgens *A12*)

- vele lude doot bleven ende veel ghejaghet worden, die in den bosschen ont-
 scolen. Daer bleef doot Otte van Biolo die grave, ende daer wert ghevangen
 30 Otte die grave van den palays, ende wart tot Utrecht ghesent, daer hi in
 hoesscher vanghenisse ghehouden wart.
 Ende als grave Dideric van Hollant verhoorde, dat sijn lieve swagher ghe-
 vangen was, ende sijn <volc> van den bisscop verslegghen ende verwonnen
 was, doe versamende hi alle sine macht ende versoude ridderscap ende be-
 35 sat die stat van Utrecht mit heercrachte alomme mit tenten ende mit pau-
 welioenen ende rechte sine magnele. Ende als alle sine instrumente op-
 ghericht stonden, die harde verveerlic ende anxtelic waren, daer hi die stat
 mede stormen ende die mueren mede breken woude ende die woningen
 mede vernielen, ende mit allen die stat verbernen, dese bisscop, die niet en
 40 hadde also veel lude daer hi dat grote heer mede verdriven mochte, mer
 daer hi ter noet cume sijn stat mede houden mochte, bedachte hem als een
 goet herde, dat hi woude sijn lijf ende sijn ziele stoutelike setten voer sine
 scape ende sine stat verlossen van dien harden storm. Waerom hi tesamen
 dede comen sine clesi ende sijn volc, ende daer dede dese heilige bisscop
 45 een sermoen. Ende daertenden gheboet hi den leken luden bi den banne
 ende bi horen live, dat si op dien dach uter stat niet en ghingen, mer dat
 si opter muere bleven ende haer stat beschermden. Dese bisscop mit al sijn-
 re clesi dede althant sine gheestelike wapene an ende ghinc ter poorten
 uut mit crucen ende mit vanen ende gaf hemselves ende die mit hem waren
 50 willichlike totter instaender marteli. Ende aldus ghinc die ghemene clesi
 voren in witten overrocken elc na sinen state, ende die bisscop ghinc al-
 reachterst ghecleet mit sinen ornamente ende droech in sijnre hant die blis-
 sen des vuers, dat was dat boec daer hi den grave van Hollant ende sine hul-
 pers mede vermalediën woude. Ende als men buten int heer des ghewaer
 55 wart, doe wart daer een groot rumoer in den tenten, want die Hollanders
 als si saghen die vanen ende die witte lude, waenden si dattie bisscop mit
 sinen burghers ghewapent quame om mit hem te striden. Doe gheboet die
 grave Dideric sonder merren die basunen te blasen ende die metalen hoor-
 ne te snerken ende die banniere te nemen ende tieghen des bisscops heer

-
- 29 biolo (volgens A2) – broel L2 bulon O3 biloen O2b violen O12a4 bisloen O56
 biolen M bolyoen Clerc en P
 32 als ontbr JK
 van hollant – ontbr JK (ontbr ook latijn)
 33 volc in marg L1 in tekst JKL2 ontbr NO heer M maar volke Clerc; sijn ontbr ook
 nog O3567
 41 cume – nauwe L2O567 tûeme eerste e doorgestr) O3 ontbr O24
 47 muere L1 muren alle andere
 51 alreachterst – alreachterste J alreachterste K
 52 blissen – bussen O3567 blyssen doorgestr en in marg: bussen O2 vlesschen L2
 54 vermalediën – vermalediden JK
 58 metalen – mottalen K

- 60 te striden. Ende alse die Hollanders waenden striden ende den bisscop vaste bicomē, saghen si die clesi bloets hoefts ende meer vrede begheerden dan strijt, des si hem alte seer verwonderden. Doe si saghen des bisscops volstandighe herte, hielden si hoer hande stille ende makeden neghene bloetstortingē.
- 65 Ende alse dit die grave Dideric sach, bedochte hi hemselven ende scaemde hem ende wart beroert mit goeden wille ende versuchte hem ende dede of sinen helm mitten teikene, sinen scilt mitten leeu ende sijn gulde tornickeel, ende ongescoeyt knielde hi voer den bisscop ende bat hem ghenade ende bat hem dat hi die blissen der maledixi op hem niet <en> dede. Ende
- 70 die bisscop nam op den voerseiden grave danckelike, omdat hi in rouwen was van sijnre misdaet <ende custene ende vergaf hem dese misdaet>. Daerna bleven dese voerseiden princen alsoet hem God ingaf ghetrouwe vriende, ende al hoer daghe bleven si tesamen ghebonden mitten bande der minnen. Want om die liefte van grave Dideric gaf dese bisscop den palaysgrave Otten quijt van sijnre vanghenis, ende Otto gaf sunte Martijn sijn casteel tot Benthem ende ontfenct weder van den bisscop te lene.
- 75 Ende onlange tijt hierna dese selve Otto, die een wonderlike scone man was, wart jamerlike dootgheslegghen van grave Heerman van Stalike. Ende Otto van Hollant sijnre suster sone alse sijn erfname wart grave van Bent-
- 80 hem ende wart mede casteleyn ghemaect.
In den jaer ons Heren dusent hondert xxxviii grave Dideric van Hollant voer pilgrim tot Jherusalem. Ende des anderen jaers quam hi weder doer Ytaliën ende versochte den paeus, daer hi gaf sunte Peter onder enen jaerlix tins, beide voert clooster tot Egmonde ende voert clooster tot Reynsborch iiii scilling engelsche, wilke cloosters sine voervaders hadden ge-
-
- 60 meenden to strijden ende den biscop vaste bijcomen segen ende de clesi bloets hoves segen ende meer vrede begeerden ... *dan ontbr een stuk tot LIV O3*
- 61 begheerden – begheerde *K* (*men verwacht: begerend, exquirentes, maar ende kan die betekenen*)
inermem ontbr A4, waar een open plek is, maar omdat dit caput vlot is vertaald, is het misschien in blootshoofds opgenomen.
- 63 makeden *L1* en makeden *JKL2MO* ne makeden *N*
- 65 alse – staphans als *M* terstond als *Clerc en P*
bedochte hi – docthi *K* docht hij *J*
- 67 tornickeel *L1* cornielkeel *JK* cornikel *L2NO* cormken *M* torkeel *Clerc P* (*paramentum; het woord schijnt aan de meeste copiïsten onbekend te zijn geweest*)
pilum fraxineum is bij het vertalen zoekgeraakt
- 69 en overgeslagen doordat niet het laatste woord was van *f° 19' L1*
blissen – blixen *O2* blixem *O4* lexe *O56* vlessche *L2*
- 71 ende *t/m* misdaet in marg. *L1 ontbr MNO* (*Waarschijnlijk is de marginale aanvulling verkort wegens plaatsgebrek, want we lezen ende gaf hem een cussen des vreden ende vergaf hem dese misdaet KJ, wat geheel met osculo pacis klopt.*)
- 75 van sijnre vanghenis *LMNO ontbr JK* (a prisione)
otto *L1, maar 2e nv* othen *L1, de andere hss meestendeels* otte
- 85 iiii scilling enghelse – 4 solidorum sterlingorum *volgens A*
voervaders – vaders *K* (*progenitores*)

sticht van den fundamente opwart ende eerlike gherentet hadden mit horen goede.

Die paeus Innocencius die andre also ghenoeemt heeft dese twee eersame clooster ontfanen totter heiligher kerken van Romen mit hore besittinge die
 90 si nu hebben of namaels hebben moghen in eighendomme, ende heeft dat ghestarket mit sunderlinge vriheyt ende previlegen, dat si onder den paus sijn sonder middel. Hardbertus die bisscop, die deser graciën een vervolgher was, quam tot Egmonde ende dede daer lesen in derselver kerken die previlegen die de paeus den <cloester> ghegheven hadde, ende also vele als
 95 in hem was, so starkede hijt mit sinen open brieven.

In den jaer ons Heren m c ende xlviii wart die stat van Utrecht ontsteken mit groten brande, dien men niet ghelesschen en conde, ende brande welna altemale. Ende daer verbernden in denselven onghevalle sunte Martijns kerke, sunte Pieters kerke ende sunte Pouwels kerke ende sunte Johans
 100 kerke. Mer sunte Salvatoers kerke bleef onverbrant, dat groot wonder was, ende sunte Stephanus altaer bleef mede ongequetst. Die ierste capelle die vaste bi sunte Salvatoers kerke staet ende bi Clemens tiden die Willibrordus hiet ghesticht wart in die ere des heilighen cruces, die verbernde mede
 105 ende al dat daer in was, sonder sunte Salvatoers beelde, dat bleef onverbrand, nochtan dattet cruce daert an ghenaghelt was, altemale verbrande ende die naghele mede. Dat beelde wart bruyn in dien brande, waerom dat ment noch hiet dat brune cruus. Doe quamen die clesie mitten ghemenen luden ende namen dat heilighe beelde mit groter devoteliker eren ende droeghent weerdelike al singende ymnen ende psalmen in sunte Salvatoers
 110 kerke, daert noch staet.

In den jaer ons Heren m c ende l optie iii idus in november voer bisscop Hardbertus tot Gode, nadat hi dat bisdom van Utrecht hadde berecht xii

89 clooster *JLN kan, tegenover cloosters in reg. 85, meervoud zijn, maar KMO hebben -teren of -tere*

94 cloosteren *L1 moet fout zijn, want hier is kennelijk alleen Egmond bedoeld cloester alle andere hss*

96 xlviii – xxxviii *K1 een vergissing blijkbaar door reg. 81 beïnvloed; later verbeterd, maar nadat het afschrift K2 was gemaakt, daar dit, evenals K3, nog de fout '38 heeft.*

99 sunte pouwels kerke *JLN* sinte pouwels *K ontbr MO*
 sunte peters kerke *ontbr O47, en ook O2 maar is daar in marg. toegevoegd.*

101 sunte stephanus altaer – sinte stevens outaer *JK*

105-107 nochtan *t/m cruus ontbr bij Beke, wiens bron blijkbaar door de Vertaler opnieuw gebezigd is, want we lezen Catalogus p. 492: quedam ymago Crucifixi ... inusta permansit, verumptamen denigrata fuit, ita quod „brune cruus” adhuc hodierna die vulgariter appellatur.*

109 ymnen – ymmen *K* mynnen *O56*

psalmen *JLN* salmen *KM* sangen *O56*

110 daert noch staet *toevoeging van de Vertaler, die blijkbaar in de Utrechtse kerken bekend was.*

112 tot – te *JK*

utrecht – utert *K* utr(*J*)

jaer, ende wart begraven in der doemkerke tot Utrecht, die daer tevoren
 die graefscap van (Oesterghe ende van Westerghe) van des conincs Con-
 115 raeds handen weder ontfenc.

LII. Van Heremannus den xxvii. bisscop.

- Nadat Hardbertus die bisscop ghestorven was, wart grote twidrachticheit
 in den capittel. Want die hogheste manne der kerken van Utrecht, alsoe Di-
 deric grave van Hollant, Henric grave van Ghelre ende Dideric grave van
 Cleve, baden dat men kiesen woude Heermannum van Hoorn, den proefst
 5 van sunte Gereons tot Colen, bisscop te wesen tot Utrecht. Die burghers
 van Utrecht ende van Deventer mitten landvolke baden dat men Vrederike
 van den Hûevel bisscop maecte. Mer die moghende partie (der) heren ver-
 dructe daer die crancke partie der burghere. Ende grave Dideric van Hol-
 lant brochte desen Hereman int besit van den bisdom ende made hem
 10 onderdanich alle die hem tieghen waren.
 Daerna twe jaer sende die paeus enen cardinael, die daghede beide dese
 ghecorene tot Ludic, ende daer vercreech dese voerseide Hereman bi den-
 selven cardinael ende den coninc Conraet, dat hi dat bisdom behielt ende
 is die xxvii. bisscop van Utrecht.
 15 Dese Heerman was saeft van sinne ende goedertiere, sodat in sijnre jeghen-
 wordicheit dootslaghe gheschieden, want hi en mochte den burghers haer
 vechten van binnen niet verbieden, noch en conde sine ondersaten buten
 niet bedwinghen, dat si hem onderdanich wesen wouden.

114 oesterghe ende van westerghe *KN* oestbergen ende westberghen *M* oestberghe
 ende van westherghe *LI* oestergo ende van westergo *J* oesterghe *L2* oester-
 berghe ende van westerberghe *O124* oestergou ende westergou *O56*
 conraeds – coenrardus *K* coenradus *J*

LII

- 1 twidrachticheit *KL* twidracht *JMNO*
 3 ende *ontbr JK*
 4 heermannum *JLN* hermannum *MO124* heremannum *K* heerman *J* her-
 man *O56*
In het opschrift staat Heremannus KL heermannus N heerman J, en in reg. 8
hereman KLN
 7 van den hûevel *L* van den hovel *K* mitten huevel *N* mitten hovel *M* mitten
 hoevel *O*
der heren JMOL2 des heren KLIN Blijkens het latijn nobilium moet de lezing
van K èn LN fout zijn, en in M en O verbeterd.
 11 *Men moet misschien lezen: Daerna na twee jaar (Demum transacto biennio)*
 13 *ende t/m utrecht door Vertaler toegevoegd*
 15 jeghenwordicheit – teghen- *KJ*

- Onder desen bisscop Hereman begonsten die ierste partiën binnen der stat
 20 van Utrecht, also ict naest ghevinden can.
 In den jaer ons Heren m c ende <lii> optie xi kalende van aprille doe was
 die mane al rond; omtrent der middernacht openbaerde een groot ring
 ende ghinc verre van der mane al om ende blenckede oft een reghenboghe
 hadde gheweest. Ende van derselver mane scenen vier rayen cruuswise
 25 ende streckeden van der mane al totten ringe ende die sterren die in den
 ringe ende in den rayen stonden en lichten de min niet. Grote eerdbevinge
 ghesciede doe ende duerde wel xv jaer lang, waerof dese iiii steden ghede-
 strueert worden: Tripolis, Damasche, Antiochiën ende Cathania, daer
 alte vele menschen in doot bleven, van mannen, van wiven ende van kin-
 30 deren wel xx dusent.
 In desen selven jaer voerseit destrueerde die keiser Vrederic die stat van
 Meylane, warp die mueren neder ende verbrande die stat. Ende doe nam
 daer Rodulfus die eerdche bisscop van Colen der heiligher drie coninge
 lichamen ende voerdse tot Colen.
 35 In den jaer ons Heren m c lv doe toghen die Westvriesen die men Drechters
 hiet, ende verbranden die naeste dorpe van Hollant, ende mede dat kerspel
 van Saenden branden si ende voerden groten roef van danen. Die ridders
 van Haerlem, die stoute orloechslude waren, mitten dorpluden van Ou-
 dorp quamen manlike tieghen ende sloeghen ix^c Vriesen doot, ende sijn
 40 mit eren weder binnen Haerlem ghekeert.
 In den jaer ons Heren m c ende lvi ruste die bisscop Hereman in Gode, na-
 dat hi vi jaer bisscop hadde gheweest tot Utrecht, ende starf optie vi. ka-
 lende van aprille ende wart begraven in der doemkerke tot Utrecht.

-
- 19 begonsten *LN* begonnen *M* begonde *JK* begonden *O5*
 partiën – partie *KJ* *reg. 19-20 is een invoegsel van de Vertaler, die zich met ic aan-*
meldt
- 21 lii *KO* (ook in *latijn*) liii *J* lxii *LMN* xlii en x doorgestr *O2b*
 25 die in den ringe ende in den rayen stonden *LNO1* die in den ringhe stonden *M*
 die in den rayen stonden *JK*, 7 woorden overgeslagen ende in den radien stonden
O56 die in den radien stonden *O42* In *O2b* staat alle totten ringhe op f° 47, en op
 f° 47' die sterren die in den rayen stonden, maar ik durf daar geen conclusies uit
 te trekken. (tam in circulis quam in radiis)
- 28 worden – wert *K*
 29 alte vele – alte *K* alle die *J*
- 31-34 niet in *latijn*; het bericht over de drie koningen staat ook *Stoke II*, 475-486, maar
 in andere bewoordingen. De foute naam voor *Reinald von Dassel* ook in *A4*.
- 35 lv *KLO* xlv *JMN*
 38 oudorp lezing die alleen voorkomt in *A3*, voor *Oxdorp* of *Osdorp*
 41 hereman *LN* heerman *JK*, maar vorige keren anders, bijv. *reg. 19* heerman *JLN*
 hereman *K* *Waarschijnlijk heeft de Vertaler h'man geschreven.*

LIII. Van Godefridus den xxviii. bisscop.

Na bisscop Heremans doot quam keiser Vrederic tot Utrecht ende vatte wiselike die twidracht des capittels alse van enen bisscop te kiesē. Also dat Godefridus van Renen, die doemproest was, wart ghecoren die xxiii. bisscop, een heerlic man van groten moede.

- 5 In desen tiden als in den jaer ons Heren m c ende lxiii optie nonas van augustus bleef grave Dideric in vreden doot, die die graefscap van Hollant wiselike berechte xxxvi jaer, ende wart begraven tot Egmonde in den cloester, dien hi onlange daertevoren an den paeus vercreghen hadde privilegen ende vriheit, dat si exempti sijn, dat is sonder middel onder den paeus te
- 10 sine.
Sophia die eersame gravinne bleef na hoors mans doot altoos in bedinghen, in vasten ende in aelmoessen te gheven sonder aflaten, ende was sonder twivel heilich, want God doer hoer mirakel dede bi horen leven. Want dese heilighe vrouwe eenwerve bedevart annam ende toech opten wech tot
- 15 Sunte Jacobs in Galissen ende quam bi onghewalle onder moordenaers, die se pijnden doot te slane ende hoer cleynoet te nemen. Mer dese moorders overmids sunte Jacobs verdiente dede se God al stille staen, dat si hem niet verroeren en mochten ende in negheenre wijs mochten si haer arch doen, ende saghen dat si bescermt was mit godliker cracht ende en dorsten hor
- 20 niet ghenaken. Mer dese voerseide rovers als dit mirakel saghen, versuchten si hem ende baden hor ghenade. Daer bat die salighe vrouwe den almachtighen ontfarmighen God voer die moorders, dat hijt hem vergave. Dese vrouwe, die God liefhadde, is derdewerf ghevaren tot Jherusalem, die aldaer salichlike ruste in Gode optie vi. kalende van october, ende wart be-
- 25 graven tot Jherusalem in der Duutsche hospitael.

LIII

- 5 *het jaartal in latijn reeds fout: 1163 i.p.v. 1157. M en Clerc hebben 1172, maar P 1162, O4 kanttekening met 1157.*
- 9-10 *toevoeging als uitlegging van exemptionis privilegium*
- 11 *gravinne – joncfrouwe NO*
na hoors mans doot: toevoeging
- 13 *mirakel is of meervoud of collectivum (miracula)*
- 14 *toech ontbr K ende t/m wech ontbr J*
- 15 *in Galissen: toevoeging als uitlegging van de Vertaler*
- 17 *sunte Jacobs verdiente L sinte Jacobs verdiente JK verdiente sunte Jacobs NMO*
- 18 *negheenre L engheenre K gheenre JMNO*
doen – ghedoen K
- 19 *en dorsten – dorsten K*
- 21 *hor L haer KM hoir J ontbr NO (ab ea)*
- 25 *der duutsche L der duutschen JO der duutscher KMN*

LIV. Van grave Florens x. grave.

Ende na grave Diderics doot wart Florens sijn sone na hem die x. grave van Hollant. Dese nam een wijf, die Ada gheuoemt was, des moghende coninc Henrix dochter van Scotlant, daer hi bi wan Diderike, die na hem grave wart van Hollant, ende Willam, die grave wart van Oestvrieslant, ende
 5 Florens, die doempoest tUtrecht was, ende Roberte, die een richter in Kenemerlant was, ende joncfrouwe Beatrice, Elisabeth, Hadelheit ende Margriete, die gravinne van Cleve wart.

In desen tiden als in den jaer ons Heren m c ende lx begonden die Drenten hem te versetten tieghen den bisschop om de borchgraefscap van Groninge,
 10 ende creghen in haer helpe burghers van Utrecht ende somighe manne die leen hilden van der kerken van Utrecht. Want die bisscop vermat hem, dattie borchgraefscap hem vri anghecomen waer, want Lifridus die borchgrave doot ware ende ghenen sone ghelaten en hadde. Mer deses Lifridus neven, die van sijnre dochter gheboren waren, onderwonden hem deser
 15 borchgraefscap ende sijn manne gheworden des graven Henrics van Ghelre, opdat si mit sijnre hulpe te bet wederstaen mochten des bisscops cracht van Utrecht. Vermids wies hulpe ende der burghere ende des bisscops leenmanne dese voerseide jongelinge den bisscop bereden op enen toorn mit sinen ridderen, daer si ne sonder twivel ghevanghen hadden, mer bi wisen
 20 rade graven Diderix van Cleve so ontquam hi van dane. Mer die grave van Ghelre mitten burghers ende mitten dienstmannen deden den casteleyns veel moyennisse mit manighen storme mit arborsten, mit slingheren, dat si se dachlix anvochten so langhe dat si hem of branden beide winterhuus ende somerhuus, ende rechten een magneel, daer si den toorn mede neder-
 25 werpen wouden.

Die bisscop, die hierom seer bedrucket was ende welna van alle sinen hulpers begheven was, bat den grave Florens van Hollant oetmoedelike ende

LIV

Het opschrift in L1 is op te kleine plaats ingeknoeid; in de index heeft L1 Van Florens den x. grave van Hollant

Hier eindigt de lacune van O3 met: Van florens de x greve van hollant

- 6 joncfrouwe – joncvrouwen JK
 hadelh^t L1 adelheit JKMO adelh^t N odeleit L2
 9 borchgraefscap – borgherschap K
 12 anghecomen – anghestorven N
 13 deses – dese JMN
 18 bereden – bereyden K1 beleyden (*in de 1 geknoeid*) K2 beleyden K3 (circumvalatum)
 21 casteleyns – casteleyne J castelein KM *Het is een foute vertaling door verwar-
 ring van castellanii (kasteelheren) en castellarii (kasteelbewoners), een verwarring die in de latijnse hss reeds gewoon is.*

- vriendelike sonder aflaten ende vermaenden, dat hi hem te hulpe quame
 in deser noot. Ende sonder merren versamende grave Florens vele ghewa-
 30 pender lude meer dan hi te doen hadde, ende was den bisscop een groot
 hulper, ende quamen voer die stat. Ende beide die bisscop ende die grave
 stormden die stat sonder aflaten, daerbinnen waren die grave van Ghelre
 ende Dirc van Batenborch mit utghecoren ridders, die den storm ende dat
 aenvechten manlike weerden.
- 35 Dit oorloech stont aen welna een jaer; doe sende die keiser Vrederic Rei-
 nolde den aerdschen bisscop van Colen, die dat dadingde, sodattie bisscop
 van Utrecht nam iii^c marc ende verliede Lifridus neven, sijnre dochter kin-
 der, die borchgraefscap van Groninge mit nywen privilegen.
- 40 In den jaer ons Heren m c lxxv is een groot kijn opghestaen tusschen Gode-
 fridum, den bisscop van Utrecht, ende den grave Florens van Hollant.
 Want somighe keisere ende coninge, alse Kaerl ende Lotharius, gaven
 Oostvrieslant totter Lawers toe den princen van Hollant; ende somighe an-
 der keisere ende coninge, alse Henric ende Conraet, gaven datselve lant
 den bisscopen van Utrecht. Waerom dese grave Florens dat voerseide lant
 45 algeheel besitten woude ende den bisscop Godevart altemale daeruut ver-
 driven, dien hi in corter tijt van sinen vianden so crachtelike verlost hadde.
 Die bisscop, die nu van allen sinen hulpers begheven is, bid nu den keiser
 Vrederic, dat hi hem te hulpe come ende verlossen van den moghenden
 grave Florens van Hollant. Die keiser sach ane des bisscop Godevarts noot
 50 ende anxe ende quam selve tehant neder ende versoende dese twidracht
 van desen princen mit vriendeliker soene ende maecte die oude vrien-
 scap weder levende.
- In den jaer ons Heren m c lxxvi quamen die Westvriesen mit vele <striders>
 over een wad hiet Ockenvoerde ende voert tot Alcmaer, opdat si van dane
 55 trecken mochten ende beroeven Kenemerlant. Daer wart een hard strijt
 soedat van Alcmaer daer doot bleven omtrent lxxx man, die ewich leven

-
- 28 vermaenden *JL1* vermaende *KNOL2* vermaende hem *M*
 31 hulper – hulpe *N* (auxiliator)
 32 waren – was *N*
 41 keise^r *KL* keyzers *JMNO*
 45 altemale daeruut *L1* algeheel daeruut *L2* daeruut altemael *KJ* daer altemael
 uut *MNO1356* daeruyt *O24*
 46 in corter tijt *LINO124* in corten tiden *KML2* in so corten tide *J* kortelick
O356
 so crachtelike – ontbr *MNO*
 48 Vrederic – ontbr *M* (ook *Clerc*) Henric *NO dgstr*, latere hand Frederic *O4*
 hulpe – helpe *K* *De constructie* te hulpe come ende (come) verlossen *is in M en*
Clerc verbeterd
 50 tehant neder *JKL* neder tehant *N* neder *M en Clerc* weder tehant *O*
 53 striders *JKMO356L2* strides *LINO124* (preliatoribus)
 54-56 tot alcmaar 17 woorden ontbr t/m alcmaar *JK Aangezien J niet van K1 is overge-*
schreven, kan het feit, dat ende voert tot onderaan f° 61' staat en f° 62 voortgaat met

hebben ghecocht om verganclic leven. Want ist doghede te vechten voer des vader land, so ist oec salich te sterven voer des vader land. Die Vriesen alsi desen zeghe vercreghen hadden, verbranden si dat stedekijn altemale, sonder die kerke lieten si (staen ende lieten si) onverbrant mit ghemenen
 60 consente, also dattie ix^e Vriesen, die die ridders van Haerlem tevoren doot-sloeghen, nu ghenoech ghewroken sijn.

In den jaer ons Heren m c lxxviii in den winter, als alle Vrieslant mit ijse bevroeren was ende men overal mochte reisen, die grave Florens vergaderde een groot machtich heer ende quam in een dorp dat Scoerle hiet, ende beriet hem daer hoe hi die onhoorsamige Vriesen bestriden mochte. In den merren van desen berade saten op een deel ridders, die stout ende moedich waren, nochtan dattet die grave wederriet, ende reden in Vrieslant ende ontstaken mit brande een dorp dat Scaghen hiet, ende namen daer vele
 70 roefs vor hem. Die Vriesen, die heimelike scolen in hoer laghen, achten des cleine dat men hoer huse brande ende hoer goed rovede, opdat si haer viande nedertrecken mochten ende hoer wederkeren hem mochten behinderen. Ende also dese voerseide ridders sere becommert waren mit horen rove ende hoor viande die hem ontliepen hier ende daer te vervolghen, ende aldus hem scheiden, so quamen die Vriesen uut horen laghen daer si ghescolen waren in riedbosschen ende in anderen heimeliken steden, ende onderliepen den voerseiden ridders hoer wederkeren ende vochten mit hem enen swaren strijt. Ende ten lesten meerrede der Vriesen partie also sere, dat somighe ridders doer die viande braken ende quamen totten grave mit
 80 groten anxte. Die ander ridders sijn werender hant dootgheslegghen, also Symon van Andwerpen, een alte scone jongheling, Willam van Noortholt, Boudwijn van Haerlem, Gherijd dapifer, Florens Ruest, Allart van Egmonde, Bruyn van Kastrichem, Gherijd van Monstre ende Evert van Noertich. Ende hoer licham worden ghevoert tot Egmonde ende mit groten weenen daer begraven.

alcmaar daer doot bleven, *niet de oorzaak van de weglating sijn. Wil men een verband leggen, dan moet men aannemen, dat K1 is afgeschreven van het oorspronkelijk van J en daarmee nauwkeurig zou overeenstemmen óók wat regelverdeling en foliëring betreft.*

60 staen ende lieten si JK ontbr LMNO Hier hebben we een geval waar degene die de marginale aantekeningen in L1 heeft gemaakt, er een over het hoofd heeft gezien. Verg. Adaem in II, 1. In het latijn staat: *incombustam reliquerunt, wat beide lezingen toelaat.*

66 onhoorsamige L1O1 onhoorsame KO56 ongehoirsame JL2 onhoorsamene N ontbr M en ook Clerc en P oneersame O234

67 merren JLM meere K meerren N meerren Clerc (deliberacionis mora)

70 vor hem LN mit hem JKM, Clerc, P

81-83 Namen naar A.

82 ruest JKLO raest M rueft N

84 licham LNO lichame J lichamen KM (licham kan misschien meervoud zijn: corpora)

- Des jaers daernavolghende op sunte YpolitUSDach dar si hoechtijt of houden, vergaderden die Vriesen een grote heervaert, opdat si Alcmaer echter destrueren souden. Daertieghen quamen stoutelike die ridders mitter ghe-meinte van Kenemerlant beide te water ende te lande, die in de ierste vergaderinge xxx die alrestercste Vriesen mit storme dootsloeghen. Ende als
- 90 die doot waren, ontliep al dat ander ghediet wech te Vrieslant wart sonder mere scade. Want die Hollanders soe luttel peerde hadden, dat si hem niet volghen en mochten. Ende die scutte van Vlandren die den grave dienden in soudyen, quamen oec laet ghenoech ten stride.
- 95 In corten jaren daerna quam grave Florens mit crachtigher heervaert in Vriesland ende verbernde Winckel ende Nyedorp ende voer voert in Thes-selen ende in Wiringhen, die hem beide onderdanich worden, daer hi of nam iiiii^m marc sulvers, dat hi se mit vreden liet. Ende daernae voer hi tot Jherusalem ende versochte daer sinte Sophiën sijnre moeder graf.
- 100 In den jaer ons Heren m c lxx in den herfst quam een alte groot een storm van winde, sodattet zeewater quam vloyende mit groter haest an der stat mueren van Utrecht, ende men vinc zeevisch mit seghenen, die men bolc hiet, in der statgrafte bi den mueren.
- In den jaer daernavolghende op des heilichs kersts nacht worden ghesien
- 105 vele blissen, dat allen luden verwonderde, ende donre ghehoort, die harde lelike lude.
- Des naesten jaers daernavolghende bloyden die bome ende dat gras wies in der lententijt veel eer dan<t> plach te wassen, ende die voghele leiden eyer

-
- 87 echter – after *K* (iterato)
- 88 stoutelike *is wel de vertaling van preparanti manu A24*
- 90 mit storme – *ontbr JK*
- 92 si – hi *K*
- 95 crachtigher *JKL* groter *MNO* starc *Clerc en P*
- 100 *K1 heeft hier: Inden iaer ons heren m c ende lxx diluvium inder herfst quam een alte storm van wijnde.... Er staat bijgeschreven in margine, wat kennelijk op diluvium (dat in een rechthoek is gevat) slaat. Of „in m.” door de copiiist is toegevoegd, is niet zeker, daar het in lopend schrift staat, dat wel van dezelfde hand als het boekschrift van de tekst zou kunnen zijn. Dan zou het een aanwijzing van de copiiist zijn over zijn voorbeeld. K23 zetten het woord gewoon in de tekst, zodat er staat: Inden jaer ons Heren m c ende lxx diluvium inden herfst quam een alte grooten storm van wijnde ... Het woordje grooten is kennelijk ex conjectura ingevoegd. J heeft misschien het origineel van K1 gebruikt en schrijft: Inden jaer ons Heren mclxx was diluvium dat is groot water Inden herfst quam een alte groten storme van wijnde ... Voor de onderlinge relatie van K en J vergelijkte men ook de noot bij reg. 54-56*
- 101 an der stat mueren – an die stadmuere *K*
- 104 des heilichs kersts nacht *JLN* des heilich korst nacht *K* kerstnacht *M* den heilighen kerstnacht *O*
- 105 blissen – vlisschen *L2*
- 108 dan *LN* *is minder goed dan: dant JKM*

ende broeden omtrent onser Vrouwen lichtmisse ende kippeden jonge in
110 desen lande.

In den jaer ons Heren m c lxxiii wert ghestolen dat levende licham ons He-
ren Jhesu Christi uut tween kerken tot Utrecht, alse uut Buerkerk ende uut
sunte Jacobskerke. Ende men conste nie ghevinden, wie dat ghedaen had-
de.

115 Daerna optie v ydus in meye quam een sware plaghe van watere also groot,
dattie vloet alt land bedeckede ende mit sinen harden stroem toech hi huse
ende bome der neder, also dat vele vroeder lude waenden dattet een nye
diluvie ware ende die werelt anderwerve verdrencken soude. Ende haddet
also duerich gheweest alst swaer van storme was, sonder twivel die stat van
120 Utrecht en soudt niet langhe onstaen hebben. Mer die ontfermicheit Gods
minrede dat water iii daghe daerna, sodattet al mackelike ende verlanc we-
derkeerde in die zee, ende alle die doorpe die omtrent der zee stonden wor-
den verlost van den groten node.

Hildebrandus die eersame abt van sunte Pouwels tUtrecht dede een ser-
125 moen op des heilichs ascensioens dach die daer naest quam, ende vermaen-
de dat ghemene volc, dat si alle Gode bidden souden, vasten ende hoer al-
moesen gheven, dat God sinen toorn woude laten sincken om die versu-
menisse die daer gheschiet was an den licham ons Heren Jhesu Christi, of
die stat soude in corter tijt meer plaghe liden. Ende die prophecie des hei-
130 lighen vaders en was niet sonder waerheit, want des selven daghes omtrent
vespertijt wart een groot brand, sodat Buerkerke verbrande ende daertoe
dat meeste deel van der stat. Waerom Godefridus de bisscop, die hem ont-
sach Gods toorn, ende overdroech mit sijnre clesi, ende gheboet alle goede
ghelovighe lude in alle sinen stichte te vasten des woensdaghes na pinxte-
135 ren, ende ghinc selve mitter clesi barvoet ende versochte die heilighe steden
mit devociën ende bat Gode, dat hi sinen toorn woude laten vallen ende
riep die santen an, dat si vor ons bidden wouden.

Dese voerseide biscop tot eenre ghedenckenis sijns ewighen loves so tym-
merde hi iiii castele den goeden sunte Mertijn, alse die Horst tieghen die
140 graefscap van Ghelre, Vollenho tieghen de heerscapie van Vrieslant,

109 kippeden jonge *moet wel ova cubantes pullos weergeven volgens A; de fout is ver-
moedelijk bij toeval goed vertaald.*

112 Buerkerk *is de vertaling van ecclesia beate Marie minoris*

116 toech hi huse ende bome *LNO* huse ende boom neder tooch *M* toech die huse
ende die bome *K* toecht die bome *J*

117 der neder – ter neder *JOI* uter eerden *O5* ter eerden *O36*

119 storme – strome *N*

126 gode – *ontbr JK (ontbr ook latijn, maar dat zegt hier niet veel)*

129 in corter tijt *LM* in corter tijt noch *K* in corter *N* in corten tijden *JO*
des heilighen vaders – *ontbr JK (tanti patris, misschien gelezen sancti?)*

134 woensdaghes na pinxteren *hoort in het latijn bij het volgende, hier bij het voorgaan-
de.*

136-137 *is een uitvoerige vertaling van cum letaniis.*

Montfoorde tieghen die graefscap van Hollant ende Woerden tieghen die onhoorsamheit van sijns selves stat, opdat hi van desen castelen sijns stichts pale overal bescermen mochte, ende den rovers horen inganc int Stichte verbieden mochte.

- 145 Ende also dese bisscop dat stichte van Utrecht xxii jaer weerdelike hadde berecht, ruste hi in vreden ende gaf sinen Scepper sine ziele in den jaer ons Heren m c lxxviii opte vi. kalende van junius, ende is begraven bi sinen voervaders harde betamelike in der doomkerke tot Utrecht, want hi altoos te loven ende te dancken is om sine duechdelike werke.

LV. Van Baldewinus den xxix. bisscop.

Ende also Godefridus die bisscop begraven is, wart ghecoren Baldewinus die ander bisscop also genoemt, ende is die xxix. bisscop tot Utrecht, een goedertieren ende also suver van leven, dat men meende dat hi maget starf. Ende sine broeders waren grave Florens van Hollant, Dideric de
5 doemproest was tUtrecht, ende Otto grave of casteleyn van Benthem. Ende bi hulpe van desen so verjaghede hi alle rovers uut sinen stichte ende berechte dat land somich jaer harde vredelike.

- Alle die burghers ontvingen hoer statrecht van hem ende desghelijc ontfergen alle sijn manne hoer leen, sonder allene die hertoghe van Brabant ver-
10 sumede dat hi die Velue te tide niet en versochte, die de grave van Ghelre voert te lene helt van desen hertoghe voerseit. Waerom dese bisscop in de Velue toech mit heercracht ende verdreef daerut den grave Gheeraerd mit allen sinen hulpers. Die grave Gheeraerd, die swaerlike nam dat verlies van so groter heerlicheit, versamende een groot volc van wapentuys ende
15 belach Deventer iiii daghe lanc. Mer die keiser Vrederic quam aldaer ende benam dien strijt ende settet in vreden langhe tijt ende gheboet te houden an beiden siden.

- Ende binnen der tijt dattie vrede duerde, starf die grave Gherijd van Ghelre ende en liet ghene kinder (achter), ende die bisscop quam anderwerf in die
20 Velue mit ghewapenden volke ende brande veel dorpe in die graefscap van Sutphen ende voerde veel roefs van dane.

-
- 142 onhoorsamheit – ongehoirsamicheit *J* onhoersamicheit *K*

LV

- 2 proost van St Marie *en* in Oldenzaal *is weggelaten*
4 de *L1* op eind van de regel die andere *hss*
6 uut sinen stichte – uut sinen *K* uut den zinen *J* (ab episcopatu)
12 mit allen *t/m* grave Gheeraerd *ontbr JK*
14 groot volc – groot heer volcs *JK* (magnam copiam)
19 achter *N* after *JK* *ontbr LMOP* en liet aft' ghēē (deze 2 woorden op rasuur) kinder *O1*

- Grave Dideric van Cleve, de des bisscops suster te wive hadde, versamende ene grote heervaert van uutvercoren ridderscape ende verwoeste een groot deel der graefscap van Ghelre. Ende grave Florens van Hollant dede oec
- 25 groten scade in die graefscap van Ghelre, want alle die beeste die in der Velue waren, die dreef hi te Deventer in die stat.
- Otto, die na Gherarde sinen broeder grave van Ghelre wart, versach dat <dat> oorloech van sinen vianden ummer an swaerre ende mere wart ende dat hi mit sijne cracht allene so vele groter princen niet en mochte wederstaen, vercreech uut den bisdom van Colen, van Monstre, van Brabant ende uter graefscap van den Berghen omtrent iii^m soudenaers, daer hi mede besat viii^c ridders die den bisscop toebehoorden, binnen Deventer iii weken lang. Baldewinus die bisscop als hi verhoorde, dat sine stat in anxte ende in node was, versamende hi een crachtich heer vermids hulpe grave Florens sijns broeder van Hollant ende grave Diderix van Cleve sijns swaghers,
- 35 daer hi grave Otten van Ghelre mede verdriven woerde van den besitte van Deventer. Mer die keiser Vrederic, die den strijt node ghehenghet hadde, quam anderwerf neder ende ondervenc dat ende madeke daertusschen ene vriendelike sprake, ende sette grave Otten in die heerlicheit van der
- 40 Velue rustelike te besitten op al sulc recht alse sine voervaders daerin gheseten hadden, ter tijt toe dattie keiser bi rade sijne princen daerof een ordel gave na rechte of mit ghevoeghe.
- Inden jaer ons Heren m c lxxxviii bi goetduncken des paeus Alexander ende bi ghebode Vrederix des gloriosen keisers, so hebben der kerstine een
- 45 ongetallic volc dat cruce ghenomen te Mense van den cardinael Henric, dien die paeus daer ghesent hadde, alse om dat Heilighe Lant te vercrighen ende die stat van Jherusalem, die de soudaen van Babiloniën ghewonnen hadde alse bi verrade des graven Hughen van Tripoli, ende mede om dat heilighe cruce te versamenen dattie Agareni hadden ghevoert in die
- 50 conincrike van Barbariën. Van wilker onghetalliker heervaert die hooftprincen waren Frederic die Roemsche keiser, Philippus die coninc van

-
- 22 de *L1* die *andere hss*
- 25 in der value *L* in die velue *JMNOI* in veluwe *O3* in der veluwen *O24* in veluwen *O56* op velue *K*
- 27 Gherarde – *ontbr JKL2* (de Gelria fratri)
- 28 dat (*in marg.:*) dat oorloech *L1* dat dat oorloghe *M* dattet oerloech *K* dat dat oirloge *J* dat dat oerloech *L2* dat oorloch *N*
vianden – mannen *O*
swaerre – zwaerde *JK*
- 35 broeder – broeders *JK*
- 37 die t/m hadde *ontbr in latijn*
- 38 ondervenc *JKL2NO* ondervenc *L1* ondervant *M*
- 40 voervaders – voervader *K* voirvaderen *J*
- 44 vredeix – *ontbr JK* (Frederici)
der kerstine *L1* die kerstine *NMO* die kerstijn *K* die kersten *JL2* (christiane professionis)
- 48 mede *JKL* ooc mede *MNO*

- Vrancrijc, Rikardus die coninc van Engelant, Vrederic hertoghe van Zwa-
ven, Conraet hertoghe van Oesterrijc, Florens grave van Hollant, Philip-
pus grave van Vlandren ende anders vele groter heren ende princen.
- 55 Die keiser sochte raet an enen heilighen heremiten, hoe hi dat kerstenhere
best berechten ende bestueren soude. Die clusenaer antwoorde hem pro-
pheterende, dattieselve keiser int water verdrencken soude eer hi van over-
meer weder in sijn lant quame. Ende hieromme so en voer die keiser niet
over die Middelsee, mer hi toech om doer Bolgherië ende voert over sunte
- 60 Jorijs arm, ende also voert makede hi sinen wech mit desen voerseiden
princen totter heiligher stat van Jherusalem ende wan mit crachte steden,
borghe, castele, vesten ende poorten al tote Sur toe ende vacht veel stride
tieghen die onghelovighe heiden, daer hi zeghe hadde mit groter eren.
In den jaer ons Heren m c xc dese selve keiser in der somertijt alst heet was
- 65 ende hi vermoyt was in den weghe, ghinc in enen rivierstroem sinen sweet
of te dwaen ende hem een luttel te vercoelen ende verliet hem daerop dat
hi zwemmen conde ende quam in den stroem. Daer viel die stroem so
groot, dat hi den keyser warp tieghen een oever dat onder twater lach, daer
hi verdrencte, also die heremite voerseit hadde; ende wart begraven tot
- 70 Anthiochiën in sunte Peters kerke mit groten weenen ende droefheden.
In desen selven jare niet lange daerna starf grave Florens van Hollant tot
Antiochiën opte kalende in augusto ende wart begraven in derselver kerke
bi des keisers tumben.
- Willam, die des voerseiden grave Florens jongher sone was, die versellede
- 75 hem mit hertoghe Vrederic van Swaven ende was bi hem na sijns vader
doot v jaer in den Heilighen Lande, die in vele striden die hi tieghen die
heidene vacht, zeghe hadde. Ende vermids sijne behendicheit so seit men,
dattie kerstine wonnen die stat van Damiaten in Egipten, die so starc was,
dattet scheen of men se niet winnen en mochte. Daerin sloeghen si doot
- 80 alle die Creten ende alle die ongelovige Agarene die daer binnen waren.
Ada, die gravinne van Hollant, die edele vrouwe gheboren van coninx
gheslachte, voer van desen levende opte iii. ydus in januario ende wart be-
graven in den clooster tot Middelborch.

-
- 51-52 die t/m Rikardus ontbr O
53 oesterrijc L MO4 oesterwijc JKNO123 oestrijc O56
56 zinsnede achter soude ontbr volgens A
62 castelen – casteel ende sloten M ende castelen JK
65 ghinc t/m stroem – ghinc (*doorgestr en bovengeschreven*: in) enen rivier strome K
in ene rivierstrome ginc hij J1 in den rivierstroem ghinc hij J2 sweet – swert K
74 die ... jongheren sone was K (*dus in nominativo*)
75 sijns vader LNO2356 sijns vaders JKMO14
77 behendicheit – behoudicheit K
80 creten *is verlezing voor turcis, wat wordt hersteld turken O56 in marg. off turken*
O2a
81 ada JKL1 doe M nadat NO daer L2
coninx – conincliken JK (*regie stirpis, dus komt in aanmerking*)

LVI. Van Diderike den xi. grave.

- Doe grave Florens van Hollant tot Antiochiën ghebleven was, wart Dideric sijn sone die xi. grave van Hollant, ende nam een wijf die Adelheidis hiet, des edelen graven Diderix dochter van Cleve, daer hi twee sonderlinge scoone dochteren bi wan, ende die ene hiet Adelheidis ende die ander hiet Ada.
- 5 Adelheidis wart ghegheven joncheer Henric van Ghelre ende Ada nam die grave Lodewijc van Loen te wive tieghen alle der lude wille van Hollant. In desen tiden als in den jaer ons Heren m c xcvi is Willam van Hollant ridder wederghecomen in Hollant van der heervaert van Jherusalem, dien grave Dideric sijn broeder ierst vriendelike ontfinc mit behoorliker waerdichede. Mer onlang daerna vesekers runers loghenaers sayden groten nijt
- 10 ende toorn tusschen dese broeders, sodat Willam van Hollant rumede ende toech in Vrieslant onder die Drechters, ende mit dien Vriesen vacht hi dachlix ane die uterste dorpe van Hollant, die Vrieslant naest gheleghen waren.
- 15 Ende in derselver tijt quam die grave Baldewijn van Vlandren mit ghewapender hant in Zelant ende woude Walcheren winnen, dat sinen lande naest gheleghen was. Waerom grave Dideric van beiden siden in sorghe was ende versamende een groot here (van vele volcs, so tieghen die Vriesen ende tieghen die Vlaminghe, ende deelde dat heer) in tweek partiën bi rade
- 20 der vorsten van sinen lande, ende hi nam mit hem dat ene deel ende voer tieghen die Vlaminge, ende dat ander deel liet hi bi Adelheide der gravinnen sinen wive tot Egmonde, die Vriesen mede te vervechten. Ende alsoe dit ghedaen was, ghinc dese grave Dideric mit sinen scepen roeyen te Zelant wart ende vacht daer tieghen den grave Baldewine enen groten
- 25 strijt ende verjagheden mit crachte uten palen van Zelant. Adelheidis die gravinne alsoe een onvervaert wijf, quam mit horen banieren ende trompen mit horen volke van Egmonde (tot) Alcaer opdat si na hoers heren ghebode die onhoorsame Vriesen mit vechten wederstonde. Mer Willam, die stoute ridder, brochte daertieghen een groot heer van
- 30 Vriesen, die hem niet en ontsach te striden tieghen dat Hollantsche volc.

LVI

- 1 van Hollant *ontbr JKO* 5
 9 vriendelike ontfinc – ontfenc vriendelike *KJ*
 10 vesekers – veesikers *J*
 runers – ruunres *K* *Misschien is susurro door de vertaler als een persoonsaanduiding (susurrator) opgevat*
 sayden – makeden ende sayden *KJ* (seminavit)
 15 die *ontbr MNO*
 17 sorghe – sorghen *KJ* (utrobique perplexus)
 18-19 van t/m heer in marg. *L1*, in tekst *JKL2 ontbr MNO*
 27 tot *JKL2MO* van *N* *uitgeradeerde plek van drie letters L1*
 29 een groot heer – een stout heer ende een groet heer *KJ* (exercitum)

Ende als men versamende te striden, so vloghen die Vriesen van Winckel ende van Nyedorp om een somme van ghelde, die si daerof ghenomen hadden van den grave, ende lieten haren Willam mitten anderen Vriesen in groten anxte hoerre doot. Die daer ghedreven worden van den Kenemars
 35 in een zudde of in een wedde ende hadden se welna al om ende omme beset, daer si in stonden ende vochten mit haren Willam so stoutelike, dat si daeruut quamen werender hant, ende harde nauwelike der doot ontquamen. Mer dat ongelucke en teghen die Vriesen haren Willame niet, mer haers selves versumenisse. Ende daerna so bleven si altoos trouwelike bi
 40 haren Willam ende si betrouweden hem wel.

Ende also grave Dideric die Vlaminge uut Zelant verdreven hadde, quam hi weder in Hollant.

Baldewinus die bisscop van Utrecht, Dideric die doemproefst ende Otte die casteleyn van Benthem, die waren grave Diderix van Hollant ende haer
 45 Willams sijns broeder omen. Dese quamen in Kenemerlant, of si enighe maniere van vrede ghevinden conden, daer si die twidrachtige broedere vriende mede maken mochten. Daer aldus overdraghen wart bi goetduncen deser voerseider heren, dat Dideric soude bliven grave van Hollant ende rustelike besitten, want hi die oudste was, ende haer Willam soude
 50 van grave Dideric ontfæen te lene de graefscap van Oestvrieslant ende daer toe soude hebben dieselve haer Willam uter tollen van Gheervliet iii^c pont sjaers, ende soude voertane sinen broeder onghemoyt laten.

Ende also dese pays ghemaket is tuschen desen broeders, voer har Willam in Oestvrieslant, daer hi vriendelike grave is ontfæen. Ende tymmerde daer
 55 een borch bi Oesterzee ende hadde dicwijn oorloech tieghen die van Cuynre, daer hi op een tijt dootsloech meer dan v^c man ende dwanc alle dat lant an sine heerlicheit.

In den jaer ons Heren <m cxcvi>, also die bisscop van Utrecht die Drente mitter Twente crachtelike berechte ende hem niemant en onderwant
 60 enighe moeynis daerin te doen, so hadde dese bisscop enen casteleyn tot Koelvorden, die Florens hiet, ende de plach onredelike te bescatten die waghende <die> karren die daer doerleden ende die den grave Otten van Benthem toebehoorden, dat hi den bisscop sinen broeder dicwile claghe-
 dede, alsodattie bisscop ten lesten desen casteleyn te banne dede. Mer dese

35 zudde – zodde JK

wedde – wed K beide woorden vertalen in vado

45 omen – suster sonen M,Clerc

46 ghevinden conden – mochten vinden JK

58 mcxcvi JKL20456 volgens latijn – mcxcv LIMNO123

59 twente – twenten K (3e nv vr) maar: plente J

61 de L1 die de andere hss

bescatten – scatten JK

62 karren L die karren KJMNO

Het is een vrije vertaling van in curtilibus suis (in landelijke zaken)

- 65 Florens verharde in den banne alse die daer niet of en hilt. Doe quam die bisscop mit heercracht ende belach die veste van Koevorden, daer hi sonder aflaten so sere an stormde, dat dese Florens mit Folkere sijn stiefsoen begheerde hem op te gheven ende dat casteel mit sinen toebehoren den bisscop vri over te leveren.
- 70 Die bisscop nam dat casteel ende bevallet te verwaren enen ridder uut Holland die hiet Ghisebert Possekijn, die alle die heerlicheit van der Drente wiselike berichte. Mer die bisscop ter quader aventure sette desen wisen ridder of ende maecte grave Otten van Benthem sinen broeder casteleyn van Koevorden ende daertoe richter van den Drentschen volke. Ende hi ont-
- 75 finc in sijnre macht dat casteel van Koevoerden, dat hi langhe begheert hadde, ende voer daerop woenen mit alle sinen ghesinde. Hierenbinnen so lach Volkeer van Koevorden noch ghevanghen optie Horst ende nam te wive ene hoghe gheboren maghet, ende bi hore vriende hulpe wart ghedadingt mitten bisscop, dat dese selve jonghelinc een deel van sijns vader besittinge soude weder ontfaen, ende hi en soude hem nummermeer tieghen den bisscop versetten. Mer die ydele woorde ghinghen *(en)* wech mitten ydelen winde. Want also varinge alse Folkeer uten slote was, versamende hi al heymelike maghe ende vriende ende brochte alle die Drenten, dat si grave Otten van Benthem onhoorsamich worden ende tieghen hem waren.
- 85 Ende die van Groninge sloegen ierst horen richter doot ende muerden hoer stat alom tieghen den eed die si in voertiden den bisscop ghesworen hadden. Ende die Drenten namen alle des bisscops renten die hi hadde in Twenten ende bernden dat dorp tot Koevorden mitten voerborchte altemale. Die bisscop die dit harde onweerdelike nam, dattie Drenten hem dus versetten, versamende een crachtich heer ende quam in Drenten bi Koevorden ende vercreech rechte wrake van dien onhoorsamighen luden. Ende die grave van Benthem van der ander zide quam bi Steenwijk in die Drente ende wrac hem daer over sine viande.
- 90 Mer grave Otto van Ghelre, die men meende dat hi de Drenten al heyme-

-
- 67 dat dese – daer hi dese *K*
 71 ghisebert – ghisebrecht *K*
 72 aventure – aventuren *K* avontueren *J*
 76 ghesinde – ghesinne *KJ* (maar reg. 111 ghesinde *KJ*)
 78 ghedadingt – ghededingt *KJ*, maar ook *M* en *O23456*
 79 dese selve – de selve *K* die selve *J* (idem)
 besittinge – besatinghe *K*
 81 en wech *JKL2MNO* wech *LI*
 83 die drenten – die drente *JK* (totam Trentoniam)
 85 groningen – groeninghen *KJN* (ook reg. 97)
 richter – rechter *JK*
 87 die drenten *als reg. 83*, maar hier staat in het latijn Trentones
 in twenten – in die twente *JK* fout van *A*: twentam voor trentam

- 95 like starkede mit sinen rade, quam in des bisscops hulpe ende dadingde
hiertusschen, dat men vrede maecte ende vriendelike sprake hilt, sodattie
van Groninghe souden gheven iiii ghisele ende die van Drenten xii, die
souden incomen tot Deventer ende vandane niet scheiden eer den bisscop
ghebetert ware alsulke misdaet als hem misdaen ware, ende alle quade sa-
100 ken die in die oorloghe gheschiet waren, volkomelike ghesoent waren.
Ende alsoe dit ghedaen was, quam die grave van Ghelre mit desen ghiselen
binnen Deventer ende began te dadinghen tieghen den bisscop, waerom
die bisscop dese ghisele rechtevoert dede in vanghenisse setten te toorne
den grave. Ende hierom was dese voerseide grave toornich ende reed van-
105 dane mit groter onweerde. Ende hierenbinnen vernam Folkeer van Koe-
vorden, dat grave Otte van Benthem in des bisscops saken vele onleden
hadde ende hi dat casteel tot Koevorden niet harde wel beset en hadde, ver-
samende een deel wapentuers ende creech dat casteel mit haeste ende venc
die gravinne mit alle hoer gesinde.
- 110 Die bisscop, die hem hierom seer bedroevede, verlossede dese gravinne
ende gaf weder dese voerseide ghisele ende versamende een nywe heer, daer
hi dat meeste deel van der Drente mede verbrande, ende stormde dachlix
ant casteel tot Koevorden. Ende alsoe dit gheschiede, quam Philippus die
eerdsche bisscop van Colen ende Coenraet die eerdsche bisscop van Mense
115 ende duchten, dattie grave anspannen soude mit Folkeer van Koevorden,
ende quamen tot Deventer ende oordinierden aldus an beiden ziden ene
vrientscap, die onlange duerde, alsoe dat Roelof, die een waer casteleyn was
van Koevorden, ontfaen soude van den bisscop Koevorden mitter Drente
in allen manieren alsoe die oude privilegen daerof begrepen hadden, ende
120 voer den scade die daer ghedaen was, soude hi gheven an reden ghelde den
bisscop m marc.
Mer die grave van Benthem, alsoe dese voerseide bisscope vandaen ghescei-
den waren, en woude des segghens niet houden ende versamende een
machtich heer van sijns broeder wegghen, daer hi des anderen daghes tieg-
125 ghen die van Koevorden mede striden woude. Ende als hi sine tenten ghe-
slegghen hadde te velde ende het tieghen den avent ghinc, begonden die jon-
ge dwase te schermutsen ende te schieten tieghen die Drenten, die alsoe sere

-
- 100 die oorloghe *L1* den oerloghen *L2* den oerloge *NMO* dit oerloch *K* dit oir-
loge *J*
- 102 waerom – waer *K*
- 105 *Hier en elders staat folkeer KL, wat wel de auteurslezing is. folker J folkier N be-
vestigen dit niet.*
- 107 tot – te *JK*
- 114 eerdsche – eerdschie *K* (*tweemaal*)
- 115 grave – grave van Ghelre *JK* (*comitis Gelrie*)
- 120 an reden ghelde den bisscop *LN* an reden gelde *MO* den biscop an reden ghelde
KJ

- ghescoten ende ghewont worden van den Drenten, dat si mit cleinre eren wederkeerden, ende liepen so sere, dat al des bisscops heer vervaert wart
 130 ende lieten haer pauwelioenen daer staen ende vloghen snellike vandane. Mer die bisscop alse een onvervaert man riep weder dat vliënde heer mit manliker stemme ende versamende weder enen cleinen hoep ende bestont daermede tieghen die Drenten enen anxteliken strijt. Mer die Drenten, die hor hulpe ummer an merede ende des bisscops hulpe ummer an minrede,
 135 sodattie bisscop int einde moste wiken bi node, ende ontquam nauwelike mitten anderen. In desen stride bleven lichte xxx man gheslegghen ende c ridders mit vele wapentuers ende scutten ghevanghen.
 Daerna quam dese bisscop optie Ysele ende versamende een nywe heer van ridderscape, ende den scade dien hi gheleden hadde, meende hi te wreken op den grave van Ghelre als op horen medewerker, ende verbrande die
 140 Velu ende die naeste dorpe die daerbi ghelegghen waren, ende berovede al dat hi daer vant. Daertieghen die grave van Ghelre mitten Drenten destrueerde Homershem ende sommige toorne van des bisscops camer ende stormde die stat van Deventer xi daghe lang mit magnelen ende mit anderen instrumenten. Mer die hertoghe van Brabant, die die alreierste sake was van desen oorloghe, want hi versumet hadde sijn leen <te> versoecken alse van der Velue, bekende hemselves in der scout ende quam in des bisscops hulpe mit een deel ridders ende arbeide daertusschen so, dat hi enen vrede makede van beiden siden ene corte tijt, tot dier tijt dat keiser Henric
 145 quame int nederlant, die den strijt scheidde tusschen den bisscop ende den grave van der heerscapie van der Velue mit sinen guldenen zeghele. Ende alse die keyser vandane ghesceiden was, so braken die Drenten den vrede die daer ghemaket was, want alle die renten die die bisscop in Drenten hadde, gaven si den grave van Ghelre. Waerom die bisscop bi rade sijnre prelate voer opwart te Mense ende claghede daer den keiser dit nywe ghewelt. Ende alse die keiser verhoorde dese misdaet, wart hi harde seer beroert ende gaf desen bisscop Baldewine alse sinen neve grote hulpe van ghewapenden luden, dit onrecht mede te wreken. Ende des vijften daghes daerna, <dat was> optie xi. kalende van meye, voer dese bisscop ten ewighen
 150 levne alse hi xviii jaer dat stichte van Utrecht mit swaren oorloghe hadde bericht; die vandane tot Utrecht ghevoert wart, ende begraven in der doemkerke mit betameliker uutvaert als hem toebehoorde.

-
- 129 wederkeerden – weder sceyden JK (diffugerunt)
 134 ende *t/m* minrede *ontbr JK*
 138 dese – die JK (dictus)
 141 berovede – bedroefde J
 143 Homershem – Oetmersem O56
 146 te *ontbr L1 wèl JKL2MNO*
 154 grave – hertoge J (alleen hier)
 155 te – tot JK
 159 dat was *in marg. L1 ontbr MNO in tekst JKL2*

LVII. Van Arnoude den xxx. bisscop ende van Diderike den xxxi. bisscop.

- Alsoe bisscop Baldewijn begraven was, quam. grave Dideric van Hollant ende grave Otte van Ghelre mit wapencracht in die stat van Utrecht ende sayden groten nijt ende discoort onder dieghene die den bisscop kiesen souden, ende makeden die canonike ende die manne van der kerken twidrachtich. Sulke van den capittelaers koren Diderike van Hollant den doemproest, die des bisscops Baldewinus broeder was, die daer ghestorven is, ende bleef ghetrouwelike bi grave Dideric van Hollant ende dat gheme-
 5 ne lant van Utrecht. Mer die ander canonike koren Arnolde van Ysenborch den proefst van Deventer, ende daerbi blevens die grave Otte van
 10 Ghelre ende al tlant van Overysele. Ende alsoe keiser Henric dese twidracht vernam, sende hi Diderike van Hollant sinen neve vingherlen ende staf ende setten int bisdom, mer dat weerlike recht beval hi grave Diderike van Hollant te verwaren ter tijt toe dattet in den hof te Romen gheëndt ware, wilc hore dat bisdom behouden soude.
- 15 Ende alsoe grave Dideric van Hollant is ghemaect een bescermer ende een mombaer des bisdoms van Utrecht, so voer hi wonen op dat casteel ter Horst mit allen sinen ghesinde ende versamende des bisscops renten harde wijslike, alsoe hem die keiser gheboden hadde, mer vermids des graven raet van Ghelre, die hem tieghen was, so en ontfcnc hi niet van den lande Over-
 20 ysele. Waerom grave Dideric voerseit versamende uut Hollant ende uut Zeelant die vroemste die hi daer vant ende toech mit ontwonden banieren in die Velue ende verbrande al dat hi daer vant ende voerde voer hem groten roef van menigherhande goede. Ende sonder merren vergaderde grave Otte van Ghelre een groot deel wapentuers mit banieren ende mit basunen
 25 ende vervolghede den grave Dideric van Hollant so hi alre snellicste mochte al tot Heymenberghe toe ende meende hem den roef te nemen mit crachte ende mit hem te striden om die smaetheit die hem ghedaen was. Ende als tegader quamen, begonste daer een bloedich strijt, want daer groot ghe-

LVII

- opschr* arnoude L arnolde KNO *J heeft een ander opschr:* Van Dideric ende arnout, die beide gecoren werden tot bisscop tUtrecht
 3 dieghene L12 denghenen KNJMO
 8 die – *ontbr* JK
 arnolde KLIN arnold J arnoldum MO12346 arnoldus O5 aernt L2
 11 van hollant – *ontbr* JK (Theoderico cognato suo)
 13 hof te Romen – *hove* JK (Romana curia)
 15 dideric van Hollant – *ontbr* JK (theodericus comes)
 19 van den lande Overysele. *In reg. 10 staat van Overysele, wat zeker op een samenstelling wijst, maar sommige hss hebben over ysele, wat hier wel zou kunnen, maar in reg. 10 niet. Echter hebben 02345 van averysel (van overysele O6), wat we maar laten beslissen.*
 28 een bloedich – een bloedighen K enen bloedigen J

- luut wart van armborsten, van sweerden, van speren, van staven, van peer-
- 30 den wrensen, dat anxtelic was te horen. Ende ten lesten alse (si) an beiden siden groten scade gheleden hadde(n) ende grave Otten volc hem allentken ontliep, doe sloech hi sijn peert mit sporen ende rumede afterwart over die Noede. Ende die grave van Hollant die vervolghede snellike dat
- 35 vliende volc ende vinc sunderlinghe vele ridderscape ende ghemeens volkes. Ende alse dit ghesciet was grave Willam van Oestvrieslant als hi dit vernam, verblide hi hem des dat grave Dideric sijn broeder den zeghe hadde ghewonnen ende quam ter Horst om sinen broeder te siene. Ende als hine sach, gheboet hi Henric den Crane, dat hine venghe, ende (setten) in des kerkers prisoen ende sloten daer vaste, ende also gheschiede.
- 40 Onlanghe tijt darna brac grave Willam uten slote ende quam al heymelike wech uter vangenis, ende optie hope der bescermenis quam hi tot grave Otten van Ghelre, diene bi hem hilt ene corte tijt in gheselschap van groter bliscap. Dese grave Otte kende desen grave Willam int Heilighe Lant, dat hi daer was een wijs man ende vrome. waerom dat hi hem gaf sine dochter,
- 45 die Adelheit hiet, te wive. Daer hi bi wan enen Florens, die naemaels grave van Hollant wart, ende Otten, die bisscop wart, ende Willam, die een richter was, ende Ada die abdisse tot Reynsborch was, ende Richardis, die ene heilighe nonne was. Ende alse dese brulocht hoechlike tot Staveren ghe-daen was, so wart grave Willam eerlike ontfaen in Oestvrieslant.
- 50 In dienselven jare worden versoent van allen twisten die si onderlanghe hadden, die grave Dideric van Hollant ende die grave Otte van Ghelre in deser manieren, alse dat Henric, grave Otten soen van Ghelre, soude hebben te wive Adelheide, grave Diderix dochter van Hollant. Mer si storven beide in corter tijt daerna ende worden beide begraven mit groten rouwen tot
- 55 Reynsborch in den clooster.
In den jaer ons Heren m c xcviij Dideric ende Arnold, die ghecoren bisscoppe van Utrecht, vermids den lesten oordel des paeus Innocencius had-

-
- 30-31 hi ... hadde *L1N* zij ... hadden *JKL2MO* *Het laatste moet wel de goede lezing zijn ter vertaling van utriusque partis horrendum excidium*
- 32 rumede *JL2MNO* ruüde *K* runnede *L1* *Hier is de lezing van L1 tegen de andere hss niet vol te houden als vertaling van retrocessit.*
- 34 ghemeens – ghemeent *K* gemeente *J*
- 35 was – is *JK*
- 38 sette *L1N* settene *L2O246* seynden *M* sette one *O5* sätte hem *O3* setten *JKO1* *Dit moet de goede lezing zijn, want -n is hem, wat bewezen wordt door sloten in de volgende regel, en ook wel door hine twee woorden eerder.*
- 39 daer vaste – doer vaste *KJ* *(is zeer aannemelijk als vertaling van districtissime)*
- 40 brac – so brac *JK*
- 41 quam hi – quam *KM* en ook *Clerc*
- 47 richardis – richarde *JK* rychardis ook *M*, want de druk slaat een zinsnede over richardus *O* rijcwijff *P*
- 56 arnold *L12* arnaud *JKMN* arnoldus *O*

den sijt einde van horen playte. Ende Arnoldus behielt dat bisdom ende
 is ghewiet die xxx. bisscop tot Utrecht, die onlange daerna optie viii. ydus
 60 van aprille starf in der stat van Romen ende leit daer begraven.
 Daerna dese selve paeus Innocencius consecrierde desen selven Dideric
 van Hollant ende makeden den xxxi. bisscop tot Utrecht ende hieten van-
 dane varen tot den volke dat hem bevolen was. Ende also dese Dideric op-
 ten wech is tot Utrecht wart, starf hi te Papyen in der stat ende is daer be-
 65 graven mit sulker uutvaert als hem betaemde.

LVIII. Van Diderike van Are den xxxii. bisscop.

Na deser twe bisscoppen doot wart ghecoren Dideric van Are, proest tot
 Maestricht, een hoech gheboren man, wijs ende gheradich. Dese wart om-
 boden uut Ceciliën, daer hi was in des keisers boetscap, ende quam tot
 Utrecht so hi ierst mochte ende vant dat bisdom swaerlike verladen mit
 5 groter scout. Waerom dat hi bi rade sijnre prelaten ierst voer in Oostvries-
 lant, opdat hi daer mit bede of mit rechte van den Vriesen versamenen
 mochte een deel ghelts. Mer Willam van Hollant, die daer optie tijt grave
 was, en woude niet liden, dat sijn volc enighe scatinge gawe, venc den bis-
 scop mit ghewapender hant in den clooster te Staveren, also de missen ghe-
 10 daen waren, ende wouden voeren <rechtevoert> tot Oosterzee op sijn cas-
 teel. Somighe monicke ende Vriesen die Gods ontsaghen duchten, dat si
 vermids des graven onwetenheit mochten vallen int oordel der ewigher
 maledixie, ende namen den bisscop mit ghewelt uut des graven vanghenis.
 Ende also dit gheschiet is, grave Dideric van Hollant ende grave Otte van
 15 Ghelre verbonden hem tesamen tieghen den bisscop, omdat dese selve bis-

58 *arnoldus alle hss*

62 *vandane varen – varen vandane JK*

LVIII

*opschr are LJO are proest te maestricht KN (komt in aanmerking als oorspr le-
 zing, want in L1 is de plaats te klein geschat; in de index lezen we echter hetzelfde)*

- 1 *deser twe L1 deser twee O1 deser twee MNO24 deser twier L2O356 desen
 twee JK*
 2 *maestricht – mydrecht M en Clerc, maar maestricht P, dat enige regels is doorge-
 gaan met Beke i.p.v. Clerc*
 3 *uut – ontbr K in J*
 4 *boetscap – bootschappen JK (negociis)*
 4 *so – als KJ*
 4 *verladen – beladen JKM*
 6 *of – ende of K*
 10 *rechtevoert KJ ontbr andere hss (festinanter)*
 13 *Achter vanghenis ontbr een zinsnede volgens A*

scop tieghen den grave Willam, die grave Diderix broeder was ende grave Otten swagher was, enen viantliken kijf hadde beroert.

- Otte die grave van Ghelre vercreech onder sine heerscapie alt lant over Ysele ende verdreef daerut des bisscop ambochtslude ende besette De-
 20 venter mit sinen luden. Ende grave Dideric van Hollant verwoeste alt lant an dese side der Ysel ende sloech sine pauwelioene voer Utrecht ende besat die stat al om ende om, mer bi der verhenghenisse Gods wart grave Otte van Ghelre terselver tijt looslike ghevangen van den hertoghe van Brabant onder gheleide des keisers Otten ende Odolfus des doemproest van Colen.
 25 Waerom grave Dideric van Hollant, die verlossen woude den grave Otten van Ghelre uut des hertoghen vanghenisse van Brabant, brac op van den besitte van Utrecht ende quam mit groter macht ende besat des Hertoghen Bossche, daer hi inquam des vii. daghes in september mit wapencracht, ende venc daerbinnen Willam, des hertoghen broeder, ende Henric van
 30 den Bossche mit vele ridderscaps ende mit groten rove meende hi te varen weder in Hollant. Ende hierenbinnen versamende die hertoghe van Brabant uutghecoren princen in sine hulpe, alse den eerdschen bisscop van Colen, den bisscop van Ludicke, den hertoghe van Lymborch ende den grave van Vlandere, ende mit deser hulpe onderliep hi grave Dideric van
 35 Hollant sijn wederkeren. Ende alse grave Dideric dat sach, dede hi van sijnre grootmoedichit sine baniere ontwijnden, sine basune blasen ende in den dorpe tot Hoesden sette hi hem ter were tieghen dese voerseide princen, mer int einde worden die Hollanders verwonnen ende grave Dideric wart aldaer ghevanghen.
 40 Ende als die bisscop Dideric dit sach, dat beide Hollant ende Ghelre waren sonder bescermer ende sonder troost, versamende mit beden ende mit ghiften een uutghecoren ridderscap, daer hi haestelike mede in Hollant toech ende haelde enen groten roef, dien hi in der avontstont binnen der stat muren brocht. Die Hollansche ridders mitter ghemeente, die hem hardelike
 45 naevolgheden om den roef weder te crighen, venghen somighe ridders van den aftersten ende in hoer wederkeren verbrande(n) si somighe dorpe in den Stichte. Des anderen daghes, als die sonne ophinc ende allet gras bedouwet was, sat dese bisscop bi rade van sinen edelen luden ende reed mit beproeveden ridderscap in die Velue ende verbande se temale. Ende besat

22 om ende om *LI2M* om ende omme *KNO124* omme ende omme *J* omme *O356*

24 odolfus *LMNO123* adolfus *KJO456* (odolfi volgens *A*)

30 bossche – kuyck *M*, *Clerc en P* (busch *fout* van *A* voor: kuyck)

32-34 alse *t/m* hulpe in *marg. K*

34 vlandere *LI* vlanderen *L2* vlaenderen *JKMN* flanderen *O*

36 groetmoedicheit – groter moedicheit *JK*

46 verbrande *LI* verbranden *KL2* branden *MNO* bernden *J* (inflammaverunt)

47 ophinc– *ontbr K*

49 temale – altemale *KJ*

- 50 Zutphen alomme ende want mede, ende toech vandanen binnen Deventer, daer hi vele scats creech van denghenen die des graven partye van Ghelre waren.
In denselven jare is grave Dideric van Hollant vri ende los ghescouden van des hertoghen vangenis van Brabant, want dese selve grave gaf denselven
- 55 hertoghe voer den scade die hi hem ghedaen hadde ii^m marc.
In denselven tiden sijn oec verlijct bisscop Dideric van Utrecht ende grave Dideric van Hollant ende sijn vredelike overeen ghebrocht, die daerna al haer daghe ghetrouwe vriende sijn ghebleven.
- 60 In den jaer ons Heren m cc ende iii was grave Dideric tot Dordrecht ende was daer siec totter doot toe, ende begonde hem seer te beclaghē, dat grave Willam van Oostvrieslant, sijn broeder, so verre van hem was ende dat hi vor sine doot mit hem niet ghesproken en hadde van der graefscap te bewaren, ende mede dat hi hem sine enighe dochter, die Ada hiet, ene scone maghet, ende tehant tijt was te hiliken, in sijnre beschermenisse niet bevolen en hadde.
- 65 Adelheidis die gravinne pensede in horen sinne, dat si dese dochter woude gheven te wive den grave Lodewike van Loen ende also mit enen vrenden prince die graefscap van Hollant na horen goetduncken berichten.
Grave Dideric van Hollant ruste hierenbinnen in vreden ende gaf den
- 70 Scepper sine ziele optie ander nonas in november, nadat hi Hollant mit veel oorlochs hadde bericht xiii jaer lang.

LIX. Van grave Lodewijc van Loen ende van grave Willam van Oostvrieslant, den xii. grave.

- Ende als grave Lodewijc vernam, dat grave Dideric doot was, voer hi van Holtēna haestelike ende quam tot Dordrecht. Ende also alst Adelheidis die gravinne tevoren gheoordiniert hadde, so gaf si grave Lodewike van Loon Adam hoor dochter, die van conincliken slachte gheboren was, mit groter
- 5 bliscap tenen wive. Ende dat was alte jamerlic te siene, dattie rouwe ende

-
- 55 *Achter marc ontbr een zinsnede volgens A.*
64 *tijt was – tijtlic was KJ*
75-76 *nadat t/m lang – nadat hi hollant hadde berecht xiii lanc mit vele oerloghes K nadat hi holland had berecht xiii jaer lang mit vele oirloges J*

LIX

- Opschrift: den grave 2 maal N zonder den KL Van Ada des graven diderix dochter voirs., die te manne hadde den grave van Loon J loen in opschr maar loon in tekst LI*
- 1 *begint c.63a, 10 midden*
2 *adelheidis – ontbr JK*
3 *so ontbr JK*
4 *slachte LI gheslachte andere hss*

- dat ontsiene des moghende grave also cort vergheten was, dat Adelheidis die gravinne afterwart sette des doden uutvaert ende dorste houden feestelike brulocht ende bliscap. Mer wat meer? Des graven dode licham wort ghevoert tot Egmonde ende bi den graven die vor hem gheweest hadden in
- 10 sunte Stephaens capelle, des iersten martelaers, eerlike begraven. In desen vernam grave Willam van Oestvrieslant, dat sijn broeder doot was, ende quam in ene haven dattie Zipe hiet, harde rouwich ende en mochte gheen gheleide crighen, dat hi sonder anxt tot sijns broeder grave comen mochte. Ende also die uutvaert ghedaen was, keerde hi weder sonder beraet ende voer in Vrieslant. Des vele goeder lude mit hem doechden
- 15 ende sijn mit hem sterkelike verbonden, also Florens sijn broeder die doemproest, grave Otte van Benthem sijn oem, Jacob die casteleyn van Leiden, Philippus van Wassenaer, Symon van Haerlem, Willam van Teilinge, Johan van Rijswijc, Wouter van Egmonde ende Aelbert Barard ridders. Dese omboden den grave Willam van Oostvrieslant, dat hi sonder anxte quame tot hemluden, want die vorste van Hollant waren des overdraghen, si ne wouden van dien edelen wive niet berecht wesen, ende si en wouden oec van den vremden prince niet verheert wesen.
- 20 Grave Willam, die aldus heimelike omboden is, quam vermids gheleide Philippus van Wassener al verholen in die haven tot Ziericzee, daer hi rechtevoert ontfaen wart van den Zeeuschen volke ende is grave verheven. Wouter van Egmonde ende Albert Barard mitten Kenemaers quamen binnen Haerlem ende maecten alsulken storm tieghen grave Lodewike van Loen ende tieghen Adelheide die weduwe van Hollant, sodat si mit Ghiselberte van Aemstel in der doncker nacht uut Haerlem vloeghen ende
- 30 pijnden hem te comen ter stat wart van Utrecht om daer tonthouden. Ada, die jonghe maghet, die haerre moeder troost omberen moste, mit Rogher van Meerhem ende Otte van Bueren ridders ende alle die scutte ende sciltknechte de grave Lodewijc toebehoorden, vloën mit groten anxe totter veste van Leiden ende meenden hem daer te verwaren tieghen hoer viande.
- 35 Mer dat onghetemedede volc van Kenemerlant mit Wouter van Egmonde horen leidsman volgeden hem snellike na. Ende dat volc van Rijnlant qua-

6 moghende – moghenden *JK*

8 graven dode *L1* graven doden *KN* doden graven *JO124* greven *O356* doden *L2* (comitis exanime corpus)

13 broeder *L1O3456* broeders *JKL2MNO12*

15 goeder – goede *K*

19 aelbert – aelbaert *K*

barard naar *A2*, alleen berraerd *J* bayard *O5*

22 edelen: nobili alleen in *A4* en *Sev.* voor mobili

25 tot – van *JK* (ad portum de)

30-34 vloeghen en vloën aldus in de meeste *hss.*, dus kennelijk van de auteur

men mit Philips van Wassenaer horen leidsman daerbi ende stormden dat
 40 casteel mit scutte ende mit slingheren ende mit anderen instrumenten an
 den tinnen ende an toornen, sodat dese voerseide ridders mosten hem van
 node opheven, want si niet en hadden teten. Ende gaven dat casteel in der
 Kenemare machte.

Grave Willam, die wel haestelike vernam, hoe die dinghe gheschiet waren,
 quam in Hollant ende <sende> Aden sire nichten mit horen kamerieren te
 45 behoeden in Tessel, ende hi dwanc alle Hollant tot hem ende dergheenre
 goet die tieghen hem gheweest hadden, daer dede hi mede dat hi woude.

Grave Lodewijc van Loen, die ummer meende hem hierof te wreken, ver-
 samende in sijn hulpe den bisscop van Ludic, den hertoghe van Lymborch
 ende den grave van Vlanderen om zoude hem te helpen. Mer hierenboven
 50 hadde hi sunderlinghe betrouwe op des bisscops Diderix hulpe van
 Utrecht, dien hi tot sijnre hulpe hadde vercreghen om ii^m pont ende belo-
 vede hem mede, dat hi Hollant van sijnre hant ontfaen soude te lene. Ende
 op dese vurwarde te voldoene, sette hi den bisscop sinen broeder te ghisele.

Ende also grave Willam dit vernam, makede hi Wouter van Egmonde ende
 55 Aelbert Barard hoofmans van den Kenemars, Philips van Wassenaer ende
 Willam van Teylinge makede hi hooftmanne van den Rijnlanders ende hi
 voer selver in Zeelant, daer hi alle dat ingheboren volc in sine hulpe om-
 boet. Philips ende Willam, dese voerscreven ridders, makeden sonder mer-
 ren ii vesten mit starken wijchusen. Des stont een in den Bosch, dat beva-

60 len si Florens den doemproest trouwelike te bewaren; ende dat ander stont
 in Zwademberdam, dat bevalen si grave Otten van Benthem te bescermen.
 Wouter ende Albert, dese voerseide ridders quamen mitten Kenemars mit
 vele scepe ende groeven den dijc al duere ende deden alle Aemsterlant be-
 vloyen mitten watere en de verbranden mede al dat si daer vonden, ende
 65 wonnen daer groten roef, die si mit hem voerden in Kenemerlant.

Die bisscop Dideric, die wreken woude dat onrecht, opten xxiiii dach in
 junius toech hi selve doer Midrecht in Hollant, daer hi den grave van Bent-
 hem verjaghede van den stride ende verbrande vele dorpe. Ende also dit al
 wel vergaen is, doe sat dese bisscop op een snel peert ende gheboet dat heer
 70 hem te volghen te voet, ende nam ghisele van elken dorpe bisonder, totdat

39 mit scutte ende mit slingheren – mit slinghen mit scutte *JK* (cum sagittis et fundi-
 bulis)

40 an toornen – an den toorne *JK* (turres)

44 sende *in marg. L102a* zende *KMO4* nam *J ontbr NO12b56*

58 voerscreven – voerseide *KJ* (antedicti)

61 bevalen si – beval hi *KJ* (commendarunt)

63 Giselberti de Aemstel *vermoedelijk weggelaten omdat Aemsterlant er al stond,*
maar usque Broeclede ontbr reeds in A2

66 die wreken woude dat onrecht *L12* die dit wreken woude *JK* die wreken woude
 opten xxiiii dach in junius dat onrecht *NMO (datum ontbr Clerc en P)*

67 doer midrecht – in midrecht *JK* (prope Midracum)

si quamen totter veste die de doemproest Florens bewaerde, die hi stormen woude mit sinen vromen wapentuers. Daer creech die bisscop dese veste <lichtelike> sonder groten verliese, want de ridders die daerop laghen ende uut den Stichte waren, begaven den proest ende rumeden die veste ende
75 seiden, si en wouden tieghen den bisscop niet doen. Ende aldus en hadde die doemproest Florens ghene hulpe, daer hi die veste mede houden mochte tieghen den bisscop, ende wart daer ghevangen ende optie Horst ghevoert ende daer gheset in seker hoede.

Des anderen daghes als die sonne op was ghegaen, toech dese selve bisscop
80 mit sinen ridderscape tot Leiden. Daer quam tot hem grave Lodewijc ende hadde Zuuthollant an hem ghedwonghen, daer vele der meester ende der overster van Hollant grave Lodewike blidelike te ghemoete quamen ende maecten mit hem eninghe ende vurwarde altoos sijn vriende te bliven, also Johan Parsijn, Johan ende Yesebrant van Harlem, Arnold ende Henric
85 van Rijswijc ende Wouter van Runen ridders. Ende bi deser heren seker gheleide so quam grave Lodewijc ende die bisscop binnen Haerlem sonder yemans wedersegghen ende makeden hem onderdaen alle die dorpe ende verbliden hem van desen voerspoede, alst wel redelic was.

Mer hiertieghen quamen die Kenemars, die van allen dinghen wel versien
90 waren die totten oorloghe behoeflic waren, om te striden tieghen dese voerseide princen op enen slechten velde. Mer dese voerghenoemde ridders ansaghen die verwoetheit des onghetemeden volcs ende ondervenghen desen strijt harde wiselike ende seiden dese vurwarde an beiden siden, also dattie Kenemars voer die misdaet die sie in voertiden in Aemsterlant
95 dwaeslike ghedaen hadden, souden betalen beide den bisscop ende den grave Lodewike v^c pont ende souden mit horen scepen vredeliker wederkeren. Ende also dit ghedaen was, die bisscop ende die grave Lodewijc, die nu voer gheen ongelucke vervaert en waren, verbranden Sunte-Aechtendorp ende Albert Barards woninghe ende alle sine besittinge, ende versochten in pilgrimaedse sunte Adelbrechts des heilighen confessoors kerke tot Egmonde
100 ende hebben bedwonghen alle Hollant, dat in tween partiën ghedeilt was, dat hem niemant van haren wedersaken were vermat. Ende also grave Lodewijc sach, dat hi nu ghenen wederstoet en hadde, bat hi den bisscop, dat hi weder in sijn stichte voere. Ende also dit ghesciet was in Hollant, quam
105 die grave van Namen van des graven wegghen van Vlandren ende begonste

73 lichtelike *KJ ontbr LMNO* (leviter)

83 eninghe ende vurwarde – vorwarden ende enighe *KJ*

84-85 *de namen naar A*

85 runen *duidelijk in de meeste hss; maar ruuen O4P rynen O3 renen O56*

92 onghetemeden *LNO ontbr M onghetoemden KJ* (effrenate)

96 vredeliker *KL vredelike(n) JMNO* (cum pace)

104 in hollant – *ontbr JK* (apud Hollandiam)

105 vlandren – hollant *NO*

Walcheren te vervechten. Hughe van Voern verghiselde alle die andere ey-
lande in Zelant ende deed se grave Lodewijc onderdanich wesen ende ver-
jaghede den grave Willam uut Zelant.

110 Grave Willam, die nu nerghen(t) gheen seker stede en hevet, is ghecomen
in eens visschers scip ende daer mit netten bedecket ende also uut sijnre
viande hande mit wonderliker aventure al sculende ontgaen. Mer also
Hughe van Voern van grave Lodewijcs wegghen drossate is van alle Zelant,
so ghinc hi mit hoverde over die mate van sijnre macht. Waerom die Ze-
landers makeden eendrachticheit ende setten Hughen of scandelike ende
115 deden grave Willam soeken overal ende makeden hem weder grave. Ende
also grave Willam dit vernam, so dede hi alle dese gheschienis in heymeliken
brieven te weten Wouter van Egmonde, Aelbert Barard, Willam van Tey-
ling ende Philips van Wassener ende bat hem oetmoedelijc also vele als hi
mochte, dat si op enen benoemden dach te Leiden comen wouden mit also
120 vele ghewapender lude als si mochten ende dat si ghenen strijt en begonsten
tieghen grave Lodewike, hi ne waer daer bi.

Grave Lodewijc, die vernam dattie Zeelanders hem versetten tieghen hem
ende dattie Kenemaers in die wapen liepen, quam mit heervart binnen
Leiden, opdat hi die Kenemars ierst ghemoete mit wapencracht ende daer-
125 na tieghen die Zelanders strede. Die Kenemars, die hem sere haesten hier-
tieghen ende liepen onsedelike elc voer anderen sonder oordinancie te stri-
de, waerom si haeste testoert worden van den ghenen die hem orlochs ver-
stonden, ende vele dootgheslaghen. Ende die andere, die te scepe niet comen
en condon, die liepen optie brugge ende wouden hem daer van nywes
130 <verweren> ende versamenden daer een versch heer. Mer als de brugge so
sere verladen was mit alsoe vele wapentuers, brac si ende viel neder ende
daer verdrencte ene grote menichte van den Kenemers in den Rine. Philips
van Wassenaer, Wouter van Egmonde ende Albert Barard sijn snellike
ghelopen oert laghe velt ende so ontgaen, mer Willam van Teyling, die
135 den vianden wederstont so hi langste mochte, wart daer ghevanghen.

Grave Lodewijc, als hi desen zeghe ghewonnen heeft, voer hi weder tot
Voerscoten in groter eren ende sloech sine tenten daer opt groene velt. In
desen quam grave Willam mit starker heercracht uut Zeelant ende sette
sine pauwelioene in Tol, opdat hi des anderen daghes sonder vertrec stri-
140 den mochte tieghen grave Lodewike ende verdriven verre uut sinen vader-
liken erve. Grave Lodewike, die dese mare vernam, sende om den hertoghe
Willam van Lymborch om te proeven, of hi enighe soene of vrede daer-

107 deed se – dese *K*

111 al sculende ontgaen *KLJ* ontgaen al sculende *MNO*

127 worden *KLO2456* waren *JMNO13*

130 verwaren *L1* verweren *andere hss De schrijfwijze met -a- is te overwegen*

132 menichte – moniche *K1* menichte *K23*

tusschen dadinghen mochte. Mer dese selve hertoghe, die hem oorlochs verstont, quam weder zonder vrede ende sonder soene ende seide, dat hi
 145 ghesien hadde ende dat hem gheantwert was, ende gheboet sine tenten op te breken ende en woude des heers niet verbeiden, mer sonder merren ru-
 mede hi Hollant. Ende grave Lodewijc liet daer staen tenten ende pauwe-
 lioenen ende pijnde hem tUtrecht te comen so hi alre haestelicste mocht,
 ende gaf den bisscop die ghevanghene ridders voer sijn soudie. Ende sulke
 150 van Lodewijcs ridders, die van groter haest van lopen vielen in den Zijl bu-
 ten Leiden, ende verdrencten daer. Ende zom ander verdwaelden in den
 onweghen ende sijn vermoyt van groter moetheden dootgebleven. Ende
 sulke van den vlienden scoten uut haer platen, hoer pansiere ende worpen
 van hem hoer helme, hor scilde, ende sijn al vliende dootgheslegghen of ghe-
 155 vanghen. Grave Willam, die den vlienden neernstelike ghevolghet is, heeft
 vele ridderscap ghevanghen ende ghewonnen haer pauwelioene, hoer pro-
 vande ende manigherhande cleinoet. Ende aldus is grave Lodewijc van
 Loen uut Hollant verdreven, nemmermeer weder te keren.
 Ende als dit ghedaen was, doe wart Willam verhoghet mit groter eren in
 160 sijns vader erve ende is ghemaket die xii. grave van Hollant. Onlange tijt
 daerna versamende grave Willam ridderscap ende besat Folpers ende Flo-
 rens van Asperen hoer casteel ende hoer veste, die sine wederpartie waren,
 ende rechte daer bliden voer ende destrueerde beide casteel ende veste.
 Ende daerom quam grave Gherijt van der Are, die bisscop Diderics broe-
 165 der was van Utrecht, mit dien van Utrecht ende verbrande Dordrecht te
 pulvere.
 Ende ten lesten die bisscop Dideric van Utrecht ende grave Willam van
 Hollant sijn verzoent vermids vriendeliken boden, die daer ondertusschen
 dadingden in deser manieren: dat grave Willam den bisscop soude gheven
 170 voer den scade die hi hem ghedaen hadde, m pont, ende soude Henric den
 Craen al sijn goet vol ende al wedergeheven, ende mede alle die dienstman-
 ne die de bisscop hadde wonende in Hollant souden des graven dienstman-
 ne wesen ende diesghelike alle die dienstmanne die de grave van Hollant

143 hem – hem wel JK

148 hi – si K (*minder juist wegens pijnde hem*)

mocht – mochten K

152 moetheden – moetheid (*er stond in K1 nietheit, maar er is een ° boven de e ge-
 plaatst*) JK

159 *Hier beginnen N en O124 een nieuw hoofdstuk: Van grave Willam den xii. grave
 van Hollandt O1 In K1L12 slechts nieuwe alinea met majuskel.*

160 vader JLNO234 vaders KMO1

163 destrueerde – destrueerdse K

169 den bisscop – ontbr JK (episcopo)

171 al sijn goet vol ende al wedergeheven KL vol ende al tsijn wedergeven M voldoen
 ende al volc ende al wedergeheven N vol ende alle vele ende al wedergeheven O1
 vol ende alle dat sine wedergeheven O24 vol ende al vele wedergeven O56

- hadde wonende in den Stichte souden des bisscops dienstmanne wesen.
- 175 Ende daertoe quam grave Willam mit v^c ridders wollin ende barvoet voer die doemkerke tUtrecht ende bat den bisscop, dat hijt hem vergave, omdat hi in voertiden denselven bisscop tot Staveren in den clooster venc ende mit ghewelt anghetast hadde.
- Die bisscop Dideric, die in desen oorloghe vele goets ghewonnen hadde,
- 180 lossede sijn erve, dat hi verset hadde, ende spisede sijn slote, betaelde sijn scout, die hi in den hof te Romen sculdich was, ende berechte daerna sijn bisdom in groter eren.
- Grave Willam na Aden sijnre nichten doot, ontfenc die graefscap van Hollant van den keiser (Vrederic) te lene, die hi daernae langhe tijd in goeden
- 185 vrede wel berechte.
- In desen tiden starf Molgcelmus de coninc van Scotlant, die grave Willams oem was van Hollant, ende dat rike ontfinc een uut Scotlant in lene van des conincs hant van Engelant. Waerom de grave Willam, die een recht erfname was van den rike van Scotlant, madee een verbant mit Lodewike,
- 190 des conincs outste soen van Vrancrike, ende versamende veel scepe ende voer in Scotlant, daer hi steden ende lande wan ende zeghe vacht.
- Ende alse grave Lodewijc van Loen dit vernam, versamende hi van nuwes vriende ende maghe ende meende al heymelike in Hollant te comen dierwile dat grave Willam daerbuten was. Ende hierom ghinc grave Willam
- 195 weder te scepe ende is mit groten love ende mit zeghe wederghecomen in sijns vader lant, opdat hi de graefscap, die sijns vader erve was, die hi seker ende vry ghewonnen hadde om een onseker erve van sijnre moeder niet en verlore, ende dat hi sine viande mit crachte uut den palen van Hollant keerde.
- In den jaer ons Heren m cc optie nonas van december ruste bisscop Dideric in Gode binnen Deventer nadat hi xiiii jaer dat bisdom hadde be-
- 200 recht. Die van Overijssel is ghevoert tot Utrecht ende in die doemkerke bi den voerbisscoppen eerlike begraven.
- 175 wollin *L1* wullen *L2O4* wollen *JKMNO*
barvoet – vervoert *O1* vervoetz *O4* veruoet *doorgestr en vervangen door* barvoet *O3*
- 177 in voertiden denselven bisscop *L12* denselven bisscop in voertiden *NMO* den biscoep in voertiden *KJ* (ipsum episcopum)
- 184 keyser Vrederic *JKO5* keiser *LMN* (Frederici cesaris)
in lene – te lene *JK* to leen *L2*
- 186 molgcelmus *L1* molgcellinus *N* molgtellinus *JK* molgrelinus *L2O124* molgrelus *O3* molgrenius *O56* henricus *M en Clerc*
- 190 des conincs outste soen *LINO* des conyncksoen *L2* coninc *M* outsten soen des coninx *KJ*
- 196 *de staat als laatste woord van de regel L1 alle andere hss hebben die vaders de eerste keer bij K, de tweede keer bij J*
- 197 onseker *volgens A*
- 199 *De nogal onnozele fout van A in het jaartal is blijven staan*
- 202 eerlike begraven – begraven eerlike *K*

LX. Van Otto van Ghelre die xxxiii. b.

Ende alse die eersam bisscop Dideric ghestorven is, quamen tot Utrecht heer Adulfus van Colen, Otto van Monster, Gheerard van Osenbrug ghebroeders ende bisscoppen, Willam van Hollant ende Otte van Ghelre graven, ende baden den capittel om enen nywen herde. Ende om hoerre
 5 bede wille wart ghecoren Otto die proefst van Santen die xxxiii. bisscop, een jong man, claer van verstane, scone van aensien ende een edel broeder desselven grave van Ghelre. Dese Otte en was mer xviii jaer out, ende want hi te jonc was, woude hi te Romen varen om oorlof van den paeus te crigen
 10 in den jaer ons Heren m cc v, die onlanghe daerna te Northusen starf an den saghe optie vii. kalende in aprille, nadat hi dat bisdom hadde berecht in groten vrede vierdehalf jaer, ende wart begraven in die doemkerke mit betameliker eren. Dese jonghelinc was van groten ondersceide in rechteliken saken ende harde vroet ende voersienich in allen saken des ghemenen orbaers.

LXI. Van Otten van der Lippe den xxxiii. bisscop.

Nadat bisscop Otto, die van jongen jaren was, begraven is, daer tieghenwordich waren in sijnre uutfaert dese voernoemde graven van Hollant ende van Ghelre, ende vercreghen an den capittel mit hoerre bede, dat Otto, een jongher broeder van der Lippe, die doemproest, wart ghecoren
 5 die <xxxiii.> bisscop. Die mit consente sijns eerdse bisscops ontfinc die bisscops benedixi tot Franckenvoerde, ende aldaer ontfenc hi mede dat weerlike recht van den keiser Vrederic. Dese Otto beset alle sijn bisdom wiselike ende orbaerlike ende nam dat cruce mitten keyser ende voer over mere ende dat Sticht <van Utrecht> beval hi Heermanne sinen broeder trouwelike te berechten.
 10

LX

otte *steeds J, alle hss otte in reg. 3 en 6, otto in reg. 3 ook K, N als L*
 1 quamen – quam *JK* (convenerunt)
 5 santen *LIP* zanten *JL2* Zancten *K* (Xantensis) sutphen *MNO123* xancten *O456* prepositus Zutphaniensis *ChronT* xxxiii. bisscop – xiii biscop *K*
 8 woude – so woude *JK*
 9 northusen: *LIKMN01* (fout van A) voerthusen *JL2O2P* broechusen *O345*

LXI

1 otto *LMO* otto *JKN*
 2 voernoemde *LN* voerghenoemde *JKM*
 4 otto – otte *J*
 5 xxxiii *L1* xxxiii *JKL2MNO*
 9 mitten – mit desen *K* (cum imperatore)
 van Utrecht *JK ontr L2MNOP* van utrecht beval op rasuur ineengedrongen *L1*

LXII. Een mirakel van onser vrouwen ende van den gulden cruce tot Reinsborch.

- In desen tiden waren twee vermaerde ridders, de ene hiet Wouter ende die ander Walewijn. Wouter was gheboren uut Brabant ende Walewijn uut Hollant. Het gheschiede, dat dese ii lieve ghesellen souden riden tot enen tornoy. Ende des morghens vroe ghinghen si in ene kerke, daer si mit in-
- 5 nicheden misse horen wouden, eer si in den tornoy reden. Daer gheschiede, dat men daer hoechlike misse sanc van den Heilighen Gheeste, ende also die uut was, begonde men <daer> sonder merren een misse van onser Vrouwen. Ende want Wouter onse Vrouwe sonderlinge minde, so hoorde hi hoer misse al totten einde. Mer Walewijn, die der weerliker eren ghierich
- 10 was, reed in den tornoy also die ierste misse ghedaen was, daer hi groten arbeit in dede om den ridderliken lof te vercrighen.
- Ende also Wouter die benedixie ghesien hadde van der ander misse, dede hi haestelike sine wapen an ende reed mit sinen ghesinde sedelike tot den tornoy. Ende also vroe als Wouter ter baen quam ende daer inreed, was elc
- 15 ridder moede ende <woude> ter herberghe. Walewijn quam hem tieghens ende nam Wouter sijn gheselle vriendelike in sinen armen ende sprac hem aldus toe: „Alreëdelste ridder, God moet di benediën, die huden an desen daghe dat gherucht van den love hebste ghewonnen ende vele ridders hevest ofgheworpen ende vertreden.” Wouter neyghede sijn hovet ende lachede ierst, want hi wel wiste dat hi op dien dach in den tornoy niet ghe-
- 20 weest en hadde. Mer doe dese Wouter den lof sijns namen den arauden hoorde roepen sonder aflaten, verwonderde hi hem dies sere ende sprac tot Walewine: „Lieve gheselle, weet dat ic van desen daghe in den tornoy niet en quam. Want doe du wech ghinghest, hoordic daerna misse van onser

LXII

opschrift ontbr MN Van twee vermaerden ridders *J*

- 7 d' (*in marg.*) sonder merren *L103* daer sonder merren *KJO24* sonder merren daer *NO1* sonderlinge *O56* daer een ander van onser lieve vrowen *L2*
- 14 ende also vroe als *KLJ* als die ierste als *N* ende t eerst dat *M* ende als *O356* als *O124*
- baen – banen *JKO123456*
- 15 woude *JK* wolde *O36* wouden *LIMNO124* (petebat) wouden *is wel goed te praten* wolden *L205*
- 17 benediën – gebenediën *NO*
- 18 hebste/hevest *KL1* hebste/hebstu *J* hevest/*ontbr M* heeft/hevest *N* hevet/hevest *O124* hevet/hevet *O3* heeft/heeft *O56* hebben/hevest *L2*
- 20 op dien dach – ontbr *JKO*
- 21 arauden *LINO1* araude *KO2* erauden *M* herauden *J* heeraldten *O3* eralden *O5* haralden *O6* anderen *L204*
- 24 ghingest *L* ghinghes *KMNJO 1245* genghen *O3*

- 25 Vrouwen ten ende toe, ende die heeft mi desen lof behouden alse die minen name verhoghen wil. Waerom, alrelieste gheselle, wi aflaten willen om die minne van haer alle weerlike ere ende annemen een gheestelic leven, des nummer verganc en is." Ende sonder merren ghinghen dese twee ridders in een clooster, hiet Heymenrode, ende namen an die oorde ende dat abijt
- 30 ende leveden daer salichlike onder lere dier heiligher lude.
Ende Wouter die leerde daer sinen souter van beghinne ten einde ende sanc die salmen bet dan yement anders van den broeders. Ende als hi op enen dach devotelike ter missen was ende (beide) sine hande mit innigen ghebede opwart streckede, so viel een gulden cruus van den hemel neder in
- 35 sine hande tot enen teiken dat sijn ghebede Gode ontfanghelic was. Ende datselve cruus brochte Adelheidis die gravinne van Hollant van dane tot Reynsborch int cloester ende gaf dien cloester jaerlix vele boter in almoesen.
- Dese eersame gravinne starf in den jaer ons Heren m cc xviii optie ander
- 40 ydus in februarus ende mit groter eren begraven tot Reynsborch in den clooster. Grave Willam nam hierna een ander wijf, die Maria gheenoemt was, mer hi en levede niet lange daerna. Want dese selve grave starf daerna in den jaer ons Heren m cc xx ii optie ander nonas in februarus, nadat hi die graefscap van Hollant ende van Oestvrieslant in veel oorlochs xix
- 45 jaer hadde bericht. Dese Willam wart ghevoert tot Reynsborch in dat voerseide clooster ende daer begraven mit behoorliker uuttaert.

LXIII. Van Florens die xiii. grave.

- Ende alse Willam die edel prince is dootghebleven, so wart in die graefscap van Hollant verheven Florens sijn sone die xiii. grave ende nam te wive des hertoghen Henrics dochter van Brabant, die ierste alsoghenoemt, ende hoor name was Mechtelt, daer hi bi wan Willam den Roemschen coninc
- 5 ende Florens den drossate, Adelheit van Henegouwen ende Mechtelt van Heymenberghe gravinnen.

-
- 25 behouden – ghehouden *KJ*
 31 souter – solter *O3* salter *O56* psalter *L2*
 32 salmen – psalmen *O245L2*
 33 beide *JKL2* leide *LIMNO* (utrasque manus)
 34 streckede *JL1* streckte *K* strecke *L2* streckende *MNO* (verbetering wegens vorige fout)
 35 ontfanghelic *L1* ontfanclie *JKMNO* bequamelic *L2*
 40 *De zin loopt niet, wat wordt verbeterd door* wert sij vóór begraven *J*
 46 behoorliker – betaemeliker *O 3456*

LXIII

- 3 die ierste alsoghenoemt – huius nominis primi *Chron. T. p. 187*
 6 Heymenberghe: *naar* heymenberghie *A24*

- In desen tiden quam bisscop Otte van Utrecht van Jherusalem weder ende vant alle sijn lant wel tevreden, die hemselven in groten onvreden hierna bewant. Want grave Otte van Ghelre in dier tijt vele manne hadde in Zallant, die sere ende swaerlic ghescat worden van des bisscops ambochtsluden, alsodat si arm worden van aerdschen goede ende van tijtliker have. Waerom dieselve grave des bisscops lude besetten dede bi der tollen te Lobede ende makede een eninge mit den luden die in Zallant woenden tiegen den bisscop. Die bisscop Otte van Utrecht vermids hulpe bisscop Diderics van Monstre ende Heremans sijns broeders versamende een groet heer ende meende, hi woude bernen in die graefscap van Ghelre die dorpe die hem naest ghelegghen waren, ende die lude die in Zallant hem onhorsam waren daeruit mit machte verdriven. Ende daertieghen vergaderde dat volc uut Zallant mit hulpe des graven van Ghelre bi Borkelo ende meenden, si wouden allesins den bisscop wederstaen. Mer die bisscop mit ghelude van basunen ende mit gheclanc van hoornen quam manlike tieghen sine viande, dier hi een deel dootsloech ende venc der vele meer ende verjaghede alle die andere. Ende sonder merren wan dese selve bisscop ii sterke casteel, die Voorst ghenoeemt waren, die hi altemale destrueerde. Ende dat derde casteel, dat Buchorst hiet, verbrande hi temale sonder den meesten toorn. Want die borchsaten van dien castelen desen twist ierst hadden ghemaket ende hadden dat ghemene volc van Zallant ierst ghetroot totter onhoorsamheit.
- Die grave van Ghelre, die hem seer veronweerde om des bisscops zeghe, vercreech in sine hulpe den hertoghe Walraven van Lymborch, grave Henric van Zeynen mit ii^m ridders ende bat mede den jonghen grave Florens sijnre suster sone, dat hi hem mede helpen woude. Ende dese Florens quam die Lecke op mit altevele scepen ende verbernde des bisscops huus ende dat dorp ten Gheyne harde viantlike. Ende daertieghen die bisscop Otto voerseit, mit hulpe Gherards des eerdscbisscops van Bremen sijns broeders ende Diderics des bisscops van Monstre sijns neven ende Heremans van der Lippe sijns broeders, versamende m riddere ende woude striden tieghen dese voerseide princen al onvervaert. Mer die bisscop Conraet van Portuenen, die des paeus legaet was, quam al onverhoedt totter stede daer die strijt wesen soude, ende verhielt desen begonnen strijt ende seide daertusschen een ghesceit ende een soene bi hoerre beider wille in deser

-
- 12 dieselve – die *J* de *K* (idem comes)
lobede *wijst op lobet A2, niet lobec A1*
- 19 borkelo – borkelo *JK* (*latijn erkelo of Herkelo*)
- 27 totter – tot deser *JK*
- 29 veronweerde – verwonderde *JNP* onverveerde *O56* (indignatus)
- 31 zeynen *verkeerd gelezen uit: zeynen(sem)*
ii^m ook *M*
- 39 portuenen *verkeerd gelezen uit: portuen(sis)*

manieren: alsodat die grave van Ghelre soude qwijschelden alle sijn toeghegghen dat hi in Zallant hadde ende ghevent den goeden sunte Martijn. Ende die bisscop soude dat hof te Clisteren ende tot sunte Odelenberghe,
 45 uutghenomen die proestie ende die dienstmanne, den grave van Ghelre wedergeheven te lene van hem te houden. Ende die grave van Hollant soude hebben voer sine dienstmanne die hi daer wonende hadde, v^e pont, ende soudse vrij ende qwijschelden der kerke van Utrecht.

In den jaer ons Heren m cc xxv doe gheschiede binnen der stat van Groeninghe een groet strijt tusschen Egbert den borchgrave van Groeninghe
 50 ende Roelof den casteleyn van Koevorden. Waerom die bisscop van Utrecht mit machte toech tot Groeninge ende makede daer vrede ende gheboet dien te houden beiden partijen op hoor lijf. Mer alsoe die bisscop van dane was, wan Roelof van Koevorden Egberts casteel, dat bi Hemme
 55 stont, ende destrueerde dat ende quam mit macht binnen Groeninge ende brac desen vrede ende verjaghede Egberte, dat hi rumede in Vrieslant. Ende hiertiegghen versamende Egbert een groot heer van Vriesen ende besat daermede die stat van Groeninge al om, daer hi menighen storm an dede, sodat hi een deel van der stat verbrande, ende verjaghede Roelof daeruut,
 60 dat hi nauwe der doot ontquam ende vloech tot Koevorden.

Roelof, die ummer meende in allen manieren dese smaetheit te wreken, versamende haestelike (vrome) wapentuers ende stormde die stat van Groninghe sonder aflaten. Mer die bisscop, die die noot sijnre stat harde snellike vernam, versamende uutghecoren vechters, daer hi Roelof mede verdriven
 65 woude van den besitte van Groninghe of dat casteel van Koevorden mit crachte nedervellen. Ende die grave Gherijt van Ghelre quam in des bisscops hulpe mit veel lude ghewapent, ende grave Florens van Hollant sende hem grote cracht van ridderscape. Grave Dideric van Cleve ende grave Baldewijn van Benthem gaven hem oec hulpe, die bisscoppen van Colen
 70 ende van Monstre senden hem also vele ghewapent als hi begheerde. Ende van desen is vergadert een scoen heer bi Anen, daer die bisscop Otte van

42-43 *Deze zin is door de Vertaler geheel verkeerd begrepen.*

44 clisteren – fout die misschien reeds in het latijnse voorbeeld stond, want ChronT heeft Clisteren, evenals Sevender. Het is verbeterd in Elst O456 Maar A4 heeft: alodium Elisten montisque Odile teutonice sente Guedelenberge prope Ruremondam

sunte Odelenberghe – sinte adelenberghe KJ Hieraan wordt toegevoegd by Ruermunde O56

54 bi hemme JKL bi hem MNO Het schijnt dat sommige hss het als een voornaamwoord opvatten Het latijn heeft Homme, fout voor Glumme.

61 smaetheit JKL12P quaetheit MNO (contumeliam)

62 vrome JK vele LMNO (expeditis)

63 snellike – haestelike JK

69 die bisscoppen t/m Monstre LJMO124 die bisscop van Colen ende van Munstre KO356 die bisscop van Colen ende die bisscop van Monstre N (episcopi Coloniensis et Monasteriensis)

- Utrecht sine tenten sette, ende was daer dien dach mit desen voerseiden princen in groter bliscap ende daer bi oordele ende vonnisse sijnre princen desen Roelof verwijsde uut alle sinen goede, dat hijt mit allen rechte verboert hadde, ende alle denghenen die Roelofs hulpers waren, dien vergave hijt volcomelike.
- 75 Roelof bedochte die grote moghentheit des bisscops, brac sijn besit van Groninge ende sette sine tenten bi den dorp te Koevorden, ende bedochte tevoeren, dat daer een breed onlant, ene zudde, tusscen lach, daer men niet
- 80 lichte over en mochte comen.
- Des anderen daghes, alse die dagheraet ophinc ende die sonne begonste te schinen, die here van Gore, die sunte Martijns banier droech, dede die basunen blasen ende die bonghen slaen ende toech voren mit uitghecoren wapentuers, ende al dat heer volghede hem na, dat menichsins ghewapent
- 85 was. Ende die beleiders voren waren van des bisscops heer, waenden trecen over die zudde ende also si verlast waren mit wapen, versoncken si in die modderighe steden des onlants ende verdrencten daer. Die niet allene van der Drenten mannen, mer oec mede van den wiven jamerlike versmoert ende ghedoot worden, ende sulke andere sijn versmacht van groten
- 90 dorste ende also dootghebleven, ende somighe die seer ghewont waren, sijn horen vianden mit snelre vlucht nauwelike ontlopen.
- Roelof mit sinen ridders vervolghede dat vliende volc alle die nacht ende behielt al hoer provande, hoer tenten ende hoer cleynoet, ende is mit groten love ende mit veel ghevanghenen weder ghecomen tot Koevorden.
- 95 Daer die overste waren grave Gheraert van Ghelre, (Ghisebrecht) van Aemstel, Dideric des bisscops broeder (proest) van Deventer. Mer die bisscop Otte wart ghevanghen in eenre zudde, dien si marteliden jamerlike mit menigherhande pinen, want dat venijnde felle volc villeden hem sine crune al bloedich af mit horen swaerden. Ende ten lesten na vele versmaden
- 100 denis, die si hem an deden, so worpen sine in die alreoneynste stede die

-
- 72 sine tenten sette – sine tente sette *K*
- 75 Roelofs hulpers – in Roelofs hulpe *JK* (adiutoribus) *De Vertaler heeft de lezing van A adiutoribus suis i.p.v. adiutoribus ecclesie sue voor zich gehad en meent, dat het de helpers van Roelof zijn, die hij dan ook voor de duidelijkheid noemt. Zó wordt de bisschop iets zeer listigs toegegedicht.*
- 78 sette sine tenten – sine tente sette *K*
- 79 zudde, moeras, ook in *M*, maar de druk is fout.
- 79-80 daer t/m comen ontbr in *A*, ook in *A4*. *De toevoeging zal wel onafhankelijk zijn van de latijnse auteurstekst.*
- 85 heer – volc *MN*
- 87 verdrencten daer – verdrencten alle in die. zudde *M*
- 91 nauwelike – nauwe *JKL2*
- 95 ghisebrecht – ghisebert *L12*
- 96 proest in marg *L1* in tekst *KL2* proefst *J* ontbr *MNO*

si wisten, ende vertredde daerin. Dit gheschiede op die kalende van augustusmaent.

In den stride bleven doot meer dan v^c ridders mitten bisscop, ende daertoe menich edelman ghewapent. Ende daermede was her Beernt van Horst-
105 maer, een edel man ende die alrevermaerste ridder van Duutschlant, die onthilt hem ene wile staende op sinen scilt ende ten lesten versanc hi neder, mer hi hadde tevoren groten scade ghedaen in den vianden.

Die bisscop Otto wort na al heymelike uut dier mudder (ghetoghen) ende mit groten wenen ende screyen beide van leken ende van clesiën begraven
110 tUtrecht in die doemkerke, nadat hi dat bisdom xiii jaer in groter eren hadde berecht ende dat Stichte tieghen roevers ende viande ter doot toe hadde bescermt.

In dienselven jare hebben die nonnen van sunte Servaes hoer swarte covele verwandelt ende hebben graeu abijt anghenomen tieghen wille ende beha-
115 ghen hore priorinnen, die Hulend ghenoeemt was.

LXIV. Van Wilbrandus den xxxv. bisscop.

Alsoe bisscop Otte versleghen was alsoe voerseit is, quam grave Florens van Hollant mit anders den oversten dier kerken dienstmannen tot Utrecht, ende bat vor sinen neve heren Wilbrande, die bisscop te Perborne was, des
5 graven sone van Oudenborch, dat men hem bisscop tot Utrecht kiesen woude. Ende als al dat ghemene capittel versament was ende hem hierop berieden, of si wouden des graven vriendelike beden laten gheschien, ende

101 Dit gheschiede in den jaer xcii (*dat schijnt er te staan!*) op die kalende van agosto
M Wij zouden daar geen aandacht aan besteden, wanneer niet een jaar 1291 voor de slag bij Ane elders voorkwam: Romein, Geschiedenis Noord-Nederl. Geschiedschr., blz. 106. De druk heeft xvi.

108 otto *L12* otte *JKMNO*
uut dier mudder *LN* uut dier modder *K* uut die modder *J* uter mudder *MOI* uyt den modder *O234* uter zudde *O56*
ghetoghen – toghen *L1* *Wij behandelen het maar als een onbelangrijke spelling-variant, maar dat is het niet helemaal; wij vinden het ook wat tegen het taaleigen van de Vertaler, voorzover wij dat kunnen bepalen.*

111 ter doot toe hadde bescermt *JKLO* ter doot toe bescermt had *M* hadde bescermt ter doot toe *N*

LXIV

- 1 bisscop – *ontbr JK* (pontifice)
- 2 anders den – anders sijnen ondersaten ende *O5*
- 3 perborne (*naar: p̄rburnēn*) - paderborne *O5* Paelborne *maar 22 en 134* perborne *J*
- 5 als al dat – als dat *JKL2*
- 6 beden *LIM* – bede *JKL2NO*

- als rechtevoert die grave van Ghelre ende die here van Aemsterlant, die ter doot ghewont waren, hadden ene corte tijt dach uut hore vanghenis, worden ghedraghen op horen bedde leggende int capittel, die al wenende baden der clesi, dat men holpe dat si van hoerre vanghenis gheqwijt worden.
- 10 Ende als men dese sach dus jamerlike ghewont, worden alle die goede lude van der clesi screyende bitterlike ende alle der lude rouwe van des bisscops doot wart daer vernywet, alst gheen wonder en was. Waerom dese har Wilbrand, die bisscop van Perborne was, alse een wijs man dit te wreken, wart
- 15 ghecoren die xxxv. bisscop tot Utrecht, een stadich man, stout ende wijs ende hoech gheboren. Mer want dese Wilbrand in dien tiden was in Ytaliën ende altoos onlede hadde in des keyzers saken, daerom so sende men bescheidene wise manne over berch mit groter haest, opdat si desen bisscop brochten nywemare van den nywen bisdom ende si die begheerte der
- 20 clesi van Utrecht in den Roemschen hof presentierden. Ende dat wert also ghedaen. Want die paeus Gregorius, die ix. also ghenoeemt, bi rade sijnre cardinale so versette hi sinen lieven ende bekenden Wilbrandum van Perborne tot Utrecht ende gaf hem sine benedixi ende senden eerlike in sijns vader lant.
- 25 Dese nywe bisscop ghinc sitten te rechte binnen Utrecht, daer sine hoghe manne mit rechte ende oordel wijsden, dattie grave van Ghelre mitten anderen ghevanghenen vri ende los wesen souden van der vanghenisse des casteleyns van Koevorden, want dieselve casteleyn als een verbannen overdadich ende onwittich man sinen rechten here onweerdigher doot hadde
- 30 sijn lijf ghenomen. Doe versamende dese bisscop beide van sijns selfs machte ende mede uut Vrieslant vermids des paeus aflaet een groot machtich heer, dat hi tieghen die van Koevorden ende tieghen die Drenten deilde in ses betaliën, mede te striden. Ende daertieghen setten die voerseide Drenten oec ses partiën
- 35 omtrent daer si den bisscop mede wederstaen wouden, daer si hoor palen so vaste mede besetten, dat men in hoor lant niet comen en mochte sonder groten scade.
- Mer dese bisscop alse een onvervaert man quam tieghen sine viande van allen ziden ende sloecher vele doot van den ghenen die hem wederstonden,

-
- 13 alst – als *K* als *t/m* was *ontbr J*
 15 stout *ontbr M*
 25 hoghe *ontbr N*
 27 souden – soude *K*
 28 overdadich *t/m* man – overdadich man ende onwittachtich tyran *J* *Verwarring met naamval hebben we: denselven casteleyn als enen verbanneden man O56*
 29 onweerdigher – onwittaftiger *J* onwittigen *O5*
 32 groot machtich – machtich groot *MN*
 33 betaliën – hopen *O5*
 35 wederstaen wouden – wouden wederstaen *JK*
 38 onvervaert man – onvervaert prince *M*

40 verbrande veel dorpen ende vervolghede dat vliënde volc totter doncker
 nacht toe. Des morghens daerna, als die voghelkine mit horen sanghe den
 dach condich makeden, doe quamen die van Koevorden mitten Drenten,
 die seer ontsaghen des bisscops mogentheit, ende gaven hemselves in des
 bisscops ghenade ende setten daer ghisele voer, die de bisscop goedertier-
 45 like ontfenc, ende ontbant se van der maledixie op dese vurwarde die hierna
 comt: also dat Roelof den bisscoppe vri overleveren soude dat casteel te
 Koevorden (ende te Lare) ende alle recht ende jurisdixie van der Drente
 soude hi sunte Martijn vry eighen wedergeven, ende iii^m marc betalen
 voer alrehande scaden die si ghedaen hadden, ende hondert manne ghewa-
 50 pent senden in Lijflant ende een nonnenclooster stichten van sunte Bened-
 ictus oorde ende dat goeden tot xxv proevenden. Ende also dit ghedaen
 was, so dede die bisscop dat casteel te Lare breken ten gronde toe ende dat
 casteel tot Koevorden besette hi ende dedet verwaren mit ghetrouwer hoe-
 de. Ende sinen helpers gaf hi orlof ende danckede hem vriendelike ende be-
 55 val se Gode, ende reed vandane tot Utrecht tot sunte Martijns feeste mit
 groter eren.

Mer Roelof, die hem bitterlike bedroevede, dat hi den bisscop dat casteel
 had overghegheven ende dat hi dus afgheset was van den ambochte van der
 Drente, vermiede mit ghelde enen van dien die opten voerseiden castele
 60 waren, dat hi hem dat casteel verraden soude tot eenre bequamer tijt. Ende
 onlange daerna ghingen die meeste hoep der lude mit desen verrader van
 den castele int dorp, ende Roelof, die daer lach ende scoel bi den castele,
 vercreech die brugge ende ghinc binnen die uterste poorte ende wan dat
 casteel mit loosheden ende sloech doot dieghene die hi daer op vant ende
 65 besettet al vaste mit sinen luden.

Die bisscop was herde gram ende sonder wonder als hi dat casteel verloren
 hadde, ende gheboet dat casteel van Herdenberch daertiegens te besetten,
 ende dede ghemeen heervaert ghebieden tieghen Koevorden ende tieghen
 Drenten. Ende hierom in den jaer ons Heren m cc xxviii als alle broeclande
 70 harde bevroeren waren ende men overal reysen mochte, toech die bisscop
 mit enen machtighen heer in die Drente ende meende dat hi des anderen
 daghes toornen ende tinnen van den casteel tot Koevorden mit alrehande

42 condich – kundich *JK*

47 ende te Lare *in marg. L1 in tekst JKL20 ontbr MN*

53 tot *L101* te *JKMNO23456* van *L2*

57 bitterlike – bitterlike sere *N*

58 dus – dies *K*

61 mit desen – mitten *K* mit den *J*

63 binnen die uterste poorte *LMNO356* binnen den utersten poerten *K* binnen der
 uterster poirten *J* binnen die neerste poerte *O1* binnen die voerste poerte *O24*

67 herdenberch – hardenborch, ook *reg. 85*, maar *reg. 81* -berch en *reg. 119* haerden-
 berch *K* herdenburch, ook *reg. 81 J*, -berch *reg. 85* en *119 J*

69 broeclande – broeclant *KJ*, maar *K* wèl waren, *terwijl: was J*

instrumenten breken soude ende alle sine viande daerop tesamen vanghen.
Mer dese hope ghinc al te niete, want derselver nacht quam grote wint ende
75 vele reghens, waerbi dat ijs ende snee te niete ghinc, ende al dat heer moste
van node afterwart trecken totter Ysel ende lieten hoer instrumente daer
bliven.

Ende die bisscop predicte van nywes des paeus aflaet ende sende in Vries-
lant om hulpe. Ende also de zomer quam, so vercreech dese Roelof xv dage
80 bestant ende belovede, dat hi houden soude driër abte seggen van Oost-
vrieslant van alre misdaet die tot desen daghe toe tusschen den bisscop
ende hem ghesiet was. Ende binnen desen bestande ghinc dese Roelof tot-
ten casteel van Hardenberch ende begonde mitten bisscop te spreken van
den payse van deser zoene. Die bisscop, dien sere verwonderde van des
85 Roelofs comen, vraghede hem aldus, waerom hi also coene ware dat hi mit
enen knechte allene dorste comen onder alle sine meeste viande. Daer
namen die van Hardenberch tieghen des bisscops wille desen voerseiden
Roelof also enen onwittighen man ende leiden mit crachte uten slote,
dien si mit Henric van Gravesdorp raden ende op staken setten.

90 Daerna begonden dat volc in den lande van Utrecht te verwoeden die ene
tieghen den anderen, also dat scheen van daghe te daghe te vechten of te
bernen. Waerom dese voerseide bisscop tot Utrecht quam ende dede daer
sijn onscout van Roelofs doot openbaerlike voer allen luden. Ende vermids
hulpe grave Florens van Hollant so maecte hi vrede ende vriendschap tus-
95 schen sine twidrachtighe manne.

In den jaer ons Heren m cc xxxi dat verwaten volc van Drenten versamen-
de vele wapentuers ende besaten die stad van Groeninge, ende Egbert, die
borchgrave van der stat, dede die poorten op ende sloech doot sijnre viande
een groot deel ende behielt van sijnre wederpartie waghen ende provande
100 ende wel vi^c peerde. Ende des anderen daghes toech hi uut ende verbrande
veel dorpe in der Drente. Die bisscop, die hem hierom wat verblide, toech
in Vrieslant (ende) vermids des paeus oflaet vercreech hi vandane derde-
werf een groot heere van volke, daer hi crachtelike mede in Drenten ghinc
ende verbrande dat dorp tot Koevorden ende dat vorborch van den castele
105 altemale, ende sine wapentuers roefden daer vele peerde, wapen, cleder

79 de zomer *L* die zomer *N* die somer *JKO* dese somer *M*

84 dien – die *JK* die hem *M*

89 achter ende heeft *L1* in marg. h' hoeft. Dit komt in geen ander hs voor en ontbreekt
ook in het latijn, waarom we het niet tot de auteurslezing rekenen.

92 daer ontbr *JK*

96 versamende – versamenden *K*, maar in de volgende regel wèl: besaten

99 behielt – hielt *K* hiet *J*

wederpartie – paertye *K*

102 ende in marg. *L1* in tekst *JKO5* ontbr andere

103 van volke ontbr *JK*

- ende provande ende grepen wive ende kinder, die si wredelike doden. Ende also de dach ten avende quam, toech des bisscops heer over dat broeclant, omdat hi daer bet bescermt was, ende is wedergekeert tot Anen, daer hi in groter eren mit behouden en rove hem sere verblide.
- 110 Des anderen daghes als die sonne opghinc, toech des bisscops heer mit onghewonden banieren ende mit basunen over dat broecland ende haesten hem dat casteel tot Koevorden te besitten. Mer der Drenten een ongetellet volc waren des nachts tevoren al heymelike binnen der veste des casteels ghecomen, ende an die ander side stonden die Vriesen uten ghestichte van
- 115 Monstre in groter hovaerde in der Drenten hulpe. Die Vriesen uten stichte van Utrecht waren in des bisscops hulpe ende hadden des daghes tevoren groten scade ghenomen ende waren sere verwonnen, ende daerom waren die Drenten vele de stouter ende sijn mit handcracht tot Koevorden ghecomen ende wouden sonder merren striden tieghen des bisscops heer. Mer
- 120 die bisscop sach sine provande gheminret ende toech weder achterwart in Herdenberch ende gaf sinen soudenaers oorlof, danckede sinen hulpers ende besette sine slote ende vervulde ze mit al dat hem behoeflic was. In desen tiden was een Jode in Hyspaniën ende om sinen wijngaert te breiden so minrede hi enen cleynen berch, daer hi int hole van enen stene vant
- 125 een boec, dat hadde houten blade, daerin ghescreven was mit driërhande sprake, also Hebreus, Griex ende latijn van elker tonge besonder in deser maniere: Christus die Gods sone sal gheboren werden van der maghet Maria ende die sal ghepassijt werden om des menschen salicheit. Ende also die Jode dit ghelesen heeft, is hi bekeert ten kersten ghelove ende dede hem do-
- 130 pen mit alle sijnre familie. In den jaer ons Heren m cc xxxiii optie vii. kalende van augusto ende bisscop Wilbrand sijn leven ende starf te Zwolle nadat hi viii jaer dat bisdom van Utrecht harde manlike hadde bericht, ende wert vandane ghevoert tot Utrecht ende eerlike begraven in den clooster tot sinte Servaes, want hi
- 135 van den fundamente dier kerken den iersten steen leide. Dese Wilbrandus, doe hi noch te Perborne bisscop was, doe was hi twewerve ghevaren int heilighe land in des keisers boetscap, daer hi vernam een selsen wonder. Dat(!) van der stat van Tharsen (ii dachvaert) al vaste bi Thila lach een groot berch, dien men daer in dien lande noemt den berch

107 de dach ten avende – die dach ten avonde JK

110 onghewonden – ontwonden JK

112 ongetellet – onghetallic K ongetallich J

118 die ontbr K

de L1 te JKL2MNO

123 breiden L1NO126 bereyden JKL2MO45 vreden O3 (ampliandam)

136 perborne – paderborne O5

138 dat alle hss, maar het moet wel want zijn, als vertaling van namque. ii dachvaert in marg. L1 ontbr MN in tekst JKL20 (ad duas dietas)

- 140 van aventure. Want so wie dat vast vi weken ende dan sine biechte claelike dede ende ons Heren licham ontfenge ende also nuchteren clomme opten voerseiden berch, de soude sonder twivel goede gheluckich aventuer vinden. Dese voerseide bisscop Wilbrand seide in waren woorden, dat hi enen
 145 ridder ghesien hadde tot Anthiochiën, die op desen voerseiden berghe gheweest hadde om gheluckighe gracie te vinden, ende dese ridder vant opt alrehogheste van den berghe een taeflaken al vol van menigherhande spise, dat hem ende sinen ghesinde daghelix spise ghenoech leverde, bi te leven.

LXV. Van bisscop Otten van Hollant de xxxvi. b.

- Na des bisscops Wilbrands doot was die kerke van Utrecht sonder herde, waerom dat capittel ghemeenlike is tesamen gheroepen om te kiezen enen nywen bisscop. Otto van Hollant, de derde also ghenoecht, bi aenroepen den heilighen gheest wart eendrachtelic ghecoren die xxxvi. bisscop tot
 5 Utrecht, een edel man, gheboren van conincs〈gheslachte〉. Dese Otte na sijns vader doot was hi ghevoeghet ter ridderscap ende ontfenc van sijns broeder hant die heerscapie ende die graefscap van Oostvrieslant. Dese Otte begaf die ridderscap ende nam ane dit bisdom, dat hi alte arm vant ende in alte groter scout verladen, vermids den oorloghe van den onhoorsamighen
 10 Drenten, dat altoos anstont, ende mede dattie dyke dikwile braken ende dat land bevloyde. Mer bi der Gods ghenade so vercofte dese bisscop die goede die hem sijn vader gheërft hadde in Holland ende betaelde des stichts scout ende lossede sine castele ende berechte allet bisdom als een waerlic hertoge lange tijt. Ende om sijnre bede wille so makede grave Florens van
 15 Hollant sijn broeder enen starken dijc van Amerongen neder tot Scoenhoeven, die vele goedes coste, ende ten love sijnre ewigher ghedenckenis dede hi den bisdom vele orbaers.

Dese grave Florens in den jaer ons Heren m cc xxxiiii mitten hertoghe Henric van Brabant ende mit grave Dideric van Cleve bi ghehete des paeus Gre-

- 142 de (*bijna aan het eind van de regel*) L1 die andere hss

LXV

- 3 otto – otte K
 4 den heilighen gheest – des heilighen gheests MO des hillighen ghiestes L2
 5 gheslachte – slachte L1
 gheboren t/m gheslachte – van conincs gheslachte gheboren N
 6 vader en broeder – vaders en broeders JK
 8 in alte – in alter K
 9 onhoorsamighen L12 onhoorsamen KNO1356 ongehoirsame JO24 ongehoirsamigen M
 10 dat t/m braken – dat dicwile die dijke braken O1 dat die dijke vake braken O5
 11 vercofte – vercochte KMO5
 13 allet LINO1 alt M al dat JKO35 -et O24 alle syn L2
 19 mit grave – mit den grave JK

- 20 gorius die ix. also gheuoemt voeren in Stadingelant in den ghestichte van
Bremen, ende verdreven uten lande voerseit manne, wive ende kinder, dat
si daer niemant inne en lieten bliven, daerom dat dat voerseide volc die pa-
pen ende die clerken hadden verdreven ende waren wederghekeert totter
oeffeninge der afgode.
- 25 In dienselven jare die grave Florens, een onvervaert prince, die vele tor-
noye in menighen landen plach te hantieren, daer hi groten lof in ver-
creech. Die gravinne van Claermont verhoorde die mare van der groter
vromicheit des voerseiden princen ende van sijnre doghet ende begonste te
dencken ende te visieren, hoe si desen grave mochte comen te siene, daer
30 si zo menighe ridderlike doghet altoos of ghehoort hadde. Ende vant ten
lesten desen heymeliken raed, dat si horen man vriendelike bat tot veel ti-
den, dat hi een hof dede beroepen in Almaengen, dat is in Duutschlant,
daer hi zelve niet in en reed, want hi oud was. Ende si wiste, dattie grave
van Hollant sonder twivel daer comen soude mitten heren van Duytsch-
lant om den ridderliken lof daer te vercrighen. Ende hierom is grave
35 Florens van Hollant ende (die) grave van Cleve darwart ghereden mit gro-
ter costelichede om sijns namen lof te breiden. Ende wart in dien spele ghe-
coren meester ridder te wesen van den Alemannen. Ende daertieghen die
here van Nygelle wart ghemaket prince van den Walschen ridderscape.
40 Ende sonder merren oordineerden die erauden die uutghecoren ridders an
beiden partyen. Daer (clinnen) die bazunen ende die tamburen, daer
blenckeden die banieren ende die sweerde ende daer versamenden die he-
ren, die daer sere arbeiden om den ydelen lof. Mer die grave van Hollant,
die des speels ghewone was, arbeide vele bat dan yemant anders om den
45 zeghe der ydelre ere te vercrighen, want hi veel Walscer ridder uutwarp
ende doervacht ende sceide sine wederpartye, ende waer die Duutsce ver-
laden waren ende beswaert, daer quam hi hem te ontsette.
Die gravinne van Claermont, die op den toorn lach ende van verren neder
sach die grote vromicheit des graven Florens van Hollant ende hoorde

-
- 20 stadingelant – stadighen lant *KJ*
21 wive – ende wive *K*
24 afgode *L1026* afgoden *JKL2MNOI* affgade *O345*
25 grave Florens – grave van hollant *JK* (Florencius comes)
25-26 *De zin loopt niet: Florencius frequentavit.*
29 desen – den *JK* (electum comitem)
33 *De vertaling van veteranus milicie cederet bevestigt mijn hypothese Chronogr. p. 181 noot 8-9 niet, maar ik geloof dat de Vertaler fout vertaalt.*
36 die grave *JKL2MNO* – grave *L1*
38 alemannen *L1* moet goed zijn wegens ab Alemannis, maar de andere hss hebben aelmangen of alemanien, meestal met lidwoord den, maar ook wel der. van den duutschen Clerc en *P*
41 clinnen *KO* (is het gewone woord bijv. *XLV, 17*) clincken *LIN* cloncken *M* clingen *J* clyngeden *L2*
42 ende daer – die daer *KJ*

50 overal roepen sinen lof, van groter begherten van liefsten so bat si dicwile
horen manne, dat hi hoer bewisen woude wilc die grave van Hollant waer
onder dat ridderscap. Dattie grave van Claermont ten lesten in onweerde
nam ende antwoorde sinen wive mit verkeerden aensiene aldus: „Ic weet
55 wel, dat van volheit der herten die mont spreket ende dattie grave van Hol-
lant dijnre minne ghebruuct. Ende sie dijn minre, dese uutghenomen prin-
ce, die de guldine banier draghet mitten roden lewe, dien du mit bernender
minne dicwile hevest begheert te sien levende, mer – leeft God – dien sultu
noch tavende sien al doot.”

Die minlike gravinne, die bekende haers mans fellen sin, pensede hoe si
60 den grave van Hollant bi enen heimeliken bode mochte waernen. Mer die
grave van Claermont, hoe oud hi van jaren was, dede sine wapen an ende
versamende die Walsche ridders bi hem, ende mitten here van Nygelle be-
reden si den grave Florens in allen siden ende sloeghen op hem mit groten
nyde. Grave Florens, die van desen saken niet en wiste, verweerde hem
65 tieghen die veelheit der Walen also langhe als hi mochte, ende vele sijnre
viande, die hem anevochten, dreef hi van hem mit manliker vromicheit.
Ende ten lesten quam die grave van Claermont mitten sinen so swaerlike
opten grave Florens, dat hi ne dootsloech te Corbi optie xiiii kalende van
augusto. Ende alse die grave van Cleve dat sach, runnede hi daertoe mit
70 den Duutschen, ende om wrake van sinen neve sloech hi rechtevoert doot
den grave van Claermont ende verjaghede den here van Nigelle uten tor-
noye. Ende aldus is dat boertelike tornoy verwandelt in enen nidighen
strijd.

Die gravinne van Claermont bedochte dattie grave Florens onnoselike ter
75 doot was ghecomen ende dat si die ierste sake daerof was, van groten bit-
teren rouwe verloos si hoor sinne ende woude boven van den toorn neder-
gevalln hebben. Ende viel daerna in ene suucte, die men niet ghenesen
en mochte, die de medici noemen amorreos, ende levede onlanghe daerna
ende voer van dese werelt. Die ridders van Aelmaengen voerden des edelen
80 grave Florens licham tot Reynsborch int clooster, dat aldaer mit groten
rouwen begraven wart.

Dese grave Florens was in sijnre bloyender tijt ende lief ende bequame on-
der allen den princen van Aelmaengen, die xii jaer in groter eren berechte

50 van liefsten – ende van liefsten *JK* (dilectionis affectu)

57 te sien – te siene *KL2*

sultu *JKLI* saltu *L2MNO*

60 waernen – weernen *K* wairscuwen *P*

66 vromicheit – cracht *N*

75 groten bitteren – groten bitterliken *JK*

77 suucte *LIN* zwycte *K* ziecte *JM* ziechte *O124* siekte *O3* sueke *O5* zuek-
de *O6* zuichten *L2*

78 medici – medeci *K* medecijne *J*

die graefscap van Hollant. Ende na sijnre doot nam bisscop Otto van
 85 Utrecht den joncheer Willam van Hollant in sine beschermenisse ende
 berechte mede die graefscap van Hollant. Ende vermids deser macht
 so verwan dese bisscop die Drenten ende bedwanc die van Koevorden.
 Ende als hi woude, reed hi in hoor lant, dat hem niemant wederstont.
 Die here van Nigelle vermids vriendeliken boden versoende hi namaels
 90 mitten bisscop mit sulker vurwaerde, dat hi ene cloesterkerke stichte op
 datselve velt daer sijn broeder dootghesleghen was.
 In den jaer ons Heren m cc lx optie xi kalende van januarus voer Mechtelt
 van deser werelt ende wart begraven int clooster tot Lausdunen, daer graeu
 nonnen in wonen, dat si in voertiden (hadde) ghesticht in aflaet van horen
 95 sunden, daer si grote goede toe gaf ende eerlike volende.

LXVI. Van grave Willam, de na wart coninc van Almaengen ende was die xiiii.
 grave.

Na grave Florens doot, des edelen prince, wert Willam sijn sone die ander
 also ghenoeemt, als een recht erve verhoghet in sijns vader stede die xiiii.
 grave van Hollant, ende nam te wive ene scone maghet, die Elysabeth
 hiete, des hertoghen dochter van Bruynswijc, daer hi bi wan Florens, die
 5 na hem grave wart. Dese die van beghinne sijnre joget meer minde die
 hartheit des yser dan dat blencken des gouds.
 In desen tiden keiser Vrederic, die daer tevoren van den paeus Honorius
 verbannen was ende bi Innocencium den vierden van sijnre keyserliker
 weerdicheit gheset was, ende die coervorsten des keiserrijcs hebben den
 10 lantgrave van Doringen ghecoren tot enen Roemscen coninc. Mer dese
 lantgrave levede luttel jaren daerna, sodat dat Roemsche rijc echter sonder
 coninc was. Waerom die paeus bi ghemenen rade sijnre broedere Petrum
 Capucium ten gulden Zeyle, tot sunte Georgius dyaken, cardinael, sende

84 otto – otte *JKN*

88 wederstont – en wederstont *N* weder en stoet *JK*

92 1260 is fout voor 1267, maar het staat in alle hss, behalve *O* die 1240 hebben, en
M, dat mcc ende xxxviii heeft, wat wordt gevolgd door *Clerc* en *P*. Ook het *Chron.T*
 heeft een fout 1240, blz. 202.

In mijn uitgave staat een drukfout: ook het latijn heeft 11 kal. jan.

94 hadde is goed, want het was de gravin. Alleen *L1* heeft hadden

LXVI

1 prince *LMN* princen *JKO*

2 erve – erfgenaem *M* erfname *Clerc*

vader – vaders *JKM*

5 dese die *onduidelijke vertaling* van *Hic*

7 die *t/m* den – *ontbr O14* in *marg O2* in *tekst O356*

11 echter – efter *K*

13 georgius – georijcs *M* dyorgius *O124* geordius *O3* gregorius *J*

- in Germaniën ende vermaende die coorvorsten, dat si van nywes coren
 15 enen coninc.
 Die kiesers versamenden in die stat te Woringhen ende coren eendrachtelike joncheer Willam van Hollant in enen Roemscen coninc ende tugheden, dat hi die machtichste prince ware in den rike van Germaniën. Ende hoe dese kore meer openbaert wert, hoe meer bliscappen was onder den
 20 ridderscap, want dese Willam was in den twintichsten jare sijnre oude, doe hi ghekoren wert, ende was sonder baert, scone van verwen, wit van hude, swart van hare, scone van live ende van alle sinen leden sere te prisen. Mer want dese jonghelinc wapentuer was ende gheen ridder, daerom so bereide men haestelike alle dinc die daertoe behoeflic waren, opdat na
 25 der kerstine maniere die keiser ridder ware eer hi tot Aken die crone des rikes ontfenge. Ende want vele ridders nu in der tijt hem des costs ontsien, so laten si of de feeste ende ontfaen die weerdicheit der ridderscape mit enen halslaghe. Ende daerom sijn vele die de regule der ridderliker oorde niet en weten, waerom si de rechte ridderscap niet en konnen hantieren.
 30 Ende daerom willen wi onse materie wat verlangen ende in dese tieghenwoordighe cronike bescriuen, hoe dese joncheer Willam van Hollant na der kerstine maniere is ridder ghemaect, ende die regule der ridderliker oorde mit hogher feesten heeft anghenomen ende beloeft te houden, opdat daerof leren moghen die ridders nu in der tijt, wat laste si aennemen in hoer
 35 oorde, ende hoedane beloefte si beloeft hebben in hoer regule.
 Ende als alle dinc bereit was, nadattie ewangelie van der homisse ghesongen was, is dese voerseide wapendragher ghebrocht voer den cardinael vermits den coninc van Beem, die sprac aldus: „Heilighe vader, juwer weerdicheit brenghen wi desen utghecoren wapentuer ende bidden u innichlike, dat juwe vaderlicheit ontfaen wil sine begheerlike belyenge ende professie, opdat hi onsen ridderliken gheselscape weerdelike mach anghescreven werden.” Die cardinael, die daer stont in sinen ornamente ghecleet als

-
- 16 kiesers *KLI* keisers *NO12456* coorvorsten *MJL203* en *Clerc en P. J* gebruikt de *Clerc t/m XXI*, maar hier moet de overeenkomst toevallig zijn.
 17 willam van hollant – willem *JK*
 19 openbaert wert *LIJN* gheaepenbaert wert *L2* openbaer wert *KMO3* openbaert was *O1* apenbaert was *O24* apenbaerde *O5* openbaerde *O6*
 26 nu in der tijt *JKL101234* mitter tijt *M* nu in deser tijt *N* nu ter tijt *O56* in der tijt *L2*
 28 regule – regel *J* reghel *K* Dit ook alle volgende keren, behalve: reg. 35 regule *J*
 31 bescriuen – scriuen *M* wat bescriuen *JK*
 joncheer – *ontbr JK*
 34 hoer oorde – der oerden *JK* (ordine suo)
 36 homisse – misse *JK* (solempnis misse)
 38 juwer *LNO1* uwer *MO2-6* in der *JK*
 39 innichlike – minnentlike *O1234* mynlike *L2* innentliken *J*
 40 dat juwe *LN* dat uwe *JKMO236* dattu *O14* dat u *O5*

- een bisscop, sprac aldus desen jonghen wapentuer toe na der bedudenisse des name miles, dat beduut in onsen Duutsche ridder: „So behoort elken
 45 man toe, die ridder werden wil, dat hi si hoech van maghen gheboren, milde van gaven, uutghesceiden in sedicheit, grootmoedich tieghen dat hem wederstaet ende wijs in manliker vromicheit. Mer eer du die belofte van dijnre professie doet, so sultu horen mit wisen berade den last ende die regule van ridderliker oorde.
- 50 Dit is die regule der ridderliker oorde.
 In den iersten mit innighen bedencken onses Heren passie daghelix misse te horen ende dat lijf stoutelike in aventure setten voer dat kersten ghelove, die heilighe kerke beschermen mit horen dienres voer alle quadiën, wedewen ende wesen in hoor noot helpen ende beschermen, onrechte stride
 55 scuwen, quade ghiften versmaden, ende om die onnosele te verlossen enen camp vechten, ghenen tornoy hantieren dan allene om die ridderlike oefeninge, den Roemschen coninc of sinen maerscalc in waerliken saken onderdanigh wesen, ende dat ghemeen goet ombesmet in sijne machte laten, ende des keiserrijcs leengoet van den rike niet vervreemden, ende voer
 60 Gode ende voer den menschen onberispet leven in deser werelt. Ende ist dattu dese statuten deser ridderliker regule wijslike ende wel bewaerst, na dijnre macht ende dinen weten neernstelike volbrengst, so sultu verdienen tijtlike ere in deser werelt ende na desen leven ewighe ruste in den hemel.” Ende als dat ghedaen was, nam die cardinael des jongelincs hande, die hi tesamen leide ende sloet se in den missale op dat ewangeli, dat daer gheslesen was, ende sprac aldus: „Wiltu die ridderlike oorde mit begheerten ontfaen in den name ons Heren ende die regule die di hiervoor ghesproken is na dijnre macht voldoen?” Die wapentuer antwoorde: „Ic wil.” Die cardinael gaf desen wapendragher doe dese belofte bescreven, die deselve wapentuer openbaer voer hem allen las, inhoudende aldus:
 70 Ic Willam van Hollant, prince der ridderscap ende een vri man des heilighen keiserrijcs, belië mit minen ede in der tieghenwordicheit mijns heren haren Peters ten gulden Zeile, dyaken cardinael ende legaet des stoels van Romem, te houden die ridderlike regule bi desen heilighen ewangeli, dat ic
 75 taste mitter hand.
 Die cardinael sprac tot hem: „Dese heilighe belofte si een waer aflaet dijnre sunden.”

-
- 44 des name – des namen *JK*
 51 bedencken – te bedencken *O24* gebeden ende gedencken *J* gebede ende kennen *O5* bede kenne *O6* *De Vertaler heeft kennelijk de lezing van A gebruikt: cum devota recordacione dominice passionis diurnatim audire.*
 61 bewaerst – bewaers *KJ* *Men verwacht* ende *achter* bewaerst (custodieris et)
 62 volbrengst – volbrenghes *KJ*
 66 mit begheerten ontfaen – mit goeder begheerten ontfaen *JK*
 69 wapendragher – wapentuerder *K* wapentuerre *J*

Ende alsoe dit gheseyt is, doe gaf die coninc van Beem den jonghelinc enen
 groten slach in sinen hals ende sprac aldus: „Totter eren des almachtighen
 80 Gods oordinier ic di ridder ende ontfanghe di danclike in onse gheselschap.
 Ende denc, dattie Verlosser alle deser werelt voer Annas den bisscop voer
 di wart in sinen hals gheslegghen ende bespot, voer Pylatus den rechter mit
 gheselen gheslegghen ende mit doorne ghecroent, ende voer den coninc
 Herodes ghecleet mit enen mantel ende daer belachet, ende voer alle den
 85 volke naect ende ghewont ant cruce ghehanghen is. Wies cruce ic di rade
 an te nemen ende sinen doot vermane ic di te wreken.”
 Ende als dese saken feestelike ghedaen waren, dese nywe ridder als hi misse
 ghehoort hadde, dede hi blasen trompen ende slaen tamburen ende bellen
 clincken ende stac mit speren driewerven tieghen des conincs soen van
 90 Beem. Ende daerna sloeghen si tornoy mit blancken sweerden ende hielt
 hof iii daghe lanc in groten eersamen coste, ende gaf alle den princen ende
 den meesten milde gaven ende deilde hem mede sine eersamheit.
 Mer die cardinael screef den paeuse in enen brief alle dinc alsoet daer ghe-
 schiet was ende sende hem dien bi enen snellen bode. Ende die paeus, die
 95 hierin verblijft was, screef sinen dispensatoer enen brief inhoudende aldus:
 Innocencius bisscop, knecht der knechte Gods, den rectoer van sunte Ma-
 riën in Cosmidip salicheit ende der apostele benedixi. Sone, belië mit ons,
 die bekenste te voelen een levende lit des lichams mitten hovede, dat wi
 di blidelike scriven, dat bekenne blidelike, dat optie v nonas in october in
 100 den hof die bi Colen hoechlike versament was onse lieve sone in Gode, gra-
 ve Willam van Hollant mit ghemeenre begheerte der princen die recht heb-
 ben an den keiser te kieser, daer hem die ander princen om verbliden, is
 ghekoren in enen Roemschen coninc, dat wi openbaerlike weten bi brieven
 desselfs conincs ende ons liefs soens Peters tot sinte Georgijs ten gulden
 105 Zeile, dyaken cardinael, opdattie bliscap die men billic hebben sal van de-
 ser orbaerliker sake, dat dine vroude oec de meerre si om desen persone
 die nywes ghekoren is. Want dese coninc also ons dieselve cardinael om-
 boden hevet ende mede die ghemeen mare orcond, so is hi een ghetrouwe

-
- 78 enen groten – enen *JK* (*grandem ictum*)
 81 alle deser – alle der *J* al der *K*
 annas – anna *JK* (*coram Anna*)
 85 ende ghewont – ghewont *KJ* (*nudus et vulneratus*)
Zinsnede ontbr volgens A
 wies – wes *JKO*
 90 hielt hof – hielt *JK*
 92 *In mijn uitgave staat een drukfout: 70d,17 moet achter suam staan: manifestavit*
 (deilde hem mede)
 93 alle dinc – alle die dinc *KJ*
 97 cosmidip: *fout van hss A1 en A2. A4 heeft hier: cosmidorp*
 104 georgijs – georgius *KO56* gregorius *JO1* georgijs *M*
 106 de meerre – te meerre *JK*
 108 orcond – *ontbr JK*

- ghelovich man, wijs van sinne, vrome van ridderscape ende moghende van
 110 sijns selfs crachten, ende vele princen maech ende swagher. Hi is mede jonc
 van jaren, redelic van ondervinden, bequaem van seden ende van lichame,
 allen luden behaghelic, waerom wi hopen in Gode ende in die macht sijnre
 goedertierenheit, dat dese coninc sal onder voete treden alle deghene die
 den kerstinen verdriet andoen, ende den quaden hoor hovede breken, ende
 115 dat cortelike tkersten ghelove, die vrede der kerken, ruste der ghemeenre
 werelt ende die staet der ghelovigher menschen sal bi desen man mitter
 hulpe Gods grotelike verhoghet werden. Want alle de meeste van den lan-
 de hebben desen ghekoorne hoer hovede onderghedaen. Dit sprec ende
 ombiet den ghetrouwen die du weetst, dat hem om dese mare sullen ver-
 120 bliden. Ghegeven etcetera.
 In desen als dese nywe ghekoren coninc in bliscapenoch sat tot Woringhen
 ende iii daghe hadde hof ghehouden, des vierden daghes daerna, als die
 dach opghinc ende dat gras mitten ripe bevroren was, blies men die trom-
 pen ende gheboet die pauwelioene op te breken ende die stat van Aken
 125 alomme te besitten. Daertieghe die borghers (van Aken) haesten hem ter-
 vaert hore porten te sluten ende die doren te grendelen. Ende sonder mer-
 ren heeft dese nywe ghekoren coninc mit onverwonnen ridderscape sine
 tenten al om die stat gherecht ende sprac in heymeliken rade mit sinen
 princen, hoe men enigherhande werc mochte visieren, daer men die kei-
 130 serlike stat sonder veel scaden te doen mochte mede winnen. Ten lesten
 bi subtilen wercluden rade overdroech men, dat dat ghemene volc soude
 tesamendraghen enen hoghen dijc, die de stat alomme besloete. Ende want
 ghelegghen is in enen dale tusschen berghen ende daer vele sweveligher wa-
 tere sijn ende vele clare fonteinen, die der stat overvloedich water gheven,
 135 daerom dat water dat altoos meerrede ende mittien dike bestoppet was,
 dattet niet wech en mochte, wert tehant also groot, dattie borghers uut ha-
 ren husen niet wel en mochten comen sonder scepen. Die borghers, die van
 desen watere sere verlast waren, beloven den ghekoren coninc der stat
 poorten op te doen sonder wedervechten ende desen coninc voer horen
 140 rechten here hoechlike te ontfane, opdat hi dien dijc die daer om die stat
 ghemaket was, dede breken ende dat grote water liet gaen daert ghewone
 ware. Ende also die dijc ghebroken was, quam die coninc in die stat opten

-
- 119 ombiet – omboet *K* (manda)
 121 tot – te *JKM*
 tot Woringhen *ontbr O5* tot worinsen *O6*
 125 van aken *in marg L1* *ontbr N* *in tekst JKL2MO*
 132 eadem civitas *is weggelaten, waardoor een onderwerp ontbreekt, wat wordt verhol-*
pen door si M wanttet *O5* *in te voegen*
 138 den – desen *JK* (electo regi), *en volgende regel* desen (eundem)
 141 liet *JL* liete *KMNO* (*beter: dede is ook conjunctivus*)
 142 die dijc – dit *JK* (vallo)

lesten dach der maent van october, daer hi van alle den borghers vriendelike ontfangen is.

- 145 Des anderen dages wasset alreheilighen hoechtijt; doe versamenden alle prelaten ende princen ende leiden desen ghecoren coninc tot onser Vrouwen kerke der ewigher maghet, opdat hi daer die benedixi hoechlike ontfenge na der maniere van der ouder ghewoente, dien die bisscop van Monstre ende die bisscop van Minden oordinierden in die sacristie. Die bisscop van Ludic ende die biscop van Utrecht cledene mit ornamente ghelike enen dyaken ende leidene also voer den conincliken stoel. Doe ontfencken die eerdsche bisscop van Colen, cancelier van Ytaliën, ende setten in den stoel der moghentheit ende sprac aldus:
Sit eerlike opten stoel des rijcs, doe recht ende oordel in der werelt.
- 155 Die eerdsche bisscop van Mense, cancellier ven Germaniën, salvede sine rechterhant mit heiligher olye buten ende sprac aldus:
Die almachtige God waerdighe di te heilighen in enen Roemschen coninc, die David dede salven bi des propheten Samuels hand, te wesen coninc over dat Hebreusche volc.
- 160 Die eerdsche bisscop van Trire, cancellier van Gallen, leide sine hande op hem ende seide aldus: In di moet nedercomen die gheest der wijsheit, der verstandnisse, der wetentheit, der goedertierenheit, der starcheit, des raeds, ende warde vol des gheests, dattu Gode ontsie.
Die marchgrave van Brandenborch, des coninx cameraer, gaf hem een vingherlijn ende sprac aldus: Nem een teiken dattu allene die overste here bist in der werelt ende dattu dat Roemsche rike in sijnre macht behoude ende voert aenvechten der barbaren mit onverwinliker cracht bescerme. Die hertoghe van Zassen, die des conincs richter is, gaf hem een sweert ende seide aldus: Nem hier een coninclic teiken, daer du die onhoorsame mit swaerre correxi crachtelike mede castiëst ende die goetwillighe in vreden mede bescermst.
Die hertoghe van Beyeren, die pallaysgrave of sijn spisedragher, gaf hem enen gulden cloet ende sprac aldus: Nem dese ronde cloete ende bedwin-

163-180 ontsie *KLO1* behoude *LNO3* behout *K* bescerme *KLN* naast castiëst *KLN* bescermst *JKL*, terwijl andere hebben ontsiest *N* ontsieste *J* behoutste *J* bescermste *J* daarnaast casties *J* castiet *O1* en verdient *LMN* verdiens *K* verdienste *J* Wij hebben de indruk dat de Vertaler ongeveer heeft geschreven zoals we hebben afgedrukt: *K* en *L* komen overeen, en *J* heeft sterk en *N* af en toe genormaliseerd. Als we *O* erbij betrekken, wordt het beeld nog bonter: ontsierst *O5* beholdes *O5* bescermes *O5* kastigest *O5*

165, 169, 173 nem *JLM* neem *KN*, nem *JKLM* neem *N* nem *JLM* neem *KN* waarbij we *O* maar achterwege laten. Nem zal wel de auteurslezing zijn en neem de eigen variant van *K* zowel als *N*. Zo heeft *O5* één keer neem en één keer nem, terwijl reg. 173 staat: enen guldenen cloet ende seechde bedwing alle enz. *O1234* hebben eveneens enige woorden overgeslagen en anders verbeterd.

165 vingherlijn – vingherlaen *K*

- ghe alle die lude in der werelt, dat si onderdanich si den Roemſchen rike,
 175 opdattu mogheſt hieten een moghende prince, dat rike merende.
 Ende hierna die coninc van Beem, des keyſers ſchencke, bi conſente des
 eerdsche biſſcops van Colen ſette hem ene gulden crone op ſijn hoofd ende
 ſeide aldus: Ontfanc deſe blenckende crone ende wes in doehdeliken wer-
 ken alſo blenckende in der werelt, dattu verdienſt die crone der ewigher
 180 ſalicheit in den hemel.
 Ende hierna die princen die daer bi waren, neghen ende aenbeden des con-
 incs moghentheit ende riepen hem: ſalicheit, lof ende ere. Ende alle die
 vorſten ghingen alle beſonder voer den coninc ende beloveden hem rechte
 mantrouwe.
- 185 Dit gheſciede in den jaer ons Heren m cc xlviij. Ende alſe deſe ſaken mit
 groter hoecheit ghedaen waren, ſo hielt die coninc hoghen hof ene volle
 weke lanc ende makede condich alle ſinen princen die rijcheit van ſijnre
 heerlicheit. Daerna des achten daghes verſamenden die ambochtſlude van
 den rike ende hadden heymeliken raet van des conincs orbaer ende over-
 190 droeghen, dat deſe moeghende manne biſſcop Otto van Utrecht ſijns vader
 broeder ende hertoghe Henric van Brabant ſijnre moeder broeder des ny-
 wen conincs raed ende ſine hulpers weſen ſouden ende den jonghen hoech-
 moedighen ſin van ſtriden beletten ſouden. Ende haer Lubbert, die regael
 abt van Egmonde, een ſtadich man ende vroet, is gheſet te weſen des con-
 195 ninc vicecancelier. Ende alſe dat ghedaen was, gaf hi den princen oorlof
 ende beval ſe Gode ende reed mit vlite ende beſochte alle die caſtele des
 Roemſchen rijcs. Alle die caſteleine waren hem ghehoorſam ende onder-
 daen, ſonder alleen die caſteleyn van Keyſersweerde. Waerom deſe ſelve
 coninc dat caſteel voerſeit beſat mit onverwonnen wapentuers ende storm-
 200 de dat caſteel mit menigherhande instrumente. Want bewilen warp men
 mit ſtenen tinnen ende toorn te ſtucken, bewilen ſtiet men mit des rams
 yſeren voerhoefde voermueren ende poorten terneder. Ende daer tieghen
 die caſteleyn (die) wel bewart was mit provande ende mit wapen, die dat
 caſteel mit groter eren beſcermde voer dat aenſtormen des conincs een jaer
 205 ende langher. Ende daer tenden ghebrac hem provande, waerom die caſ-
 teleyn ghenade begheerde. Dien deſe coninc ontfenc in ſine gracie, doe hi
 dat caſteel hem leverde, opdat (hi) daarna hem trouwe ware ende te ghenen
 tiden tieghen hem en dede.
-
- 174 alle die lude der werelt *is de vertaling van omnes terre naciones, maar het voor-
 naamwoord si kan zowel enkelvoud (wereld) als meervoud (lude) zijn met gevolg
 voor het werkwoord: si LINO1 sijn JKL2M Ook hier heeft O weer eigen moge-
 lijkheden: synt O5 te sijn O24*
- 183 alle beſonder *L1* elc bi ſonder *MNO* elc biſonder *KJL2* (ſingillatim) *Dit dwingt
 haast tot emendatie.*
- 185 Dit *t/m* 1248 *niet in latijn*
- 186 hoecheit – hoechtijt *K* weerdicheit *O356*
- 198 ſelve – *ontbr JK*
- 203 die in marg. *L1* in tekst *JKL2 ontbr MNO*
- 207 hi in marg. *L1* in tekst *alle andere*

Daerna alst ghenaecte der hoechtijt, die men hier int lant dertiendach hiet,
 210 toech dese coninc tot Colen, dat hi daer den heilighen driën coninghen een
 hoechlic offerhande brengen mochte.

In dien tiden was tot Colen een meister, die hiet Aelbertus van Ravens-
 berch, bisscop van der predicker oorde, groot in nigromancie, meerre in
 filosofie ende alremeest in theologie. Die bat den coninc oetmoedelike,
 215 dat hi mit hem eten woude optien hoghen dach. Die coninc was in hope
 yet wonderlijcs teikens van hem te siene (ende) en woude den eersamen va-
 der sijnre ghestader bede niet weygheren. Ende alsoe die misse optie hoechtijt
 ghedaen was, ghinc dese bisscop uut sijnre studiercamer ende ontfcnc de-
 sen coninc mit alle sinen ghesinde harde danckelike ende leidene uut den
 220 zale in enen hof, daer bome stonden. Daer waren dienenres van wonderliker
 scoenheit, die totter blider werscap bereiden al dat daer behoeflic was. In
 dien tiden (wast) een sonderlinghe hard winter ende alle die eerde was be-
 decket mit groten snee. Waerom dat ghemene volc die mitten coninc daer
 waren, opten bisscop spraken heymelike, dat hi sine werscopslude in so
 225 groter coude sonder vuer dede eten in enen bongart. Mer die bisscop, die
 dese toecomende dinghe wel wiste, als hi was gheseten mitten coninc ter
 taefle ende alle sijn gheselschap elc na sijnre weerde was gheset ende verbei-
 den der spisen, tehant ghinc wech dat ijs ende die grote snee ende daer
 quam ene somerhette ende die sonne liet haer rayen uutschinen sonderlin-
 230 ge warm ende uut der eerden wies groene gras ende bloemen bloeyden in
 wonderliker scoenheit. Uut elken bome wiesen telghen ende groene blade
 ende ripe vrucht, die men rechtevoert eten mochte. Die wijngarde bloey-
 den ende gaven soete lucht ende hadden ripe druven in groter volheit. Die
 voghelkijn sloeghen haer vloeghele ende songen blidelike, van wilken san-
 235 ge si alle verbliden, die daer saten. Ende die vorst des couden winters is al-
 temale wechgegaen ende die somerhette wert so groet, dat sulke die daer
 aten om die onghetemperde hette deden hoer dubbele cleder uut ende
 maecten hem half naect. Ende sulke ghinghen onder die sceme der bome
 hier en daer om hem te vercoelen. Die dienenres brochten daer ter tafelen
 240 volheit van spisen, sodat si volcomelike versaden die grote manichte des
 volcs. Ende die coninc verblide hem ende alle die mit hem aten in densel-
 ven hove, die dit grote wonder saghen. Ende ten lesten alsoe die werscap

209 *Merkwaardige omschrijving van theophania A2 epiphania A13*
 212 Ravensberch – Ratyspoen *M* Ratisponen *O56*
 216 en *L1NO12a4* ende en *JKMO2b3* ende *L2O56*
 222 was *LMNO* wast *JK*
 223 *universa multitudo procerum is verkeerd vertaald*
 224 *dat is afkomstig uit quod A12*
 228 der spisen *JKL* der spise *O* die spisen *MN*
 229 hette *LN* hetten *JKM* (als *nomin. onjuist*) *Hetzelfde reg. 236*
 238 bome *L* boeme *J* bomen *N* boemen *K*

- ghedaen was, verloes men die dienres oft een droch gheweest hadde, der voghele sanc wart al stille, der bome vrucht wart snellike verloren, die
 245 bloeyende eerde wert magher ende verdorrede, die hoep van snee was daer weder ende die vorst was daer mit bevender coude, sodat alle die tevoren hoer cleeder hadden uutghedaen ende van groter hetten sweeten in der feeste, die haesten hem nu al bevende totten vuer in den zale.
 Ende als dit in wonderliker bliscapen ghedaen was, doe bat die bisscop Aelbert den coninc, dat hi den predickaren sinen broeders woude vercrighen
 250 mit bede of mit cope een hofstede binnen Utrecht, een clooster op te tymmeren, ende sine aelmoessen daertoe gheven, opdat sijn rike de langer duerde. Die coninc, die des eersamen vaders bede goedertierlike ontfeuc, toech neder tot Utrecht, dien die bisscop Otte van Hollant, sijn oem, mit
 255 ten prelaten ende borgheren blidelike ontfeuc. Ende bi rade sijnre ghetrouwer is gheworden borgher tUtrecht. Ende doe cochte hi enen breeden slechten camp binnen der stat, datter niemant tieghens en seide, dien hi den broederen in aelmoessen gaf, een clooster op te tymmeren, ende daertoe ene grote somme gouds. Ende optieselve tijt gaf dese selve coninc der stat
 260 van Utrecht ende der kerken vriheit ende privilegen, bescreven ende bezeghelt, sprekende aldus:
 Willam bi der ghenaden Gods Roemsche coninc altoos meerrende, allen kerstenluden des heilighen rijcs, de dese tieghenwoordighe privilegen sullen sien, sijn ghenade ende alle goet. Hoe dicke alsoe die hoechtijt der coninclicher moghentheit hoer hande uutstreckt onder sine ghetrouwe die
 265 onder hem sijn, ende hi se mit ghyften loent na der verdiente hoerre werken, alsoe dicke so vesticht hi se in stadichede der puere trouwen ende hi verbint die starkeliker horen ende ander lude wille tot sinen dienst. Hierom ist, dat wi neernstelike merckende puerlike trouwe ende sonderlinge minne, die onse lieve ghetrouwe burghers van Utrecht tieghens onse hoechlicheit haertoe ghehadt hebben ende noch bekent sijn mit merckenden sinne te hebben, ende te willen dat si van sunderlinghen vordele ende van vriliker ghenade verblijt sijn, ende verlenen hem allen ende elken (ewelike) mit desen tieghenwordigen brieve, dat gheen prince, marcgrave, hertoghe of edele man, gheestelic of waerlic persoen, enighen van horen borgheren ofte die
 275

248 vuer – viere JK

252 de langer LI (oudere vorm) te langher JKL2MNO

255 ende borgheren – ontbr JK (et civibus)

256 cochte – cofte JK

259 Wegens de volgende ingevoegde oorkonde is de tekst wat vrij vertaald: confirmatis libertatibus – gaf vriheit ende privilegen. De oorkonde staat v. Mieris I, 264

264 sullen sien sijn ghenade – ontbr K. Kennelijk als verbetering is dit aangevuld in J: sullen sien ofte lesen saluyt (graciam suam et omne bonum) hoechtijt KLINO Dat kan haast niet de auteurslezing zijn, omdat excellencia beter wordt vertaald met hoecheyt L2MJ

273 ewelike JKL20 ontbr LIMN (perpetuo)

- in der stat woende buten der stat mure ten rechte aenspreken mochte of
 voer yemant te rechte setten van dien allene dat den weerliken rechte toe-
 behoorde; ten waer een keiser of een coninc also verre also si voer den bis-
 scop van Utrecht horen here of voer den rechter die van hem in der tijt ghe-
 280 set ware binnen Utrecht, bereet sijn recht te doene. Ende verbieden mede
 sterkelike mit desen brieve, dat se niemant tieghen dese verleninge en dorre
 letten ofte moyen. Ende wie hem des onderwonde te doene, die sal weten
 dat hi vallet in swaerliker belghenisse onser hoecheit ende der penen ghe-
 ven sal van sijnre misdaet c marc gouds.
- 285 Dit sijn ghetughe eersame lude: die bisscop van Zambiens, har Arnoud
 heer van Weesmael, Henric van Voerne, Claes Persijn, Dirc van der Gou-
 de, Philips van Wassenaer, Willam van Brederode ende Hughe van Cra-
 lingen ridders ende Dirc van Teylinge. Ghegheven tot Utrecht optie xiiii
 kalende van julius in der tiender indictie int jaer ons Heren m cc lii.
- 290 Ende als dat ghedaen was, toech dese coninc in die graefscap van Hollant,
 daer hi harde blidelike ontfangen wert. Ende dede in die Haghe tymmeren
 een coninclic palaes, daer hi van hoghen saken des rijcs te richten plach.
 Die stadlude ende die borchsaten gaven goedwillichlike den conincliken
 tins ende brochten in des keisers camere, sodat sine camer overvloedich
 295 rike ende onendelic van scatte wert. Doe versamenden raedslude ende
 rechters wel van lxx steden tot Mense om te spreken van ghemenen vrede,
 ende senden desen coninc enen brief bi hoghen boden, inhoudende aldus:
 Willam den Roemscen coninge horen gloriosen here raedslude ende rech-
 ters meer dan van lxx steden *(van)* over Duutschlant onderdanicheit ende
 300 onsen ewighen dienst. Uwer hoecheit doe wi te weten in desen tieghen-
 woordighen brieve, dat wi sijn te Mense opten xxix dach der maent van ju-
 nius tot eenre ghemeenre sprake, vermids eens edels mans Aelberts van
 Waldecke, die een rechter is ints keisers pallaes. Vast vrede ende seker ghe-
 leide is daer gheset van allen orloghe ende twidracht. Waerom wi oetmoe-
 305 delike bidden uwer conincliker moghentheit ende raden alsoverre alst oor-
 lof is, dat ghi den lantvrede die salichlike begonnen is, wilt confirmeren
 ende ghestarken mitten brieven uwer mogentheit, want het kenlic is, dattet
 inbrenge uwe orbaer, nutscap, salicheit ende ere. Ende weet, dat wi mit
 groter begheerte verbeiden die sierheit uwer saligher toecomst tot onsen

276 woende – wonen *JK*

277 allene – alle *JK*

293 conincliken – coninc *JK* (censum regium)

299 van over duutschlant *K* van (*in marg*) over duutschlant *L1* in duutschen landt
M over duutsche lant *N* van over duytsche land *JL20* (superioris Germanie) in Duutslant *Clerc en P*

300 dienst – *ontbr K*

uwer (*met inspringing*) *L1* (*wellicht moest daar een j- vóór worden geschre-*
ven) iuwer *L2* uwer *de andere hss*

303 ints keisers palaes – int lant des keyserrijcs *M* int rijk *Clerc*

- 310 landen. Ghegheven tot Mense opten lesten dach der maent van junius.
Die coninc, die desen sendbrief weerdelike ontfenc, gheboet desen begon-
nen lantvrede elken man vaste te houden op sijn lijf. Ende dese voerseide
boden makede hi rike mit conincliken ghiften ende sende se eerlike (we-
der) in hors vader land.
- 315 In desen tiden claghede die bisscop ende die clesi van Utrecht den gloriosen
coninc, dat die grave van Ghoer denselven bisscop veronrechte beide an
sinen lande ende an sinen luden. Waerom dese coninc denselven grave dede
voer hem bieden. Mer die grave, die niet comen en woude ter antwoorde
vermits versmaetheit des rechters mit hardicheit, ende maecte sine reise
320 anderswaer. Die coninc, die dat vernam, dede sine wapen ane voer sunte
Martijns (altaer) des heilighen confessoors, reed sonder merren ende venc
den voerseiden grave, verjaghede sijn volc ende quam mit loveliken zeghe
weder tot Utrecht ende den ghevanghenen grave gaf hi den bisscop. Ende
nam dien grave die weerdicheit sijns namen mit groten rechte.
- 325 In den jaer ons Heren m cc xlix die eersame vader bisscop Otte van Utrecht
ruste in onsen Here optie ii nonas in aprille ende is begraven in die doem-
kerke mit betameliker eren. Dese Otto berechte dat bisdom van Utrecht
xvi jaer in groter eren, dat hi in groter scout vant doe hi daer inquam ende
lietet in groter rijcheit sinen naecoemelingen.

LXVII. Van Goeswijn den xxxvii. b.

- Na des bisscops Otten doot des eersamen vaders wart ghekoren Goeswijn
die proest van sunte Johan tot Utrecht die xxxvii. bisscop. Dese Goeswijn
was gheboren van Aemstel ende berechte dat bisdom licht een jaer of luttel
meer ende was een simpel man, die niet veel besorghet en was om der ker-
5 ken saken. Waerom dat hele bisdom in corten tiden sere tebroken wert
ende vertoghen, dat onlanghe daertevoren bi bisscop Otten eerlike verhe-
ven was. Die voersienres des bisdoms, die den orbaer trouwelike meenden
van den ghestichte, versamenden een ghemeen capittel, opdat si ghemene
sprake hadden van ghemenen orbaer des bisdoms. Ende tot desen capittel
10 quamen Willam die edel coninc van den Romeynen, Petrus die cardinael
van Capucio ende Coenraet eerdse bisscop van Colen. In deser heren tie-

-
- 310 junius – junio *J* julio *O12456*
313 weder *in marg L102b in tekst JKL203456 ontbr NO12a*
316 ghoer – gheer *K*
321 altaers *L1 maar kennelijk fout* altaer *KMNO* outaer *J* (coram altari)

LXVII

- 2 sunte Johan tot Utrecht – sinte Jan tUtrecht *JK*
6 ende vertoghen – ende vernedert *M ontbr JK*
7 voersienres – versienres *JK*

- ghenwordichede stont Goeswijn die ghekoren bisscop ende gaf aldaer over eer ende last des voerseiden bisdoms in handen des conincs ende des cardinaels. Die cardinael om bede wille des eerdsche bisscops van Colen so
- 15 gheboet hi, dat men Henric van Vigennen verhoghede in des bisscops stoel. Ende die coninc gaf hem dat weerlike recht bi des herden stave ende den vingherlijn. Dese Henric was des eerdschen bisscops neve, een hoech gheboren man, ghestadich ende grootmoedich, ende doemproest tot Colen, daer dat ghemene volc des bisdoms omme verbliden ende loveden ende
- 20 danckeden Gode van Hemelrike.

LXVIII. Van Henric den xxxviii. bisscop.

- Ende alsoe dese Henric gheordiniert is die xxxviii. bisscop, so was hi altoos sorchvoudich, hoe hi der heiligher kerken saken verhoghen mochte ende verbeteren. Ende mede dat weerlike recht pijnde hi hem mit groter doghet te berechten. Mer die nijt ende die onweerde der heren van Aemstel ende
- 5 van (Woerden ontstac) ghenendelike tieghens denselven bisscop, daerom dat bisscop Goeswijn hoor neve was ofgheset van den bisdom bi wille des ghemeens capittels. Die mitten grave van Ghelre overdroeghen ende hem verbonden ende dat hele bisdom mit dachlix anstormen bedroefden. Denwilken bisscop Henric hem manlike tieghen sette mit een deel sijnre dienst-
- 10 manne. Ende ten lesten na vele aenvechtens is overdraghen, dat beide partiën souden comen op een slecht groene velt te striden ende aldaer op enen benoemden dach vechten om den zeghe.
- Die heren van Aemstel ende van Woerden versamenden overal daer si mochten vele wapentuers ende quamen mit groter hovaerde ter stede daer
- 15 men striden soude. Ende daertieghen dese voerseide bisscop mit sinen leenmannen ende borghers, die hi trouwelike vermaende, daer hi deser twier heren homoet crachtelike mede meende te temmen. Ende alsoe die dach quam dat men striden soude, ende dese bisscop mit sijnre heervaert

-
- 15 vigennen – vyennen *J*
De bisschop wordt in O3567 Gosen genoemd

LXVIII

- 5 woerden *JKL2MNO* woorden *kennelijk schrijffout van L1*
 ontstac *JKMNO* onstac *evenzo schrijffout L1, maar onstat L2*
 ghenendeliken – nydelike *O56* ghemenlick *L2*
- 11 slecht groene velt *LMO1234* slecht velt *NO6* groen slecht velt *KJO5*
- 13 heren *JKLO1345* here *MNO26* (domini; *MN* hebben hier vermoedelijk een latere verbetering, verband houdend met de volgende variant)
 van *JKL2O* die van *LIMN* Dit laatste is kennelijk fout bij *L1*, maar correct bij here van *MN* (de Amstel et de Woerden)
- 16 hi (achter die) – ontbr *KO5*
- 17 mede meende – meende mede *JKO156*

trecken soude ter stede des strijds, die eerdsche bisscop van Colen was in
 20 dien daghen tot Utrecht ende gaf den bisscop Henric een costelic vingher-
 len ende sprac dese woorde voer alle den ongetalliken volke die daerom-
 trent stonden: Lieve sone, wes seker dattu vermids bede des heilighen con-
 fessoors sunte Martijns ende bi der cracht des vingherlens, so sultu huden
 25 bedwijnghen alle die onhoorsamicheit dijnre wedersaken ende du sult we-
 derbrenghen lof ende seghe sonder twivel van alle dinen vianden. Ende ic
 sal die stat mitten wiven ende mitten canoniken trouwelike behoeden ende
 sal bidden den almachtighen Gode vor dinen arbeit.

Die bisscop Henric, die dit hoorde, was ghetroot in onsen Here, mit ghe-
 lude der basunen ende mit zedighen vechters is uter stat ghetoghen ende
 30 quam totten velde daer men striden soude ende oordinierde sijn volc harde
 wiselike te vechten. Ende binnen desen als men dit dede tot Utrecht, ver-
 nam dat Willam die Roemsce coninc bi enen snellen bode, diet hem seide,
 dat dese bisscop ende dese voerseide heren versamenden veel heers, daer
 si elc tieghen anderen opten groenen velde fellike wouden mede striden.
 35 Waerom die coninc snellike versamende vaerdige ridders ende uutgheco-
 ren voetgangers ende toech haestelike ter stat wart, opdat hi desen strijd
 vervangen mochte ende vrede ende vrientscap an beiden siden weder ma-
 ken. Ende alse des conincs heervaert nauwelike ter nordpoorten was bin-
 nenghecomen, so was des bisscops heer altemale ter westpoorten uutghe-
 40 toghen. Die eerdsche bisscop van Colen mitten wiven ende mitten cano-
 niken, die de stat bewaerden, ghingen omme ende besaghen alle die hoeken
 van der stat, ende seide den poortiers, dat si die poorten sloten ende gren-
 delen daervoer deden ende hem die slotelen gaven sonder merrē, ende en
 wiste niet dattie coninc mit sinen volke rechtevoert binnen der stat was co-
 45 men ende dat hi binnen muren al vaste besloten was. Die coninc woude
 haesteliken volghen den bisscop ende sijnre heervaert ende en mochte ner-
 gent uter stat. Ende alse die coninc dus een luttel merrede ende niemant
 die poorten snellike op en dede, van groter ghenendicheit sijns sins so be-

-
- 19 in dien daghen *LINO1* in die tyden *M* in dien daghe *JK* in den daghe *L2O2-5* (diebus illis)
- 20 vingherlen *KL1O1* vingerlijn *JL2MNO3-6* vingherlinck *O2b* (evenzo reg. 23; *het schijnt dat de auteurslezing door een gangbaarder vorm is vervangen en wel minstens tweemaal onafhankelijk*) *O2a* heeft vingherlien en reg. 23 vingerlijns
- 23 martijns *JLMNO124* mertens *KO356*
- 29 is *LNO156* ende is *M* is hi *JKO234* (het invoegen van hi verbetert de zin, maar de volgende werkwoorden missen het onderwerp, zodat het ook hier kan ontbroken hebben; de zin is niet mooi)
- 37 In *K1* is verg- of verv- niet goed leesbaar, daar g en v door elkaar zijn geschreven, maar *K23* hebben vervanghen
- 41 De bedorven latijnse zin is goed vertaald.
- 42 grendelen – grendelden *K* (dacht blijkbaar aan sloten, maar gaat gewoon door alsof het een substantivum is)
- 43 slotelen – slotel *K* (claves)

- gonde hi die sloten van den poorten ende yseren grendele of te breken ende
 50 die poorten op te houwen, opdat hi sonder merren des bisscops heer na-
 volghen mochte ende dat hi den begonnen strijt/beletten mochte.
 Die eerdse bisscop van Colen als hi dit vernam, was hi sunderlinghe seer
 vervaert ende waende dattie coninc de stat behouden woude ende dattie
 poortwachters mit versumenisse hadden den coninc mit sinen volke in-
 55 ghelaten. Waerom die eerdse bisscop mitten vrouwen ende mitten can-
 oniken die der stad muren bewaerden, ghinc haestelike totten coninc
 ende dede dat volc stille wesen ende sprac den coninc aldus toe: Mijn here
 coninc, uwe moghentheit wille horen mine corte worde. Het behoort uwer
 conincliker macht uwe onderdanighe volc in vreden te houden, recht ende
 60 oordel in den lande te doen. Mer nu, here oft oorlof is te seggen, behoudelic
 uwes vreden, so ducht ic hiertieghen, dat ghi in dese stat sijt ghecomen mit
 ghewapenden volke ende hebt gheboden, die slote of te slane ende die
 poorten op te houwen, opdat ghi die borghers buten hoerre (eyghenre) stat
 besluten moghet ende dieselve stat mit nywen luden die ghi daerin laten
 65 wilt, in uw macht behouden. Ende (ist) dat ghi (dit) doen wilt tieghen recht,
 des ic hope dat ghi niet en meent, soe doe gi mi grote scande die u cancellier
 bin, ende ghi verminret die groetheit uwer eren harde sere. Waerom ic uwe
 goedertierenheit oetmoedelike vermane, dat ghi mi dese stat wederghevet
 ende den borghers ghene cracht noch moeynisse en doet.
 70 Also die bisscop dese woorde ghesproken hadde, antwoorde hem die co-
 ninc aldus, daert alle die lude hoorden, die daeromme stonden:
 Eersame herde ende bisscop. Also dine wijsheit wel bekent, so behoort den
 coninc toe, die stride overal te behinderen ende te bedrucken ende over-
 dadighe mit crachte scerpelike ende wredelike te castiën. Daerom beken-
 75 ne, dattet ons waer scande ende lachter, dat een strijt van volke ghesiede,
 daer onse moghentheit also nabi ware. Ende hieromme so hebben wi bi ons
 genomen ridders ende wapentuers ende sijn mit machte in dese stat ghe-
 comen also om den bisscop te versoenen ende verliken mit sinen dienst-
 mannen. Ende doe wi vernamen, dattie bisscop mit sinen borghers buten
 80 was als opten velde te striden, doe meenden wi hem ende sijnre heervaert
 snellike na te volghen. Ende also wi een luttel verbeiden, so en quam daer

56 die der *L12O23456* der *MN* die de *J* die die der *K*
 63 eyghenre *JKL2O1234 ontbr LIMNO6* eniger *O5* (propria)
 64 nywen – *ontbr JK* uwen *O5* (novis)
 65 ist dat ghi dit *JKPO5* is dat ghi *LI* ist dat ghi *MN* ist dat gy dat *L2* (si autem
 hoc)
 66 doe gi *LIN* doe di *KJ* doet gij *L2M*
 67 harde sere – harde *K ontbr J*
 70 hadde – heeft *JKM*
 73 behinderen *LNO13* beletten *M* hinderen *JKO2456*
 74 mit crachte scerpelike ende wredelike *LMNO* crachtelike ende wredelike *JK*
 75 ghesiede *LO* sciede *JKMN*

- niemant die ons ende den onsen die poorten opdede, ende dus moghestu sien, dat onse goede wille ende meninghe tot nu toe te niete is ghegaen. Waerom wi gheboden mit hameren ende mit bilen grendelen ende doren
- 85 op te houwen ende haestelike des bisscops heer na te volghen, opdat wi den ghesproken strijt ondervanghen mochten mit onser conincliker weerdicheit ende elke partie sonder stride ende mit vreden totten sinen wederkerde. Du en sult oec niet wanen, dat wi tieghen den bisscop Henric in enigher manieren fellen moet draghen, dien wy onlanghe hiertevoren van
- 90 goeder gunste ende om dine begheerte baden wi dat men bisscop koes. Ende wi namen dese stat goedertierlike in onse beschermenisse, doe wi hiertevoren hem trouwe beloefden ende sijn borghere gheworden. Ende opdattu bekennen moghest, dat wi di dit niet en spreken in bedrieghenisse ende wi ghenen toorn en hebben opten bisscop ende optie stat, soe gheven
- 95 wi di goedertierlike weder dese stat, die wi onverhoeds ghecreghen hebben, die wi wel besitten mochten ende die burghers daerbuten sluten, ende ghebieden dat ment mit luder stemme doe roepen, dat mine ridders tot hoerre herberghen trecken ende hem ontwapenen ende desen dach voert mit bliscapen leiden.
- 100 Ende bin deser tijt hadde bisscop Henric van Utrecht enen wreden strijt tieghens sine viande, dier hi vele dootsloech, vele verjaghede ende venc den heer van Aemstel ende den here van Woerden, die hi rechtevoert hiet mit repen binden ende deed se lopen bi sijns peerds ziden ende leide se also tot Utrecht binnen. Ende rechte als men die vesperclocke lude, quam die bisscop mit zeghe binnen sijnre stat ende is beide van den coninc ende van
- 105 den eerdschen bisscop blidelijke ontfanghen. Ende om hoer vriendelike bedede so heeft dese bisscop dese voerghenoemde ghevanghen ontfanen in ghenaden ende dede se uten prisoene doen ende dede hem daarna grote ghenade. Des anderen dages alse die sonne op was ghegaen, die coninc beval den bisscop Gode ende om alrehande saken des rijcs, die hi te vorderen hadde, reed hi weder in Hollant.

87 wederkerde *LIM* wederkeren *JKL2NO*

90 *De zin wordt verbeterd, indien men wi achter baden weglaat, maar dit is alleen gebeurd in P*

men bevat hier het enclitische en (hem), vertaling van quem. Enkele copiisten hebben dat uitgedrukt: men ne K men one O5

92 borghere *LN* borgher *JKMO* *Het latijn heeft bij de pluralis majestatis effecti fuimus een enkelvoud burgensis. Het is dus zeer wel mogelijk dat de Vertaler de vorm van JK heeft gebruikt, die door LN is veranderd en in M en O opnieuw is veranderd. In ieder geval hebben de copiisten zich nogal zelfstandig gedragen. Zie ook reg. 265. hem, dat hun moet betekenen, is waarschijnlijk correct geconcludeerd uit het latijn, dat slechts promissa fidelitate zegt*

97 mine – alle mine *JK* (nostri commilitones)

100 bin *LI* binnen *JKL2MNOP*

101 achter dootsloech: ende *JKL2O356* *Het latijn heeft hier geen et*

107 ghevanghen – vanghen *K*

- Ende want die grave van Ghelre in voertiden mit desen voerseiden heren van Aemstel ende van Woerden een eendracht ende een verbant hadde ghemaect tieghen den Bisscop Henric ende al ineen dat bisdom van
 115 Utrecht had anghestormt, daerom versamende dese bisscop een groot volc van meente ende van ridderscap ende quam mit crachte in die Veluwe, verbrande vele dorpe ende versamende groten roef. Die ridders ende die ingeboren lude van Ghelre versamenden hem ineen daertieghens ende meenden hem den roef mit crachte te nemen ende mit des bisscops heervaert
 120 viantlike te striden. Mer die bisscop als een onvervaert man mit clinnenden basunen ende mit blenckenden banieren is hi ghegaen tieghens sine viande harde stoutelike ende verjaghede sine wedersaken ende mit vele ghevanghenen ende mitten rove is hi eerlike mit zeghe weder tot Utrecht ghecomen. Ende van desen oorloghe van ghevangenen ende van
 125 (rove) is dese bisscop also rike gheworden, dat hi dede tymmeren dat casteel tot Vredelant mit groten cost tieghen den aenloep des heren van Aemstel, ende daer hi mede bedwanc die ghemene lude de daeromtrent wonden, van hoerre ghewoenliker omhoorsamicheit.
- In den jaer ons Heren m cc liii Tibbout van Ghiesen ende Wolfaert van
 130 Bronio graven mit Ghyen ende Johanne van Dampier, Margrieten sonder gravinnen van Vlaendren, versamenden een ongetallic heer uut Vlaendren, uut Vrancrijc, uut Pikardiën ende uut Pictaviën, daer si Walcheren mede bedwinghen wouden. Die coninc Willam zende daertieghens Florens sinen broeder mit starker heervaert in Zelant, opdat hi Margrieten
 135 der gravinnen hore smadelike hovaerde matighen soude.
- Die hertoghe van Brabant, die des conincs oem was, die hierom arbeide, desen onvrede in rusten te brengen, ende made des enen dach daer men spreken mochte mit eendrachticheit, ende dat dat heer van beiden siden sonder vechten wederkeerden totten horen. Ende dierwilen dat men aldus
 140 iii daghe sprake helt tot Andwerpen, so omboet Margriete die gravinne al heymelike den homans van hoerre heervaert ende meende scalcheit, dat

-
- 119 bisscops heervaert – biscops like heervaert *K* bisscops lude *J*
 122 wedersaken – viande *K* 4 woorden overgeslagen *J*
 123 tot Utrecht – *ontbr JK* (Trajectum)
 125 roven *L1* rove *JKL2MO* roef *N*
 130 *latijn berro: waar de Vertaler bronio (sommige hss bromo of bremo) vandaan heeft, is niet duidelijk. Buchelius p. 90 noot 1 zegt, de plaats te hebben hersteld, maar behalve Volfardus in Wolf- herstelt hij niets. Alleen O5 heeft: Dibbald van gijsen ende wolfer van Berro*
- 131-132 vlaendren *de eerste en flaendren de tweede keer, naast francrijk K*
 138 mit *LN* van *JKMO* (de concordia)
 van beiden siden – an beiden siden *KJ* (utriusque partis)
 139 wederkeerden *LNO124* wederkeerde *KMO6* weder keren *J* weder te keren *O5* wederkeren mochte *O3*

- si sonder merren varen souden in Walcheren. (Ende si deden haestelike der gravinnen ghebot ende voeren in Walcheren) mit c ende l^m ghewapender luden, die hem harde luttel ontsaghen, zeghe te behouden tieghens Florens. Ende daertieghen quam Florens stoutelike mit trompen ende mit hoornen blasende, ende versamende te Westcapel tieghen sine viande, daer hi enen onvermoeden zeghe crachtelike tieghens wan opten vierden dach in der maent van julius. Want in desen stride was so groete manslachte ende so gruwelic misval, dat dat Hollantsche (ende Zelantsche) volc sloeghen doot also vele Vlaminghe ende Fransoysen, dat si ten enkel toe stonden in doder lude bloede ende vochten. Dit gheschiede op sunte Martijns dach translacio in den jaer voerseit.
- Ende in desen so wart den coninc dit laten weten bi enen snellen bode ende hi aensach Margrietten der gravinnen lose verradenis, begaf Andwerpen ende is mit snelre vaerde te scepe gheroeyt in Walcheren. Doe quamen voer den coninc die Fransoyse ende die Vlaminge die ontlopen waren, deden hoer wapen of ende baden oetmoedelike om ghenade. Die coninc wert beroert van ontfarmichede ende nam se alle in ghenaden. In dienselven stride worden dootghesleghen van den Vlaminghen ende van den Fransoysen l^m ende verdrenct l^m ende ghevangen l^m. Die coninc sende den grave van Ghiesen ende den grave van Bronio, Margrietten der gravinnen twee sonen, ghevangen in Holland. Ende dat ghemene volc dede hi al naect ontcleeden ende send se over in Vlandren, ende elc Vlaming nam groen erweten ende vluchten die tezamen, maecten daeraf broeke om haer lenden, ende sijn al

-
- 142 zinsnede ontbr volgens A
- 142-143 Ende si t/m Walcheren in marg. L1 ontbr L2MN in tekst JK en ook O.
- 145 preses is niet vertaald, hoewel het in A staat
- 148 was so groete – was grote JK (tam cruenta strages)
- 149 dat dat hollantsche volc – dat dat Hollantsche ende Zelantsche volc KJO (hollandie et Zelandie populi)
- 150 enkel – inkel K ynckele J
- 151 De zin met de datum ontbreekt bij Beke, maar staat wel Chron. Tiel. p. 221: in die translacionis sancti Martini en ook Stoke III, 1169-71: ...op sinte Martijns daghe ... In den zomer...
- 155 mit snelre vaerde – mit snelre vaert JK
- 160-161 K heeft hier ghreve van Ghisen en grave van Bronio – berro O5 berno O6
Achter bronio ontbr in alle hss het woordje ende, dat wel in het latijn staat: -que.
De vertaling is dus fout.
- 162 al – ontbr JK
- 164 broeke – broeken JK
lenden – lendene K

- 165 naect in Vlandren wedercomen. Ende die coninc heeft enen onvermoeden
zeghe vercreghen van sinen vianden mit groten love.
Margriete die gravinne, die dat misval van horen luden bitterlike bescreyde,
voer tot Kaerle den grave van Angiers, die coninc Lodewijcs des heiligen
confessoors broeder was, ende lach hem ane mit vriendeliker bede
170 ende mit milden gaven, dat hi mit groter heercracht in Henegouwen quame
ende dat hi den coninc Willam ombode, dat hi sijns verbeide tot Assche
opten slechten velde alse tieghen hem daer te striden. Ende opdat die grave
Kaerl dit dede, so gaf hem dese gravinne alle dat lant van Henegouwen
ende onterfde heren Jan van Avennis horen outsten sone, daer dese grave
175 rechtevoert inquam ende ontfenc die slote, steden ende dorpe, ende vermat
hem doe, mochte hi den waterconinc te lande crighen, hi soude so mit hem
striden ende sinen scade also wreken, dat men daer ewelike of spreken soude.
Har Johan van Avennis, die deser gravinnen oudste sone was, hadde
in voertiden te wive ghenomen Aleide, desselven conincs suster, doe de
180 coninc tot Aken ghecroent wert. Ende hem was ghegheven dit voerseide
land van Henegouwen, dat hem sijn moeder nu weder nam van toorne, opdat
die van Hollant niet gheërvet en mochten werden in horen lande.
Waerom har Johan van Avennis voerseit Aleide sijn wijf sende aen den
coninc haren broeder om hulpe ende troost, want hi dit onrecht liden moeste
185 om horen wille.
Ende alse die coninc dit vernam, omboet hi den grave Kaerl, dat hi by hem
comen soude tot Asche op dat pleyn, daer dese coninc quam sonder mermen
mit uutghecoren wapentuers ende verbeide daer den grave Kaerl drie
daghe langher dan die termijn ghesproken was. Ende daerna dede hi sine
190 tenten opbreken ende toech mit sijnre heervaert in Henegouwen ende
meende den grave Kaerl binnen Valensijn te besitten. Mer grave Kaerl

167-185 *Invoegsel dat niet in Beke staat, noch Chron. Tielense, noch Pauli, noch Sevender, maar wel in D5. Buchelius vermeldt dit pag. 90 noot n, waarbij hij aantekent: Hanc vero expeditionem satis describit Stokius. Ook hier moeten we aannemen, dat D5 uit het Nederlands heeft vertaald. Wij denken vooral aan Stoke III vs 1303-4: ... sinen toren an hem wreken, Men souder ewelike of spreken, wat vrijwel letterlijk staat reg. 177-8. In D5 wordt gezegd: vindicaret, ut de eodem conflictu fieret sermo perpetuus. Verder: Stoke vs 1221-1304, speciaal waterconinc vs 1300.*

171 ombode – ontbode JK

174 Jan KLN Johan J, maar vier regels verder Johan KL Jan JN: *alleen N is consequent.*

178 har – here J haren K

182 *Stoke III vs 1242-43: Dat de van Hollant niet en bleven In haren lande gheërvet iet. En ook: vs 1266 Dat hi ghedoghede dese onsede Dor haren wille.*

186 omboet KL ontboot JN

Hier eindigt het invoegsel, maar ook in de volgende regels is er invloed van Stoke, bijv. reg. 187 doet denken aan Stoke III, 1320: Want te Assche op der heiden Es een herde scoen plein. D5 heeft dit fragment in het latijn, vermeld Lap p. 90 noot n. Het lijkt me uit het Nederlands vertaald.

aensach des conincs grootmoedicheit, rumede die stat ende toech in Vrancrijc. Doe deden die poorters der stede poorten op ende lieten den coninc daer in, die hi doe in ghenaden nam.

- 195 Daerna bi vriendeliken boden heeft Margriete die gravinne van Vlaendren des conincs vrientscap vercreghen ende alle strijt ende kijf is altemale versoent in deser manieren, alse dat har Jan van Avennis, Margrieten outste sone des conincs suster man, soude erflike besitten die graefscap van Henegouwen ende dat lant van Aelst, ende Ghye, hoor jongher sone, 200 soude behouden die graefscap van Vlaendren.

In den jaer ons Heren m cc liiii die paeus, die hem sere verblide om des conincs voerspoedicheit, sende enen cardinael in Hollant, die desen coninghe brochte enen brief, daer aldus in ghescreven was:

- Innocencius bisscop, knecht der knechte Gods, onsen eersamen sone 205 Willam den Roemschen coninc salicheit ende der apostele benedixie. Nadattie godlike cracht sine kerke woude in vreden setten, so heeft hi dijnre hoecheit gheuoent openbare teykene der doghet in den weghe daer du mit ghelucke in gaest ende regnierst. Want nadat Coenraet, die wileneer des keisers Vrederics sone was, van desen live ghenomen wart, nu niement 210 ghebleven en is die dinen voertgange, des di God ghenadich is, mach wederstaen, waerom wi dine grootheit bidden ende vermanen mit vaderliker vermaninge ende raden dattu alle andre sware onlede afterlates, ende bi rade ons lieven soens Peters van sunte Georgijs ten Gulden Zeyle, dyaken cardinael ende legaet des stoels van Romē di bereide te comen in Ytaliën 215 in conincliker manieren, ende haest di te versoeken in Gods gheleide die kerke der heiligher apostelen; opdattu aldaer hoechlike moghest ontfaen die crone des rijcs van minen handen op dien dach als onse Here gheboren wert nu naestcomende. Ghegheven etcetera.

- Ende hierom nam die coninc mit hem xii wapentuers ende reed over berch 220 als een pilgrim ende vernam harde wiselike den staet van Ytaliën ende ten lesten quam hi al heymelike voer den paeus in der stat van Geneven, daer die paeus denselven coninc mit hogher weerdichede ontfenc ende hielten bi hem een stuccke tijts in feesteliker gheselscape. Ende om des conincs bede gaf dese paeus (den abte) van Egmonde alle ornamente te draghen die enen 225 bisscop toebehoren ende mede veel andere graciose previlegen.

Daerna dese voerseide coninc nam oorlof an den paeus ende bevallen Gode ende reed al heymelic uut Ytaliën, dats die Lombarde niet en wisten ende quam int hoghe Aelmaengen, daer hi mit groter eren ontfangen wert, ende wat eren hem daer elc prince dede, dat openbaert dese brief claerlike.

204 eersamen – oversten JK

212 afterlates LINO achterlates L2 afterlaetste J afterlate K afterlatet M

217 als – dat JK

224 den abte K in marg. zeer onduidelijk L1 ontbr N den abten M den abt JO (abbatibus)

- 230 Willam, bi der Gods ghenade Roemsche coninc ende altoos meerrende,
den abte van Egmonde onsen vicecancellier onse gracie ende alle goet. Op-
dattu verstaen moghest die maniere van onsen state, daer dijn sin blide op
si, ende ontfange ene materie mit vele vrouden, so weet, doe wi nalix qua-
men in Over-Aelmaengen, doe vonden wi alle der lude begheerte also
235 omme bevanghen in onser heerlicheit, dat si alle also blide waren van onser
jeghenwordicheit alse een moeder die hoer enighe sone ghestorven is ende
weder van der doot ware verwecket, ende sonderlinghe onderdanich te we-
sen onsen wille ende onsen ghebode. Ende voert opdat dine bliscap de
meerre si, soe weet, dat wi hebben in onser macht dat casteel van Driesvelt
240 ende die keyserlike uutteykene ende juwele, alse die crone mit vele heilich-
doms ende onsprekelike sierheit; ende mede spere ende crone hebben wi
in onser macht ende besitten se vredelike. Ghegheven tot Spire etcetera.
Ende alse dese coninc in Over-Aelmaengen die saken des rijcs wiselike
ende wel beset ende ghedaen had ende hi weder in Ytaliën riden soude om
245 die keiserlike benedixi, also die paeus an hem begheert hadde, so begonsten
die Vriesen te verwoeden ende te vechten na hoerre ouder ghewoente ende
onhoorsamheit, want die coninc verre was, ende toghen al ineen grote
rove uut Hollant. Die coninc, die niet en woude enighe werringe of strijt
sinen vianden after ruggen laten ende meende, dat hi die onhoorsame Vrie-
250 sen ierst bedwinghen woude ende daerna cortelike in Ytaliën riden om die
keiserlike benedixi, ende quam haestelike mit starker macht tot Utrecht
ende versamende die prelaten van der kerken in sunte Mariënhof, opdat
hi daer sochte ene bequame stede, daer hi stichten mochte ene capelle in
die ere des heilighen martelaers sunte Georijs. Ende alse die coninc mit den
255 prelaten dus sat in bliden gheselscape ende hadde daer begheerlike sprake
van des hoves saken, daer quam een bedroever des vreden ende een nywe-
strijdmaker ende warp van verren al heymelike enen steen an des conincs
hoofd, dattet welna ghebroken was. Dat den prelaten die daeromme saten,
een grote scaemte was ende verwonderden hem, hoe yemant so dul mocht
260 wesen, die dat dorste doen. Die coninc nam den steen in sine hande ende
wickede die swaerheit des steens ende sprac des worde voer alle die daerbi
stonden:

-
- 236 jeghenwordicheit *LIN* tegen- *de andere hss*
238 voert – *ontbr JK* (insuper)
240 ende – van *JK*
242 in *ontbr K*
etcetera *ontbr JK*
244 beset – besette *JK*
had – hadde *JK*
254 martelaers – martirs *JK*
georijs *KLIM* georgius *JO* georgijs *L2N*
255 dus – aldus *MNO*
259 dul – dol *JK*

- Eersame vadre, nu merket, wat ghelike ons dese van Utrecht aendoen, die ons begheren doot te werpen mit aldus groot enen keselsteen sonder quaden verdienen, dien wi tot nu toe een trouwe borgher hebben gheweest
 265 ende hebben hoer viande van buten op ons selves cost mit arbeide hem onderdaen. Mer leeft God ende sijn martir sint Georijs! so en sal dese misdaet niet onghewroken bliven, des wi ghesonds lijfs moghen leven een jaer. Ende sonder merren zat de coninc op een snel peert ende gheboet, dat men
 270 die stat ontseide ende bereide hem al dat hi mochte, die stat te verderven. Die stadlude van Utrecht, die om dit ongheval alte sere bedroeft waren, senden hoer borghermeisters in Hollant ende besochten of si enighe vrient-
 275 scap des vreden mochten wedermaken mit desen toornighen here. Mer waertoe segge ic meer? Die coninc gaf daer ene sentencie, die hi niet en woude veranderen, dat die stat hem leverde denghenen diet ghedaen hadde, of hi woude die stat vernyelen totter eerden toe. Die van Utrecht ver-
 280 creghen vrede ene corte tijt ende keerden weder in hoor stat, versamenden horen raed ende visierden, als si heymelicst mochten, om desen quaetdader te vinden, opdat si des conincs toorn in enigher manieren mochten seften ende dattie onscoudighe borghers van dier groter misdaet in vreden
 mochten bliven.
 In den jaer ons Heren m cc lv toech die coninc mit heercracht in Vrieslant ende verwan die Vriesen, die hem altoos onhoorsam waren, ende tymmerde een casteel bi Alcmaer, dat Torenborch hiet, tot horen ewighen toorne.
 285 Daerna in den winter optie v. kalende van februaryus, als alle watere bevoren waren, dat men overal reysen mochte, toech die coninc mit (tween) bataelgen van wapentuers mit groter heercracht in Vrieslant ende haeste hem seer om den zeghe te vercrighen, als hi tevoren ghehadt had. Mer die leste sake en gheschiede niet also als die ierste. Want Willam van Brede-
 290 rode ridder, die een hooftman ghemaect was van der eenre bataelge, vacht tieghen die Drechters, die hi mit zeghe verwan. Die coninc sat op sinen peerde ende berechte selve die ander bataelge ende sochte enen sekeren wech tot Hoehoutwoude om dat dorp te verbernen. Ende also die coninc allene verre voer dat voetgaende heer ghereden was om den wech te besoe-
 295 ken daer hi tot sinen vianden mede comen mochte, daer brac dat peert doert ijs ende storte neder mitten coninc, daer hi welna verdrenct was. Daer quamen die Vriesen uut horen laghen ende resen op uten riedbos-

-
- 264 groot enen – groten *MNO*
 279 seften *LI* saeften *K* saften *JO* saten *MN* sachten *L2*
 284 *Bij de vertaling komt een woordspeling die in het latijn niet mogelijk is.*
 286 mit betaelgen *LKMO124* mit groter betaelgen *N* myt betalingen *O56* mit tween betaelgen *J* (*hoewel alleen J de lezing heeft, is het de juiste: cum duobus exercitibus*)
 288 Mer *t/m* ierste: *citaat slecht vertaald.*
 289 also als – als *JK*
 294 voetgaende – voergaende *MN* (pedestrem)

schen ende sloeghen den coninc doot, eer hem sijn volc te helpe mochte comen. Ende om die scoenheit sijnre wapene ende mede om den anxt van horen vianden brochten si ne int naeste dorp tot Hoechoutwoude, so si alrehaestelicst mochten.

In dien tiden woenden in Vrieslant in veel dorpen lude die uut Hollant gherumet waren, die daer tevoren om hoer misdaet uut Hollant verdreven ende verbannen waren. Dese bekenden des conincs wapen, die blenckeden van den goude, daer een aern van swaarter varwe in ghemaket was, ende seiden al heymelike totten Vriesen, dat si horen rechten here den coninc ende den grave onwetens hadden ghedoodt, waeromme si viere van den alren oversten hooftmans van den Vriesen, dies hem sere bedroevden om dat onrecht dat si des keisers mogentheit ghedaen hadden. ende groeven des conincs licham al heimelike in eens Vriesen huus, opdat bi toecomen-der tijt vergheten soude bliven beide wrake ende ghedenckenisse.

Dese Willam, die dele Roemsche Coninc, was gheslegghen nadat hi Hollant xxi jaer hadde berecht ende dat Roemsce rike vii jaer crachtelike bescermt. Ende doe wart volbrocht die prophecie, die Sibilla lange tevoren mit waren woorden hadde gheseit, dat dese Willam die Roemsce coninc soude van den Vriesen dootgheslagghen werden.

In dienselven jare joncfrou Richard, die des voerseiden coninx suster was, stichte een nonnencloester in afaet haers broeder ziele in hoers vader uthof van der oorde van premonstreit, dat Coninxvelt ghenoeft is, ende mede tot haers selves saligher ghedenckenisse, dat si goede ende eerlike volbrochte.

Des jaers als men screef m cc lxvi starf Elysabeth, die eersame vrouwe, die Roemsche coninginne, ende is begraven in Middelborch in den cloester.

LXIX. Van Grave Florens den xv. grave van Hollant.

Alsoe die gloriose coninc Willam verslegghen was, Florens sijn kind, dat doe eens halves jaers oud was, die vijfte also ghenoeft, wart na hem die xv. grave van Hollant, dien Florens die drossaet, sijnns vader broeder, nam in sine

-
- 304 blenckeden – blencken *K* blenckede *J* blenkende *M*
 307 van den alre oversten – die alre overste *K* *De zin is fout vertaald: waarom de vier hoofden der Friezen ... begroeven (quapropter sepelierunt)*
 309 keisers *KLO* conincs *JMN* (*latijn alleen maiestatis*)
 311 bliven – werden *JK*
 314 volbrocht – vervolt *JK* (*impleta, de laatste variant lijkt letterlijker*)
 320 *Het woord goede wordt door O3 verkeerd begrepen: dat se Gade ende eerlicke volbrachte, wat wordt verbeterd door O5: dat sie Gaede eerlick volbrachte, met ont-saksing in O6: dat si Gode eerlic volbrochte. (devotissime consummavit)*
 323 in – te *K* tot *J*

LXIX

- 3 vader – vaders *K*

hoede ende berechte die graefscap in vreden iii jaer, ende gaf den Zelanders
 5 bescreven koren, daer si noch Zelant mede berechten. Daerna wart hi ghe-
 quetst tot Andwerpen in enen tornoy, sodat hi daer starf ende wart van-
 danen ghevoert in Middelborch ende daer begraven.

Die hertoghe van Brabant nam doe dat kind in sine hoede ende berichte
 Hollant een wile tijts, die om overdaet sijnre dienre onwaerdelike is ver-
 10 dreven uut Hollant. Daerna koren die vorste van Hollant den grave van
 Ghelre tot enen mombaer, want hi des kints oem was. Ende daertieghen
 koren die meeste van Zeelant Aleide, die gravinne van Henegouwen, die
 des kints moye was, dat si des kints voghet wesen soude. Ende van deser
 twidracht gheschiede een groot strijt in Voernoetse, daer van beiden ziden
 15 veel lude doetbleven. Mer die Hollanders wonnen den strijt ende die grave
 van Ghelre bleef mit crachte bewaerre des lants.

In dierselver tijt is verresen een groot onvrede tusschen den eertschen bis-
 scop van Colen ende den grave van Gulic, waerom bisscop Henric van
 Utrecht tehant versamende uut Hollant ende uut sinen stichte een machtich
 20 heer, daer hi sinen eerdschen bisscop mitter hant mede te hulpe quam.
 Ende also beide partyen te velde laghen elc tieghen anderen, opdat si des
 anderen daghes striden souden, dede bisscop Henric sine tenten opbreken
 tieghen der nacht ende ghebeerde of hi vlien woude ende mit sinen heere
 haestelike thuuswart trecken. Mer also varing als die dach ophinc ende
 25 dat morghenschijn die donckerheit der nacht verdreef, was dese bisscop
 stoutelic ghetoghen in die graefscap van Gulic, verbrande dorpe ende
 haelde groten roef ende vinc also vele vanghen als hi woude. Die wakers
 die de nachtwaerde hielden van den Gulicschen heere, mit groten gheruch-
 te vervaerden si al theer ende riepen, dat al hoor lant verbrande. Ende son-
 30 der merren verloes elc man sinen stouten moet ende waren in anxte om
 hoer have ende lieten achter haer pauwelioene ende haesten hem te comen
 tot horen lande, dien dese bisscop Henric snellike te ghemoete quam mit
 bannieren ende mit basunen, daer hi vele venc ende dootsloech, ende ver-
 wan dat Gulicsche volc mit zeghe. Ende aldus wart die eerdsche bisscop
 35 van Colen verloest van den instaenden stride overmids bisscop Henrix be-
 hendichede.

In den jaer ons Heren m cc lxxvii opte ander nonas van junius ruste bisscop
 Henric in onsen Here, nadat hi xxv jaer dat bisdom mit zeghe had berecht.
 Dese eersame vader sette ierst ene versameninge van xii canoniken in

-
- 9 is verdreven uut Hollant *LN* uut H. verdr. wert *J* uut H. is verdr. *KMO*
 14 voernoetse – ende kijff *O56* *ontbr O3*
 16 mit crachte – mit crachten *JK*
 18 grave – hertogen *O356*
 26 was ghetoghen – was gecomen *MN* dreeff *O56*
 in die – in *K*
 31 achter – after *JK*
 34 volc – *ontbr K* heer *J*

- 40 Steenwijn ende leide den iersten steen int fundament van der doemkerke tUtrecht, doe men se van nywes vertymmerde. Die totterselver kerken ghevoert wart ende daer eersamlike begraven mitten anderen bisscopen.

LXX. Van Johan van Assouwen den xxxix. bisscop.

- Nadat bisscop Henric ghestorven was ende begraven, wart ghecoren Jan van Assouwen die xxxix. bisscop tot Utrecht, welna een waerlic man ende simpel. Dese bisscop vant al des bisscops castele vol ghestoppet van allen dinghen die men daerop behoevede, die sijn voersate mit groter voersienicheit tieghen sine biwonende viande wijslike hadde bewaert.
- In desen tiden is ghesien in der lucht een wonderlic teykijn: daer openbaerden vechters die scermden elc tieghen anderen alse wapentuers in enen strijde. Na desen teyken quam een alte grote droefhede, want die wrede ghe-meente rees overal op tieghen die heren. Want doe joncheer Florens van
- 10 Hollant noch jonc was, begonde dat ghemeen volc van Kenemerlant hem te verheffen tieghen die heren ende tieghen die welgheboren lude. Ende mit dwaser coenheit worpen si vele castele derneder, alsodat alle die edelinge van anxte quamen binnen Haerlem, opdat si daer seker wederstaen mochten dat verwoede volc. Die Kenemaers waren te rade gheworden, dat si alle
- 15 die heren verre verjaghen wouden, hoer castele nederwerpen ende hoer bescerminge tebreken, ende alle dat sticht van Utrecht ghemeent volc maken. Ende daer sijn tehant mede anghespannen die Westvriesen mit alte starken verbande, ende die Waterlanders mit somighen anderen luden sijn daer mede an versament, sodat die Kenemaers versamenden een ongetallic
- 20 volc ghewapent ende quamen mit machte in Aemsterlant. Ghisebert, die een joncheer was van dien lande, pensede dat hi mit sijnre macht also groten heer volcs niet en mochte wederstaen, beriet hem scalikelike ende begheerde den vrede ende zwoer hem trouwe ende versamende

- 40 int fundament – *ontbr JK*

LXX

- opschr* Johan – Jan *KN*
 assouwen – nassouwen *J*
- 3 bisscops – bisdoms *JK* (episcopalia)
 8 droefhede *in N weggeradeerd*.
 12 derneder – terneder *JK*
 15 verre *KL ontbr JMNO* (procul)
 16 tebreken – breken *JMN*
 19 an – *ontbr JK* (Quibus ... coadiuncti sunt)
 21 mit sijnre macht *doorgestreept en herhaald achter volcs K1* mit sine macht dat volc *J* alsulcken heer mit sijnre macht *M*, *terwijl N en O gelijk zijn aan L* Ghisebert *regelmatig bij L*, *maar Ghisebrecht bij JKN*, *terwijl Ghijsbert O5* Zo ook in volgende gevallen, *maar LXXI, 14 Ghisebert L1 en ook N*, *zodat we menen, dat de Vertaler niet consequent is geweest.*

hem mit sinen wapentuers an dit ongesouten died, dien si rechtevoert ma-
 25 keden horen hooftman. Ende als hi hooftman is van also vele volcs, pen-
 sede hi dat hi alle sine viande uut den ghestichte woude verdriven, ende
 ten iersten woude hi dat casteel te Vredelant mit haeste nederwerpen.
 Maer also dese Ghisebert sach, dat hi an den castele te vernielen niet en
 vorderde ende dat ongetemmede volc den luden in sijnre heerlichede mit
 30 ghewelt hoer provande namen, vermaende hi dese Kenemaers in heyme-
 liken rade, dat men in der doncker nacht die tenten opbrake ende snellike
 toghe toter stat van Utrecht ende die al heymelike sonder hoede beclim-
 men. Ende sonder merren deden si Ghiseberts raet ende sijn al heymelike
 toter stat ghecomen voer den sonnen opganc, die si alom besaten mit on-
 35 ghetelleden wapentuers. Die wakers die opten mueren ende opten toornen
 die nachtwaerde hielden, verwonderden hem dier groter veelheit des volcs,
 dat daer also onverhoeds quam, ende deden haestelike die burghers opwe-
 cken ende boetscapten hem, dat die Tartaren comen waren ende hadden die
 stat al om end om bestellet mit ontalliken wapentuers. Die burghers
 40 grepen wapen ende haesten hem sere hoer stat te bescremen ende clommen
 op toornen ende op muren ende setten dat men ierst sprake hilde van den
 hoechsten der muren. Ende men vraghede hem, wie si waren ende wat si
 begheerden. Daertiegen antwoorde een van den Kenemaers, die wel
 ghesprake was, dede al tfolc stille wesen ende sprac aldus: „Ghi burghers,
 45 onse vriende, dat vrie volc van Kenemerlant, die groeten ju ende begheeren
 volstandelike, dat ghi alle die edelinghe, die die meente te verswaren ende
 te verdrucken pleghen, uut uwer stat verdrivet ende verbannet ende ghi
 hoer goet den armen luden ghevet.” Ende also varinghe als dese worde
 ghesproken waren, doe wart een groet rumoer onder die burghers, want die
 50 meente wart grootmoedich van der Kenemaer worde, grepen hoer wapen
 ende verdreven rechtevoert alle die in den raet ende in den rechte waren,
 wise lude ende machtich van gheboorte, ende dier waren xl bi ghetale.

26 ghestichte – stichte JKMO
 28 ghisebert – ghisebrecht JKMN (*Hier heeft J ook gh-*) ghijsbert O5
*Maar reg. 33: ghiseberts LN Wij houden daarom -bert voor de auteurslezing, die
 in de hss door het gewonere -brecht is vervangen. Zie ook LXXI, 14.*
 34 den L der JKNO die M
 onghetelleden LMO onghetalliken KJ onghetemeden N
 36 dier – die MN der JKL2
 42 hoechsten KLMO hoechten JN ende t/m begheerden ontbr O5 (de cacumine
 murorum zou op JN wijzen, maar dat moet toch een verbetering zijn)
 45 groeten – grüeten JK (*zou wel eens een spelling van de auteur bewaard kunnen
 hebben*)
 ju L12 u JKMN (kan wel een modernisering van al deze hss zijn)
De zin is verkeerd vertaald: het vrije volk van Kennemerland begroet u als vrienden
 47 verdrivet (*coni.*) – verdrijft JK
 49 die burghers – den borghers KJ
 52 ende t/m ghetale ontbr in latijn, ook Sevender en Pauli.

- Ende makeden scepene ende rade van den oudermans van elken ambochte, die recht ende oordel deden in der stat ende der stat recht oordinierden tot den ghemenen orbaer. Dit gheschiede in den jaer ons Heren m cc lxxiiii. Ende (alse) alle die overste ende die moghenste uter stat verdreven waren, die van der meente die nu in nywer macht ghecomen waren, verbonden hem mit den Kenemaers mit onghesceidener vrientscap, ende die van Amersforde ende van Emelant sijn daer mede an versament.
- 60 Alse de bisscop Johan dit vernam, quam hi mitten grave van Ghelre tot Zeyst, opdat hi dieghene die uter stat verdreven waren, weder in die stat brochte ende dat hi die verwoetheit des onsinnighen volcs wredelike corrigierde. Daertieghe so scheerden die Kenemaers haer volc als tieghe die heren te striden, opdat si mit groter cracht des bisscops heer mochten bedroeven ende verjaghen. Mer die grave van Ghelre, die een wijs oorlochsmen was, bedochte, dat des ongetemmeden volcs ontallike vele was, ont-sach hem mit luttel ridderscaps die te bestriden, waerom hi mitten bisscop sonder merren toech afterwart optie Velue, opdat hi wapentuers ghenoech versamenen mochte, die lude mede te bestriden.
- 70 Ghisebert van Aemstel, die een hooftman was van desen onghetemmeden volke, sach dattet hem al wel ghinc ende warp neder Ghiseberts casteel van Abcoude, Willams casteel van Risenborch ende Huberts casteel van Vyannen, die sine wederpartye waren, ende daer trooste hi die Kenemaers mit behendichede van den oorloghe ende sprac tot hem aldus: „Stoute vechters ende lieve vriende, ghi siet wel, hoe wi binnen desen jare dit hele bisdom hebben ons onderdaen ende alle die hoechgeboren lude daeruut verdreven ende hoer castele mit crachte nedergheworpen. Ten naesten jare so willen wi den grave van Ghelre verdriven ende sine heerlicheit verwoesten, want hi hem tieghe ons verset heeft. Ende nu want die boutijt instaaet, so ist orbaerlic, dat wi elc totten onsen keren ende versamenen, daer onse wive ende onse kinder bi leven moghen.”
- Ende aldus bi rade Ghiseberts van Aemstel versamenen die Kenemaers hoer heervaert ende keerden weder in Kenemerlant ende besaten die stede van Haerlem alom ende stormden an die stat mit menighen harden aenvechten sonder rusten, sodat si veel lude quetseden ende dootworpen mit slingeren ende mit scutte. Ende daertieghe die burghers ende die edelinge van binnen beschermden die beseten stat harde vromelike ende keer-

55 Dit *t/m* 1274 *niet in latijn*.

56 *alse JK ontbr LMNO (expulsis cunctis)*

60 *de L die JKM ontbr NO*

61 *dieghene – ontbr JK*

67 *ridderscaps JLN ridderscap KMO*

die LNO ontbr KM vóór mit J

70 *ghisebert ook N, hetzelfde in reg. 71, wat de spelling -bert nog zekerder maakt.*

72 *huberts – hubrechts JK (Huberti, maar er staat ook Giselbertus)*

84 *alom – alomme JK*

den die viande buten mit scutte ende mit stenen van hoerre veste. Har Johan Persijn, die een vroom ridder was, quam bi nachte al heymelike uter stat ende creech een deel waghene van den Kenemaers, die si gheladen hadden mit provande, ende reed voert in Kenemerlant ende verbrande veel dorpe van horen meesten vianden.

Die Kenemaers, die achter rugghe saghen haer huse bernen, braken op van den <besitte> ende haesten hem totten horen ende lieten haer tenten daer staen mit al dat daerinne was, ende sonder merren volgheden hem die van Haerlem na mit groten hopen ende sloeghen hoer vliende viande ende venghen ende wonnen veel roefs, ende keerden eerlike weder mit vanghenen ende mit rove te Haerlem binnen. Die bisscop van Utrecht ende die grave van Ghelre, die hem verbliden om der Kenemaer scande, versamen-

100 den een machtich heer ende besaten die stat van Utrecht alom opten xxix dach der maent van augustus. Des vierden daghes bedachten dese voerseide princen, dat men die stat niet winnen en mochte sonder groten cost ende mit groten werke, ende saghen dachlics verdriet an horen wapentuers, die seer ghewont worden, braken haer tenten op van den besitte ende sloeghen

105 rechtevoert neder voer Amersforde ende bestellden dat, omdat die van Amersforde onlange tevoren hem verbonden hadden mit den Kenemars. Ende si gaven hem op ende in handen des greven van Ghelre, die daer tevoren om twidrachtige worde datselve stedeken altemael destrueerde. Ende alsoe dat ghedaen was, die grave van Ghelre nam oorlof an den bisscop

110 ende toech in sijns selves lant, ende die bisscop voer over Ysel ende quam te Deventer. Daerna ii jaer, als men screef ons Heren jaer m cc lxxvi, quam Zweeder van Bosichem, een onvervaert ridder, mit alle dien die tevoren verdreven waren uter stat van Utrecht, opten tienden dach der maent van september in der dagheraet mit lederen ende clam al heymelike in die stat,

115 daer veel lude doot bleven an beiden siden. Mer Zweder vercreech den zeghe ende verdreef veel lude van der meente uter stat ende die oude scepene ende borghermeystere sette hi weder in haer macht.

Ende alsoe die tijt een wile verleden was, quamen dese verdrevelinge al stillelike weder in die stat ende beroerden alle dat volc van binnen mit wreden

120 stride elc jeghen anderen, ende dierwile dat si onderlinge aldus twidrachtich waren binnen der stat, so quam har Claes van Caetse ridder, doe hi

91 mit provande – *ontbr JK* (cibariis)

93 achter – *after JK*

94 besitte – *besitten LI* (obsidione)

96 na – *ontbr JK*

109 dat – *dit JK* (Hiis)

van Ghelre – *ontbr JK* (comes)

111 *Het jaar 1276 niet in latijn, maar Chron. Tielense heeft even tevoren 1275.*

118 stillelike – *stille JK*

120 jeghen *LN* tegens *JKM* dierwile – *dierwillen JK*

noch joncheer Florens van Hollant te verwaren hadde, mit vijf hondert ghewapent tot Utrecht ende heuwen die doren van der statpoorte mit bilen op. Ende sat te rechte midden in der stat ende verdreef daer uter stat xiiii^c menschen, ende alle der stat recht zette hi mit machte na sinen wille ende goetduncken.

In den jaer ons Heren m cc lxxii joncheer Florens van Hollant gheboet te versamenen een machtich heer tieghen die Westvriesen, opdat hi sijns vader ghebeente mit crachte halen mochte uut Vrieslant ende brengent in Hollant. Daertieghen quamen die Vriesen mit heercracht ende sloeghen der Hollander doot v^c wapentuers. In dien stride bleven doot dese ridders wel beproeft van groten love ende stoute orloechslude, also Werenbolt uter Haghe ende Aelbert sijn soen, Diderijc van Raporst ende Gherijt sijn broeder, Jacob van Wassenaer, Beernt uter Haghe, Gherijt van Hermalen ende Wouter die Vriese baelju van Kenemerlant. Ende also die Hollanders also vele uutghecoren kempen verloren hadden, weken si achterwart ende namen die vlucht al tote Heilo op den slechten ackeren, daer si anderwerve streden mit nyeuwen onvermoeyden wapentuers, daer doot bleven meer dan viii^c Vriesen, alsodat optien dach die voerghenoemde ridders ghenoech ghewroken sijn.

In den jaer ons Heren m cc lxxix op sunte-Gregoriusdach was tUtrecht een groot brant, die men hiet wivekensbrant; doe verbrande sunte Johan, sunte Peter, buerkerke, knopenaerkerke, sunte-Katrinenkerke ende dat meeste deel van der stat.

In den jaer ons Heren m cc lxxxii doe tymmerde grave Florens een casteel tot Widenes ende quam tot Hoehoutwoud tieghen die Vriesen stoutelike, daer doot bleven in dien stride vi^c Vriesen, daer hi enen onvermoeden zeghe wan. In dienselven stride wart een oud man te live ghehouden, die des conincs graf melde. Ende grave Florens groef op sijns vader ghebeente ende voer daermede tot Utrecht, daer men dede des conincs uufsaert, ende als dat ghedaen was, voer hi vandaen in Walcheren harde costelike ende

122 vijf hondert – vijftich hondert *K* 1^c *J* (quingentis)

123 heuwen *KLIN* hiewen *JO1* houwen *L2MO3456* *Opvallend is het meervoud tussen de andere werkwoorden, die, als het latijn, in het enkelvoud staan.*

127 *Hier heeft de Vertaler weer het jaartal van Beke, terwijl hij tevoren reeds tot 1276 gekomen was.*

132 Werenbolt *L* komt overeen met latijn Weremboldus, maar *KN* hebben Werenbout en *JM* Wernboud; echter vinden we Werenbolt weer bij *O*

133 *Vóór Diderijc ontbr een zinsnede volgens A. Ook verder volgen de namen A.*

134 Gherijt van Hermalen *LN* gherijt van haerlem *KJM* ontbr *O*

136 uutghecoren *LKO* uutvercoren *JMN*

137 ackeren *LM* acker *JKNO* (agrorum)

139 voerghenoemde *LN* vernoemde *O5* voerseide *JKM* (predicti)

141-144 *Niet bij Beke, wel Chron. Tielense en Sevender (die die s. Georgii heeft), Zie ook Lap p. 95 noot f. Pauli heeft het bericht niet, evenmin als dat van reg. 164-166.*

brochte des coninx ghebeente int cloester te Middelborch daer eerlike te begraven.

- In den jaer ons Heren m cc lxxxvii opten xiiii. dach der maent van december van groten storm van winde quam een groot water, daer in verdrencten vele menschen ende beesten, ende was een alte jamerlic mesval. Doe quam Dideric van Brederode bi goetduncken des grave Florens, versamende vele scepe ende royde in Vrieslant ende verghiselde al tlant, want niemant den anderen te helpe comen en mochte overmids den watre, ende wan also dat alinghe lant sonder stride. Ende also die watre weder in die zee ghevloyet waren, dede grave Florens tymmeren iiii sterke castele in Vrieslant, also Medemblic, Eningeborch, Middelborch ende Nyweborch, daer hi des onghetoemden volcs ingheborene onhoorsamheit mede temmen mochte. Int jaer ons Heren m cc lxxxviii op sunte-Bonifaesdach was een strijt tot
- 165 Woeringhen tusscen den hertoghe van Brabant ende den bisscop van Ludic.

- Ende also grave Florens Vrieslant crachtelike beseten hevet, grave Ghye van Vlandren voer over om Walcheren an hem te dvinghen. Daertieghe haeste hem grave Florens mit uutghecoren wapentuers, den grave Ghiën mit machte te ghemoeten ende tieghe hem te scepe te striden. Mer hertoghe Jan van Brabant, die dat vernam, quam snellike in Zeelant ende verhielt dien strijt ende makede vaste vrientscap an beiden ziden mit groten arbeide in deser manieren, also dat grave Florens soude te wive nemen Beatrice, grave Ghiën dochter, ende hiermede soude elke partye sonder stride weder te sinen keren.
- 175

Ende van deser Beatrice wan grave Florens Diderike, Florens, Willam, Otten ende Johan, die na hem grave wert, Beatrice, Mechtelde ende Margriete, die coninginne van Engelant.

- Grave Florens begonste grotelike te verheffen, voer over in Engelant totten coninc Edewart om te besøeken, of hi in enigher manieren mochte comen int besit van den conincrike van Scotlant, dat den grave Florens toebehoorde als enen rechten erfname, dat hi niet ghecrighen en conde overmids somighen Scotten, die hem tieghens waren ende dat wederstonden. Ende bi des conincs rade vercofte hi dat conincrike van Scotlant om een somme van ghelde, daer si een huwelic makeden, also dat Elisabeth, desselfs conincs Edewarts dochter, soude hebben Johanne, des grave Florens soen, tenen manne, opdattie coninc ende die grave Florens de meer ghevestighet souden bliven in ghetrouwer vrientscap. Grave Ghie van Vlanderen, die benide die vrientscap die der was tusscen den coninc ende den grave, ver-
- 180
- 185

154 december – september *N*

164-166 *Niet bij Beke, niet bij Sevender, wèl Chron. Tielense, maar uit andere bron.*

174 sonder stride *ontbr JK* (sine conflictu certaminis)

176 florens *ontbr N* *De Vertaler heeft achter Otten twee namen weggelaten, en bovendien de dochter Elisabeth.*

190 samende veel scepe tot Kassant ende woude anderwerve varen mit heer-
 cracht in Walcheren. Ende also grave Florens dat vernam, quam hi haes-
 telike uut Engelant ende sette mit sinen scepen te Vlissinghen ende daer
 woude hi sijn volc al ineen versamenen. Ende also die grave Ghye van
 195 Vlanderen also lange merrede, dat hi niet over en quam, voer har Johan
 van Rynesse over ende verbrande die stat ter Zluus ende haer Dideric van
 Brederode verbrande Caszant. Ende daerna voeren die Westvriesen over,
 die grave Florens onlanghe hiertevoren bedwongen hadde, ende branden
 in Vlaendren ende haelden groeten roef. Die Vlaminge, dien dit harde
 200 toorne was, haesten hem over mit horen scepen mit iii^m man ghewapent
 ende meenden die Zeelanders al te verslane ende haer scepe in die zee te
 versencken. Mer har Johan van Rynes, een onvervaert ridder, altoes quam
 mit iii^c Zelanders stoutelike tieghen dese iii^m Vlaminghe ende sloech der
 Vlaminge veel doot ende is mit vele ghevanghenen eerlike totten grave Flo-
 rens wederghekeert. Dit gheschiede als men screef ons Heren jaer xii^c ende
 205 xcv.

In desen tiden openbaerde in Micerlant een man, gheleert in der swarter
 kunste, ende seide dat hi was die keiser Vrederic, die vele mannen die des
 keiser Vrederix dienre gheweest hadden, vele heimeliker dinge openbaerde,
 daer hi vele princen des rikes verleide ende bedroech mit manigherhan-
 210 de litteken. Die Vriesen quamen voer desen visyerden keiser ende claghe-
 den hem groot ghewelt ende moynisse dat hem grave Florens dede. Ende
 daer ghinc dese bedriegher sitten te rechte in keiserliken ghewade ende ghe-
 boot den bisscop van Utrecht, dat hi den grave van Hollant voer hem soude
 daghen, dien hi bi sinen legaten enen dachbrief sende aldus inhoudende:
 215 Frederic bi der ghenade Gods ghebieder der Romeine ende altoes meerren-
 de enen eersamen manne den bisscop van Utrecht sine gracie ende alle
 goed. Want het der keiserliker mogentheit toebehoort stride te saten ende
 ghewelt te castiën, so vermane wi dine trouheit mit desen tieghenwoordi-
 ghen scrifte, dattu den grave van Hollant volstandelike vermaenst, dat hi
 220 dat Vriesche volc onghemoyet late, of wi willen tieghen hem varen mit oor-
 del ende mit rechte. Ende ist dat dese grave van Hollant hem vermet enich

190 tot – te JK

196-198 Ende t/m roef niet bij Beke, maar wel iets dergelijks bij Stoke IV 919-923. Dat dit een invoegsel is, is reeds opgemerkt door een commentator, die in K1 in marg. toevoegt: Desunt in Beka Lat.

195 ex parte Florencii ontbr volgens A2.
 Het staat wel Chron. Tiel. p. 274

200 al ontbr JK (in unum)

204 wederghekeert, 74e,28 reversus est. De zin daarna staat niet bij Beke, maar herinnert aan Stoke IV, 980-83: ... als men screef ons Heren jaer XII hondert ende xcv. Het lijkt zó letterlijk, dat men zich afvraagt, waarom de datum van Stoke er niet ook bij staat.

206 Micerlant door de Vertaler overgenomen zonder het te begrijpen. Micia voor Nucia staat in de hss A en G, welke laatste niet als bron in aanmerking komen.

- recht te hebben in privilegen der keyseren of der coninge an desen vriën Vriesen, so ghebieden wi di dattu denselven grave ghebieds te comen in Micen tot onsen keyserliken rechthuse binnen xlii daghen ende toene ons daer sine privilegen. Ghegeven.
- 225 Die grave Florens screef weder desen meister in der swarter konste dese veersken: „En weetstu niet dat keiser Vrederic in voertiden versmoert bleef bi sinen huusghesinde: du en biste niet die grootmoghende keiser Vrederic, du en biste niet een enich heer der werelt, mer du biste een overste vader van Micen.” Dese Micenaer wart int leste ghevanghen van den eerdschen bisscop van Colen, daer hi openbaerlike liëde die loosheit ende die bedriechnisse van sijnre swarter kunste ende wart verbrant an een stake alsoe recht was, in den dorpe dat Wittefloer hiet, daert vele lude saghen. Daerna wart dese grave Florens gheroepen tot dat capittel tUtrecht ende
- 230 quam mit anderen edelen luden in de stat, want Johan van Assouwen, die ghekoren bisscop ende niet gheconfirmeert en was, die men van den bisdom setten soude. Want dese selve Johan den here van Aemstel dat casteel te Vredelant ende den here van Woerden dat casteel te Montfoerde hadde ten onderpande gheset om een zomme van ghelde, des hem dat hele bisdom beclaghede, alst reden was. Ende hierom in den jaer ons Heren m cc lxxxvii, nadat dese ghekoren Johan alsoe een leec man dat bisdom bewaert hadde xxi jaer ende verladen in groter scout tieghen vele woekenaers, waerom die ghemene clesi screef den paeus den ermen staet des bisdoms van Utrecht ende baden hem innichlike om enen die Johan hiet ghebornen van
- 240 Ziric. Ende daerentends overmids des paeus moghentheit is Johan van Assouwen gheset van den bisdom ende Johan van Ziric is gheordiniert die xl. bisscop tUtrecht.

LXXI. Van Johan van Ziric den xl. bisscop.

Ende alsoe Johan die ander also gheenoemt is ghemaect bisscop tot Utrecht, Ghisebert van Aemstel, die dat casteel te Vredelant hadde tot enen onder-

-
- 224 Micen uit micia, *dezelfde latijnse hss.*
binnen *ontbr K* over *J* (infra spacium sex ebdomadatum)
- 225 Gheg. *KL* Ghegheven etc *NMOJ* (Datum ibidem etc.)
- 226 florens – van hollant *JK* (Florencius comes)
- 229 overste vader *KLO13* overste heer *JMN* overste van der *O2* overste van den lande *O4* ondersate *O56*
- 230 Micenaer is een heel erg foute vertaling van misellus.
- 234 tot dat *L1* totten *L2NO1* tot den *O6* tot enen *MO5* ten *JK*
- 243 ermen – armen *JK*
- 244 innichlike – vriendelike *JKO24* minnentlic *LMO3*

LXXI

- opschr* Johan – Jan K, maar verder in het verhaal schrijft K Johan
2 Ghisebert *LNO* -brecht *JKM* en zo ook in volgende gevallen.

- pande, begonde dat volc van Utrecht te verswaren mit enen nywen tolne, waerom die bisscop bi rade der stat enter clesi boet desen Ghisebert van
- 5 Amstel sijn ghelt ende begheerde weder sijn casteel. Mer Ghisebert, die daer tieghen seide mit alrehande vurwarden, die hi hem vermat, en woude des ghelts niet. Waerom dese bisscop verzamende gheringe wapentuers ende meende, hi woude Aemsterlant mit crachte verbernen ende dat casteel mit dreighen ende mit vervaren Ghiseberte ofdrucken. Ende daertie-
- 10 ghen versamende Ghisebert van Aemstel mit hulpe Hermans van Woerden uut Hollant een machtich heer ende quam op Zoenserenghe om te striden tieghen den bisscop. Ende also beide partiën tezamen quamen mit clinnenden trompen ende mit blenckenden banieren, so was des bisscops heer crachtichst in den beghinne ende verdreven Ghiseberte mit sinen dorp-
- 15 luden uut sijnre heerlicheit afterwart harde manlike. Ende sonder merren quam Herman van Woerden, die mit hem brochte een onvermoyt heer uut Hollant ende arbeide des bisscops volc te verdriven. Dese Herman wart swaerlike ghewont in den iersten aenloop ende bleef nochtan manlike tot int leste van den stride, sodat hi int einde des bisscops heer verjaghede bin-
- 20 nen der veste van Amersfoerde. In dien stride bleven doot vrome vechters also Steven ende Vrederic van Zulen, wise oerloechslude. Ende hierom bat die clesi van Utrecht den grave Florens van Hollant, dat hi ontsiede heren Ghisebert van Aemstel, ende besat rechtevoert mede dat casteel van Vredelant alomme mit een deel wapentuers uut Hollant ende rechte bliden
- 25 ende magnele, toorne ende mueren mede te breken. Ene corte tijt daerna woude die grave dat besit vernywen ende omboet nywe wapentuers uut Zeelant ende meende dat casteel noch vaster te besitten. Ende also Ghisebert van Aemstel dat vernam, verzamende hi soudenaers ende wapentuers al heymelike ende quam tieghen die Zeelanders, daer si ghene hoede voer
- 30 en droeghen, bi Loenen mit groter cracht. Ende daertieghen quam Costijn van Rynesse <de> der Zeelandre homan was, dede die hoorne blasen ende die baniere blencken harde stoutelike, die den lof van den zeghe daer vercreech mit werender hant. In dien stride bleven doot die here van Bronio,
- 4 clesi – ghemeenre clesi *JK* (ecclesie) enter clesi *ontbr O56*
- 6 die hi hem vermat *niet in latijn*
en woude *L1* ende en woude *JKL2N* (*minder juist*) ende woude *O1* ende woude *O56*
- 7 gheringhe *LJMO* gheeringhe *K* vele *N* (*het begrip vergadering niet in latijn; wel expeditis, maar dat is niet vertaald*)
- 14 ghiseberte – hier bij uitzondering ghijsberte *K*, wat de vorm van *L* wel zeker stelt. *J* heeft hier een abbreviatie: ghijsbre)
- 17 volc *L12* heer *JKMNO* (*het is moeilijk, de lezing van L te verdedigen tegen alle andere hss, maar er is een tegenstelling tussen exercitum, heer, en populum, volc.*
- 23 van – te *JKL2*
- 31 die in marg. *L1* in tekst *JKL2MO* *ontbr N*
dede die hoorne – dede hi hoernen *K* hi dede hoernen *J*
- 33 bronio – bromo *O1M* en Clerc en *P*, bromo *O3* berro (*als latijn*) *O4567* bronio *doorgestr en verbeterd in bronio O2b* bronio met bovengeschreven berro *O2a*

- een vrome ridder, mit vele uutghecoren wapentuers ende Ghisebert van
 35 Aemstel bleef daer ghevanghen mit veel sijnre riddere.
 Arnoud, die Ghiseberts broeder was, ontfruchte hem des graven moghent-
 heit ende gaf hem op dat casteel tot Vredelant, dat die grave doe besette
 mit sinen scutten harde trouwelike. Ende want Herman van Woerden in
 Ghiseberts hulpe was ende openbaerlike tieghen den bisscop ghestreden
 40 had in voertiden op Zoenserenghe, daerom so woude dese grave, dat den bis-
 scop de smaetheit die hem daer van Herman ghedaen was verbeterd worde,
 ende versamende van nywes een machtich heer, daer hi Hermans land
 mede verbernen woude ende sine lude mede verdriven. Herman, die ghene
 macht van volke en hadde te wederstane des graven grote moghenthede,
 45 besette dat casteel te Montfoerde mit wapentuers ende toech wech uut si-
 nen lande van des graven ansichte als een voervluchtich man. Mer die gra-
 ve, die niet of en liet van sinen insetten beghinne, besat ende bestelledede dat
 voerseide casteel omtrent een jaer lang ende stormde dachlix mit alrehande
 instrumenten, die daer nutte toe waren, daer hi hem manighen torment
 50 mede dede. Ende ten lesten bleef grave Florens daervoer also langhe liggen,
 dat hijt vechtenderhand ende mit crachte wan, ende dede onthoofden alle
 die opten castele waren sonder twe. Ende doe besette dese grave dat casteel
 voerscreven mit sinen wapentuers, diet verwaerden nachts ende daghes
 tieghen Hermans aenvechten van Woerden. Ende alse dit een tijt verleden
 55 was, so wart een vredelike zoene ghemaect tusschen desen voerscreven
 princen ende gheoordiniert in deser manieren: dat Ghisebert van Aemstel
 ende Herman van Woerden beloefden trouwelike te houden, daer si onder
 te penen setten al hoor goed, dat si tieghen den bisscop van Utrecht noch
 tieghen den grave van Hollant nemmermeer hem versetten en souden mit
 60 rade noch mit daden, ende si souden den grave voer sinen cost ende arbeit
 zweren hulde ende trouwe ende die bisschop soude sine castele weder heb-
 ben in sijnre macht. Ende dit segghen wart vast ghemaect mit instrumenten
 ende mit openen brieven an allen ziden. Ende aldus is gheëndt die viantlike
 kijf tusschen dese voerseiden princen.
 65 Die grave Florens liet vriëlike uut sijnre herten van puerre edelheit allen
 nijt ende toorn, want hi nam desen Ghisebert ende Herman ende maecte

-
- 36 ghiseberts *hier bij uitzondering ghiseberts J*
 37 tot - te *JN*
 43 verdriven - te verdriven *K*
 44 volke - volc *JK*
 50 ten - te *K*
 liggen *LMO56* legghen *KJN* liggende *O3* ontbr *O124*
 53 wapentuers - volke *M*
 58 te penen - ontbr *JK* (stipulata caucione)
 60 daden - dade *JKM* (rijmt op rade, toevoeging van de *Vertaler*)
 63 openen - opene *N* open *JK*
 65 vriëlike - puerlike *N*
 puerre edelheit - rechter edelheit *N*

- se sine overste ende sine heymelicste rade. Mer Herman van Woerden, die
sinen nijt niet vergheten en conde, brochte Ghisebert van Aemstel daertoe,
want hi een onscalc man was ende simpel, dat hi mit hem verband tieghens
70 den grave. Ende bi sinen rade voer Gherijt van Velsen tot Cameric ende
vercreech daer in hoer hulpe den bisscop (van) Duraens van sconinx we-
ghen van Enghelant, den here van Kuyc van shertoghen weggen van Bra-
bant ende hoer twe die raet waren des graven van Vlandren, daer si over-
droegen mit ghemenen rade, dat men den grave Florens levende vangen
75 soude ende senden den coninge van Engelant, diene in ewigher vanghenis-
se houden soude. Ende Johan, grave Florens soen, die des conincs dochter
te wive hadde, soude heer van Hollant wesen.
- Dese edele grave, die van deser verradenisse niet en wiste, die onlange daer-
tevoren heerlike woningen ende pallase maecte in Haerlemre hout, dat der
80 Voghele Sanc hiet, ende in Den Haghe, daer hi mit joncheers ende mit
joncfrouwen in der wildernisse des boschs stadelix te jaghen plach of in der
wapen ridderliker manieren oeffeninghe hantierde. Ende hierom in den
jaer ons Heren m cc xcvi doe reed grave Florens tot Utrecht, omdat hi ver-
soenen woude ende twidracht die was tusschen den ridders van Zulen ende
85 dese voerghenoemde heren van Aemstel ende van Woerden, die sgraven
raed waren, ende ghinc in die kerke (ende) nam mit hem een deel ridders.
Ende daer quam een wiveken, alsoet hoer God liet weten, ende gaf den gra-
ve Florens al heymelike enen brief, dien hi enen sinen ghetrousten dede le-
sen, daer in ghescreven was aldus: „Coninxkind, edele prince, ghedencke
90 in dinen sinne, dat die de zalmen maecte prophetierde ende voerseide al-
dus: die man mijns vreden, daer ic in hoepte, die mine spise at, heeft grote
vertredinghe op mi ghemaect.” Mer grave Florens, die grootmoedich was,
achte des versekens harde cleine ende hielt hoghe feeste mit prelaten ende
mit borgheren ter maeltijt. Ende na den eten omtrent die middachure ginc
95 hi liggen slapen ende na den slape meende hi dien dach in bliden ghesel-

-
- 71 van *in marg L1* van *JKL2MO ontbr N*
75 coninge *L* coninc *KNO* co *J* in handen des conincs *M*, *maar* coninc *Clerc*
78 verradenisse – vanghenisse *N*
79 in Haerlemre hout *niet in latijn*
85 heren – ridders ende heren *N* princen *M*
86 ende *ontbr KIMN*
87 wiveken – wivelijn *JK*
88 ghetrousten – trousten *JK*
90 dat die de – dat die *JK* dat david die *L2*
91 *De Vertaler heeft een completere tekst dan 75c, 20-21. De Heraut Beieren noemt deze tekst ook nog: prophetierde ende segde aldus: Etenim homo pacis mee in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificabat super me supplantationem. Evenzo Pauli.*
93 versekens – vresekijn *K* wivekens *J* wyves *O5* vreses *O6* voersoekens *O2b*
94 die middachure *KLOI* den middachure *N* middachure *M* middach *J* den
middach *O356* des myddaghes uren *O24L2*
95 liggen – legghen *KJN*
dien dach *LIN* den dach *JKL2MO*

scap voert te enden. Ende als hi een corte wile gheslapen hadde, quam Ghibert van Aemstel ende verweckeden uut den slape, dat hi sonder merren opstonde ende mitten valkenaers uter stat rede, wanter vele wilde voghele in den velde saten. Die grave, die ghenoechte had in den vederspele om
 100 voghele te vangen, haeste hem ende nam enen sunderlingen sconen sparwaer op sine hant ende reed mit luttel sijns ghesindes uter stat, ende wart aldus mit heimeliken verrade gheleit omtrent ene halve myle van der stat. Daer lach Herman van Woerden mit ontalliken wapentuers ende brac op uut sinen heimeliken laghen ende besette den grave alomme, ende Gherij
 105 van Velsen, die daer niet traech en was, taste den grave alreierst an. Ende daertiegghens die grave als een onvervaert man, warp den sparwaer of ende. toech sijn swaert ende meende hem te verweren, ende hadde liever te sterven dan hi hem dien verraders ghevangen gawe. Mer dat en help hem niet vele. Want dese voerseide verraders, die hem niet en scaemden, die des
 110 voerseiden graven cleder an hadden ende des selven daghes binnen Utrecht sine spise ghegheten hadden, vinghen desen hoghen prince mit aldus groter verradenis, dien si al heymelike voerden in dierselver nacht opt casteel te Muden. Ende bin desen quam dat rumoer van deser hateliker mare, die menichs menschen herte verveerde ende bedroefde, ende dat ghemene volc
 115 van Kenemerlant, van Vrieslant ende van Waterlant quamen mit horen scepen haestelike overgheroeyt tot Muden om den grave te verlossen. Ende also dat dese moorders vernamen, vloegghen si haestelike mit den ghevanghen grave over slote, over velt ende over onweghe, ende daertiegghen quamen die van Naerden gheloepen mit groten hopen om den grave te verlossen.
 120 Waerom dese vluchtighe in groten anxte waren, want hem die Kenemaers volgheden mit groten volke ende die dorplude daeromtrent wonende mit dien van Naerden hem sterkelike teghemoete quamen. Dat peerd daer si den grave op ghebonden hadden, was cleine ende en mochte die slote niet overspringen ende viel mit den grave int water, dien Gherij
 125 van Velsen niet uutghetrecken en mochte vermids anxte van den groten volke dat hem volghede. Waerom dese Gherij, die een fel herte had, stac denselven grave mit sinen sweerde xxi wonden, daer hi an starf, ende runnede mit enen snellen peerde achterwart opt casteel te Cronenborch. Herman

-
- 107 swaert *LIJM* sweert *KL2NO*
 110 selven – selfs *JK*
 111 desen – den *JK*
 114 menichs – menich *JK*
 117 moorders – moerdeneers *KJL2O24* verraders *O35*
 121 daeromtrent wonende *L1* omtrent wonende *JK* die daeromtrent woenden *NMOL2*
 123 slote – sloten *JK* (fossarum latitudinem, *dus meervoud*)
 127 sweerde *KLINO1* zwaerde *M* zwairde *J* ontbr *L2O56*
 runnede *L1* rumede *JKMNOL2* (retrocessit *kan door beide worden vertaald*)
 128 achterwart – afterwaert *KJ*
 opt – op dat *N* op *K*

- van Woerden reed buten sinen lande ende sochte onthout hier ende daer,
 130 ende wart uut sijnre heerlicheit verdreven ende bleef in ewigher ellende
 sonder troost. Mer Ghisebert van Aemstel, die een oud simpel man was
 ende van Herman van Woerden tot desen saken verleit was, die wart ont-
 houden van sinen vrienden van buten totten ende sijns levens, die hem ga-
 ven sine behoefte also hem betaemde.
- 135 Ende bin desen quamen die Kenemaers ende vonden den grave noch half
 levende ende sinen adem trecken, ende also men seit dat hi een luttel sprac.
 Ende si venghen een deel der moorder knechten, die si mit aensien des ster-
 venden grave doden mit menigerhande pinen. Mer die grave rechte sine
 oghen op in den hemel ende optie v kalende van julius ruste hi in onsen
- 140 Here, ende wi hopen dat hi ghecroent is in den hemel om die bitter mar-
 telie.
 Dese grave Florens berechte Hollant welna xlii jaer harde eerlike ende was
 een gloriose prince, scone van live, starc van crachte, bequame van aen-
 siene, wel ghesprake, groetmoedich van herten, edel van daden, milde van
- 145 gaven, een goet sanger ende een ghelike rechter. Sijn dode licham wart ghe-
 voert tot Reynsborch int cloester ende aldaer bi Beatrice sinen wive mit we-
 nender uutfaert harde eerlike begraven.
 Ende als dit behoorlike ghedaen was, die grave van Cleve, die grave Florens
 neve was, versamende een machtich heer uut Hollant ende besette dat cas-
 150 teel tot Cronenborch alomme mit enen harde swaren besitte, dat hi dachlix
 aenstormde mit instrumenten sonder rusten, ter tijt toe dat Gherijd van
 Velsen mit sinen helpers overmids ghebrec van spisen ende ander behoefte
 hem ghevangen gaf ende hi seide doe alle die verradenisse van beghinne ten
 ende also alst voerscreven is openbaerlike voer alle die lude. Ende men
- 155 dede denselven Gherijd vele sware pinen aen ende ten leste sette men op
 een rat. Dat ghemene volc van Hollant braken dat casteel neder ende to-
 ghen voert tot Muden om dat casteel te bernen, mer dat vonden si sonder

-
- 136 trecken – treckende *JM en Clerc* (semivivum en respirantem hoeven niet door
 eenzelfde werkwoordsvorm te worden vertaald, want ook het volgende loquentem
 is anders uitgedrukt.
- 137 moorder – moerdenaers *KJ*
 mit – int *K ontbr J*
- 139 ende – ontbr *JK*
 julius – junius *MN*
- 143 starc – starke *JK* (*fout, want het is geen i-stam*)
 bequaeme (*goed, want het is wel een i-stam*) – bequaem *JN*
- 146 reynsborch – reynborch *K Egmonde M* *Zie hiervoor Clerc, uitgave De Geer, blz.*
138 noot 5, en Chron. Tiel. p. 268 noot n.
Het overlijden van gravin Beatrix, met de foute datum, ontbr in A, en dus ook hier.
- 149 besette – besete *K* besatte *L2O356* besetten *O24*
- 150 besitte – besette *JK*
- 156 ghemene *is in L1* gheme, met ne bovengescreven.

- were, want die wapentuers daer al ofghelopen waren ende en dorstens niet houden. Dat beval men Diderike van Haerlem, dat hijt trouwelike
 160 bewaren soude.
 Die grave van Cleve nam doe Noorthollant in sine beschermenisse, ende daertiegghen Ghye van Henegouwen, treserier van Ludicke, nam die be-
 waernisse van Zuuthollant ende bleef wonende ten Berghe. Ende van deser
 twydracht wies grote onruste, die meerrede van daghe te daghe, ende dat
 165 volc in Hollant wart aldus in tween ghedeilt ende en hadden neghenen
 rechten here.

LXXII. Van Willam van Mechelen den xli. biscop.

- In dienselven jare bisscop Jan van Ziric is verset van Utrecht vermids den
 paeus ende is ghemaket bisscop tot Tullense, ende Willam gheboren van
 Mechelen, die de saken te horen plach in den Roemschen hof, is gheoor-
 dineert die xli. bisscop tot Utrecht. Dese bisscop Willam quam tot Utrecht
 5 ende vant alle dat bisdom verladen ende bewonden mit menigherhande
 werringhe, daer hi seer om arbeide in goeden state weder te maken. Want
 dese selve bisscop in den iersten besat dat casteel tot Muden mit uutghe-
 coren wapentuers, dat hi al soe sere quetsede mit alrehande instrumenten
 ende angienen, dat Dideric van Haerlem, die daer casteleyn was, begheer-
 10 de hem op te gheven ende in vanghenis te gaen ende behouden sijns lives
 dat casteel vri over te leveren. Van desen ghelucke is bisscop Willam groot-
 moedich gheworden ende voer in Westvrieslant ende predicte aldaer tie-
 gghen dat Hollantsche volc des bisscops afaet.
 Die Vriesen na hoer ouder ghewoente waren haeste gheneyghet totter we-
 15 dervechtinge, want het bisscop Willam hem riet, besaten rechtevoert dat
 casteel tot Widenesse alomme ende stormden wredelike sonder af te laten,
 alsodat Boudewijn van Naeldwijn die casteleyn te lesten van node opgaf
 den Vriesen dat casteel in deser vurwaerde, dat hi ghesonts lives mit sinen
 goede dat hi daer op hadde, mit vasten vreden varen soude in Hollant.
 20 Ende sonder merren destrueerden die Vriesen dat casteel te Widenes ende
 braken dat casteel tot Eningheborch ende besaten dat casteel tot Medem-

-
- 158 daer – *ontbr MN*
 160 bewaren – *verwaren JK*

LXXII

- 2 tullense, *fout naar lat.* Tullensis (van Toul)
 7 in den iersten – *ontbr JK*
 9 die daer casteleyn was *niet in latijn, maar de Vertaler denkt misschien aan LXXI, 159.*
 16 af te laten *LIOI* aflaten *JKL2MNO23456*
 18 ghesonts lives *t/m goede is een minder nauwkeurige vertaling van salvis rebus*

- bleec alomme ende verbranden dat stedeken te pulvere. Florens van Egmonde ende die ander borchsaten vochten dicke harde manlike tieghen die Vriesen, ende waren also swaerlike beseten, dat si alle hoor provande ver-
- 25 teert hadden ende aten ten lesten peerdevleisch van groten noothonger. Grave Jan van Henegouwen als hi dit verhoorde, quam mit groter heervaert roeyen in Vrieslant ende ontsette Medembleec. Daer bleven doot omtrent xxxv Vriesen, ende hi spisede dat casteel mit vele provande.
- Die here van Arkel ende die here van Putten verbranden Enchusen ende
- 30 wonnen daer groten roef, ende voeren van dane mit horen scepen onghescaet weder in hoor havenen.

LXXIII. Van joncheer Jan, die grave Florens sone was, den xvi. grave.

- Ende also dit gheschiet was, haer Florens, die regaal abt van Egmonde, Dideric heer van Brederode, Henric casteleyn van Leiden ende Willam van Egmonde, ridders, voeren over die zee in Engelant ende baden den coninc, dat mit sijnre gunste joncheer Johan van Hollant moste mit hemluden
- 5 overvaren, want dat land van Hollant sijns niet ombereen en mocht. Die coninc Eedwaert ontfenc dese boden harde vriendelike ende dede bereiden een scip mit alte groter zierheit, daer hi joncheer Johan ende sine dochter mede oversende in Hollant. Mer want hem die wijnt niet wel mede en was, so quam hi in Zeelant ant lant. Daer nam haer Wolfaert van der Vere desen
- 10 joncheer Johan van Hollant in sijnre hoede ende sette alle die Hollanders van hem.
- In den jaer ons Heren m cc xcviij doe woude joncheer Johan bedwinghen dese onhoorsame Westvriesen ende quam mit groter heercracht binnen Alcaer. Daertiegen quamen die Vriesen harde manlike ende hadden tesamenghetoghen alle die macht van Vrieslant om enen swaren strijt te
- 15 vechten. Ende also beide partyen tesamenquamen mit blinckenden banieren ende mit clinnenden trompen, wart daer alte groot een gheclas van den wapen ende gherucht van luden. Want die Hollanders ende die Zeelanders vochten die Vriesen ane, die in twee betaelgen ghescaert waren, ende
- 20 sloeghen der Vriesen doot omtrent iiiii^m, ende dat ander volc verjagheden

- 26 jan –johan JK
31 havenen – haven JK (littoribus)

LXXIII

In het opschrift jan LMN johan JKO, maar in de tekst soms anders, er is nauwelijks regelmaat in te vinden, behalve dat J vrijwel alleen johan schrijft. Zo heeft in reg. 7 alleen K jan.

- 5 ombereen L1 ontbereren JKL2MNO
mocht L mochte JMNO mochten K
6 dese boden JKLO dese luden M open plek N
17 clinnenden KLINO1 clyngenden L2 climmende MO23456

- si so verre, daer si hem ontscolen in heymeliken steden. Van den Hollantschen heer bleven daer doot die here van Arkel, een vrome ridder, ende Johan van Doertoghe ende mit hem ii ander wapentuers, die om hoer manlike doghet ewelike te prisen sijn. Dese bloedighe strijt gheschiede op die vi
 25 kalende van aprille in den jare voerscreven te Vrone opter slechter gheest. Ende also die bisscop Willam vernam, dattie Westvriesen den strijt verloren hadden, voer hi over in Oestvrieslant ende predicte daer des paeus af-laet tieghen dat Hollantsche volc. Die Vriesen beloveden den bisscop te
 30 helpen mitter hant ende quamen haestelike mit veel scepe gheroeyt tot Monickedam. Die poorters van Haerlem ende die Kenemaers ende die Waterlanders quamen daertieghen mit groter heervaert mit horen banieren ende bestreden stoutelike dat Vriessche volc. Mer eer yet lang keerden hem die Vriesen van den stride ende ghinghen haestelike in hoor scepe ende pijnden hem snellike vandane te roeyen. Die de Waterlanders ver-
 35 volgheden ende sloeghen der vele doot, ende hebben den zeghe mit groten love ende mit machte vercreghen. Ende also die bisscop Willam desen strijt verloren hadde, liet hi sijn grote scip daer bliven ende ghinc in enen cley-nen boot ende roeyde daermede int lant van Overysel, so hi haestelijcst mochte.
- 40 Joncheer Johan van Hollant bedochte, dat bisscop Willam twee sware stride gheroert hadde ende noch int lant Overysel was ghevaren om nywe hulpe te versamenen, gheboot Ghisebert van Yselsteyn, dat hi hem leende sijn casteel ene tijt ende laten daerop wesen wapentuers uut Hollant, die den bisscop aenvechten mochten. Ghisebert van Yselsteyn, die dat in negheen-
 45 re wijs doen en woude, want hi des bisscops maerscalc ende sijn rechter was gheset in den lande van Utrecht. Ende hierom dede joncheer Johan van Hollant desen Ghisebert vanghen van sinen vianden ende dede sijn casteel besitten alomme ende daghelix aenvechten ende stormen. Ende daertieghen joncfrou Bertraet, Ghiseberts wijf voerscreven, beschermde dat casteel
 50 harde eerlike omtrent een jaer, also langhe dat hoer provande cleine wart, ende gaf hoer op in deser manieren, dat si ende half dieghene die mit hoer daerop waren, souden hoer lijf behouden ende die joncheer van Hollant

31 groter heervaert – groter *K* groter macht *J*

36 vercreghen – ghecreghen *NM*

38 so – hoe *MN*

41 teghen hem (*achter stride*) *JKL20* ontbr *LIMN* (*past zeer goed in de varianten, maar staat niet in het latijn*)
 ende noch – ende *JK*

42 en 44 ghisebert – ghisebrecht *K*

45 woude – wil *K* (*recusabat*)

Enige regels verder staat een interpolatie uit Stoke, en ook hier kan de vertaling wel zijn beïnvloed door Stoke VI, 130: marscalc van den lande, en misschien was het de bron van Beke ook, al is iusticiarius niet de gewone vertaling van maarschalk.

50 harde eerlike – ontbr *JK* (*egregie*)

soude mit den anderen sinen wille doen. Ende also dit ghedadingt was, en
 vant men opten casteel niet meer dan xvi weerachtigher manne. Ende men
 55 onthovede der viii, daert lot op viel. Ende also joncheer Johan dit casteel
 vercreghen hevet, gaf hijt Wolfaerde van der Veere mitter heerscapie van
 Woerden, te lene van hem te houden, opdat hi den bisscop te smadenisse
 dat bisdom daermede verderven soude. Hierna ghesciede, dat joncheer Jo-
 han van Hollant enen dach houden soude tieghen hertoghe Johan van Bra-
 60 bant, daer haer Johan van Rynesse die woorde ende antworde van over-
 brochte. Waeraf joncheer Johanne wart aenghebrocht, quame hi te dien
 daghe, men souden daer vanghen, ende datten haer Johan van Rynesse
 verraden hadde. Waerom joncheer Johan bi heren Wolfaerts rade besat he-
 ren Johans casteel te Moermonde, warp dat neder ende verdreef heren Jo-
 han van Rynesse van den sinen.

Ende also haer Wolfaert van der Veere aldus allene die overste bi joncheer
 Johan van Hollant is, doe beswaerde hi al tlant van Hollant mit eenre nu-
 wer munte ende mit nywen rechte, waeromme hi binnen Delf wart doot-
 ghesleghen. Ende na sijnre doot wart groot rumoer onder den volke in Hol-
 70 lant, want die van Dordrecht togen uut ende besaten Crayensteyne ende
 dat casteel te Slidrecht ende voerden Aloude haren baeliu, dien si daerof
 wonnen, mitten anderen die daerop waren, tot Dordrecht ende sloeghen
 doot ende sijn twee broedere ende haren scout ende daertoe ii sijnre kna-
 pen.

75 In den jaer ons Heren mcccxcix starf jonkheer Johan van Hollant tot Haer-
 lem ende ruste in onsen Here optie iiii kalende van November, naedat hi
 Hollant hadde berecht drie jaer ende een half. Dese joncheer Johan allene
 onder alle den princen van Hollant starf sonder kijnt ende sonder ridders
 name, ende was eerlike begraven tot Reynsborch int cloester bi sinen va-
 80 der.

-
- 53 en vant *L* vant *KMO* want *N* ende vant *J*
 53-55 niet bij *Beke*, maar met gebruik van *Stoke*: VI, 226-7 en 274.
 56 hevet *LJKO* hadde *NM*
 58-65 niet bij *Beke*, maar met gebruik van *Stoke*: V, 1095-1185.
 61 waeraf – waerom *JK*
 te *L* tot alle andere
 66-70 is weer vertaling van 77b, 38-40, maar reg. 70-74 want die van Dordrecht is weer
 een samenvatting van *Stoke* VI, 947-49: Tordrecht ... Ende dat volc wart in roere,
t/m reg. 1045-49: haren scoute ... sinen knape... Ende daertoe sinen hangheman,
 vermoedelijk is de laatste de tweede knaap. Ook de latijnse *Beke* heeft hier aan *Sto-*
ke ontleend. Zie *Lap*, p. 104 noot 1, waar inderdaad in het *hs D5 claudum* staat.
Pauli heeft dit verhaal ook, maar met andere bijzonderheden.
 67 is *LN* was *JMO* ontbr *K*
 nuwer *LN* niwer *JKMO*, maar volgende regel nywen of niwen alle *hss*
 76 De datum van *Beke* is fout, maar in de noot slecht verbeterd: het moet 4 idus zijn,
 en dat zal *Beke* ook hebben geschreven, maar de *Vertaler* weet daar natuurlijk niets
 van en volgt de tekst van zijn *hs*.
 79-82 ende was *t/m* te wive nam ontbr *O356*

Joncfrou Elysabeth na hoors mans doot voer si weder in Engelant, die de grave van Erefforde daerna te wive nam.

- Na des joncheer Johans doot quam Ghisebert van Aemstel ende veste die stede van Aemsterdam alomme mit houten bruggen mit ghetoernden
 85 wijchhusen. Mer die poorters van Haerlem mitten ghemenen volke van Waterlant verjagheden desen Ghisebert ende verbranden die bruggen ende die vesten te pulvere.

LXXIV. Van Johan van Henegouwen den xvii. grave.

- Also joncheer Johan van Hollant ghestorven was, wart Johan van Henegouwen Aleiden sone, die des conincs Willams suster was, die xvii. grave van Hollant, die althant daerna gaf Ghyen sinen broeder die heerscappiën van Aemstel ende van Woerden. Ende hi hadde te wive Philippam, des
 5 graven dochter van Lutsenborch, daer hi bi wan Johan sinen iersten sone, Willam, die na hem grave wart, Johan van Bemont, Henric canonic te Cameric, Margriete gravinne van Atrabacen, Aleide gravinne van Claermont, Marie gravinne van Barbanoyes ende Mechtelt vrouwe van Niele. Dese grave Johan in den iersten beghinne sijnre heerlicheyt voer hi mit
 10 heercracht in Zeelant, daer hi tieghen die onhoorsamheit heren Johans van Rynesse zeghe vercreech mit groten love. Also haer Johan dus verwonnen was in den stride, toech hi tot Aelberte den Roemschen coninc om helpe ende seide hem, dattie graefscap van Hollant na joncheer Johans doot den Roemschen rike anghecomen ware. Ende hieromme quam dese coninc
 15 Aelbert al heymelike neder ende sayde aldusdanighe brieve doer al tlant: Het sullen weten alle lude, dat Aelbert die onverwonnen coninc mit crachte wil verenighen ant Roemsche rike die graefscap van Hollant, want si sonder rechten oer is, die de coninc Kaerl wileneer grave Diderike in lene gaf. In den jaer ons Heren m ccc quam dese coninc Aelbert neder tot Nymeghen om die graefscap van Hollant te bedwinghen ende brochte mit
 20

-
- 86 die bruggen ende die vesten – die brugghe ende die veste *KJ* (pontes et municiones)

LXXIV

- 1 van hollant *in marg LI*, maar hier is het onmiddellijke verbetering, want het opschrift moest eromheen worden geschreven: xvii. *ervóór en grave erachter*. De woorden ontbreken in *JK*, wat met domicello Johanne overeenkomt, maar de andere hebben de woorden in de tekst.
 4 philippam *ontbr JK*, maar *reg. 5 achter lutsenborch staat*: ende hiet philippam
 7 atrabacen *L -baten JKMO -baren N*
 8 niele *KLJO* viel *M* viele *N*
 13 hem *ontbr MN*
 16 onverwonnen – overwonnen *N* (invictus)
 18 grave – den grave *JK*

hem dese eerdse bisscopen van Mense, van Trire ende van Colen mit vele vorsten ende princen des rijcs van Aelmaengen. Daertiegens quam grave Johan mit heercracht ghewapent tot Bunsweerd, daer hi sine tenten rechte opten oever van den Wale, ende dede besøeken dat rivier te vele steden, waer hi mit sinen volke best doer den stroem comen mochte om des conincs heervaert te bestriden. Mer die coninc, die boven van den toorne van verren sach die veelheit der banieren ende die cracht der wapentuers van den Hollantschen volke, waende dattie Zeelanders hem bedrogghen hadden, toech achterwart tot Cranenborch, opdat hi des anderen daghes weder toghe thuuswart in Oesterrijc. Die eerdse bisscop van Colen om des conincs ere te behouden dadingde daertusschen enen vreden ende seide daer een wilcoertsegghen in deser manieren, dattie grave soude den coninge doen enen maneet, hout ende trouwe te wesen. Ende die coninc verliede hem die graefscap. Ende als dat ghedaen was, keerden die vorste weder thuus totten horen. Die Zeelanders, die laet quamen in des conincs hulpe, lieten hoor scepe staen bi Hoesden ende vloegghen te voete in Vlandren ende beroveden daghelix die naeste dorpe van Zelant. Mer die grave Johan vervolghede dese voervluchtighe soe hi snelleste mochte ende vant die scepe, die si begheven hadden, ende verboet haer Johan van Rynesse sijn land, ende sijn goet deilde hi onder denghenen die hem gheholpen hadden. In denselven jare voerscreven wart die bisscop Willam, want hem tieghens waren Sweder van Montfoerde, Hubert van Vyanen ende Johan van Lintscoten ridders, ghevanghen van heren Jacob van Lichtenberch, den borghermeister van Utrecht, ende binnen sijns selfs stat omtrent een jaer lang in der vanghenisse ghehouden. Ende daerna als hi uten slote ghelaten was, voer dese selve bisscop toten paeus, opdat hi dat bisdom van Utrecht den paeus weder overgave, opdat sine wedersaken sijns vergaten ende hi voort-

21 bisscopen – biscop *KJ*

24 den wale – der walen *JKM*
ende dede – ende *N*

25 doer den stroem comen *JKL1O1234* overcomen *M* doer den stroem *N* doir den stroem trecken *O56* oever den stroem comen *L2*

27 wapentuers – -ture *KJ* (*maar reg. 65 -tuurs K*)

29 achterwart – afterwaert *K*

32 wilcoert *LMNO* wilcoer *JK*

33 doen enen maneet, hout etc. *L1* *De copiiisten hebben de zaak niet goed begrepen, want L1 scheidt de woorden man eethout, en evenzo N en O1, maar K heeft het goed, wat bij de primitieve schrijfgewoonte van K op toeval kan berusten. O5 heeft weer solde doen den coninck enen maneet holt ende truwe te wesen. O24 hebben trouwe ende hout, maar O3 enen man eet doen ende trouwe; O6 enen man eet te holden. Het woord hout is kennelijk minder bekend, want J1 zegt: soude den coninc enen man eedt houden ende trouwe te wesen, en J2 een man hiet hauden...*

38 snelleste *LNO36* snelste *O124* snellixste *KJL2MO5*

42 lintscoten *L1* linscoten *JKL2MNO* (*kennelijk beter*)

44 lang – *ontbr JK*

47 overgave – gave *JK*

meer in vreden bliven mochte. Mer die paeus, die dat bisdom niet ontfaen en woude, gheboet den bisscop van Monstre, dat hi den bisscop Willam van Utrecht, sinen medebroeder, mitterhant te hulpe quame tieghen die overdadighe ende onhoorsamighe, die dat voerseide bisdom anvechten wouden.

Dese bisscop Willam, als hi weder te sinen lande keerde opten xv. dach in der maent van augusto, sach hi een wonderlijk teiken, daer hi was in eenre stat die Agania hiet, ende alle sijn ghesinde saghent mede, dat een voerteiken was sijns doots cortelike instaeende. Want hi sach die sonne hebben ii hoornen in der manieren alse ene halve mane ghedaen, daerof schenen raeyen ghelijc enen bloedighen lichte. Ende alse hi in sijn bisdom quam, versamende hi tehant uten lande Overysel een groot heer van volke ende 60 proevede, of men hem in sine stat laten woude. Ende alse men desen bisscop in sine stat niet laten woude, toech hi butenomme optie weide, daer hi sine tenten dede oprechten ende meende daer te rusten. Ende alse men dat dede, waren een deel ridders uut Hollant, alse Dideric van Wassenaer, Heinric casteleyn van Leiden, Philips van Duvenvoerde, Symon van Bent- 65 hem ende Jacob van den Woude, ridders, mit vele wapentuers, die den voerseiden bisscop hateden om die oude twidrachticheit, ende si minden Jacob van Lichtenberch om die na vrientscap. Dese wapenden hem ende quamen opten slechten velde dat men hiet Hogewoert, mit banieren ende mit trompen ende meenden den bisscop van der stat te verdrijven, ende he- 70 ren Jacob van Lichtenberch van deser instaender noot mit crachte te verlossen. Ende daertieghen dese bisscop, die wel die helfte meer lude in sijnre hulpe hadde, oordinerde ende scaerde sijn volc totten stride ende quam stoutelike mit banieren ende mit trompen tieghen sine viande, sodat hi in den iersten aenganghe een deel sijnre wedersaken uten heer 75 verjaghede ende wederstont die Hollandre mit groter cracht. Ende bin desen quam Sweeder van Montfoerde mit onvermoeyden wapentuers ende brochte den Hollanders hulpe (groet). Ende daer begonde van

53 te – tot JK

55 ende *t/m* mede *niet in latijn*

58 raeyen – raden K (radiis)

59 over ysel *L1 zou goed kunnen zijn, maar de andere hss hebben van over ysel JKL2MNO*

volke is in K1 weggevallen op regelovergang, terwijl M een andere zinswending heeft

66 twidrachticheit – twidracht JK

68 velde – *ontbr K* (campestri planicie)

72 sijnre hulpe JKLO sijnre machten M sijnre crachte N (cuius exercitus in duplo maior erat)

sijn volc – *ontbr JK* (acies suas)

77 hulpe (*op rasuur:*) groet L1 grote hulpe JKL2O23456 hulpe MNOI

- nywes een groot strijt, want die vechters sloeghen elcanderen terneder ende
 streden viantlike om den seghe te vercrighen. Die bisscop sat op enen snel-
 80 len peerde ende reed doer dat Hollantsche heer eenwerf ende anderwerf,
 ende alle die lude ontsaghen hem te slane ghelijc horen gheesteliken vader
 ende here. Mer dese bisscop, die noch derdewerf sine viande doerriden
 woude, wart van sinen peerde nederghevellet ende wart aldaer dootghe-
 sleghen van sinen onhoorsamen kinderen in den jaer ons Heren m ccc i op-
 85 ten iiiii. nonas in julio, dat is sinte-Martijnsdach translacio. Daer bleven
 doot van beiden partyen vele vromer wapentuers, mer dat meerre deel van
 des doden bisscops volke. Ende sijn dode licham wart ghevoert van den
 hospitaliers in Sinte-Katrinenkerke, ter tijt toe, dat ment mit behoorliker
 uitfaert brochte in die doemkerke ende daer begroef.
 90 Dese bisscop Willam berechte dat bisdom omtrent vijf jaer, die alle sine
 leefdaghe vele persecucie ende swaer verdriet doghede, alse vorseit is.

LXXV. Van bisscop Ghyen die xlii. bisscop.

- Na des bisscops Willams doot quam grave Johan snellike uut Zelant ende
 bat der clesi van Utrecht voer Ghiën sinen broeder, die treserier tot Ludic
 was. Somighe van den canoniken koren Ghiën denselven treserier, ende
 somighe koren Rolof van Waldech, den doemproest van Utrecht. Ende
 5 also varinghe alse Ghie aennam, dat bisdom te berechten, so voer dese
 Roelof int lant van Overysele. Deses Ghiën natuerlike broeders waren Bot-
 saert bisscop van Metense, Johan bisscop van Cameric, Johan grave van
 Holland, Florens prince van Morianen, ende mit deser heren machtigher
 hulpe heeft Ghie voerseit sine viande, die hem tieghens waren, onderda-
 10 nich ghemaect ende is verheven die xlii. bisscop tot Utrecht ende berechte
 alle dat bisdom in goeden vrede ende mit groter ruste.
 In desen tiden gheschiede in Holland een sunderlinghe selsene ding, dat een
 voerteiken was der toecomender droefheit. Daer openbaerde een man op
 enen peerde, die vermaende allet ghemene volc, dat si hem wapenen sou-

-
- 78 groot strijt *LIMNO56* wreet strijt *KL2* blodich wreet strijt *O1* groot strijt ende
 wreet *J* (bellum crudele)
 79 viantlike – manlike *M en Kladboek Heraut*
 te – mede te *JK*
 op enen snellen peerde – op een snel peert *JK*

LXXV

opschrift: die *JLM* den *KNO*

- 1 snellike – ontbr *MN Heraut* haestelike *P* (die hier niet uit *M* is)
 7 metense *LIMNO1* mense *JKL2PO23* metze *O456*
 8 heren – manieren *N*
 11 vrede *LO56* vreden *JKMNO1*
 groter – groten *JK*
 13 voerteiken – voertiden *N*

- 15 den ende lopen haestelike opten oever van der zee ende keren die viande. Ende hierom liep al tfolc totter zee om die viande te wedervechten ende saghen dat water vervullet mit ontalliken scepen, mer die scepe worden verloren in corter acht, ende die voerseide man mitten peerde ghinc haestelike te niete oft een droch gheweest hadde.
- 20 In den jaer ons Heren m ccc ii opten xi. dach in der maent van julius was een strijt te Cortrijc tusschen Philips den Vetten, coninc van Vrancrijc, ende grave Robert van Vlaendren, daer die Vlaminge den zeghe wonnen. Daer bleef doot joncheer Johan, grave Johans outste sone van Henegouwen, des goede grave Willams broeder.
- 25 Derna in den jaer ons Heren m ccc iiiii versamende grave Ghie van Vlaendren een uutghecoren ridderscap, opdat hi mit wapencracht Walcheren mochte winnen. Ende daertieghe quom Willam, die grave Johans oudste sone was, harde vromelike ende voer over in Cassand, daer hi vele Vlaminge dootsloech, ende keerde weder mit groter eren ende mit zeghe. Ende
- 30 sonder merren vergaderde grave Ghie van Vlaenderen anderwerve uutghelesen wapentuers, opdat hi dat Zeeusche volc daermede verslaen mochte. Daertieghe quom dese jonge Willam anderwerve, die bi verradenisse van binnen van sijns selfs luden op enen dach ii stride verloes, enen ter Vere ende den anderen tot Aernemuden. Joncheer Willam toech van den stride
- 35 voer in die stede tot Ziriczee om nywe hulpe, ende grave Ghye volghede hem na sonder merren ende besat de stede vi weken lanc, die hi sere moeyde mit scutte ende mit slingeren. Ende ten lesten dede joncheer Willam op enen dach der stede poorten al heymelike open ende dede groten scade int heer dat daer voer lach. Daer bleven doot wel xv^e Vlaminge, so diër ghesleghe worden so <diër> verdroncken. Ende doe besette hi die stat ende beval se in vaster hoede ende voer in Hollant, ende mit hulpe bisscop Ghiën sijns oems versamende hi een groet heer, opdat hi mit groter cracht sine

-
- 16 te wedervechten – weder te vechten *JM Heraut*
- 20-24 *invoeving, die niet Sev., anders Chron. T. en weer anders Pauli. De bron waarschijnlijk bij A4: Anno Domini MCCCII die xi mensis julii fuit prelium maximum in Cortrijc inter regem Francorum nomine Philippum crassum et comitem Robertum de Flandria, ubi Flamingi obtinuerunt victoriam; in quo domicellus Johannes senior filius et primogenitus comitis Johannis de Hannonia, qui fuerat frater comitis Wilhelmi, interemptus est.*
De datum is bij de Clerc en de Heraut geworden: up sinte Effrems dach, wat we ook vinden in P.
- 20 der maent van – *ontbr MN*
- 24 goede – *goeden JK*
- 27 johans – johans van Hollant *JKO1234* johans van Vlanderer *O56*
- 32 jonge – ioncheer *KJ* *ontbr O356* (iuvenis)
- 33 luden – *volc MN*
- 35 ghye *L1*, in tegenstelling tot elders, waar ghie *L1*.
- 39 ghesleghe *KLJ* versleghe *MNO*
- 40 dier – die *L1* *ontbr L2*

- beseten stat mochte verlossen. Ende also die vrome heervaert, beide des
 45 bisscops ende des graven, quamen an Duvelant, somighe dwase jongelin-
 ghe spronghen uut horen scepen ende begonden te schermutsen ende te
 schieten tieghen die uut Zeelant verbannen waren. Die bisdomers entie
 Hollanders setten hoer anckeren ende clommen opten dijc, opdat si hor
 pauwelioene daer setten souden, want het tieghen der nacht was. Die Vrie-
 50 sen, die niet slapen en wouden, verbranden tenten ende loedsen der bal-
 linge die si verjaghet hadden, ende mit vele roefs quamen si weder tot horen
 scepen. Die lude die in Duvelant woenden, deden hem te wapen ende vol-
 gheden den Vriesen bi bekenden toeweghen haestelike na ende quamen in
 dat slapende heer, die si onsaftelike verweckeden mit gheruchte ende mit
 55 groten slaghen. Die Hollanders ende die bisdomers, die dus vreeselike uut
 horen slape ghestoort worden, grepen hoor wapen ende haesten hem, die
 viande te wederstane ende van horen tenten te verjaghen. Mer dat en vor-
 derde niet, want die doncker scheme der vermaledider nacht wort so ont-
 sienlic, dattie ene vrient den anderen niet bekennen en mochte, sodat die
 ene maech den anderen dootsloech ende waenden hoer viande slaen.
 60 In dien stride bleven doot Willam van Hoorn doemproest tUtrecht, Claes
 Parsijn, Dideric van Haerlem, Dideric van Zulen, Sweeder van Beverweerde,
 stoute ridders, mit vele borghers ende lantlude, behalven vele andere
 lude die in die zeevloede verdrencten. Die bisscop Ghie wert daer ghevan-
 gen mit vele ridders ende ghemeynte ende is mit vaster hoede vandane in
 65 Vlaendren ghesent. Joncheer Willam van Hollant quam in een scip ende
 quam tot Ziriczee ende is nauwelike mitten live ontgaen. Dit gheschiede
 omtrent midvasten in den jare voerscreven.
 Des dinxdaghes na paesschen die daer naest quam, vernamen die van
 Utrecht, dat die bisscop Ghie in Zeelant (ghevaen) was, waren ii gheslachte
 70 binnen der stat ende overdroeghen ende zwoeren dat si hoor stat houden
 wouden in rechte ende in eren ter tijt toe dat die bisscop wederquame. Wil-
 ke beloefte harde schiere ghebroken wart van der eenre partye, die aldus
 ghenoenmt waren: haer Lambrecht die Vriese, her Herman Teutelaer, Lub-
 bert sijn sone, grote Ghise Machelem sijn broeder, Willam Amelraet, Hu-
 75 ghe sijn broeder, Gherijt van den Vene, Willam Cockaert, Johan Bollaert,

-
- 43 stat – *ontbr K stede J*
 52 bi – ende *K in J (per)*
 56 te verjaghen *LM* verjagheden *NO* jaghen *K* te jagen *J*
 59 slaen *L1* doet te slaen *L2* te slaen *andere hss*
 66 tot in marg. *L1*, in tekst *andere hss*
 66-67 *Niet bij Beke. Hec autem gesta sunt circa medietatem quadragesime anno prescripto scilicet mccc quarto. Sev. Hec autem gesta sunt circa medium ieiunii sive circa medietatem quadragesime anno prescripto scilicet 1304 Pauli.*
 68-86 *De oorkonde bij Heda, het bericht bij Pauli, maar zonder de namen van van 73-77.*
 69 ghevaen *JKM* ghevangen *L2NO2bP* (*het meest logische*) ghevaren *L1O12a3456*
 73 lambrecht – lambert *JK*

Gherijt van der Mere, Heyn Loef, Coppijn Nyelken, Herman Teutelaer, Korstiaen Joel ende her Herman van den Velde. Dese voerscreven mit horen helpers sloeghen heren Gherijt Vrencken doot voer sijns selves huus, ende doe venghen si haren Jacob van Lichtenberch ende leidene van sinen
 80 huse in Vriesenberch. Ende doe vengen si heren Willam van Rodenborch, die heren Jacobs broeder was, ende sinen sone ende heren Wernaer ende brochten se bi heren Jacob in Vriesenberch. Die leiden si in der nacht achteruut op Sunte-Katrinenvelt ende sloeghen aldaer doot heren Jacob ende heren Wernaer. Ende hieraf is der stat van Utrecht menighe plaghe ghe-
 85 comen. Want daerna worden dese voerghenoemde alle slants verdreven, sulke op rade gheleit.

Grave Ghie van Vlaendren, die hem sere verblide om der Zeelandre zeghe, voer mit ontalliken scepen over die Mase, ende bi rade heren Johans van Rynesse wart hem opgehgeven alle Noorthollant, steden ende dorpe al tot
 90 Haerlem toe. Die hertoghe Johan van Brabant vercreech in sijnre macht Sunte-Gheerdenberghe ende alle Zuuthollant, behalven Dordrecht allene. Ende alsoe grave Ghiën saken aldus voerspoedich waren ende hi vernam, dat binnen der stat van Utrecht aldus grote twidracht was, quam hi daerbinnen ende sette daer sinen scouten, die van sinen wegghen daer te rechte
 95 sat, ende bat der clesi neernstelike, dat men den bisscop Ghiën, die ghevanghen was, dat bisdom name ende men Willame van Gulicke core in enen bisscop. Dat hi lichte wel soude vercreghen hebben, en hadde haer Witte van Heemsteden, die grave Florens barstartsone was, van Ziriczee over die verstormde zee niet ghecomen te Zantforde. Mer nadat dese stoute
 100 ridder mit luttel wapentuers binnen der stede van Haerlem ghecomen was, doe quamen rechtevoert die Kenemaers mitten Vriesen in sine hulpe, ende mit desen toech haer Witte te scepe ende te peerde ende haelden alle die ghisele weder, die die grave Ghie ghenomen hadde van steden ende van dorpen, ende sloegen die Vlaminghe doot waer si se vonden. Mer Nyclaes
 105 van Putten, die een richter in Walcheren was, toech uut mit dien van Dor-

-
- 76 nyelken *L1* nielgen *JK* melkijn *L2* melken *MNO124* neelken *O356* mellekijn *P* (*Heda*: Pannelekijn)
 77 joel – coel *JK* (*Heda*: Kerstiaens Jolen)
 82 in der nacht – in eenre nacht *JK*
 achteruut *L* afteruut *JKMNO*
 83 op S.Kat.velt in *L1* op rasuur
 85 voerghenoemde – ontbr *JK*
 89 dorpe *L1* – dorpen *JKL2MN*
 91 sunte *LN* – sinte *JK* (*maar 83 sunte ook K*)
 92-95 *Niet in latijn* Ende alsoe *t/m* rechte sat
 97 per suos internuncios door de Vertaler overgeslagen
 98 heemstede als in *hs A124* haemsteden *J*
 102 te peerde *niet in latijn*
 haelden *L1* haelde andere *hss*
 105 richter *L* rechter andere *hss*

drecht ende verjaghede den hertoghe van Brabant uut Suuthollant ende verbrande alle die dorpe tot tsHertoghenbosch toe, ende quam weder tot Sunte-Gheerdenberghe mit groten rove. Ende also grave Ghie van Vlaendren dit verhoorde, sceide hi confuus van Utrecht, versamende een groot
 110 heer ende belach die stede van Zyriczee noch derdewerf mit alte swaren besitte, dat hi mit magnelen, mit beren, mit catten, mit evenhoghen ende mit anderen engienien dachlix wredelike stormde sonder rusten.

Willam van Hollant, die een beprovet jongelinc was, toech uut Hollant een scoen heer van wapentuers, opdat hi de stat daarmede verlossen mochte
 115 van dien vreesliken storme ende van dien harden aenvechten. Dien Philips, die coninc van Vrancrike, van Calays oversende in sine hulpe iii^c l groter scepe ende v galeyden, die des coninx ammirael mit banieren van goude ghewrocht ende mit meistertrompenaers te stride brochte. Ende aldus in den jaer ons Heren mccciiii voerscreven opten x. dach in der maent van
 120 augusto, alst sunte-Lourensdach ende hoechtijt was, versamende dat sciphere, beide des coninx van Vrancrijc ende des graven van Hollant, opdat si die Vlaminge van den besitte van Ziriczee verdriven wouden ende hoer scepe in die diepe zee doen versincken.

Die Vlaminge bereiden daertieghen een scip dat wonderlike groot was, dat
 125 si ontstaken mit stroe, mit werke, mit was, mit specke, mit salpetre, mit peke, mit swevele ende mit tere, opdat si dat bernende scip, dat men niet lesschen en mochte, stuerden mit den winde, dien si te baten hadden, op dat Hollantsche heer, ende die naeste scepe daarmede verbernen mochten ende hoer viande daarmede verderven. Mer siet! dat scip vol viers, alst totten
 130 Hollanders voer, so keerde die wijnt omme ende die wedervloet wart vallende ende dat scip dreef weder optie Vlaminge ende die dat bernende scip stuerden, verbranden so sere dat si levende in die zee spronghen ende verdroncken. Ende van deser wonderliker aventure vercreghen beide Hollanders ende Fransoyse groeten moet te vechten ende toghen doe aen die

107 tshertoghen bosch – des shertoghen bossche *KJ*
 quam – quamen *JK*

110 alte – alten *K*

111 evenhoghen (*naar Stoke IX 399*) – evenhoghe *K* even hogen wercke *J* *ontbr O34*

112 engienien *L1* angienien *JKL2MNO124* *ontbr O356*

116 vrancrike *L1* vrancrijc *JKL2MNO* (*reg. 121 vrancrijc alle, LXXVI,4 vrancrike bijna alle*)

118 ghewrocht *L1M* ghewracht *JKL2NO*

119 iiiii *L* ende iiiii *JKNO*

120 sunte *L* sinte *JKNO*

ende hoechtijt *ontbr JK* (*festivitas*)

125 *opsomming uitgebreider dan latijn, vgl ook Stoke IX 903-4: stro ende peke; werc is de vertaling van fomentum.*

126 swevele *L120* swavele *andere hss*

127 winde *LNO16* wijnde *JKMO2345, maar reg. 130 wijnt KLO* wint *JMN*

133 verdroncken *L1MO3* verdrencten *JKL2NO1245* verdrenkeden *O6*

- 135 Vlaminge mit blenckenden banieren ende mit clinnenden bazunen ende
 beghinnen te striden. Daer die Vlaminghe hem tieghen verweerden harde
 stoutelike enen dach ende enen helen nacht ende keerden die viande van
 hem mit scutte, mit stenen ende mit slingheren ende wederstonden hoor
 140 gheclanc van den sweerden, dat gheluut van den helmen, dat gheruusch
 van den stenen, dat knappen van den armborsten ende dat gherucht der
 vechters was so groot, dat men dat grote gheluut (vandaer) besceidelike
 hoorde wel iii mylen veer. Ende ten lesten worden die Vlaminghe so sere
 vermoyt, dat si dat striden lieten, die de Hollanders dootsloeghen ende
 145 worpen se in die zee. Ende des coninx ammirael venc den grave Ghiën
 (van Vlaendren) tenden den stride, daer die eersame vader bisscop Ghie
 van Utrecht uter vanghenisse mede ghelossent wert, ende men gaf den enen
 Ghie om den anderen. In desen stride bleven doot van den Vlaminghen x^m
 ende ghevanghenen ontallike vele honderde ende xi^c sceppe ende xc coste-
 150 like pauwelioene.

Nu en wille wi mit swighen niet verbiliden, dat een teiken des heilighen
 cruces, dat wonderlike groot was, gheverwet als purpurroot, openbaerde
 tot Egmonde, daert vele lude saghen in der lucht, dierwilen dattie strijt was
 155 tusschen desen princen, dat wel een teyken was van seghe ende der bliscap,
 dat den Hollanders voerbewijst was, dat hem beteikende zege, lof ende
 ere, want si mit rechte streden voer haers vader land.

Die Hollanders, als si totten horen ghecomen waren, haesten si haren Jo-
 han van Rynesse van Utrecht te verdriven of die stat mit dachlix aenvech-
 ten te moeyen, ende bernden buten der stat moelnen ende uuthove, ende
 160 meenden dat haer Johan van Rynesse uut dier stat comen soude ende wre-
 ken dien scade van dien brande. Mer dieselve ridder hadde ducht voer ver-
 radenis ende toech al heymelike mitten sinen uter stat, ende van anxe van
 sinen vianden, diene vervolgheden, woude hi over die Lecke varen ende
 ghinc in enen cleinen boet. Ende die besochte ridders, die mit wapen swaer

-
- 136 beghinnen te striden *is een slechte vertaling, terwijl de zin in de verleden tijd staat*
 (ceperunt) *Daarom verbeterd* begonnen *J* begonden *O5*
- 142 vandaer *KJL20 ontbr LIMNO3* (abinde)
- 145-148 Ende *t/m* anderen *ontbr O356*
- 146 van vlaenderen *KJ ontbr LMNO* (flamiger) *In N1 is wat geradeerd, zodat N2*
schrijft: den grave Ghijen. Dair die eersame vader...
- 147-148 *Komt voor bij Sev. en Pauli: Et sic unus Gwido datus est pro alio Gwidone.*
- 149 ghevanghenen *L -ghen KMNO124 ontbr O356*
- 152 cruces – cruus *JK*
- 155 lof *ontbr JK* (laudem victorialis glorie)
- 159 moeyen – vermoeyen *JK*
 bernden – verbernen *K* verbernden *J*
 moelnen – molen *JKL2*
 uuthove – uuthoven *JKL2* outhout *N*
- 164 swaer gheladen *KLO1234* zeer verladen *JMN* verladen *O56* (pregravati)

165 gheladen waren, versoncken mitten scepe in den stroem ende verdrencten, die daernae hoer vriende ende hoor maghe mit zeghenen vonden in groten rouwen.

In dienselven jare grave Johan van Hollant verblide hem om den zeghe die Willam sijn sone tieghen die Vlaminghe ghehadt hadde ende ruste in onsen

170 Here optie v. ydus in december ende wart begraven in der stat te Valencijn mit betameliker eren. Dese Johan was ierst grave van Henegouwen ende berechte die graefscap van Hollant omtrent v jaer. Ende Philippa, sijn wijf, starf optie viii. ydus in aprille ende begraven in Henegouwen bi horen manne.

175 Ende alsoe die bisscop Ghie weder tot sinen lande ghecomen was ende sijn ghestichte mit rusten berechte, begheerde hi te weten, of yemant enich hoge gherichte hadde binnen des stichts palen van Utrecht. Ende dede hierof capittel legghen, daer die ghemene capittelaers overdroeghen ende wijsden, dat niemant hoghe recht en hadde binnen den ghestichte voerscre-

180 ven dan die proest van sunte Johan tot Midrecht. Doe dede die bisscop legghen maelstat hierof, daer alle die heren die binnen den ghestichte gheseten waren, gheboden waren, ende begheerde hierof een oordel van sinen mannen. Daer overdroeghen si ghemeenlike, ende haer Ghisebrecht heer van den Goy wijste dat oordel dat niemant hoghe gherechte en hadde in

185 den ghestichte voerscreven dan die proest van sunte Johan, hi ne mochtet bewisen mit privilegen ende mit brieven.

In den tiden als in den jaer ons Heren m ccc v wert heren Jacob van Lichtenberch, die heren Jacobs sone was, die stat van Utrecht verboden. Waerom hi binnen dienselven jare op sunte-Martijnsavent in den winter mit sinen maghen van Vyanen ende mit anders sinen vrienden die borghers van

190 Utrecht, die van der stat wegghen uutghesent waren om provande te halen, die vervolghede hi van Amersfoerde tot op tRintvelt ende bestreet die borghers aldaer. Dien strijt verloes her Jacob ende die borghers toghen mit seghe in hoor stat.

169 in onsen here – *ontbr MN* (in Domino)

170 5 idus december *fout voor 2 idus september, wat alleen bij Pauli staat. Maar dec. staat ook Sev. en Tabula Egmundana, terwijl Chron. T. helemaal geen datum heeft. De Clerc heeft nog een fout erbij: ydus van december, maar P heeft: opten vijften dach van december.*

175 *tot eind niet bij Beke. 175-186 nergens anders, 187-202 Chron. T., Pauli en Sev. maar anders geformuleerd. 201-202 Chron. T. uitgebreider, Pauli wel, Sev. niet. ghestichte – stichte JK*

177 gherichte – recht *JKM*
dede – *ontbr K*

181 legghen maelstat – maelstat legghen *KJ*

183 mannen – *ontbr K* luden *J*

185 voerscreven – *ontbr NO* zin anders *M*

189 binnen – in *L2N* by *O156*

194 hoor – der *M* die *N*

- 195 Daerna in den jaer ons Heren m ccc vi waren een groot deel burghers ghesent tot Oudewater om provande ende ander comenscap te gheleiden. Doe quam haer Jacob van Lichtenberch voerscreven mit sinen maghen van Vianen op sinte-Ponciaensavent ende bestreet de borghers tot Jutfaes bi der brugghen ende verloes den strijt. Ende die burgers voeren mit bliscapen
- 200 in hoor stad.
In den jaer ons Heren m ccc viii worden die Templiers overal dootghesleghen.

LXXVI. Van Willem den xviii. grave, die men den goeden grave hiet.

- Willam wart na sijns vader doot die xviii. grave van Hollant ende wart te hant also groot vermaert onder alle den princen der lande, dat hi overal gheheiten was meister der ridderscap ende een vorste der princen. Ende hi nam te wive Johannam van Valeyso, des conincs suster van Vrancrike,
- 5 daer hi bi wan Johanne, Margrieten die Roemsche coninginne, Johannam gravinne van Gulic, Philippam die coninginne van Engelant, Willam die na hem grave wart ende Lodewijc een jonc kint ende joncfrou Elisabet. Dese Willam int beghin van sijnre heerlicheit dede hi beroepen tot Haerlem enen hoghen costeliken hof, dien x graven, c baenroedse, m ridders mit
- 10 ontalliken joncheers feestelike hielt ene volle weke lang.
Dese edele grave was vermids den coervorsten ghemaect vicarius des keyserrijcs ende was in sinen tiden harde groot vermaert. Hi wan mit crachte ii alte vaste castele in den ghestichte van Colen, alse Bruyl ende Volmensteyn.
- 15 Dese edele prince woude vermeren den dienst Gods, stichte in Middelborch ene nywe kerke, daer hi canoniken in provende mit milden gaven ende renten ende maecte se rike totten ewighen love sijnre ghedenckenisse in den jaer ons Heren m ccc xi.
In dienselven jare woude die bisscop Ghie timmeren een casteel in Stellingwerf ende sochte daer mit wisen wercluden enen vasten grond, opdat hi
- 20

196 tot oudewater *LMNO124* touwater *K* toudewater *J* tot oldewater *O356*

197 maghen – vrienden *JK*

198 avent *LI* avont *JKL2MNO*

201 1308 ook *Heda en Pauli*, maar *Chron. T. 1309. D5* wellicht uit *Ned. Beke.*

LXXVI

- 1 vader – vaders *JKM*
2 andere volgorde *JMN*
5 johannam – johan *J*
10 joncheers – joncheerscap *JK ontbr M*
17 totten *v/m* ghedenckenisse *LNO* totten love synre ewigher ghedenckenissen *M* totten love gods ende tot sijnre ewigher ghedenckenisse *KJ*. *De uitdrukking is fout vertaald: ad perhennem laudis sue memoriam = tot eeuwige gedenkenis van zijn roem.*

daerof die onhoorsame Vriesen mochte bestriden. Mer want dese selve bisscop wart gheroepen tot enen ghemenen rade van den paeus optie tijt, so toech hi te Vyennen, waer om hi de tymmeringhe des casteels optie tijt van node moste afterlaten. Die paeus Clemens die vijfde also ghenoeemt, ont-

25 fenc desen bisscop Ghiën in groter weerdicheit, ende om des coninx wille van Vrancrijc woude hi desen bisscop ghegheven hebben cardinaelschap mit enen roeden hoed. Mer dese bisscop seide den paeuse daer groete gracie ende hoghen danc ende en woude niet hebben die ere van so groter weerdicheit, die hem daer gheboden was, ende hadde liever te bliven bisscop

30 tot Utrecht ten einde van sinen live. Die coninc Philippus die sach ane die oetmoedicheit des eersamen vaders ende gaf desen bisscop elx jaers v^c pont parisien van den scatte uut sijnre camer, opdat hi namaels mit ewigher vrientscap an hem verbonden ware.

Ende als die raet hoechlike ghedaen was, voer dese bisscop Ghie mitten

35 coninc te Pontesorghe, daer die coninc meende te versoenen den grave van Vlandre ende den grave van Hollant als van den oorloghe dat si onderlinghe ghehadt hadden. Ende dierwilen dat men hierover doende was in Vrancrijc, quam die mare in Vrieslant dattie bisscop Ghie doot ware, waerom die Vriesen van Stellingwerf versamenden een machtich heer ende

40 besaten dat casteel te Vollenho, dat si aenstormden mit manighen harden aenloop, daerom dat bisscop Ghie in voertiden hem onderwonden hadde in horen lande een casteel te tymmeren, daer hi die Vriesen van hoerre ghewoenliker onhoorsamheit mochte mede ghedwonghen hebben. Mer die borchzaten, die wael bewaert waren van allen saken die si behoeflic waren,

45 wederstonden der Vriesen aenstormen harde stoutelike, die si scoten mit boghen ende worpen mit stenen, dat si se harde manlike weder uten voerborchte verdreven. Waerom dese Vriesen tymmerden een alte hoech een werc, dat iii staedsen hoghe was, dat si wel besetten mit starken wapentuers, opdat si van der overster staedse vechten mochten mit keselstenen,

50 van den middelsten mit scerpen scutte ende van den nedersten mit starken bilen. Alse dit grote werc ghemaect was, doe cledet die tymmerman alomme ende boven mit ossenhuden, opdat het verdraghen mochte des vuers

21 onhoorsame – onhoersamighe *K* ongehoirsamige *J*

24 Clemens die vijfde – Clemens die wijste *N*

29 te bliven bisscop – biscop te bliven *KJ*

31 pont – lb *JK*

34 als – alse *JKN*

35 Pontesorghe – Pontozium, *reeds in A bedorven*.

40 manighen harden – menigherhande *KJO* (*acerrimum*)

45 aenstormen – aenstorm *K* aenstorminge *J*

47 hoech een – hoghen *NJ*

48 staedsen – taetsen *K* (*ook de volgende malen*) *Het is de vertaling van cenacula, juis-ter scenacula, etages, stadia of stagia.*

hoghe – hoech *JK*

52 vuers – viers *KM* (*zo ook verdere malen*)

bernen, ende hi tuundet alomme mit horden tieghen des rams aenstoten. Die Vriesen dreven harde manlike dit vreeslike werc an dat casteel op v
 55 voete nae, ende arbeiden mit al hoer cracht den hoghesten toorn neder te vellen ende die scutte van der mure te verdriven, opdat si dan sonder sca- de mochten comen in des casteels wijchhuse.

Mer Gherijd die proest van Deventer vernam Hermans sijns broeder grote noet ende voer mit groten haest in Vrancrijc ende seide den bisscop Ghiën
 60 den vreesliken anxe van sinen borchsaten, die op Vollenho van den Vriesen swaerlike beseten waren. Ende die bisscop sonder merren nam oorlof aen den coninc van Vrancrijc, quam in Hollant, gheboet heervaert, versamende scepe ende voer over te Vrieslant wart. Die borchsaten saghen van den hoechsten van den toorne vele scepe van verren comen, verstonden
 65 dattie bisscop een groot heer uut Hollant brochte, dat casteel mede tontsetten ende hem te helpen. Waerom die coene wapentuers haestelike vulleden een tonnekijn mit werke, mit specke, mit salpeter, mit peke ende mit swevele, die si al vaste bonden mit yseren banden ende ontstakent mit vuer, sodat mens niet lesschen en mochte, ende worpent stoutelike op dat
 70 werc, dat vaste bi hem stont. Ende an dat tonnekijn waren cleine yseren hake, daert mede clevede an die hude ende an dat hout. Ende die lichte wijnd waeyde ende verweckede dat vuer ende breidet over al die overste staedse, van welken vuere verbranden balken, posten, plancken ende horden ende wel l Vriesen, dat mens niet ghelesschen en conde. Die andere
 75 Vriesen, die de hetten des bernenden vuers niet liden en mochten, vielen haestelike van dien bernenden werke neder ende braken haer bene ende arme ende sijn nauwelike dier bitter doot ontoghen. Herman die casteleyn, die niet traech en was, dede snellike des casteels doren open, dede sine hoorne blasen ende toech uut mit moedigen knechten ende vervolghede
 80 die sconfierde Vriesen sonder merren ende sloech wel v^c Vriesen doot ende keerde weder op dat casteel mit seghe ende mit groten love.

Ende als dit aldus ghesiet was, quam dat Hollansche heer ant lant, daer- aen versamende des bisscops volc. Haer Florens die doemproest van

-
- 53 rams: *vermoedelijk verkeerd gelezen, aries voor arcus.*
 56 muere *L* muren *KNJO* (a muris, *maar het lidwoord der wijst op enkelvoud*) *M anders.*
 58 broeder *LO* broeders *JKMN*
 68 die *KLNO* dat *J* (quam, *nl* tunnellam)
 69 mens – ment *JK*
 71 hake *LINO4* (*kan misschien meervoud zijn, ondanks dat het een n-stam is*)
 haken *JKMO* hacken *L2*
 an die hude *niet in latijn*
 76 dien *L4* den *JKNO235* *zinsnede ontbr M*
 bene *JLO*. benen *NM* been *KO4*
 81 op dat casteel mit seghe ende mit groten love – mit groten love ende seghe op dat casteel *KJ*

- Utrecht ende haer Johan heer van Arkel, die rade waren des voerseiden
 85 bisscops, Dideric van Brederode ende Niclaes van Putten, die raet waren
 des graven van Hollant, als die pauwelioene gherecht waren, hielden si hey-
 meliken raed ende sprake, hoe si enen sekeren strijd mochten beghinnen
 tieghen die Vriesen. Ende ten lesten wart overdraghén, dat men creyeerde
 90 elc man hem te wapenen, in Vrieslant te trecken ende die naeste dorpe te
 bernen. Mer die hope van deser reise ghinc al te niete, want in der doncker
 nacht wart een groot storm van wijnde ende daer vel so groot reghenwater
 ende dat weder stormde so gruwelike, dattie pawelioene scoerden ende bra-
 ken nu hier nu daer, sodattie moedighe kempén om dat onghetemperde
 95 weder sere vermoyt worden. Des anderen daghes, als die sonne op was ghe-
 gaen ten halven middaghe, versaghén dese voerseide princén, dat men den
 wech niet reisen en mochte om dat grote reghenwater ende dat men in
 Vrieslant niet gaen en mochte omdattet so winterlic was, waerom si ghe-
 boden, die tenten op te breken, te sceppe te gane ende weder thuus te varen.
 Ende aldus dat sciphere lichten hoor anckere van den oevere der zee ende
 100 voeren vandane, want welna die ghemene Vriesen begheerden vrede ende
 beloveden beteringhe te doene, ende quamen daer mit ghiselen daervoer
 te setten. Mer wat meer? Die ghisele liet men quite, die hem verbliden,
 want si des gheluckes niet en vermoeden. Die Vriesen sijn totten horen
 ghekeert ende hielden dach van blider hoechtijt.
 105 Die bisscop Ghie, die sere verladen was van groten cost, voer in Vrancrijc,
 opdat hi daer een deel jare sinen cost spaerde ter tijt toe dat hi sine verplo-
 ghen scout volcomelike betaelde. Ende van anxe des bisscops, al was hi
 van hant, so en was gheen roever so coene, die int bisdom dorste comen
 of denghenen die in den ghestichte woenden, enich ghewelt dorste doen.
 110 In den jaer ons Heren m ccc xii quam die coninc Lodewijc mit groter heer-
 cracht in Vlaendren bi Dornicke ende dede sine tenten rechten bi den rivier
 der Lilie, dien grave Willam van Hollant in sine hulpe quam mit vele wa-
 pentuers te sceppe ende gheboet sine pawelioene te setten bi den riviere der
 Schelt. Mer dese voerseide coninc moste bi node rumen vermids dat on-
 115 ghetemperde weeder van reghen ende van wijnde ende laten die Vlaminge
 onghemoyt bliven. Grave Willam van Hollant, als hi in der waerheit ver-

87 sprake – spraken *JKN* (interloquium)

95 ten – te *JK*

98 ende *achter* breken *JK*

99 lichten *LNO* lichtende *M* lichte *JK* (*meervoud bevestigd door hoor*)

104 blider hoechtijt *LJO124* blider hoecheit *K* hogher vrolicheit *N* hoger bliscap
Heraut groter vrolicheit *M* Die Vriesen *t/m* hoechtijt *ontbr O356*

110 xii (xiii *M*) *fout uit latijn xv*

112 like (*men kan met enige goede wil lilie lezen*) *LIMN* lilie *L2O124* lelye
O56 lielic *O3* liken *JK* dier ghelike *Heraut*

114 bi node – van node *MN Heraut ontbr J*

116 van Hollant – *ontbr MN Heraut*

- hoorde die mare dattie coning vandane ghetoghen was, verbrande hi alle die dorpe die bi dien rivier ghelegghen waren harde viantlike ende is wedergehevaren mit sinen luden onghescaet ende ghesonts lives in Hollant.
- 120 In den jaer ons Heren m ccc xiii wart keiser Henric vergheven van enen valschen Jacopijn, die hem tfeijn gaf mit ons Heren licham.
- In den jaer ons Heren m ccc xiiii openbaerde in der lucht ene sterre, die men cometa hiet, mit langen rayen, die voerteikende ene jamerlike plaghe instaeende, want daer quam een sterflic hongher ende wart so swaer, dat
- 125 vele armer lude, oft oorlof is te segghen, aten der doder stinckender beeste vleisch al raeu ende aten dat gras dat opten velde wies al onghesoden also ossen. Dese hongher ofte plage was so groet ende so bitter, dattie arme lude broetbidders sturven sonder ghetal in den velde, in den bosschen ende in wouden, ende men groef hoer dode lichamen opten velde, daer men se
- 130 vant, sonder kersteliker uitfaert of beganghenisse. Waerom dese jamerlike plaghe van Jheremias des prophete wenen niet en scheelde, dan dat allene dattie wive hoors selfs kinderen niet en coecten ende hoer vleische van hongher niet en aten, mer men vant dicwile die levende kinder legghen die soeken hoer doder moeder borste ende hadden hem die spenen ofgheknauen. Mer die meeste plaghe des honghers was in den jaer ons Heren m
- 135 ccc xv. Ende int jaer daerna ontfermde onsen Here des menschen jamerhede ende gaf milde gaven van sijne goedertierenhede ende gaf so grote vrucht over al eertrijc, dat men een mudde rogghen cochte om v oude tornoysche grote, dat men des jaers tevoren cochte om lx oude tornoysche grote.
- 140 In den jaer ons Heren m ccc xvii quam bisscop Ghie weder uut Vrancrijc ende sette dat bisdom altemale in goeden vrede ende corrigerde alle die quaetdaders mit harder wrake. In dien tiden was (Ghisebert) uten Goey een jonghelinc, ende Johan van Culenborch ende Nyclaes van Caetse waren hem te mombaers gheset. Ende van desen tween begheerde die bisscop re-
- 145 keninge van des kijnts goede dat si ontfangen hadden, of dat si die mombaerscap opgaven. Johan ende Nyclaes, die harde luttel achten des eersamen bisscops gebot, en wouden ghene rekeninge doen van horen opboren, noch si en wouden in gheenre manieren die mombaerscap van den voerseiden jonghelinc opgheven. Ende hierom versamende die bisscop beide

120-121 *Dit bericht ontbreekt bij Beke, hoewel hij het bij Procurator heeft kunnen vinden; het staat bij Chron.T., Sev., en Pauli, alsook D5 (Lap p. 110 noot r). Ook in A4, maar in margine bijgeschreven, dus misschien niet oorspronkelijk daarbijhorend.*

121 valschen – ontbr JK

122 jaartal 1314 i.p.v. 1316 in het latijn, maar Chron. T. heeft ook 1314.

129 daer JKLO waer MN

134 ofgheknauen – ofgeknagen J afghecauwen L2

138 cochte – cofte JKO

139 munt anders dan in latijn.

140 weder – neder N

148 noch – of N

- 150 uut Hollant ende van sijns selves macht een harde scoen heer volcs ende
 besat dat casteel ten Goey alomme, opdat hi mit magnelen ende mit stor-
 me die toorne quetsede ende die borchsaten bedwonghe, dat si voldeden.
 Die borchsaten sagen ane des bisscops grootmoedicheit ende vervaerden
 hem van den besitte des groten volcs ende gaven op dat casteel behoudelike
 155 hoors lives ende hoors goedes ende scoudent vrilike qwijt, ende beloveden
 daertoe te beteren ende te voldoen den bisscop van der smaetheit die si hem
 ghedaen hadden. Die bisscop Ghie beval dat casteel, dat hi daer thants ver-
 creghen hadde, Aernde van Yselsteyne ende Willame, die grave Florens
 bastaertsone was van Hollant, dat sijt besitten souden ende trouwelike ver-
 160 waren.
 Mer Ghye die edele bisscop in derselver nacht, die was die vierde kalende
 der maent van junius, wart cranc van haesteliker zuucte ende daer sine
 dienres bi stonden, gaf hi den Here sinen gheest. Ende sonder merren qua-
 men die borchsaten, die onlang daerof verdreven waren in der doncker
 165 nacht bi kundighen weggen ende setten lederen an den mueren, beclom-
 men dat voerseide casteel ende dreven alle des bisscops wapentuers daerof
 mit dreighenden woorden, die si slapende vonden op horen bedden.
 Des eersamen bisscops licham wart ghevoert tot Utrecht ende in die doem-
 kerke mit wenender uutfaert in groter eren ter eerden ghebrocht.
 170 Dese vercoren vader berechte dat bisdom harde weerdelike xvi jaer lang,
 ende timmerde sunte Mertine iii castele alse Dullenborch, Ghore ende
 Stoutenborch totten love sijnre ewigher ghedenckenisse, ende betaelde in
 den Roemshen hof xiiii^e pont, die bisscop Willam sijn voersate daer scul-
 dich ghebleven was. Ende liet dat hele bisdom sinen nacomelinghen zon-
 175 der scout, dat hi in sinen levne tieghen alle die biwonende princen crach-
 telike ende in vreden regierde. Dese bisscop was scone van ansichte, vrome
 van lichame, ghesprake in woorden, wijs in rade, verstandel van sinne ende
 in menighen doechden vele te prisen.
 Grave Willam van Hollant nadat sijn oem die bisscop voerscreven oflivich
 180 was, nam hi in sijnre macht die heerlicheden van Aemstel ende van Woer-
 den ende dwanc se an hem ende sette daerin sine baeljuwen ende scouten,
 ende seide, dattie heerscapiën voerscreven den voernoemden bisscop waren
 ghegheven voer sijns vader erve, ende omdattie verwilcoerde soene in voer-
 tiden ghebroken was, waren die heerscapiën voerscreven an die graefscap
 185 van Hollant ghecomen.

167 si – si alle *JK* (omnes is reeds vertaald in reg. 166)
 bedden – bedde *JK* (stratu)

168 ende *ontbr NO*

176 scone van ansichte – scoon van leden *MN Heraut*

179 sijn oem die bisscop voerscreven *LNO* die biscop sijn oem *KJ* syn oom voersz
M
 oflivich was – doot was *MN Heraut*

LXXVII. Van bisscop Vrederic die xliii. bisscop.

- Alsoe bisscop Ghie begraven was, wert bisscop ghecoren Vrederic die ander also gheenoemt, gheboren van Zirc, proest van sunte Peter tUtrecht, die xliii. bisscop. Dese bisscop Vrederic wart gheconsacreert in den hof te Ro-
- men ende was seer belast van sijns selves scout ende hi vant dat bisdom har-
- 5 de rike, als voerseit is. Ende daerom wart hi arm in corter tijt, waerom hi luttel gheacht was beide van sinen luden ende van sinen ommesaten. Want die borchsaten van Lienden des stichts lude al in een bescatten ende moy-
- den, verbernden een groot deel van Dullenborch dat casteel ende quamen bewilen ghevaren over den Rijn, venghen waghende ende kerren, die den bis-
- 10 scop provande ende sine behoefte brochten. Ende om dese moeyenisse so bat die bisscop Vrederic voerseit den grave Reynolt van Ghelre, dat hi hem te helpe quame, ende vermaende hem bi sulker trouwe alsoe hi hem sculdich ware, dat hi hem dit onrecht holpe wreken. Mer die edele grave Rey-
- nolt wert onlang daerna ghevanghen van sijns selves sone, waerom die bis-
- 15 scop sijnre begheerliker hulpe ombereen moste. Ende hierom voer dese selve bisscop in Hollant, vermaende den grave Willam bi trouwen ende bi maechscapen, dat hi hem te helpe quame als hi sculdich waer te doen. Ende sonder merren dede de grave Willam versamenen een snelle heer-
- vaert, daer hi Johanne den here van Arkele hooftman of maecte. Ende dese
- 20 voerseide Johan toech uut mit den Hollanders ende verbernde Lienden, Casteren, Boemelen ende die dorpe die daerbi laghen te pulvere, ende bedwanc alle die viande so vromelike, dat si niet allene desen voerseiden bis-
- sop van alre misdaet voldeden, mer dat si mede dat casteel te Dullen-
- borch, dat si ghebroken hadden, weder optymmerden op hoors selves cost
- 25 alsoet tevoren was.
- In den jaer ons Heren m ccc xx op der santen dach Johannis et Pauli te mid-
- somer wart die ierste steen gheleit van sunte Martijns toern. Ende daerna
- in den jaer ons Heren lxxxii in der vasten wart dat cruus mitten wederhane
- daeropgheset ende opten toerne vergout.
- 30 In den jaer ons Heren m ccc xxii optie ix kalende van julius braken des

LXXVII

opschr en ook reg. 2 allerlei variaties: ziric, zyrick, zierik, syrck.

- 2 ad instanciam t/m comitis ontbr A
- 5 wart voluit LNO wert JM wort K
- 8 verbernden – bernden K ende bernden J
- 19 arkele L arkel andere hss
- 21 Boemelen – hoerden O56
- laghen LMNO356 waren JK stonden O124
- 26-29 *Invoeging, met andere bijzonderheden D5 (Lap, p. 111 reg. 4-1 v.o.). Chron. T., p. 311 (veel meer), Sev. en Pauli (beiden weer anders). Geen van deze komt geheel overeen met onze tekst.*

Rijns dike van den opwatre ende verhief so groot, dat in den ghestichte van Utrecht ende in der baeljuscap van Rijnlant van den groten watre alle dat ghesayde coern ende dat gras in den weyden verdarf ende verqween. Waerom grave Willam van Hollant (verbant) die clesi, cloesteren, stadlude ende
 35 ridderscap mit bescrevenen vurwarden, dat si des Rijns dike also vast maken souden, dattie lude in Hollant ghiene scade van der vloed en leden in gheenre manieren.

In dienselven jare optie xiii kalende van augusto wart bisscop Vrederic cranc van der artike ende starf ter Horst, nadat hi v jaer tot Utrecht bisscop
 40 gheweest hadde. Ende sijn licham wert tot Utrecht ghebrocht ende begraven in die doemkerke mit betameliker uutfaert.

LXXVIII. Van Jacob van Oudshoern den xliiii. bisscop.

Nadat bisscop Vrederijc ghestorven was, quam grave Willam tot Utrecht ende bat voer bisscop Jacob van Zuden, dat menne bisscop kieser woude tot Utrecht. Waerom dat capittel in twien partiën ghedeilt is, dat meeste deel coes Jacob van Oudshoern die doemdeken tUtrecht was, ende dat
 5 minre deel coes bisscop Jacob van Zuden. Ende van deser twidracht wart een rumoer binnen der stat, ende vermids den onversienien gaderloep des ghemenen volcs so wart grave Willam een luttel ghevreest. Waerom dese selve grave (grimmede) van groten toorne, ende hierom dede hi bernen des doemproest Florens scone woninghe te Doerne ende alle sijn goet dat hi
 10 daer hadde altemale vernielen.

Die bisscop vam Zuden vernam, dat welna alle die prelaten hem tieghen waren ende haten, ende hi tieghen Jacob van Oudshoerne, die ghecoren was, mit ghenen rechte niet vorderen en mochte, liet af sine bede, want sine

-
- 31 dike – diken *KJ*
 33 ghesayde – zayde *KJ*
 verdarf ende verqween – verdorf ende verqueende *M* verdreef ende ve(*gat*)n
K1 verdreef ende ver (*open plek*) *K2* verdreef ende (*open plek*) *K3*
 35 dike ook *K*, maar dijken *JL2*
 38 dienselven *L1* denselven *alle andere hss* (eodem)
 40 gheweest hadde – hadde gheweest *K*
 41 betameliker – -like *K* ontbr *J*

LXXVIII

- 1 vrederijc *L1* -ric *de andere hss*
 4 oudshoern – olds- *L2* oldes- *O56* oldens- *O3* (*in het opschrift ongeveer hetzelfde*)
 was ontbr *JK*
 5 Jacob – antedictum Jacobum *Beke*, maar antedictum ontbr *A3* en *Chron. T.*, daarentegen staat het wel in *A4* en *Pauli*.
 bisscop – broeder *N*
 8 grimmede – grimmende *LO3*
 13 niet ontbr *J* en ontbr *N*

15 begheerte niet gheschien en mochte. Ende Jacob van Oudshoerne bi der
 confirmacie Henrics des eerschebisscops van Colen is ghemaket die xliiii.
 bisscop tot Utrecht. Ende also dit ghedaen was, de bisscop van Zuden, also
 als somighe lude seiden, begheerde noch sonder aflaten te wesen bisscop
 van Utrecht ende sach desen confirmierden bisscop cranc werden van siec-
 20 te, de men niet ghesenen en conde, vercreech snellike an den paeus dat hijt
 bisdom van Utrecht verhielde tot sijnre camer ten iersten dat het open
 ware, ende hoeppe dat hi dat hi vermids hulpe van waerliken heren dat
 voerseide bisdom noch vercrigen soude.

Jacob van Oudshoerne, die ghecoren was ende confirmiert, een man van
 eerliken seden ende die gheestelicheit minde, ruste in onsen Here in dien-
 25 selven jare optie xii kalende van october ende begraven in die doemkerke
 mit betameliker uuttaert.

LXXIX. Van Johan van Diest den xlv. b.

Also haer Jacob van Oudshoerne aflivich was, versamende dat capittel van
 nywes ende coren eendrachtelike mit ghemenen wille Johanne van Bron-
 chorst, den proest van Oudemunster tUtrecht, die althant begonste dat bis-
 dom te berechten. Die hoghe manne der kerken van Utrecht, also die her-
 5 toghe van Brabant, grave Willam van Hollant ende grave Reynolt van
 Ghelre, senden boden in den Roemschen hof ende baden sonderlinghe
 voer Johanne van Diest, den doemproest van Cameric, dat men versien
 woude mitten bisdom van Utrecht. Die paeus Johan die xxii. also ghe-
 noemt om deser heren bede wille voerghenoemt, gaf desen Johanne van
 10 Diest dat opene bisdom, dat nochtan mit onrechte van denselven paeus
 verhouden was, also men seit. Ende aldus was Johan van Diest in den hof
 consacriert, haeste hem te sinen lande, versamende alte scone ridderscap,
 quam sedelike in die stat ende is in den stoel gheset, also men pleghet ende
 ghewoente is. Ende Johan van Bronchorst, een ghemint man, is van den
 15 bisdom gheset, dat hi ene tijt beseten hadde.

In den jaer ons Heren m ccc xxvi was een Jode in Henegouwen, die be-
 gheerde kerstine doepzel te ontfane, dien grave Willam ghelijc enen ver-
 coernen sone ten heilighen vonte nam. Dese bekeerde vensede hem ghe-

23 confirmiert – gheconfirmiert *N*

LXXIX

1 aflivich – oflivich *JKMN*
 3 begonste dat bisdom te berechten *LMN* dat bisdom begonste te berechten *K* dat
 bysdom van utrecht begonste te berechten *J* begonste te berichten dat bisdom *O*
 4 *Achter* berechten *ontbr zinsnede volgens A*
 11 in den hof consacriert – consacriert in den hof *KJ*
 18 vonte – fonteynen *O56*

- lovich, ghinc allene in een cloester dat Cameronc hiet in Henegouwen.
- 20 Daer hi allene in der kerken was, sach hi een beelde dat sonderlinge zu-
verlic ghemaelt was nae Mariën der maghet coninginne des hemels. Dat
deze quaetdadighe Jode stac in sine wange mitten scarpen <van sinen> ga-
velote ende ghinc heymelike vandane ende haeste hem tot anderen saken,
die hi ghewone was te doene. Ende altehant liep uut dierselver wonde een
- 25 stroom van bloede, daer vele besiecter lude bi ghenesen sijn, die van ma-
nigherhande suucte beswaert waren. Ende als dit van desen valschen kers-
ten aldus ghedaen was, die salighe maghet, ghebenedijt boven allen wiven,
openbaerde enen smede, die oud ende cranc was, nachts in enen visioene
ende vermaende hem neernstelike, dat hi desen onghelovigen kersten aen-
sprake tenen campe om dese voerseide smaetheit, ende also gheschiede.
- 30 Want dese smit nam ane desen camp om onser vrouwen wille, moeder der
ontfarmicheit, ende dede desen onsalighen Jode openbaerlike Iyen dese
misdaet. Doe nammen die baelju ende hencken an een galghe.
In den jaer ons Heren m ccc xxvii hertoghe Lodewijc van Beyeren bereide
- 35 hem over berch te trecken om die keiserlike crone te vercrighen, begheerde
hulpe van grave Willam van Hollant sinen lieven sweer <ende sende hem
enen brief inhoudende aldus:
Lodewijc bi der Gods ghenade Roemsche coninc ende altoos meerrende
enen edelen manne Willam van Hollant sinen lieven sweer> sine gracie
- 40 ende alle goed. Want vermids gave der mildicheyt Gods vele steden ende
castele verre ende na ons hulde ende trouwe hebben ghesworen, die onsen
voersate keiser Henrike, der godliker ghedenckenisse, in voertiden onder-
danich waren, alsodat in onser keiserlike crone te ontfane ons niement hin-
der noch swaerheit doen en mach. Waerom wi vermanen dine zwagher-
scap ende trouwe die du ons ende den keiserrike sculdich bist, daer wi di
- 45 een overste lit of kennen, dat du sonder merren mit crachte van ridderscap
coemst in Lombardiën mit ons ontfanghen die palme des keiserliken
zeghe, die ons moeylike waer tontfanghen buten di. Ghegheven etc.

-
- 19 cameronc *niet in latijn*
- 21 mariën – maria *JK*
- 22 van sinen *JKL20* van sinen *op rasuur L1 ontbr MN* (acumine lancee sue)
- 24 uut dierselver *LIN* uter *M* uter nywer *KO2* uyt der nywer *J* uter nyer
O3456L2 uut dier nywer *O1* (recentis *maakt wel de variant van JKO waar-*
schijnlijk)
- 28 nachts *LNO1* snachs *K* tsnachts *JM* des nachtes *O23456*
- 29 neerstelike *LN* neersteliken *KMO1234* naersteliken *J* nerenstlic *O56*
- 36 lieven *ontbr JKOP* (*kan wel auteurslezing zijn, want ontbr latijn*)
- 36-39 *ontbr N en Heraut; ontbr M maar vervangen door* ende aldusdanighen brief sende
hi hem; *in marg L1; aanwezig JK; eveneens maar met grave Willam L2O* (comiti
Hollandie)
- 38 der *ontbr JK*
- 47 ontfanghen *LN* te ontfanghen *JKMO* (receptures)
- 48 zeghe – zeghes *NM*

- Ende also grave Willam desen brief blidelike ontfanghen heeft, nam hi in
 50 sijn gheselschap die graven van Ghelre, van Cleve, van Gulicke ende van den
 Berghe mit viii^c ridders ende haeste hem, daermede over berch te riden
 ende den coninc Lodewike tieghen der Ghelvinge aenvechten mit wapen-
 cracht bi te stane. Ende als men dese saken aldus bereide, wart hem ghe-
 raden, dat hi ierst in den Roemschen hof toghe om den coninc Lodewijc
 55 te versoenen mitten paeus, eer hi mit dien heerliken ridderscappe in Yta-
 liën rede. Die paeus, die bi snellen boden dese mare vernam, gheboet
 rechtevoert die brugge over den Roen te breken, opdattieselve grave de
 qualiker daerover comen mochte, ende gheboet hem bi den banne der
 ewigher maledixie, dat hi wederkeerde in sijn eyghen land, ende dat hi in
 60 Ytaliën niet en rede in des coninc Lodewijcs hulpe. Ende hierom is die gra-
 ve Willam wederghekeert van sinen begonnen weghe ende bleef te Parijs
 somighen dach in des conincs rade, daer hi mitten coninghe trouwelike
 verbonden is tieghen die Vlaminge, die van nywes hem tieghen den coninc
 versetten.
- 65 In den jaer ons Heren m ccc xxviii die coninc Philippus quam mit groter
 cracht neder in die graefscap van Vlaendren, ende in sine hulpe quam dese
 voerseide grave van Hollant, die sine tenten gheboet te setten bi Cassel-
 berghe, ende opdat hi van daer na sijnre ghewoente tusschen die partyen
 aen beiden siden vrede of soene dadinghen mochte. Die Vlaminghe haes-
 70 ten hem sere van den voerseiden berghe neder te comen ende meenden den
 voerseiden coninc onverhoets in sijnre tenten doot te slane. Ende als die
 grave Willam dat vernam, gheboet hi sine trompen clinnen ende die ba-
 niere opnemen ende dat verwoede volc mit stride te ghemoeten. Ende son-
 der merren, also die twee partiën vergaderden ineen ende elc groten arbeit
 75 dede om den lof van den zeghe te vercrighen, ten lesten worden die Vla-
 minghe so sere vermoeyt, dat si den strijt verloren. Ende der Vlaminghe
 bleven doot in dien stride meer dan sesdusent. Dese bloedighe strijt ghe-
 sciede opten xxiii dach in agosto.
- In dienselven jare bereide hem grave Willam om sine heerscappie van
 80 Oestvrieslant weder te crighen ende daertieghen te orloghen, ende sette
 wrede roevers mit scepen optie zee, die dicwile dat dorp te Marden beroe-
 veden ende die Vriesen die onwijslike voeren, dicke in de zee verdrencten.
 Ten lesten bi eersamen abten ende bi borghers van Staveren, diër tusschen

-
- 57 den roen – die roen *N* die rone *J*
 de qualiker *LINO36* die qualiker *K* te qualiker *JMO1245* quellike *L2*
 72 clinnen – clincken *O35* te clingen *J* climmen *M*
 73 opnemen *LMNO345* – op te nemen *JKO2*
 74 ende – *ontbr JKL1*
 78 xxiii (*gevekt, maar er schijnt geen 23 te staan; latijn 24a die mensis augusti*)
L1 xxiii *JKL2O12a4* viertienden *NMO356L2* *Heraut* · xiiii (*vóór x iets gera-*
deerd) *O2b*
 83 ten lesten – te *K* *ontbr J*

- spraken, wert die strijt opgheset ende des wart een dach ghemaect, binnen
- 85 Haerlem te comen ende daer te spreken van den payse. Daer men ten les-
ten ene vriendelike vurwaerde weder made an beiden siden in deser ma-
nieren: Dat alle Vriesen die bewesten der Lauwers wonen, souden comen
binnen ii jaren ende ontfaen hoer leengoet alse dienstmanne van des voer-
seiden graven hant, ende sine rechters of scouten ontfaen sonder wederseg-
90 gen ende sinen bewaerres horen rechten tins gheven. Ende also dese soene
aldus ghemaket was, so toenden die Vriesen daer een oud register, daer si
den grave Willam mede bewijsten, mit hoedanigher hoecheit die princen
van Hollant in Oestvrieslant schuldich sijn te comen ende aldaer van ho-
ghen saken recht ende oordel te doene.
- 95 In dienselven jare des sonnendaghes na sunte-Matheeusdach hadden die
van Ludic enen strijt tieghen horen bisscop te Hoesselt, dien die van Ludic
verloren, daer doot bleven wel ix^m man.
- In dien tiden als in den jaer ons Heren m ccc xxviii quam een man, hiet
Jan Vos, mit hem vijften in Heycoep over die Lecke ende sloeghen daer
100 enen man doot, hiet Ghisebert Scade van Oestrum, ende si worden daer
alle vive ghevanghen. Ende Sweeder van Vyanen was doe des bisscop Jans
maerscalc van Diest, ende was haren Henrix broeder van Vyanen, die hael-
de die ghevanghen uut Heycoep ende voerde se tUtrecht mitten doden,
daer si voer den bisscop verwijst worden van horen live. Ende doe wart dat
105 ghedadingt, dat men den doden soende ende si behielden hoor lijf.
- In den jaer ons Heren m ccc xxix die coninc Lodewijc wart ghecroent bin-
nen der stat van Romen mitter keiserliker crone, ende quam mit groter
machten in die stat sonder enighen wederstoet. Waerom die keyserinne
sende hoerre moeder in Hollant enen brief in deser manieren:
- 110 Margriete bi Gods ghenaden keiserinne van Romen ende altoes merende
eenre edelre vrouwen hoerre uutvercorenre moeder gracie ende alle goet.
Want God, die een scepper is alre goeder dinghe, gheeft elken menschen
tot sine lone also hi wil, woude onsen ouden staet in desen daghen weer-
delike verheffen totter hoecheit eenre sunderlingher uutghenomen gracie,
115 so doen wi te weten uwer moederliker begheerte, dat wi in der stat van Ro-
men des xvii. dages in der maent januarus mit vele weerdicheden, mit spe-

-
- 87 wonen – *ontbr K* saten *J*
comen binnen ii jaren – binnen twee jaren comen *JK*
- 89 ontfaen – tontfaen *JK*
- 95-105 *Niet in latijn*
- 102 van diest – *ontbr JKM*
- 108 machten *L* macht *alle andere hss*
- 111 uutvercorenre – uutvercoren *JKM*
- 114 uutghenomen – uutghenomenre *KJ*
- 115 begheerte – begheerten *KJ*
- 116 in der maent januarus *L* in der maent van januarus *KNO* van januario *M* in
januario *J*

- le, mit tortisen, mit menigherhande sierheit die daertoe behoorden ende ghewoenlic sijn, ghecroent sijn mitter keiserliker crone in sunte Peters kerke. Ghegheven te Romen etc.
- 120 In den jaer ons Heren m ccc xxx opten (xxviii) dach der maent van julius omtrent vespertijt verghinc die sonne daert menich mensche aensach. In den jaer ons Heren m ccc xxxii was die grote tafelrond op sunte-Katerinen velt.
- In dienselven jare Henric die casteleyn van Haghensteyn quam ondertiden
- 125 over die Lecke ende bescatte des Stichts lude onredelike. Die bisscop Johan, die van desen onrechte ende moeynisse sere ghestoert was, bad den grave Willam van Hollant om hulpe, dat hi hem bistonde, als hi sculdich waer te doen in desen onrechte te wreken. Ende dese voerghenoemde grave sende Willam den Kuser, sinen baelju, mit enen suverliken heer van volke
- 130 uut Waterlant ende uut Aemsterlant, daer hem dese bisscop an versamen- de mit sinen ridders, joncheers, borghers ende lantluden, ende voer over die Lecke ende verbernde alle sijnre vyande woninge ende hadde wrake ghenoech van sinen wedersaken ende quam weder in sijn land ghesont ende behouden sijns ridderscaps ende sijnre lude.
- 135 In den jaer ons Heren m ccc xxxiii een richter van heren Willams weghe- van Duvendoerde, die Ghisebert hiet, wart dootgheslegghen optie Nye- vaert, daer groot rumoer in den bisdom ofgheresen is. Want dese selve Wil- lam woude dese smaetheit wreken ende verbrande dat dorp ten Gheyne, ende daertieghen die ghemeente van der stat van Utrecht verbernde die
- 140 Nyevaert. Daerna versamende dese Willam een groot heer van luden van Hollant, van Gelre ende van Cleve ende quam die Lecke opvaren tot Ren- nen toe mit groeter macht, daer hi sine hervaert oordinierde, ende toech voort op Heymenberch ende verbernde een deel van den dorpe ter Horst. Willam van Boecstel, casteleyn van der Horst, keerde die viande crachte- like mit scutte van den borchwalle ende keerde hem horen voertganc.
- 145 Ende daertenden haer Willam van Duvendoerde, die noch angiene noch instrumente en hadde dat casteel mede te stormen, voer haestelike weder

-
- 117 tortisen – tortisen ende *KJ*
 119 etc *soms sterk afgekort, ontbr geheel JK*
 120 achter 1330: gode te eren *P*
xxviii JKMN xviii LO ChronT heeft p. 324: 28 juli 1329. Het bericht staat op 16 juli 1330 bij Willelmus Procurator, p. 254, en opten achtienden dach van julius P, dus vermoedelijk Clerc. D5 heeft 28a die, maar dat kan wel uit Ned. Beke zijn. Misschien is 18 juli toch wel de auteurslezing. Het bericht ontbr bij Sev. en Pauli.
 122 xxxii *JKLO* xxxi *M* xxiii *N* (latijn)
 135 richter *LNO2356* rechter *JKMO14*
 heren – haren *K* ontbr *J*
 138 dese smaetheit – sine smaetheit *JK* (illatam contumeliam)
 146 noch angiene noch instrumente *LO12* noch -e noch -en *NO4* noch -en noch -en *KM* ghene instrumente *O3* enghene instrumente *O56*

te Tulle, daer hem die Zelanders ende die Vriesen verbeiden mit enen gro-
 ten heer van wapentuers, ende daer quamen die Brabanders ende die Vla-
 150 minge tesamen. Ende daertieghen die bisscop Johan mit vele ridderscaps
 ende borghere toech uter stat mit wapencracht, mit trompen ende mit ba-
 nieren ende haeste hem desen Willam uut sinen lande te verdriven of tieg-
 ghen hem enen bloedighen strijt te vechten. Ende also dir gheschiede in den
 stichte van Utrecht, quam grave Willam haestelike uut Henegouwen tot
 155 Dordrecht ende gheboet desen voerseiden heren Willam bi sijnre hulde te
 behouden, dat hi sonder merren alle dat heer ghesont wederbrochte ende
 dat hi in negheentre manieren hem stridens onderwonde tieghen den bis-
 scop. Want dieselve grave in dier tijt begonste te twisten tieghen den her-
 toghe van Brabant ende bereide hem mit xii princen ten nywen stride.
 160 Ende sonder merren also die grave gheboden hadde, dede men creyeren
 rechtevoert die tenten op te nemen, te scepe te gane ende thuus te varen.
 Ende also was ghedaen, want alle Willams hulpers van Duvenvoerde ende
 sine medewerkers sijn elc totten horen ghekeert. Ende die van Utrecht mit
 horen bisscop Johan sijn weder ghekeert mit groter eren in hoor stat zonder
 165 striden.

In den jaer ons Heren m ccc xxx iiii in der maent van november op Sunte-
 Clemensdach verhief dat zeewater so hoghe, dattet over alle dike ghinc, so
 groet storm wast van wijnde, van donre ende van blixeme, sodatter vele
 beesten ende lude verdrencten ende veel dorpe verghinghen bi der <zee>, in
 170 Vlaendren, in Zeelant, in Hollant ende in Vrieslant mede.

In den jaer ons Heren m ccc xxxvi die grave van Ghelre ontseide die Vrie-
 sen ende quam te Vollenho mit manighen stouten man ghewapent, daer
 die borghers van Utrecht alreierst op tlant waren, ende hadden hoer tenten
 ghericht eer die ander naquamen. Daer street die grave van Ghelre tieghen
 175 die Vriesen tot Baerlesile, daer vele Vriesen doot bleven, ende die grave
 wan den zeghe ende is wederghekeert in sijns selves lant mit groten love.
 In den jaer ons Heren m ccc xxxvii openbaerde in der lucht een sterre, die

-
- 156 ghesont *ontbr N*
 157 hi – hi hem (*dus tweemaal hem!*) *KN* hi hem (*zonder tweede hem*) *MO3*
 hi ...hem *O4 zinsnede ontbr J*
 158 in dier tijt *ontbr JK* (eo tempore)
 begonste – begonde *JK*
 161 nemen – nemen ende *K* breken ende *J*
 162 hulpers – hulpe *K ontbr J* (auxiliatores)
 166-170 *Chr. T. p. 325 en D5, maar anders gesteld.*
 169 lude – minschen *KJL2*
 bi der zee *is de enige redelijke emendatie die we maken kunnen*: bi der zeelant
L1 bi der zee.lant *N* bi der zelant *K* bi der zee *JL2M* (*schijnt ons secundaire*
verbetering toe) by der zeelang *O. Chron. T. lijkt er het meest op, maar verklaart*
de varianten niet.
 171-176 *Chron. T. lijkt er het meest op, maar heeft een datum: secundo calendis septembris,*
en: duo milia Frisorum occisi sunt. Het stuk ontbr J.

- men cometa hiet, die sunderlinge claer was. Ende desselves jaers grave Wil-
lam, die sere ghekrencket was van der artyke, starf salichlike optie vii ydus
180 in der maent van junius. Dese Willam berechte die graefscap van Hollant
xxxiii jaer harde eerlike. Dese prince was zeghelic in stride, gheprijsd in tor-
noye, vrome in tafelronde ende sunderlinghe ghesellic in gheselscape. Die
(te) Valensijn ruste in onsen Here ende daer begraven mit betameliker
eren.
- 185 Johanna sijn wijf begaf daerna dat rike deser werelt ende versmade alle sier-
heit deses levens ende is nonne ghewoorden mitten deernen Gods in den
clooster tot Fontanelis van sunte Barnards oorde, ende starf daerna in den
jaer ons Heren m ccc xlii ende daer eersamlike begraven.

LXXX. Van Willam den xix. grave van Hollant.

- Na Willams doot des gloriose prince wart na hem Willam sijn sonè die xix.
grave van Hollant. Ende hadde te wive Johannam des hertoghen dochter
van Brabant. Dese Willam was altoes ter wapen bereit ende int beghin van
sijnre heerlicheit so brede hi sinen name.
- 5 In den jaer ons Heren m ccc xxx viii die coninc van Enghelant meende, dat
hi woude oorloghen op den coninc van Vrancrijc, ende sende den bisscop
van Licols over in Aelmaengen ende verzoude Lodewijc, die men keiser
hiet, mit vele princen die hi onderarrede in sijn hulpe. Dese Lodewijc ver-
maende alle steden in sine hulpe die hi sende aldusdanighe brieve in sinen
10 rike.
Lodewijc bi Gods ghenade ghebieder der Romeine ende altoos merende,
vroeden luden meisteren, scepenen ende raden der poorte van Haerlem
sine gracie ende alle goet. Wi hebben versocht ende vermaent mit brieven
onser moghentheit mit begheerten enen edelen prince grave Willam van
15 Hollant, mit ons weder te vercrighen dat recht des keyserrijcs tieghen Phi-
lippus die hemselven hout voer coninc van Vrancrijc, dat hi hem entelike

179 artyke – artiken JK (*dat. fem. sing.*) die t/m artyke ontbr L2

183 te ontbr L1; aanwezig alle andere hss.

mit betameliker wfaert (*drgestr.*) eren L1 myt betameliker uuttaert ende myt
eeren L2 in onsen here ontbr K J heeft slechts: die te valencijn begraven leyt, ter-
wijl O3 en P uuttaert hebben. Het is te onbelangrijk om conjecturen te maken.
In O3 is de volgorde van de bladen door elkaar geraakt, zodat op reg. 182 reg. 34
volgt.

LXXX

- 1 gloriose L1 gloriosen JKL2MNOP (*grammaticaal correct*)
sone L12NO soen JKM (*nominativus*)
- 8-9 hulpe t/m sine ontbr M
- 12 Haerlem – Leyden P
- 13 met brieven onser moghentheit – onser moghentheit mit brieven KJ

bereide mit zuverliker cracht van ghewapenden luden. Waerom wi nu vermanen ende raden mit claerre begheerte uwe trouwe die ghi ons ende den keiserrike schuldich sijt, dat ghi u mit ghewapenden luden also bewaren wilt, dat wi u mitten voerseiden grave Willam in sijns heers gheselschap moghen sien. Ende ghi sult seker weten, dat wi uwe vorderscap voer oghen hebben willen totten ende van onsen leven. Ghegheven te Vranckenvoerde.

In dienselven jare was een groot strijt int Swin tusschen den coninc van Vrancrijc ende den coninc van Engellant, dat die Fransoyse verloren.

In den jaer ons Heren mccc xl grave Willam van Hollant mit anderen princen sijn versament bi den coninc van Engellant ende deden groten scade in Vrancrijc ende bernden wel xx milen veer int lant van Vrancrijc. Hi lach ene wile voer Cameric, daer dese selve grave wreden storm an dede. Ende lach oec voer Doornic, die hi sere moeyde, verbrande een groot deel van Amiens, destrueerde Abbatoniën ende wan dat casteel.

In desen tiden gheschiede in die stede van Delf een wonder, dat wel seggens weert is. Want daer was een reckelike vrouwe, die ons Heren passie mit so groter bernender begheerte plach aen te siene, dat men die teikene van den wonden bescheidelike sach in hoerre side, in horen handen ende in horen voeten ghelike als si an den beelde waren. Ende die ghemene kerstine lude loveden ende danckeden den ghecruusten Here om dat mirakel, alst wel reden was.

In denselven jare is die bisscop Johan van Diest ghegaen den wech des gemeens vleischs, ende sijn licham wart begraven in die doemkerke tot Utrecht mit betameliker uitvaert. Dese Johan berechte dat bisdom van Utrecht xviii jaer harde cranckelike, want dat casteel te Vredelant mitten dorpen die daer bi legghen, gaf hi den grave van Hollant tot enen onderpande ende dat casteel te Vollenho mitten lande van Overijsel versette hi den grave van Ghelre om ene somme van ghelde. Ende hi sette vi mom-

17 n en u zijn niet altijd te onderscheiden, maar nv JK1 is volkomen duidelijk, ook nv L1N staat wel vast. Daarentegen u M en v O5, terwijl O234 nu hebben. K23 hebben nv, zonder u-boogje, dat in die hss gebruikelijk is (nunc.). L2 heeft beide: waerom wij iu nu.

21 uwe – u K juwe L2

24-25 Invoeging, die ook ChronT, maar Sev. heeft twee bladzijden over de Frans-Engelse oorlog, evenzo Pauli p. 514-518 tot 1354 toe.

25 dat – dat (eind van de regel) dat L1

31 castellum is eigennaam, maar dat begrijpt de Vertaler niet, misschien doordat in A2 et ontbreekt. P heeft een hele kolom over deze oorlog, en schrijft hier: ende verbarnde die stede van antoin ende wan dat casteel van antoingen.

34 bernender ontbr JK

42 18 jaer harde cranckelike – harde cranckeliken xviii jaer JK

45 Ende t/m berechten niet bij Beke. De 6 mombaers niet Chron. T. en Pauli, maar wel: Ac eciam ordinavit sex tutores in episcopatu, qui terram Traiectensem regebant. Pauca relacione digna etc. Sev.

vi – ook M

baers in den stichte, diet land van Utrecht mit luttel dogheden berechten. Ende luttel dede hi dat segghens waert is, sonder dat hi die canonix provenden tot Amersforde maecte ende dat hi die graefscap van Dipenheim mitten casteel vermids hulpe der clesi wedercreech.

LXXXI. Van Nicholaus de Capocio den xlvi. b. ende van Johan van Arkel den xlvii. b.

Ende alsoe bisscop Johan van Diest begraven was, sulke van den canoniken begheerden Johanne van Arkel, canonic van den Doem tUtrecht, om bede wille grave Willams van Hollant. Andre capittelaers koren Johanne van Bronchorst, proest van Oudemunster om bede wille grave Reynolts van
 5 Ghelre. Die paeus Benedictus die xii. alsoe ghenoeemt sette dese beide of ende gaf dat bisdom enen edelen Romeyne, die de saken int hof te horen plach, hiet Nicolaus de Capocio. Mer dese Nicolaus gaf over in denselven jare dat bisdom in die consistorio openbaerlike, want hi vernam bi sinen officiael die hi int sticht van Utrecht ghesent hadde, dat gheen officiael in dien bis-
 10 dom recht doen en mochte van hoghen saken dan die bisscop selve. Ende hierom onse vader die paeus Clemens die vi, die daerna een nywe paeus ghemaect was, gaf doe enen wisen edelen manne heren Johanne van Arkel voernoemt dat open bisdom van Utrecht ende wart aldaer in den hof gheconsacreert bi heren Gencellijn cardinael ende bisscop van Albanen. Dit
 15 ghesciede in den jaer ons Heren m ccc xlii op sunte Martijns achten dach. Ende als dat ghedaen was, haeste hem bisscop Johan tot sinen lande ende

47 canonix – canoniken *K J heeft:* dat hi die canoniken tot amersfoirde provende
 48 dipenheim *LI diepenhem de andere hss*
 49 wedercreech *achter casteel JK*

LXXXI

opschr Van Nicholaus de capocio den xlvi biscop *K* Van Johan van arkele
 (*doorgetr:* diest) die xlvi bisschop tutrecht *J*
 3 andre *LINO1* – ander *JKL2MO356* andere *O24*
 4 reynolts – reynalts *J* reynouids *MNP* (Reynoldi comitis)
 8-10 want *t/m* selve *invoegsel. Pauli p. 525 een omslachtig verhaal.*
 11 onse vader die paeus – die paeus onse vader *JK* die paeus *P*
Met reg. 15 begint K een nieuw hoofdstuk met opschrift: Van biscop Iohan van arkel den xlvii biscop. Andere hss hebben nieuwe alinea, soms met rode majuskel.
 14-15 Dit *t/m* dach *ingevoegd.* sinte martynsdach *M* (*Zie Rutgers, Jan van Arkel, blz. 23, waar 20 november wordt genoemd, wat niet helemaal klopt met de datum van onze kroniek 18 nov.*) achten *doorgestr O2* octava *L2* anno Domini 1342 in octava sancti Martini *Pauli. Heraut volgt M: Sinte Martensdach in den winter.*
 14 albaen ende dit ghesciede binnen romen *P* (*hier niet Clerc*)

quam betamelike <opten viii. dach van meye> int jaer xliii in die stat van Utrecht, daer hi na der ouder ghewoente heerlike in den stoel gheset is. Dese Johan was in sijnre jongher bloeyender joghet ende vant dat bisdom
 20 verladen in menigher groter scout; ende vant al verset tlant van Overysel gheheel sonder Campen allene; mede waren alle die slote verset an dese side der Ysel. Ende in den iersten jare lossende die bisscop Jan voerscreven dat casteel te Stoutenberch, dat har Aernt van Iselstein onder hadde ende gaf hem daervoer iiiii^m ende viii^c pont. In denselven jare lossende hi thuus
 25 ter Horst, dat her Hubert Schencke van Culenborch onder had voer ix^m pont.

In den jaer ons Heren m ccc xlii voerscreven ghesciede ene grote gracie in die stede van Aemstelredamme, die ic mit swighen niet overliden en mach, die aldus ghesciede.

30 Een man lach daer siec, sodat hem die priester gaf ons Heren lichame, ende beval, of die zieke iet overgave, dat ment int vuer ghieten soude. Onlanghe also die priester van dane ghegaen was, gaf die sieke man over dat hi inghenomen hadde, ende men gotet int vuer. Cortelike daerna comt des zieke mans sone int huus, ghinc sitten bi den vuere, ende sach dat waerde licham
 35 ons Heren Jesu Christi ligghen in den vuere also gheheel ende also wit, oft nyes van den altare ghecomen ware ende het nye mensche ghenut en hadde. Ende sprac tot sinen wive: „Ic sie dat heilighe licham ons Heren Jesu Christi hier ligghen in den vuere.”

Dat wijf nam horen hoeftdoec ende seide: „Och, had ict hierinne.” Die
 40 man taste int vuer mitter bloter hant ende nam dat heilighe licham ons Heren mit sinen twee vinghren ende leidet den wive opten doec. Ende si leidet voert mitten doeke in hoer scrijn.

Dat sacrament behielt ene smette, daert die man mit sinen vingheren anghetast had, die men daer noch hudendaghes anescouwen mach.

45 Doe lieten sijt den priester weten, die dat sacrament daer ghebrocht had.

-
- 17 8 mei staat bij *Beke* 87a,1, maar ontbr *LIMN* en *Heraut*. opten viii van meye daghe *KL201* opten achten dach van meye *O23456* viii dage in meye *J* opten meyendach *P*
- 20 t/m 26 gedetailleerde uitwerking van de zin 87a, 4-7 met andere gegevens. In t/m pont ontbr *O356*
- 27 opschrift: *Mirakel NO2* Van enen mirakel van den heiligen sacrament dat geviel tAemsterdam *J* Hierover uitgebreid in de *Inleiding*. *KladbHer* laat 's mans zuster optreden: 37 ende sprac tot sijnre zuster, en 39 Dat wijf nam horen hoeftdoec ende seide: och live broeder had ict hierinne.
- 38 achter vuere wordt reg. 35-37 herhaald als: alsoe gheheel ende alsoe wit oft nie ghenut en ware *NM*
- 39 hoeftdoec – nachtdoec *N* hoofcleet *P*
- 41-42 Ende t/m doeke (6 woorden) ontbr *N*

Die priester quam ende namt al heymelike onder hem ende brochtet in die prochykerke in die siborie. Des anderen daghes ghinc dat wijf tot hore kiste, ende vant dat heilige sacrament ligghen al daerinne. Dit dede si den priester te weten. Die priester dien hier wonderlijk toe was, besach sine sy-
 50 borie, daer hijt in ghedaen had, ende en vants daer niet. Doe ghinc hi anderwerve ende haeldet al heymelike ende brochtet in die prochykerke. Des derden daghes quam dat wijf echter tot hore kiste ende vant dat heilige sacrament noch al daerinne, ende dedet den priester te weten. Die priester, die vroet was, pensede dat God dese gracie ende dese ghenade openbaer
 55 hebben woude, dede dit te weten allen priesteren ende clerke die in dier stede van Aemstelredamme waren, die alle gheestelijc abijt andeden ende ghinghen mit cruce ende vanen tot dier heiligher stede daer dat heilige sacrament ghevonden was, ende brochtent mit sanghe ende mit love mit groter weerdicheit in die prochykerke. Daer ist ghebleven totten daghe van
 60 huden.

Daerna gheschieden grote graciën aldaer van wat siecten die lude siec waren ende hoer bedevaert daer loveden, worden ghesont. Oec mede lude die in onschuldigher vanghenisse laghen ende hoer bedevaert daer loveden, vielen die bande van voeten ende van handen. Ende alle doeren waren hem
 65 open ende ghinghen vrij daer si wesen wouden.

Deser miraculen vele vint men tot Aemstelredamme volcomeliker bescreven.

In den jare ons Heren m ccc xlii voerscreven des anderen daghes in der maent van januarius gheschiede een eerdbevinge in Hollant, die voertekende in corten jaren daerna comende ene gruwelike plaghe, als ghi hierna wel horen sult.

In den jaer ons Heren m ccc xlv reed bisscop Jan van Arkel uut sinen lande

46-47 Die priester *t/m* siborie – Die priester quam ende brochtet al heymeliken onder hem in die cyborie *JK* Deze verkorte tekst schijnt ook te staan bij *D5*: Qui veniens trepidus secreta perduxit ad ecclesiam, wat bij overweging of *D5* uit het Nederlands is vertaald, van belang is. *Pauli*: Quod illuc veniens secreta reportavit ac reverenter reposuit.

52 echter – ontbr *JK*

54 achter god: sine doogestr *L1*

56 achter stede: waren doogestr *L1*

57 vanen *L1* mit vanen *JKML2NOP*

64 van voeten ende van handen – van handen ende van voeten *M* (maar *P* is hier gelijk aan *L*, zodat dit stuk niet aan de Clerc mag toegeschreven worden)

66 volcomeliker *L1* -liken *L2* volcomelic *MNO* ontbr *JK*

72-75 invoeging, ook *Pauli* p. 540: Anno nempe 1345 venerabilis Johannes episcopus equitavit secreta ut parcimonialiter viveret in Delphinatu in civitate quadam dicta Gronouwen, per cuius medium currit fluvius dictus Ysere, ut a nemine cognosceretur, committens fratri suo domino Roberto de Arkel totum episcopatum ad gendum. Dit bericht, vooral de naam Gronouwen, ziet er verdacht uit naar vertaling uit het Nederlands, waar we dan ook steeds rekening mee moeten houden.

72 ian – iohan *JK* (ook reg. 108)

om sparen in ene stat daer men hem niet en kende, hiet Groenouwen, daer
 een rivier dor loept hiet de Ysere, ende is gheleghen int Dalfinaet; ende be-
 75 val heren Robrecht sinen broeder tghesticht van Utrecht te bewaren.
 In den selven jare voerscr. alsoe m ccc xlv quam die grave Willam van Hol-
 lant uut Prusen mit iiii^c man te peerde, ende versamende een vrome rid-
 derscap, daer hi die Oestvriesen mede bestriden woude. Ende alsoe dese gra-
 ve alle saken bereit hadde die dezer heervaert behoeflijc waren, ontseide
 80 hi die stat van Utrecht om onnutte idele woorde die si onderlinghe ghehadt
 hadden, ende besat die stat alomme ende omme mit tenten ende mit pa-
 welioenen; brochte mit hem in sine hulpe enen hertoghe, xiii graven, lij
 baenroedse, xxviii^c ridders ende anderhalf hondert dusent man ghewapent,
 also ment versloech. Ende mede veel heren die des bisscops manne waren
 85 ende in den Stichte van Utrecht gheseten, ontseiden die stat van Utrecht,
 mede om grave Willams wille voers., want hi seide dat hi den bisscop niet
 en teeche, mer die stat had hem misdaen. Dat waren dese: die here van Ar-
 kel, des bisscops broeder, har Zweder van Abcoude ende sijn soen, har
 Aernt van Iselsteyn, Johan borchgrave van Montfoerde, Henric van Via-
 90 nen, har Ghisebert van Sterkenberch, har Jan van Broechusen, har Eerst
 van Wulven, har Vrederic uter Hamme. Dese voerseide grave Willam
 quam voer die stat van Utrecht mit desen voers. heren ende mit deser gro-
 ter heercracht op sunte Odulfs avent des heilighen confessoers. Ende hi op-
 richte daervoer xiii magnele, daer hi dachlichs mede in die stat warp, ende
 95 daertoe ribaude ende manigherhande engiene, daer hi die stat mede storm-
 de ende moeyde sonder rusten. Die van binnen maecten daertieghens ma-
 nigherhande vreeslike instrumente, daer si die viande buten mede keerden
 van horen poorten ende muren. Si scoten mit pilen vele wapentuers, die
 onbehoedt der stat te na quamen. Ende alsoe har Robrecht van Arkel ver-
 100 nam dattie grave Willam van Hollant die stat van Utrecht ontseit hadde,
 quam hi binnen der stat ende ontboet bisscop Jan sinen broeder. Ende bin-
 nen desen quam dese grave Willam in eenre doncker nacht welna an dese

-
- 74 hiet die ysere – die hiet die ysere *N* die isere *K* die ysere hiet *J*
 76 *Doordat het vorige bericht niet in het latijn staat, is in het Nederlands wel voerscr. op zijn plaats.*
 willam van hollant – willam derdewerven *M* *Het is onbegrijpelijk, hoe alleen in M tercio 87b,4 aanwezig is.*
 79 saken – dinc *MN*
 82 in sinen hulpe *achter* hertoghe *JK*
 82-93 *Toevoeging, die bij Pauli p. 541-542 wat anders gesteld is.*
 87 stat – stad van utrecht *KJ*
 90 sterkenberch *L1* – borch *alle andere hss*
 eerst: *bij Pauli Arestus*
 93 *Hier begint weer Beke, 87b,9, maar na reg. 11 is er weer een invoeging 99-101.*
 94 warp – lach *MN* *O5 heeft een zinsnede overgeslagen: xiii magnelen dair hi dagelix mede stormde ende moeyde sonder rusten die stad.*
 97 buten – van buten *JK* *meenlike M*

- stat om heimelike te bezoeken die diepte van der graft, eer hi hem onderwonde, de stat te beclimmen. Ende opter stat muren stonden veel scutte
- 105 die dat versaghen, spennen hoer boghen ende scoten allegader teffens ende ghelike, sodattie grave Willam daer ghescoten wert mit enen pile doer sinen voet. Die grave als hi ghewont was, is hi haestelike gheleet van dane in sine tente. Ende binnen deser tijt bisscop Jan, die te Groenouwen was, vernam dat sine hoofstat beseten ende in node was, haeste hem ende quam
- 110 binnen sijnre stat tot Utrecht, ende sprac mit heren Johanne van Bemont, die des voerseids grave Willams oem was, ende maecten ene soene in deser manieren: also dat v^c burghers quamen oetmoedelike uter stat ende voer des graven tente, daelden voer hem neder op hoer knyen ende baden hem verghiffnisse ende voert tot hoer twier segghen. Ende maecten enen vrede
- 115 duerende tot sunte Martijns daghe toe daernaestcomende in den winter. Ende binnen desen vrede souden si hoer segghen verclaren van deser soene. Dat niet en gheschiede, overmids dat die grave Willam optie Oestvriesen voer ende aldaer doot bleef binnen deser tijt, als ghi hierna wel horen sult. Dese grave Willam voerscreven rumede van der stat op sunte Marie Mag-
- 120 dalenen avent, waerom men noch huden daghes alle jare des daghes na Marien Magdalenen daghe dat heilichdom buten om die stat draecht mit processien, mit sollemniteit ende mit sanghe, Gode te love dat hi die stat behoede ende verlossede van dier plaghe ende voert behoeden moet voer alle plaghe.
- 125 In dese tiden als in den jaer ons Heren m ccc xlv voerscreven op sunte Jacobsdach wart Jacob van Artevelt dootgheslegghen binnen Ghent, nadat hi Vlaendren x jaer hadde moghentlike bericht ende den grave Lodewijc van Vlaendren daerbuten ghekeert, dat hi in den lande ghene macht en had. Ende als die grave Willam van Hollant van der stat van Utrecht gherumet
- 130 was en liet hi niet af van sinen begonnen insette, versamende van nyes een versch ridderscap, daer hi rechtevoert die Oestvriesen mede bestriden wou-

-
- 103 diepte – diepheit *JKO56*
- 104-108 quidam balistarius wordt veel scutte, met verdere uitwerking.
- 105 spennen is imperf., daardoor heeft *JL2* spenden en *O356* sponnen, *O12* spanden en *O4* spyenen.
- 108 Hier is de enige plaats, waar het latijn Genapolis noemt.
- 110 invoeging ook Pauli: interlocutiones mediante illustri viro Johanni comiti de Bemond patruo comitis Wilhelmi prescripti concordiam ...
- 114-124 niet in Beke, maar wel Chron. T. Pauli uitweiding. Hierna hebben *J1* en *J2* een open bladzij.
- 125-128 Ook Chron. T. en Pauli, maar anders
- 125 datum ontbr *M*
- 127 x jaer ontbr *JK* (decem annis)
- 129 die grave willam van Hollant – grave willam *M* die grave van hollant *JK* (idem comes). De Vertaler voegt dit in wegens de interpolatie, maar waardoor deze verschillen?

de. Mer leider, dat gloriose heer des voerseids grave voer onzedelike ende onbeset over die zee an dat onbekende lant, waerom dat ghemeen volc on-versiens quam in groot ongeval. Har Jan van Henegouwen quam mit vele
 135 scepe ant lant an die zuutside van sinte Odulfs cloester op een velt hiet Zudervenne ende sette daer sine tenten bi den oever van der zee. Ende een deel der Hollandre liepen opt lant sonder merren ende en verbeiden des heers niet dat daerna quam, ende ghinghen tieghen die viande so stoutelike dat si se afterwaert dreven. Ende sulke der Hollandre liepen te Staveren in
 140 die stat ende sulke andere liepen in Sunte Odulfs cloester. Ende si liepen binnen des cloesters muren mit ghewapenden vechters. Ende hier mach men merken dattie Hollanders ghenen wederstoet en hadden eer si des heiligen confessoers cloester invochten. Ende het is te vermoeden dat meer bi godliker cracht dan mit menscheliker gheschiede, dat si weder van den
 145 voerseiden kerchove verdreven sijn; die die Vriesen wredelike vervolgheden ende hebben se te pas doot gheslegghen.

Die grave, die van desen ongevalle niet en wiste, voer mit sinen scepen an die noortside des voerseiden cloesters ende ghinc daer op tlant als een on-vervaert prince ende mit hem omtrent v^c ghewapent, ende verbrande daer
 150 dat naeste huus ende ghinc stoutelike tieghen sine viande en verweerde hem totter doot toe. Ende daertieghen quamen die Vriesen mit ontalliken wapentuers, beliepen den clenen hoep Hollandre alomme ende sloegghen den grave doot ende vele der andere, dat sijs niet en kenneden. Ende vele meer bleef daer verdrenct dan gheslegghen omdat si onsedelike te scepe
 155 ghinghen. Dese bloedighe strijt gheschiede optie vi kalende van october ende opterselver stede daer die graven van Hollant in voertiden te rechte plaghen te sitten, die die graefscap van Oestvrieslant moghentlike berechten. Ende siet, hoe die godlike macht speelt in den mensceliken dinghen. Want grave Reinolt van Ghelre voerseide, dat dese Willam van den Vriesen soude dootgheslegghen werden, doe hi ne hief uter dope des kerstendoms. Ende in deser heervaert bleven doot mitten grave v^c wapentuers (of
 160 meer), daer dese die vorste ende die vermaerdste waren: die here van

132 grave L1 graven KL2MNO1 graves J ontbr O356 greve O24

135 op een velt hiet zudervenne *invoegsel, ook Pauli: monasterium sancti Odulphi confessoris, locando tentoria sua super ripam vicini maris et dictam suderverne. Et extemplo.... De plaatsing doet ons weer sterk denken aan ontlening uit het Nederlands.*

150 huus – dorpe M, maar huysen P

153-155 Ende t/m ghinghen is een andere zin dan 87b,40 quam ... decollarunt, want reg. 37 nobilem Frisonem ... interfecit is ook weggelaten.

154 bleef daer – bleven daer MN

155 ghinghen – liepen JK

156 graven – grave JK (comites)

157 plaghen – plach JK

160 kerstendoms – kersdoms JK

161 ofte meer JKOL2 of meer (*tussengeknoeid*) L1 ontbr MN Her (vel amplum)

Hoern, die here van Lingi, die here van Waelkoert, die here van Many, die here van Antoengen, die here van Haemsteden, ende die heer van der Marwede, baenroedsen; Gheeraerd mitten baerde, Willam van Naeldwijn, Symon ende Dideric van Teilinghen, Ghie van Asperen, Johan Reyner ende Willam van Montfoord, Dideric van Santhorst, Dideric ende Herman van Sweten, Florens van der Marwede, Ogier van der Spaenge, Gherijdt Ever, Alfer van der Horst, Claes Oem, Willam van Donghen, Dideric van Waelkoert, Gherijdt van Florevijl, Banninchouwer ridders; ende daertoe vele joncheers, borghers, ende uitghecoren wapentuers. Des tienden daghes daerna voer over in Vrieslant Marten die commelduer van Haerlem, ende vant onder dien doden luden des edelen grave Willams licham bi kenliken tekenen, ende daertoe viii van desen voerscreven heren. Ende dese ix worden ghevoert in Vrieslant in een cloester dat Floercamp hiet van Sunte Bernaerds oerde.

Daerna in denselven jare als Sinte Martijnsdach quam, als dat bestant ende die vrede tusschen den ghestichte van Utrecht ende Hollant einde nam, verbannede bisscop Jan van Arkel uut sinen bisdom alle dieghene die in den Stichte gheseten waren ende des graven hulpers gheweest hadden in den besitte van der stat van Utrecht. Doe quamen si alle ende elc besonder den bisscop te ghenaden ende beterden hem hoer misdaet sonder har Aernt van Yselsteyn ende har Eerst van Wulven. Daerna in denselven jare van xlv op Sunte Ceciliendach toech bisscop Jan van Arkel uut mitter stat van Utrecht voer dat casteel te Wulven ende want mit storme, venc die daer op waren ende warpet neder. In den jaer van xlvi omtrent onser Vrouwen-dach Purificacio toech bisscop Jan uut mitter stat van Utrecht ende verbrande al Emenesse in den gront, want si des biscoeps lude waren ende si

163 many – ameyde (*op rasuur K1, in tekst K23*)

165 gheeraerd *KL12M* gherijdt *J*

166 reyner *JLNO* roelof (*op rasuur*) *K1* in tekst *K23* (een soort antwoord op *Chronogr. p. 302 reg. 5 v.o.*)

170 Gherijdt van Florevijl – dideric van florewiel *J*

172-173 *De open plek van 87b.56 is handig weggewerkt.*

174-176 *invoegsel; ook Pauli noemt het getal 8. Echter meent hij, dat Floridus Campus is ordinis Cisterciensium.*

177 *post festum Sancti Martini Pauli, zinspelende op de zoen van reg. 111.*

179, 184 en 196 *ian–iohanJK, maar 194 ianK*

181 *Quo facto omnes potentes veniam et emendam condignam promittentes gratiam impetrarant et sic omnes venerunt demptis domino Arnolde de Yselsteyn et Aresto de Wulven Pauli 550, gevolgd door: Hinc eodem anno videlicet 1345 festo sancte Cecilie virginis et martiris episcopus Johannes cum civitate Traiectensium obsedit potenter castrum de Vulven, quod per acerrimum assultum cepit et destruxit solotenus (onze Vertaler zou dit wat anders vertaald hebben) captivando omnes quotquot erant super castrum.*

186 *Hier ontbreken IJselstein en Abcoude van Beke, terwijl Oost-Holland met Eemnes wordt verklaard; bij Pauli dat alles ook, maar geheel anders geformuleerd.*

hem ofghinghen ende wouden Hollanders wesen, lieten horen name van
 190 Emenesse ende noemden hem mit enen nuwen name ende hiet Oesthol-
 lant, ende bleven nochtan Hollanders ter tijt toe dat se die bisscop mit stri-
 de verwan.

In denselven jare als men screef ons Heren jaer m ccc xlvi opten xiiii dach
 in der maent die februaryus hiet, overdroech bisscop Jan mit sinen steden
 195 ende lande van Overysel, dat si hem hulpe deden van ghelde, daer hi tlant
 van Overysel mede lossende, dat bisscop Jan van Diest in voertiden den
 hertoghe van Ghelre te pande had gheset, ende gaf daervore lx dusent gul-
 den reale ende lossende de brieve. Dat ghelt ontfenghen sine ii sonen Rey-
 nout ende Edewart tot Gorstlo. Ende want die steden ende tlant van Over-
 200 ysel niet al en gaven die voerseide summe ghelds, so versette die bisscop
 voer datter aen ghebrac sine slote alse Stoutenborch ende die Horst ende
 alle sine ambochte an dese side der Ysel <ten borghe> ter tijt toe dat si hoer
 ghelt hadden.

In denselven jare van xlvi voerseit in der vasten cofte bisscop Jan die borch
 205 ende heerlichede te Laghe ende datter toebehoort om v^m pont tieghen Her-
 man, heren Aelbert ende Jutten sinen wive, die men dat ghelt verborghede.
 Mer dat ghelt en wart niet te tide betaelt, sodatter groten scade opghinc,
 als ghi hierna wel horen sult.

LXXXII. Van Margrieten der keyserinnen, die xx. van Hollant.

Ende hierbinnen vernam die keiser Lodewijc, dat grave Willam van Hol-
 lant, die edel prince, op die Vriesen dootghebleven was ende ghien kint
 achter hem en liet, doe ghinc hi te rechte sitten in keiserliken ghewade,
 daer vele princen waren des Roemschen rijcs, dien hi recht ende oordel
 5 vraghede van deser voerseider graefscap van Hollant. Die daerof hoer sen-
 tencie ende oordel wijsden, dat die graefscap van Hollant den Roemschen
 rike mit rechte anghecomē ware, want grave Willam sonder kint doetghe-
 bleven ware. Ende als dat ghedaen was, doe gaf deseselve keiser Margrieten

189 ofghinghen – ontghinghen *KJ*
 193-208 *niet bij Beke, maar wel in D5. Ook Chron.T heeft verwante tekst, maar noemt ook Vollenho en 72.000 regalium i.p.v. 60.000 realen. Na reg. 199 alleen nog in D5 (dat uit het Nederlands vertaald kan zijn), maar het bericht is juist blijkens Rutgers, Jan van Arkel, blz. 50.*

202 ten borghe *KJ* den burghen *LIMN* den borghen *L20*
 205 Laghe ook in *D5*, waar echter de naam Aelbert ontbr

LXXXII

3 achter hem en liet *LNO1* after en liete *JKO2* achter en liet *O4* na hem en liet
O3 achtergelaten hadde *O56* en hadde achterlaten *M* after hem en hadde ge-
 laten *P*

- 10 sinen wive dese graefscap van Hollant, want si desselve grave Willams suster was.
 Doe bereide hoer dese selve keiserinne ende quam mit groter sierheit neder in Hollant, daer si hoechlike ontfanghen wart ende swoer recht ende oordel te doen allen horen onderzaten, ontfenc hulde ende eede van horen mannen, ende alle horen luden dede si gracie ende gaf hem milde gaven, meerre
 15 vriheit ende beter privilege dan si tevoren hadden. Ende maecte vrede mitten bisscop ende mitten ghestichte van Utrecht van sunte-Margrietendaghe in den jaer van xlvi, duerende ii jaer lanc tot sunte-Margrietendaghe toe int jaer xlviii. Ende daerna beval se hertoghe Willam horen sone die graefscap van Hollant te berichten ende toech weder in Beieren.
 20 In desen tiden als in den jaer ons Heren m ccc xlvi op sunte-Servaesavent begonste bisscop Jan van Arkel die stat van Renen te muren mit sinen goede ende volbracht se als men noch scouwen mach.
 Daerna in denselven jare Timothei et Symphoriani was een strijt te Krissi tusschen den coninc Philips van Vrancrije ende den coninc Edewaert van
 25 Engelant, die daer den strijt wan. Daer bleef doot die coninc van Beem ende mit hem xxvi^c ridders also men seit.
 In denselven jare wan coninc Edewart van Engelant die stat van Calays, daer hi xlvi weken voer lach.
 In denselven jare op sunte Ceciliën dach vacht bisscop Jan, haer Hubrecht
 30 van Culenborch, haer Robrecht van Arkel, haer Jacob van Nyevelt tUtrecht optie plaetse tieghen die Gunterlinghe, die si verwonnen ende verdreven uter stat, ende dier was omtrent driehondert.
 In den jaer ons Heren m ccc xlvii op sunte Praxedis dach streden die van Ludic tieghen horen bisscop te Hoesselt, dat die Ludickers verloren. Daer
 35 bleven doot haer Hubrecht van Culenborch ende haer Robrecht bisscop

-
- 9 desselve *LIN* desselven *JMO3* desselfs *K* desselves *O24* die selve margareta
O5 desselven voerseiden *L2*
 15 privilege *LIN* -gien *JL2MO* -gen *K* (libertates et gracias, *maar vriheit is ook in het enkelvoud vertaald*)
 mitten *t/m* ghestichte *LNO* mitten ghestichte ende mitten biscop *JKM*
 17-18 *Alle hss hebben reg. 17 in den jaer en reg. 18 int jaer*
We kunnen de lezing benevolas treugas volgens A aannemen, zoals Chron.T, Sev. en Pauli hebben. Reg. 17-18 vinden we alleen bij Sev.
 19 berichten – berechten *JK*
Einde van de Chronographia Johannis de Beke. De volgende berichten komen in dezelfde volgorde ook voor bij Pauli, p. 555-565; bij Sev. ontbreken de datum van reg. 20 en de berichten 23-32; Chron.T. heeft alleen de berichten van reg. 23-37 en 98-112
 20 op sunte-Servaesavent *ontbr M*
 23 *achter jare verwacht men iets als: op de dag van*
 31 *verwonnen ende verdreven – verdreven ende verwonnen JK*
 32 *driehondert ook M quadringentis Chron.T omnes D5*

Jans broeder van Arkel, ende van der meente van Ludic also men seit wel xxii^m man.

- Ende also haer Robrecht van Arkel in den voerseiden stride doot ghebleven was, bleef bisscop Jan noch in groter scout, die hi gheerne betalen soude, 40 ende sette in sijns broeder stede hem sessen, die hi best ghelovede, dat si sine scout vervallen soudent, ende sette hem sessen in horen handen sijn borghe ende sijn lant te regieren. Dat waren dese: har Sweeder uter Lo, haer Jan van Culenborch, her Henric van Vyanen, haer Jan van Woudenberch, haer Ghisebert van Sterkenberch ende haer Jacob van Lichtenberch. 45 Ende die bisscop voer buten lands om sinen cost te sparen in ene stat, hiete Verdunen, ende vandane reet hi tot Toers ende bleef aldaer tot sunte Johans daghe toe Baptiste te midsomer als men screef m ccc xlviij. Doe pensede bisscop Jan, dat hi nutte waer tot sinen lande, want die vrede tusschen Hollant ende den ghestichte uutghinc ten naesten sunte Margrietendaghe. 50 Ende als hi weder tot sinen lande quam, vant hi dattie sesse voerseit sine scout ghemeret hadden ende niet ghemindert. Ende bin deser tijt dat bisscop Jan buten lands was, wan haer Zweeder uter Loe den bueren van der Erme hoer kerke of op des heilighen Sacraments dach ende tymmerde daerof ene borch.
- 55 In den jaer m ccc xlviij des achtendaghes na sunte Margrieten daghe, also die vrede ende ghenomen hadde tusschen Hollant ende den ghestichte, toech bisscop Jan uut mitter stat van Utrecht op een velt bi Emenesse, dat Lapers hiet, daer hem die Hollanders stoutelike tieghens quamen, mer si verloren den strijt. Daer bleef ghevanghen haer Melis van Mijnden ende 60 vele goeder lude mit hem, daer die bisscop groten scat of hadde, ende vele bleven daer doot ende ghevangen van Emenesse, sodat si bi node horen nywen name mosten oflaten, dat si Oosthollant hieten, ende nemen horen ouden name weder ende bliven bisdomer, als si tevoren waren.
- In denselven jare daerna tusschen onser Vrouwen dach Assumpcio ende 65 Nativitas quam hertoghe Willam van Beyeren mit groter heercracht opten nyen dam bi Yselsteyn, lach daer viij daghe ende verbrande Jutfaes. Ende die bisscop versamende iiiij^m ghewapent, toech uut, verbrande tlant van Woerden ende Aemsterlant. Ende binnen deser tijt dat hertoghe Willam opten nywen dam was, ontseide haer Ghisebrecht van Bronchorst den bisscop Jan ende bernde hem af die borch te Goer. Doe dadinghde die hertoghe 70

40 ghelovede – belovede JK

46 Verdun *en* Tours *zijn één stad bij* civitate Tororensi D5, in civitate quadam Tors vocata Sev. ad civitatem Turonensem Pauli van dane – van daer K

47 mcccxlviij – mcccxlviij M, *waardoor de mening van Rutgers, Jan van Arkel, blz. 52 met noot 210 wordt bevestigd.*

50 quam *ontbr* K was gecomen J

dattie sesse – dat dese JK

51 bin deser tijt – binnen deser JK

55 jaer – jaer ons Heren JKL2

59 haer – *ontbr* JK

- van Lymborch, die grave van Cleve ende haer Jan van Henegouwen enen vrede tusschen hertoghe Willam ende den bisscop Jan, duerende tot sunte Martijns daghe toe in den wijnter daernaestcomende. Ende als die vrede ghemaect was, toech bisscop Jan over Ysel ende wrac hem op heren Ghisebrecht van Bronchorst ende verbrande sijn dorp te Borkelo.
- 75 In denselven jare voerseit tot onser Vrouwen daghe nativitas ontseiden hertoghe Reynout van Ghelre ende Edewart sijn broeder den bisscop Jan, verbonden hem mit hertoghe Willam van Hollant ende worden sine hulpers. Doe beval bisscop Jan heren Vrederic van der Ezen Zallant, Twent ende
- 80 Diepenhem, dat hi dat oerloghe voeren soude ende dat lant bewaren tieghen den hertoghe van Gelre ende tieghen den here van Bronchorst. Ende des bisscops hulpere waren die here van Voorst ende die here van Cuunre. In den jaer ons Heren als men screef m ccc xlix wart dat oerloech ghevredet ende opgheset. Doe quam die here van Voorst ende rekende dat hi te cost
- 85 ghedaen hadde in des bisscops oerloghe van den huse te Keppel v^m ouder scilde. Ende haer Vrederic van der Eze rekende dat hi den bisscop hadde verleit ende te scade gheleden in dien oerloghe tieghen die Ghelresche xlii^m oude scilde ende ii^e oude scilde. Die bisscop, die dat ghelt niet vervallen en conde ende die onredelike rekeninghe, liet haren Vrederic van der Esen
- 90 in sinen ambachten ende sloten over Ysel bliven optie tijt. In denselven jare ontseiden den bisscop die here van Steynvoert, haer Jan van den Nahuus, haer Engbrecht Zobbe ende haer Jan van Ghemen ende daertoe manich quaet scramme, ende oerloechden den bisscop tot dat men screef ons Heren jaer m ccc li tot octavas sacramenti: doe wart dat oerloech
- 95 gesoent. Ende van desen oerloghe rekende haer Vrederic van der Eze den bisscop te cost xliii^m oud scilde ende seide, hi hilde tlant van Overysel te pande voer die ierste summe ende voer die leste. Daerna in denselven jare van xlix des anderen daghes na onser Vrouwen daghe annunciacio toech bisscop Jan mitter stat van Utrecht tot Oudewater
- 100 ende wonnen die stat ende verbernden, venghen veel lude ende namen veel roefs. Daer bleven doot borghers ende homans van Utrecht Jan van Risenborch, twee broedere van Lichtenberch, Jacob ende Jan, ende Evert van Driel ende anders vele goeder lude. Daerna in denselven jare omtrent sunte Odulfsdach toech die bisscop mit-

75 borkelo – borkele JK

83 ghevredet LO3456 ghevreet JKMNO12

90 over IJsel ontbr MO356

93 quaet scramme: *in geen latijns werk een woord dat dit verklaart.*

100 verbernden – bernden JK *Sommige hss hebben de gebrekkige zinsverbinding verbeterd, bijv. ende wonnen die stat, berndse ende vengen vele lieden J of ende wonnen die stad ende verbranden sie, vengen vele lude O5*

102 *foute verbinding: twee broederen van lichtenberch Jacob Johan ende Evert van Dryel JO234 nog erger: twee broedere van Lichtenberch Jacob ende Evert van Dreyele O56*

105 ter stat van Utrecht vor Scoenhoven, daer die Hollander stoutelike tie-
ghen hem streden, mer si verloren den strijt. Daer worden ghevanghen haer
Ghisebrecht van Langeraec, haer Herberen van Liesvelt ende haer Koen
van Oesterwijn mit vele goeder lude, daer die bisscop vele goeds of scatte.
110 Ende daer wan die bisscop op sine viande xviii baniere. Daerna als sunte
Berthelmeus dach quam, wart een vrede ghemaect tusschen Hollant ende
den ghestichte, duerende tot sunte Mertijns daghe toe in den winter tot in
den jaer ons Heren m ccc l.

In dien tiden als in den jaer ons Heren m ccc xlix gheschiede een sonder-
linghe wonder, want daer quam een volc, dat nieman en conste ter waer-
115 heit vernemen, wie si waren of in wat lande dat sijs ierst begonsten. Ende
sonder oerlove des paeus ende der heiligher kerken dese lude nayden cruce
op hoer hoede ende op hoer cleder ende namen bedevaert ane, die duerde
xxxiii s dach. Dese ghinghen mit crucen ende mit vanen doer die lande
ende songhen den lof Gods ende onser Vrouwen. Ende elkes daghes ont-
120 cleden si hem twewerf sonder horen hoet, caproen ende broec behielden
si ane, ende beneden scorten si een linnen cleet om hem, dat was lanc van
den navel ter eerden toe, ende daerboven bleven si al naect ende sloeghen
hemselves mit scerpen gheselen, sodat si sere bloeden, ende songhen:

Slaet u sere, doer Christus ere:

125 Doer God so laet die sunden meer.

Ende als si hem ghegheselt hadden, so ghinghen si voert in een ander kerke
hem gheselen, ende nerghent sliepen si die ene nacht daer si die ander ghe-
slapen hadden. Ende veel lude die dat saghen, worden beroert mit groten
rouwen van horen sunden ende namen die bedevaert mede aen: leke, cler-
130 ke, papen, monicke ende oec somighe bisscoppe; mer die priestere waren,
en gheselden hem niet openbaerlike. Hierof gheschieden veel duechden,
want dese gheselbroeders maecten menighe soene van oerloghen, van
dootslaghen ende van manighen swaren veeden, die tevoren nieman ver-
soenen en conde. Dese gheselbroeders sloeghen die Joden doot, waer si se

-
- 113-140 *Dit verhaal komt in alle verwante teksten voor. Pauli heeft nog een aanhangsel over
een bul van Clemens VI. Hetzelfde Sev., maar zeer verkort. Overal volgt het bericht
141-143 (de opmerking over Azië en Afrika in onze tekst, met ic, en bij D5 – ignoro)*
- 118 doer die – der den *K* doir den *J* (*bewijst misschien doer den lande, maar per na-*
ciones Pauli circuibat omnes generaciones D5)
- 121 si een – si hem mit een *KJ*
van den navel – van den avel *MN*
- 124-125 *In het Nederlands zowel Sev. als Pauli. Echter: vapulabat (sc. quisque) se sic inqui-*
ens: Fortiter te percute ob amorem Jesu Christi et vita semper peccata D5
- 125 meer – mere *N* (*dat rijmt op ere, niet op eer*)
- 127 sliepen – en sliepen *JK*
die ene nacht – den enen nacht *JKO124*
die ander – den anderen *JK*
- 129 sunden *L12* sonden *de andere hss*

135 vonden, die niet kersten werden en wouden ende waenden Gode lieven dienst daermede doen, dat nochtan in onser wet verboden is. Ende want daer vele erroers in gheschiede, so verboet die paeus bi sinen banne dat mens niet meer en dade. Men seide, dat een prophete van desen gheselbroeders ghesproken hadde langhe tevoren aldus:

140 Veniet gens sine capite et flagellabit se pro peccatis suis.

In denselven jare quam een sterfte van volke so groot, dat men meende voerwaer, dat in al Europen cume die helft van den menschen te live bleef. Ende somighe steden storven mit allen uut. Mer of dese plaghe iet was in Asyen of in Afriken, des en weet ic niet.

145 Ende alsoe die vrede tusschen Hollant ende den ghestichte van Utrecht ghemaeect was, die inghinc tsunte Berthelmeeus daghe in den jaer xlix alsoe voerseit is, doe quamen dese sesse, haer Sweeder uter Lo, haer Jan van Culenborch, haer Henric van Vianen, haer Jan van Woudenberch, haer Ghisebrecht van Sterkenberch ende haer Jacob van Lichtenberch, diet al hadden in hant, de ambachte, slote ende lant dat den stichte toebehoorde an dese side der Ysel, ende seiden, si en mochten des bisscops scout niet langer verhouden. Ende nu en hadde die bisscop in sijn ghewout niet meer van alle den stichte dan Vollenho allene ende dat daer toebehoort. Want haer Vrederic van der Eze had al tlant van Overysel te pande voer sine rekeninghe, die voerseit is.

155 Dese sesse seiden, si wouden hebben allet stichte an dese side der Ysel ende Vollenho daertoe, ende sijn zeghel xxx jaer lang ende daerof der clesiën zeghel. Ende so wouden si hem jaerlix gheven tot sinen cost ii^m pont. Dit hadde die bisscop wel al ghedaen, opdat hi hadde behouden Vollenho mit sinen toebehoren ende sijn zeghel. Mede so en woude die meerre deel van der clesi niet ghehengen. Doe die sesse dat vernamen, dat hoer opset niet en mochte gheschien, doe lieten si die borghen lesten op dat ghelt dat hi sculdich was van der heerscapie te Laghe, daer si op verleisten ix^m pont, ende dat wonnen si te scade, sodattet quam op xl^m pont.

165 In deser groter scout aen ghene side der Ysel ende an dese side der Ysel verdwaelde bisscop Jan alsoe ver, dat hi ghene weghe en wiste, hoe hi daeruut

135 lieven dienst daermede doen *LPO1* daermede lieven dienst te doen *N* dair lieven dienst mede te doen *MO24* lieven dienst te doen daermede *K* lieven dienst dairan te doen *J* gueden dienst mede te doene *O56* daer leven dienst an te doene *O3*

137 mens – ment *JK*

145-156 *afwisseling van stichte en ghestichte met allerlei variaties in alle hss*

146 jaer – jaer van *KJ*

148 haer Ghis. van St. – *ontbr K*

155 *verwijst naar reg. 90*

156 allet – *ontbr JK*

162 lesten *L1* leesten *L2N* leisten *KMJO*

166 alsover – so verre *JK*

- comen mochte ende verarmde so sere, dat hi noch lenen noch borghen en mochte. Ende sach, dat hem dese sesse, daer hi in voertiden sijn ghelove op hadde gheset, ummer verderven wouden ende si heren des stichts bliven
- 170 wouden, ontwaerde hi den sessen hoor macht ende beval heren Gheride van den Veen sijn zeghel, maecten sinen vicarius ende reet van groter scaemte mit ses peerden uut sinen lande te groten Romen in die stat ende liet al varen alst varen mochte. Ende in desen tiden alse bisscop Jan te Romen was, ghinghet buten vrede tusschen den ghestichte van Utrecht ende
- 175 haer Aernd van Yselsteyn. Doe overdroech des bisscops maerscale mitter stat van Utrecht, dat si toghen voer Yselsteyn des manendaghes na beloken paesschen, ende lach daervoer v weken, ende rieden hem so wee mit storme, dat hi dadingde ende hem verwilcoerde ende swoer ende alle de van Yselsteyn mit hem, altoos voertan goede ende ghetrouwe stichts lude te bli-
- 180 ven ende nummermeer tieghen den ghestichte noch tieghen Utrecht te oorloghen; dat si onlange hielden.

LXXXIII. Van hertoghe Willam, keiser Lodewijcs sone, den xxi. grave van Holland.

- In den jaer ons Heren als men screef m ccc l resen ii partiën in Hollant, daer den lande groot ongeval of quam. Die ene partie noemden hem cabeljaus, daer die overste of waren die here van Arkel, die here van Egmonde, haer Gherijt van Eemkerk ende anders vele riddere ende knechte. Die
- 5 ander partie noemden hem hoeke, daer die overste of waren die here van Brederode, die here van der Lecke, die van der Binchorst ende anders vele

-
- 170 ontwaerden *L1* ontwaerde *alle andere*
- 172 te groten Romen *met allerlei buigingsvariaties* – Romen *M* *De latijnse teksten hebben alle Romam of versus Romam. Bovendien cum sex equitibus voor mit ses peerden.*
- 179 ende ghetrouwe *ontbr NO356* getruwe *L2*
- 180 Utrecht – die van Utrecht *M* der stat van Utrecht *J*

LXXXIII

- opschr* achter soen *ontbr de rest N* Van dat daer (*dit woord over doorgestreept die partie*) eerst rees in hollant *later toegevoegd: die partye J*
- 1 als men screef *ontbr JK*
- 2 cabeliaus *L1*, en andere *hss* *cabb- JN* *cabliaus K* *kabelyauwe Her en nog andere varianten, tot cabelaus O3* *reg. 8 weer anders*
- 4 eemkerk *L1* *hoemskerc K* *heemskerc de andere hss, wat wellicht de beste spelling is.*
- De namen van reg. 3 en 6 zijn in verwante geschriften gevarieerd.*
- 4 en 7 riddere ende knechte, *tweemaal dezelfde zinswending, waarbij de eerste keer riddere K1L1 en de tweede keer ridders K1L1, wat wel de auteurslezing is. De andere hss hebben geëgaliseerd: ridde' J1, ridders N1 beide keren. De latere hss zijn geen maatstaf.*

- ridders ende knechte. Dese voerseide partiën stichten in Hollant roef ende brand, venghen ende sloeghen elcanderen, dat daertevoren in Hollant nye en gheschiede. Die cappeljaus partie omboden al heimelike den hertoghe
- 10 Willam, die quam in Hollant ende wert ontfaen ende ghehuldet van den steden ende van den lande van Hollant, van Kenemerlant ende van Vrieslant. Ende also die hoecs partie dat saghen, besetten si hoer castele ende voeren tot Margrieten, der keiserinnen, claghen horen noot. Die cappeljaus partie overdroeghen mitten steden van Hollant ende besaten der hoecs partie
- 15 castele ende wonnenre binnen enen jare xvii ende worpen se alle neder. Die keiserinne, die hoer des sere toornde, omboet hertoghe Willam horen sone horen grammen moet, omdat hi hem onderwant hoer heerlichede. Die sone omboet hoer weder dattie heerlicheyt waer sijn, ende si had se hem in voertiden overghegheven. Daer quaemt also veer dattie moeder ende
- 20 hoer kint leiden elcanderen dach ende stonde, te striden te scepe opter Mase tusschen den Briel ende sGravenzande om die heerlichede van Hollant. Die keyserinne brochte in hoer hulpe vele goeder lude uut Enghelant ende uut Henegouwen ende dat meeste deel van Zeelant. Die hertoghe Willam brochte in sine hulpe die Hollanders, Kenemaers ende
- 25 Vriesen ende uut Zeelant die vrou van Voern mit horen hulpers ende oec vremde ridders ende knechte. Die strijt wart groot ende swaer om den seghe te vercrighen, doch int leste verloes die keiserinne den strijt mit hoer partie, toghen op hoor zeile ende voeren over in Engeland. Daer bleven vele goeder lude doot ende meest van den Engelschen. Die here
- 30 van Brederode wart ghevanghen ende vele goeder lude mit hem. Desen jamerliken strijt tusschen die moeder ende hoer kint gheschiede op sunte Martens dach translacio in den jaer ons Heren mccc li. Daerna wart dat oorloghe ghesoent, sodattie keiserinne behielt Henegouwen tot horen live, ende hertoghe Willam bleef here van Hollant, van Zeelant ende

15 wonnenre – wonner dier JK

16 die keiserinne – dese keiserinne JK irata valde Pauli

34-36 Dit moet een latere toevoeging zijn, die de zaak geheel verkeerd voorstelt. De vrede is gesloten 13 juli 1354, Margareta is gestorven 11 maart 1356, het huwelijk was reeds gesloten feb. 1352. In *Cont. V* § 2 staan dezelfde fouten: Qua (i.e. Margareta) de medio sublata idem Wilhelmus duxit in uxorem filiam ducis de Lancaster in Anglia. Haar naam wordt met grote hardnekkigheid verkeerd gezegd: ducens in uxorem Johannam filiam ducis de Lancaster et Orbi, de qua nullam prolem legitur accepisse Sev. en Johannam filiam ducis de Lancaster comitis de Derby, sed nullam ex ea genuit prolem Pauli. Haar naam staat goed in de tweede lezing van de *Cont. IV*, en ook bij *M*: die machtelt hiet, waaruit *Her.*: des heren dochter van Lancaster die machtelt hiet, dair hi gheen kint bi en hadde. De voorstelling de qua filios et filias habens mortui sunt infantuli etate komt alleen *Cont. IV* voor en wordt nergens overgenomen. De naam wordt vermeden door *P* (dat we als een Clerc-tekst beschouwen): ende dairna nam hi te wive des hertogen dochter van Lankaster ende grave van Orby, dair hi gheen kinder bi en wan.

- 35 van Vrieslant. Daerna nam hi te wive des hertoghen dochter van Lancaster
ende grave van Orbi, die Johanna hiet, daer hi ghen kint bi en wan.
In denselven jare van li voerscreven was een strijt tusschen den coninc Jan
van Vrancrijc ende den prince van Walis uut Enghelant te Putiers, daer
coninc Jan den strijt verloes ende wart ghevanghen ende in Enghelant ghe-
40 voert.
Nu wil ic voert scriven, hoe bisscop Jan van Romen quam. Doe dese sesse
voerseit vernamen, dat bisscop Jan in langhe niet wedercomen en woude,
overdroeghen si mitter clesi, dat men bisscop Jan omboet ende gheboet,
dat hi binnen sijnre stat van Utrecht comen most. Daer hi quam op sinte
45 Egidius dach in den jaer van li vorseit ende en vant hulpe noch troost noch
aen den here van Arkel sinen broeder, noch aen niemant binnen sinen lan-
de noch buten, die hem sijnre saken bewinden woude: also vaste haddent
die sesse beset. Nu most hi raet aen hemselven nemen ende creech dat huus
te Weerdesteyn om hem mede te behelpen tieghen die sesse.
50 Daerna in der vasten als men lii screef leende hem haer Otte van Yselsteyn
dat huus tot Beverweerde. Daer ghinc hi op ligghen ende taste sine heer-
liche aen, hoech ende laghe, ende oerloechde tieghen die sesse. Ende als
hi enigherhande saken doen soude, soe moste hi hem laden mit lude van
buten, want hi van sinen ondersaten gheen hulpe en hadde. Daerna in den
55 herfst omtrent Lamberti int jaer voerseit dadingde die clesie mitter stat van
Utrecht, want dat land dus in groten onvrede stont, een soene ende een
ghevoech alsdattie sesse souden hebben hoer ghelt dat si voer den bisscop
gheloeft hadden, ende daer en soude niet meer scaden op gaen, ende si sou-
den hem rumen sine slote ende sine ambochte. Ende dit gheschiede, sonder
60 haer Zweeder Uterlo en woude die Eembrugghe niet rumen.
In denselven jare van lii voerseit cochte haer Ghisebrecht van Abcoude dat
huus te Woudenberch tieghen heren Janne van Woudenberch, die haer

-
- 36 ghen kint – gheen kinder *KJ*
37 Jan ontbr *JK*. *Wij schijnen hier de slag bij Maupertuis, twee uur gaans van Poitiers, van 1356 te moeten herkennen, die bij Sev. geheel ontbr, bij Chron.T. ook in 1351 wordt geplaatst, evenals Pauli, die echter de plaatsnaam weglaat.*
37-38 tusschen *t/m* Enghelant – tusschen coninc Jan van Vrancrijc ende den coninc Ede-
wart van Engelang *NMP* maar niet *Her.* Eduardus rex Anglie *Chron.T.*
41 Nu wil ic voert scriven, *zinswending die bij het slot van LXXXII aansluit. Dit ook:*
Nunc autem restat scribere, quomodo episcopus Johannes Roma redierat Pau-
li revertendum nobis est ad persequendum hystoriam inchoatam de domino Jo-
hanne de Arkel episcopo Traiectensi Sev. Ulterius autem scribere volumus qua-
liter dominus Johannes episcopus a Roma abcessit D5
45 noch (*achter* troost) ontbr *JK*
48 die sesse – dese sesse *JK*
49 die sesse – dese sesse *K*
54 gheen – en ghene *K*
56 dat land – dat *K* zij *J*
60 rumen – losen *JK*
61 cochte – cofte *JK*

- Hubrecht Schencken broeder was van Culenborch, die tot Hoesselt bleef. Dese haer Jan van Woudenborch hadde enen sone, die bi rade ende hulpe
- 65 sijns neven heren Jans heer van Culenborch quam op eenre nacht ende beclam dat huus te Woudenberch, dat sijn vader vercoft hadde ende woudt behouden. Dit ghewoud claghede die here van Abcoude ende haer Jan van Woudenberch den bisscop Jan. Ende hierom toech die bisscop Jan daer-voer op sunte Lucas avent ende lach daer-voer xvii weken dat hijt stormde
- 70 mit beren ende mit bliden, sodat hijt wan opten iersten saterdach in der vasten, ende venc alle die daerop waren ende warpet neder. In dierselver tijt doe bisscop Jan lach voer (Woudenberch), toech sijn maerscalc mit een deel wapentuers voor Ruweel, omdatter onbescheit of ghedaen was in den stichte ende want mit stormender hant ende die
- 75 bisscop behielt iii jaer; daarna coftet Wouter van Mijnden weder. In dienselven tiden als bisscop Jan voer Woudenberch lach, quamen in den stichte haer Jan van Culenborch ende haer Ghisebrecht van Vianen ende roveden ende bernden in des bisscops lande ende oerloechden den bisscop uut Culenborch ende uut Vianen, van den Goey ende van Merkenborch.
- 80 In den jaer ons Heren m ccc liii op sunte Servaesavent toech bisscop Jan voer Montfoerde mit vele wapentuers ende brochte mit hem een groot werc, dat hi daer meende op te slane, omdattie borchgrave mit heren Jan van Culenborch ende mit heren Ghisebrecht van Vyanen tieghen hem gheweest had. Ende alse haer Sweeder die borchgrave dat sach, dadingde
- 85 hi mitten bisscop om ene somme van ghelde ende die bisscop ruumde van dane. In denselven jare van liii daarna op des heilichs Sacramentsdach wast een sonderlinghe heet weder. Doe reed bisscop Jan mitter stat van Utrecht ende van Amersfoerd mit vele wapentuers voer Merkenborch, dat hi
- 90 stormde mit bliden ende mit evenhoghen ix weken lanc, eer hijt wan. Hi venc alle die daerop waren ende onthoveder een deel ende dedet nedervellen.

63 tot hoesselt – te hoesel JK

68 bisscop Jan – biscop KJ

70 opten iersten saterdach in der vasten – in primo sabbato x^la Sev. primo sabbato ieiunii Pauli sabbato post Esto michi Chron.T.

72 woudenberch – woudenborch L1 (alleen deze éne keer)

72-225 Pauli vrij nauwkeurig pag. 589-614; Sev. tot 198 ook. Chron.T. mist enkele berichten.

76 dienselven – dien JK

in den – in K int J

80 avent – avont JK

83 ende mit – ende JK

84 dat – dit JK

89 amersfoerd L1 amersfoerde andere hss aemsfoerde L2

90 J begrijpt het woord niet en schrijft: met enen hogen werke

Hierna in den herfste sende die bisscop sinen maerscalc mitter stat van Utrecht mit vele wapentuers voer Hoelensteyne. Ende die daerop waren,
95 gavent den bisscop behoudelike hoers lives ende hoers goeds ende hi dedet nederwerpen.

Daerna lossende bisscop Jan van Arkel dat casteel te Vredelant van Margrieten der keiserinnen, die grave Willams dochter was van Hollant, dat bisscop Jan van Diest in voertiden verset hadde den voerseiden grave Wil-
100 lam voer vii^m pont, ende dat ghelt ontfcnc haer Florens van Bochorst van hore weggen.

In den jaer ons Heren m ccc liiii in den herfst reed bisscop Jan mitter stat van Utrecht mit vele wapentuers voert casteel ten Goey, dat hi wan ende warpt neder, dat namaels in der soene (vor Nyevelt) gheseit was, dat
105 haer Ghisebrecht van Vianen datselve huus weder optymmerde optieselve stede, mer die stat van Utrecht deder hulpe toe.

In denselven jaer ons Heren liiii ontseide bisscop Jan heren Sweeder Uterlo om die Eembrugghe. Doe wert dat ghedadingt bi der stat van Utrecht ende van Amersfoerd, dat se haer Sweeder den bisscop overgaf mit sulken vur-
110 warden, datter altoes een burgher van Utrecht casteleyn op wesen soude, opdatter niement gheen hinder of en schiede.

Noch in denselven jare voerseit overdroech bisscop Jan mit heren Vrederic van der Ezen ende mitten here van Voorst van der onredeliker rekeninge, daer hiertevoren af ghescreven is, daer tlant van Overysel voer te pande
115 stont, ende hadde daerof een redelike effeninge, lossende sijn land ende sine slote, die hi nochtan in voertiden ghelossent hadde tieghen den her- toghe van Ghelre voer lx^m ghulden reale.

In den jaer ons Heren m ccc lv omtrent dertienden dach reed bisscop Jan mit groter heercracht over op die van Yselham, omdat si den bisscop on-
120 hoorsam waren ende van hem niet en hielden, ende wouden mitten Vriesen wesen. Die dede hi sekeren ende sweren, dat si den bisscop van Utrecht altoos souden wesen ghehoorsam ende onderdaen.

In dienselven jare van lv haer Herman van Meervelt, die gheseten was in den stichte van Munstre, quam int lant van Overysel ende stichte roef ende

-
- 93 herfste – herfst JK
98 keiserinnen -inne K
103 vele *ontbr* K
104 vor Nyevelt *in marg. L1*, maar het staat wel in de andere hss, dus het is een gelijktijdige verbetering in L1.
106 die stat *ontbr* K, wat door j is verbeterd door die in te voegen.
108 ghedadingt – ghededingt KJ
111 of – op K
116 verwijst naar LXXXII, 155
117 reale – reael JK
118 dertienden LIN dertien JL2MO dertienen K
123 dienselven L1 denselven *andere hss*
124 stichte LMO ghestichte KJN

- 125 brand. Die bisscop Jan, die dat ghewelt node onghewroken soude laten, versamende ii^m man ghewapent te peerde ende reed in den stichte van Munstre omtrent sunte Gallendach voer dat huus te Meervelde ende verbernde heren Hermans sluse, sine watermolen ende al dat hi daerbuten vant. Ende daerna wart dat oerloech ghesoent.
- 130 Daerna in denselven jare lv op sinte Martens dach in den winter ontseide hertoghe Willam, grave van Hollant, den bisscop Jan ende sijn lant. Ende mit hem ontseiden den bisscop voerseit dat meeste deel van des bisscops mannen, die in den stichte van Utrecht geseten waren, ende plechten mitten voerseiden grave tieghen horen rechten here. Dat waren dese: her
- 135 Aernt van Yselsteyn, haer Jan heer van Culenborch, (haer Ghisebrecht van Vianen, har Jan van Culenborch) die Woudenberch sijns vader was, haer Jan van Heerlaer, haer Jan van Langheraec, haer Ghisebrecht van Nyenrode, har Jan van Bloemensteyn, Zoude van den Rijn, Hubrecht van Scouwen, Zweder van der Nesse, har Gherijt van den Vliet, Zoude van den Rijn Henricsoen. Ende binnen deser tijt alse die bisscop ontseit was, quamen vremde heren binnen sinen lande in des hertoghe Willams hulpe, die oec des bisscops viande waren, alse die here van der Sleide ende die here van der Dicte ende mit hem omtrent xl ghewapent. Dese wouden riden tot Oudewater ende dwaelden an Montfoerde, die noch doe des bisscops ghetrouwe hulpers waren. Ende alse die van Montfoerd dat saghen, toghen si uut ende bestreden se, vengen den here van der Sleide ende den here van der Dicte mit alle horen ghesellen. Doe dit gheschiede, was die borchgrave binnen Utrecht. Ende harde cort hierna brochten dese voerseide stichtsmanne den hertoghe Willam mit heercracht binnen den ghestichte van
- 150 Utrecht tot Koten, daer hi lach viii daghe ende verbernde een groot deel van den Overstichte. Die bisscop Jan, dien dit harde sere moeyde, hadde gheerne ghestreden tieghen den hertoghe Willam ende sine hulpers voerseit, mer die here van Yselsteyne, die here van Culenborch ende die here van Vianen haddent also beset mit horen vrienden binnen Utrecht, dat se die bis-

130 sce *maar gelezen als sinte* – *sunte N*

133 die *t/m* waren *ontbr MNP* (*P kan hier dus de Clerc zijn*)

135-136 haer *t/m* Culenborch *in marg. Ll*, *maar wel aanwezig andere hss*

136 sijns vader – sijns vaders *KP* sijns vaders broeder *M*

Jan van Woudenberch was de broer van Hubert, de in 1347 bij Luik gesneuvelde vader van Jan heer van Culemborg. Sev. draait eromheen: Arnoldus de Yselsteyn, Johannes de Culenborch, Ghysbertus de Vyanen, Johannes dominus de Culenborch, Johannes de Haerlaer, Ghysbertus de Nyenrode.

138 hubrecht – hubert *KM*

141 hertoghe – hertoghen *KJ*

147 alle – allen *JK*

149 binnen – in *JKN*

150 verbernde – bernde *JK*

- 155 scop nerghent uut ghebrenghen en conde om stridens wille. Ende hadde die
bisscop sinen wille moghen hebben, dat oerloech waer bet of wers vergaen.
Doe keerden die van Emenesse noch weder omme ende worden Hollanders.
Binnen dienselven viii daghen dat grave Willam te Koten lach mit sinen
hulpers, quamen op sunte Katherinenavent die here van Egmonde mitten
160 Hollanders tot Bunsboten, (die vromelike tieghen hem streden. Mer die
van Bunsboten) verloren den strijt ende daer bleven lxx man doot van den
besten van Bunsboten.
Hierna in corten tiden alse die grave Willam weder tot sinen lande was ghe-
toghen, quamen al heymelike in eenre nacht uter stat van Utrecht omtrent
165 xxx man ende wonnen dat voerborch van den casteel tot Yselsteyn. Mer
si verlorent weder rechtevoert, overmids dat si plonderen ende rapen wou-
den ende brand aenstaken, waerbi die van binnen bekenden, hoeveel der
viande waren.
In den jare ons Heren m ccc lvi na sunte Pouwelsdach conversio toech bis-
170 scop Jan mit heercrachte tot Wesep ende tot Muden ende lach daer iii da-
ghe ende ii nachte eer hi se verwan. Doe verbrande hi Wesep ende Muden
beide. Die Hollanders die daer laghen, swommen over die graften ende lie-
pen hoer vaerde.
In desen selver tijt quam haer Ghisebrecht ven Yselsteyn, die men oec van
175 den Bossche hiet, mit dien van Yselsteyn voer Snoeyen toorn ten Gheine,
die also vast was, dat menne sonder werc niet ofstormen en mochte, daer
si licht een halve ure voer laghen. Doe vraghede Snoey heren Ghisebrecht,
of hi den toorn so langhe ghehouden hadde, dat hi ne mit eren opgeven
mochte. Haer Ghisebrecht seide: ja. Daer gaf hi den toorn op ende si wor-
180 pen neder, mer men meende dat dat een voermaect ding was.
In denselven jare daerna in der vasten dadingde haer Aernd van Yselsteyn
ene vrientscap tusschen den hertoghe Willam van Hollant ende den borch-
grave van Montfoerd sinen neve, die noch doe des bisscops maerscalc was,
buten bisscop Jans consente ende oerloeve, ende gaf over die ghevanghen
185 van der Sleyde (ende) van der Dicte mit hem xl, dat hi daer nye ghelt of
en creech. Dit toornde den bisscop, want hem die ghevanghen toebehoor-

-
- 155 Ende *ontbr JK*
159 quamen – quam *JK*
160-161 die *t/m* bunsboten in *marg. L1 ontbr L2MNO35, in tekst O124, maar O356 missen
ook nog reg. 161-162. In M en P is de zaak verbeterd door te schrijven: te Bunsbot-*
ten, ende die van Bunsboten verloren den strijt....
165 van den casteel *ontbr JK*
170-171 wesep – weespe *JK*
170 tot muden – muden *JK*
176 werc *ontbr K* grote cracht *J*
180 voermaect – voirmaket *J* v'maect *K* gemaect *MP* out voerghemaect
O124 vermaect *O56* voermaket warck *O3*
185 ende *ontbr LIN*

den, ende die borchgrave sijn marscalc was ende van ghenen saken hem re-
keninghe noch bewisinghe ghedaen en hadde.

Daerna in denselven jare opten xiiii. dach in maerte quam uut Naerden
190 haer Ghisebrecht van Nyenrode mit vele wapentuers uut Hollant, ridders
ende knechte, ende verbrande Zoest. Daertieghens quam Otte van Lare,
die optie tijt des bisscops marscalc was, in Eemlant mitten borghers van
Amersfoerd, die stoutelike tieghen hem streden ende wonden heren Ghi-
sebrecht van Nyenrode ter doot, sodat menne vandane op staven ende pie-
195 ken droech. Mer int leste verloes Otte den strijt ende bleef daer doot mit
xxxvi borghers van Amersfoert. Ende eer se die bisscop beriden conde, wa-
ren die Hollanders <en>wech doert veen, dat hi hem niet ghevolghen en
mochte.

Hierna in denselven jaer ons Heren m ccc lvi opten xxii. dach van meye
200 quam hertoghe Willam grave van Hollant mit groter heercracht in den
stichte van Utrecht ende loedseerde optie Hoghewoert mit tenten ende mit
pawelioenen ende sette een deel sijnre lude voer Nyenvelt, heren Stevens
huus, daer hi den here van Egmonde homan of maecte, daer si vii weken
voer laghen ende stormden mit iiii bliden ende mit enen groten werke, dat
205 die mueren scoerden, bersten ende bi groten stucken nedervielen. Haer
Steven ende die mit hem daerop waren, gaven hem ghevanghen den her-
toghe Willam. Die Hollandre verbranden dat huus nochtan buten des her-
toghen oorlove. Ende alse dat ghedaen was, wart dat oerloech ghesoent tus-
schen Hollant ende den ghestichte: elken man weder op sijn goet, haer
210 Ghisebrecht van Vianen soude weder tymmeren thuus ten Goey ende die
van Emenese souden bliven goede stichts lude, ende die hertoghe Willam
en souder hem niet meer bewinden ende alle ghevanghen worden quite
ghelaten. Ende vii der Gunterlinge worden mede inghesoent, alse haer
Henric van den Rijn proest van sunte Johan, her Pilgrim sijn broeder, Her-
215 man van den Rijn, haer Jan van Lewenberch, Henric sijn broeder, Jan uten
Weerde, Ghisebert Gunter van den Hoghenlande.

In den selven jare versoenden die ander ballinge mede in, alse Gherijt die
Bole, Dirc die Bole sijn broeder, Jan die Wit Roelofs soen, Peter Kanne-
maker ende die ander Gunterlinghe, ende gaven dat ghelt – ic wane iiii^m

190 nyenrode – niwenrode *K*, maar *reg. 194* nienrode *K*

197 wech *L1M01* en wech *JKL2M ontbr O2356*

205 bersten – borsten *JK*

207 hollandre – hollanders *JK*
verbranden – verbernden *JK*

208 oorlove – consent ende oirlove *M* consent *P*

212 bewinden – onderwijnden *KJ*

214 dominus Henricus de Rene ... Pelgrinus frater eius, Johannes de Woerden, Gijs-
bertus Gunter van den hoghen lande cum ceteris *Pauli*, 612. *De namen ontbreken*
bij Sev.

217 gherijt die bole dirc de boel *K* Gherardus bole et Theodoricus bole *Pauli*
Johannes Witte frater Rodolphi *Pauli* Johannes Wit *D5*

220 pont – daer men thuus ten Goey mede tymmerde. Daerna bleef die bisscop Jan ii jaer in vreden sonder oerloghe.

In den jaer ons Heren m ccc lviii op sunte Vincencius dach begonste bisscop Jan dat stedeken van Herdenberch te vesten mit plancken, dede den berch slechten ende begraven ende men seit, dat daer in voertiden ene

225 borch te staen plach de al in den gront vervallen was.

LXXXIV. Van hertoghe Aelbert den xxii. grave van Hollant.

In den jaer ons Heren m ccc lviii wart die hertoghe Willam grave van Hollant sijnre sinne onmachtich, sodat menne sette in seker hoede, daer hi in bleef tot sijnre doot toe, dat was omtrent xix jaer. Die cappeljaus partie wouden die vrouwe hertoghe Willams wijf hebben tot enen ruwaert des

5 lands; die hoecs partie en wouden die vrouwe niet, want si gheen kind en had bi den hertoghe Willam voerscreven, daer die heerlicheit van Hollant op comen mochte. Mer si omboden den hertoghe Aelbrecht uut Beyeren, des voerseids hertoghe Willams broeder, dat hi quame in Hollant ende berechte sijns broeder heerlichede. Ende alsoe hertoghe Aelbrecht quam in
10 Hollant, wart overdragen, dat hi soude wesen ruwaert van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende van Vrieslant, ende hi soude der vrouwen sijns broeder wive alle jaer uutreiken ende betalen xii^m ouder schilde tot

221 *Het voorgaande ontbr Sev. en Chron. T., maar dit laatste heeft wel: Anno 1358 in die beati Vincencii . . . Herdenberch.*

222 op Sunte Vincenciusdach ontbr M

LXXXIV

opschr aelbert – aelbrecht O1 In het verhaal staat vrijwel overal aelbrecht op een enkele keer na: reg. 8 albert O3

1 *georgii na wart O3 sijnre synne nae georgii O24 (in marg. nog toegevoegd dach O4) gregorii vóór wart O567*

2 *hoede – bewaringhe P*

3 *xix–xxix MP Her. xxx JN 19 jaar schijnt de auteurslezing te zijn, wat misschien door een schrijffout (xix voor xxx) is veroorzaakt; de verbetering van M is wel ex conjectura, beter wetende, gemaakt. Het probleem is, hoe de fout zo hardnekkig is blijven staan: Sevender, D5 en Pauli (die trouwens ook op 1388 zijn overlijden vermeldt), en zelfs Suffridus Petrus (zie Joh. de Beka ed. Furmerius p. 129, ed. Buch.-Lap p. 139 en 148). Zowel Scriverius als Van Leeuwen (Goutsch Chronycxken blz. 275 resp. Chron. Tielense p. 365 noot y) geven commentaar, annis viginti novem Chron. T. zal wel eenzelfde conjectuur zijn als M heeft, maar zou ook aan een M-hs van de Nederlandse Beke kunnen zijn ontleend. Men vergelijk de noot bij XXVIII, 54.*

4 *hebben achter vrouwe JK*

wijf – wijff vrouwe Machtelt van Lanckaster P

5 *kind – kinder JK*

7 *omboden L1 ontboden de andere hss*

aelbrecht – aelbert K (ook reg. 9 en 30)

8 *des voerseids hertoghe willams broeder – die des voerseids hertoghe willams broeder was M des voerseids hertoghe willams broeder was N*

12 *ouder schilde – oude scilde J oud scild K*

- hoor lijftocht. Ende die partiën Hoecs ende Cappeljaus worden mede ver-
soent, dat si onlange hielden. Want die hertoghe Aelbrecht sette heren Jan
15 van Blomensteyne van der baeljuscip van Kenemerlant ende beval se Rey-
noude, des heren soen van Brederode. Die cappeljaus – want hoer partie
was ofgheset ende hoer wederpartie daer ane – leiden si laghe te Castrichem
in den dunen om den heer van Brederode ende sinen sone doot te slane.
Die here van Brederode, die hierof niet en wiste, sende Reynoude sinen
20 sone mit een deel lude, dese voerseide baeljuscip tontfane. Ende als si qua-
men te Castrichem opt sant, braken die cappeljaus uut hoer laghe ende
runneden tot Reynoude, die hierof ghene hoede en droech. Ende als hi
sach, dat si hem meenden, runnede hi mitten sinen te Castrichem in die
kerke. Mer die cappeljaus bereden iii van den aftersten, die si dootsloe-
25 ghen. Die lude van den dorpe quamen te ontsette Reynoude ende die mit
hem in die kerke waren, sodat daer niet meer of en quam optie tijt.
Doe dat gheschiet was, een deel der cappeljaus die dit ghedaen hadden, re-
den op heren Wouters huus van Heemskerke ende een deel reden binnen
Delf. Daerna omtrent sunte Martensdach in den winter bereet die hertoghe
30 Aelbrecht heren Wouters huus van Heemskerke, omdat hi dese ondadighe
lude op sijn huus onthouden hadde. Daer maecte hi hooftman van sinen
luden die daer voer thuus bleven ligghen, heren Dirc van Polanen, die na
heer (van) Asperen wert, die daervoer lach xi weken (lanc). Haer Wouter,
die niet bet en mochte, dedingde mitten hertoghe, gaf sijn huus op in des
35 hertoghen handen ende voer in Zeelant te (ghisele) des hertoghen seggen
daerof te houden.
Binnen deser tijt, als men voer Heemskerke lach, quamen binnen Delf haer
Ghisebrecht van Nyenrode, haer Jan van Kervena, Henric van der Woert,
Gherijt Wissensone ende anders veel gaste. Dese toghen uut Delf mit een
40 deel poorters van Delf in des Graven haghe ende braken op des hertoghen
vanghenis ende stocke, namen die ghevanghen daeruut ende toghen weder
binnen Delf. Ende alsoe die hertoghe Aelbrecht, die optie tijt in Zeelant was,

-
- 13 cappeljaus *hier en elders met variërende spelling, bijv. cabliaus K*
17 was – wart *JK*
laghe *L1* laghen *de andere hss*
castrichem – castrihem *K (ook reg. 21 en 23)*
29 delf – delft *K (ook de andere keren)*
sunte martensdach – sente mertijnsdach *N* sinte mertijnsdaghe *KJ*
31 hooftman – hoofmans *J* homans *K*
33 van *ontbr L1*
lanch *L1* lanck *L2* lanc *JK* lang *N*
haer wouter – wouter *K*
34 dadinghe *LN* dedinghen *K* dedingde *J* (verg. LXXXIII, 108 en 181)
35 ghisele – ghesele *L1*
38 ghisebrecht *óók K*
41 namen – ende namen *JK*

vernam, dat men aldusdanighe fobaerdie in sinen hove bedreef ende men van hem so cleine helt ende sine stede van Delf tieghen hem sette ende dese
 45 ondadighe lude onthelden binnen hoer veste, quam hi in Den Haghe ende omboet alle ridderen ende (knapen), die onder hem waren, van beiden partiën, sine manne, steden ende lande, dat si bi hem quamen ghewapent, ende toech daermede voer Delf des manendaghes te midvasten als men screef ons Heren jaer m ccc lix, ende lach daervoer mit heercracht x weken
 50 ende ii daghe. Henric van der Woert ende Gherijt Wissen soene mit horen ghesellen deden menighe aventuerlike schermutsinghe int heer binnen deser tijt. Die hertoghe dede daer opslaen iiii grote werke, daer hi die stat mede stormen woude.

Binnen desen quam haer Walraven van Borne ende maecte een overdracht
 55 tusschen den hertoghe ende der stede van Delf, dat si den hertoghe hoer stat opgaven, behoudelike hoers lives ende goeds, mer si souden der hertoghe gheven voer hoor misdaet lx^m ouder schilde. Dus quam die hertoghe binnen Delf des dinxdaghes nae pinxterdaghe in den jaer voerscreven. Mer haer Ghisebrecht van Nyenrode, haer Jan van Kervena ende alle die gaste
 60 bleven buten deser vurwart ende quamen uter stat so si heymelicst mochten ende behelden alle hoor lijf, sonder Henric van der Woert, die wart belopen opten kerctoorn, daer hi mit storme of ghewonnen wart ende ont-hooft. Haer Ghisebrecht van Nyenrode ende haer Jan van Kervena mit horen ghesellen toghen opt huus te Hoesden, daer si op beleggen waren een
 65 jaer lang.

Dese hertoghe Aelbrecht hadde een wijfhiete Margriete ende was (des) her-

-
- 43 fobaerdie *wordt verklaard*: percipiens quod huismodi derogancia sibi in palacio suo facta foret D5 percepisset hanc sinistram famam, quod a subditis suis in tam parva reverencia habetur Sev. hanc sinistram famam audiens ex huiusmodi presumptione plurimum indignatus illatamque contumeliam omnibus modis ulcisci statuens Pauli
- 46 knapen – kapen L1
- 52 iiii – drie MPKL6Her
- 54 overdracht – onderdracht K
- 58 *de datum ontbr bij Pauli en D5, maar staat wel: feria tertia post penthecosten ChrT, echter niet bij Sev. Deze eindigt met: decollatus est et cum eo plures alii probi viri, waarna het cap. X begint met Anno Domini m ccc lx erant due parcialitates in partibus Ghelrie, dus reg. 63-94 ontbr. Daarentegen heeft Pauli: et decollatus. Sed dominus Ghijsbertus de Nyenrode, dominus Johannes de Kervenam cum suis complicibus obsessi fuerunt per annum. Dan komt een vervolg, waarin Kervena naar Jeruzalem gaat en terugkeert met vasculum plenum liquido oleo tot glorie van Sint Katharina.*
- 62 mit storme of – of mit stormen KJO13 Henricus de Woert komt ook voor in een bericht Cont. IV § 2, reg. 26, een latere toevoeging.
- 63-94 ontbr bij Sev. Pauli gaat daarentegen met dezelfde berichten in dezelfde volgorde verder, hoewel niet steeds woordelijk hetzelfde.
- 66 Deze familie-aantekening ook D5, waar echter Willem reeds succedentem comitem wordt genoemd. Sev. heeft op het jaar 1377 een stamboom, waarin wordt ge-

- toghen dochter van Zwidenis, ghelegghen bi der Pollenre land, daer hi bi wan Katrinen die hertoechinne van Ghelre, Willam den grave van Oestervant, Johanna die coninginne van Beem, Aelbrecht hertoghe in Beyeren,
- 70 Johanne bisscop tot Ludic, Margrieten hertoghinne van Burgoengen ende Johanna hertoghinne van Oesterrijc.
- In den jaer ons Heren m ccc lx toech bisscop Jan mit heercracht in Zallant tusschen Wegstapel ende (Batman), daer dede hi opslaen ene borch van houte, die hi namaels van stene maken dede ende hiet Arkelsteyne; die
- 75 staet in eenre wildernisse om te verhoeden overdaet.
- In denselven jare voerseit ontseide Ghisebrecht van Netelenhorst den bisscop Jan ende quam voer die borch tot Arkelsteyne ende venc daer van des bisscops luden xxiii man, mer niemant en bleef daer doot; ende daerna versoende hi mitten bisscop.
- 80 In denselven jare voerseit tot onser Vrouwendaghe assumpcio dede bisscop Jan tymmeren een blochhuus voer dat casteel te Satersloe, om de van Satersloe te dvinghen, opdat si niemant ghenen overlast doen en souden. Daerna wart ghedadingt, dat men se beide nederbrac, blochhuus ende Satersloe.
- In den jaer ons Heren m ccc lxi des anderen daghes na xiiidach reed bisscop
- 85 Jan mit heercracht in enen vorst in Stellingwarf in Steenwikerwoud ende in Ommelant, want si sine lude waren ende en wouden hem in veel jaren nie onderdanich wesen, daer hi optie tijt enen strijt tieghen vacht, dien hi wan, ende dwanc Steenwikerwoud ende Ommelant, dat si hem onderdanich worden; ende gaven voer hoer onhoorsamheit den bisscop x^m oud
- 90 scilde.
- Daerna in denselven jare tot onser Vrouwendach (purificacio) versamende bisscop Jan een groot heer ende reed weder in Stellingwerf ende verbrande Bleesdijc ende al dat Ommelant, dat hem niet onderdanich en was, ende reed weder ombestreden vandane.

noemd Philippum illum magnum ducem burgundie. Albrechts echtgenote heet bij D5 filiam ducis brigensis, bij Sev. filiam ducis de zwidenis, en bij Pauli: filiam ducis de Swideniss sive de brigha, en zijn genealogie gaat even ver als onze kroniek, behalve dat hij Wilhelmum comitem Oestervandie succedentem ducem et comitem Hollandie noemt des - der L1

- 71 Johanna, ook Sophia genoemd, trouwt 15 juni 1395 met Albrecht van Oostenrijk. Dit is het laatste dateerbare bericht uit de kroniek.
- 73 infra Weggenstapel et Bathmam. Chr. T.; in nemore infra Wegstapel et Katinam Pauli. De juiste naam is: Bathmen. Deze vorm wordt het meest benaderd door Batman KL202-6; minder goed bacman LIMPN watman O1 bacmaet J batman doorgestr. met rood O1
- 81 de op eind van de regel L1 die de andere hss
- 83 ghedadingt LINJMO3 ghededingt KL2012456
- 85 Stellingwarf in Steenwikerwout et in Umelant Pauli
- 88 Steenwikerwout et Ommelant, maar reg 93 bleedick et omnia circumcirca Pauli bleesdijc et ommelant D5
- 91 purificacio - purificio L1

LXXXV. Van hertoghe Reinout van Ghelre ende joncheer Edewart sinen broeder.

- In den jaer ons Heren m ccc lxi voerseit waren ii partiën in Ghelrelant, die ene hieten Hekers ende stondens mitten hertoghe Reynout, die ander hieten Bronchorst, die stondens mit joncheer Edewart, des hertoghen broeder. Dese partiën van desen ii broeders begonden in den jaer ons Heren m ccc
- 5 li, sodat Ghelrelant dese x jaer lang in groten onvrede stont. Die hertoghe Reynout toech mit sinen vrienden voer die stat van Tiel ende sette daer sine tenten, want si mit joncheer Edewart tieghen hem plechten. Ende alsoe joncheer Edewart dat vernam, quam hi mit sinen vrienden binnen Tiel, toech tot hem uut ende street tieghen den hertoghe sinen broeder ende wan
- 10 den strijt. Daer bleven doot haer Vrederic van Ulst, haer Alef van Zuythem, haer Borre van Hemmen ende anders vele goeder lude. Daer worden ghevanghen hertoghe Reynout van Ghelre, die here van Lienden, haer Aernd van Arkel, haer Gherijt van den Rijn, haer Vrederic van der Eze, Jan van der Eze ende anders veel goeder lude. Dese strijt gheschiede op sunte
- 15 Urbaens dach in den meye in den jaer ons Heren m ccc lxi voerscreven. Joncheer Edewart sette den hertoghe sinen broeder in vanghenisse, daer hi

LXXXV

- opschr* van dat die pertye rees in ghelrelant *J*
- 1-14 *ook Chr.T. met wat andere gegevens, Pauli met een paar namen meer en Sev. zonder de namen. Het schijnt dat men de namen van de gesneuvelde edellieden door elkaar heeft gehaald.*
- 1 voers. *L12M* voerscr. *J* voerscreven *KN ontbr O*
- 4 begonden *KLINO56* begonsten *JL2MO12* begosten *O4 ontbr O3* Het woord staat achter partiën *JK*
- 5 *li zal wel de auteurslezing zijn, hoewel de Gelderse twisten reeds begonnen in 1343, en 1351 geen kenmerkend jaar is. Ook Pauli meent: Que parcialitas originem cepit anno Domini mccccli et duravit proh dolor per decennium. En ook D5 spreekt van 1350-1361 als hos decem annos. Daarentegen zegt Sev.: Anno Domini mcccclx erant due parcialitates alsof ze toen begonnen waren, slaat de zin van reg. 4-5 over en bericht daarna, dat Reinout tien jaar gevangen heeft gezeten. Veel hss hebben gemeend, het jaar te moeten verbeteren, waardoor 1361-1371 de tien jaar burgeroorlog worden: li KL1O12456 lxi JL2MNO3PHer*
- die - deze *JK ontbr O3*
- 7 tieghen hem plechten - sijnen broeder partieden *O56*
- 10 ulst *JL1* volst *M* ulft *KL2NO12346* ulfte *O5*
- zuythem *KL1O12* zuthem *L2* zuetem *O3* zuethem *O5* zuychem *N* zuuthem *M* (in de druk zanthem, wat men op het eerste gezicht wel lezen kan) zutphen *JO4*
- 10-14 *De namen der gesneuvelden ontbr Chr.T., dat als datum geeft sabbatho post penthecostes in die Urbani, wat niet klopt, daar pinksteren in 1361 op 23 mei viel en St. Urbanus op dinsdag 25 mei. Sev. geeft jaar noch datum, maar Pauli: in mayo in festo sancti Urbani.*
- 12 hertoghe - die hertoghe *K*
- 15 in t/m voerscreven *ontbr MP*

x jaer in was, ende Edewart berechte tlant van Ghelre x jaer lang ende ver-
hate die quadyen so herdelike, dat Ghelrelant nye en was so veilich doer
te liden alst was in joncheer Edewarts tijden.

- 20 In denselven jaer ons Heren m ccc lxi tot onser Vrouwen daghe Nativitas
ontseide bisscop Jan den here van Voorst doer ombescheit dat men van den
huse te Keppel dede in den stichte van Utrecht, want si veel willes bedre-
ven int lant van Overysel, daer die van Swolle willich waren, den bisscop
te helpen. Mer die van Deventer ende van Campen vielen daer al <te>
25 traech inne. Mer de bisscop Jan moste hem hantvesten ende privilegen
gheven, waerom si sine hulpers worden. Daerna op sunte Calixtusdach
quamen van den casteel te Rechteren des heren vriende van Voorst voer
die stat te Swolle ende <branden> die huse die daerbuten stonden. Die
borghers toghen tieghen hem uut ende verloren den strijt. Daer bleven
30 van Swolle gevanghen wel lxx borghers van den besten.
In den jaer ons Heren m ccc lxii in der maent van januarius op sunte Mar-
cellus nacht was een sonderlinghe groot wijnt, die alte groten scade dede,
want hi dede vele huse nedervallen, kerken ende oec kerctoorne. Ende veel
lude verdrencten, die bi der zee gheseten waren, van <den> drucwater ende
35 veel scepe verdurven mede, sodat nye man daertevoren en hadde horen
segghen van dustanighen storme also groot.
Daerna in denselven jare lxii voerseit des donredaghes na sunte Jacob
quam bisscop Jan mit groter macht van ridderen, knapen ende burghers

-
- 18 ghelrelant – lant van ghelre *KJ*
nye en was so veilich – niet so veylich en was *KJ* *Het rijmpje wordt weergegeven:*
ghelriam regebat expellendo raptores, spoliatores et omnes maleficos, quod antea
ducatus ghelrie sic securus et liber ac pacificus fuerat *D5* terram ghelrie rexit,
ut formidine ipsius nullus predo fuit ausus ducatum ghelrie introire aut indigenis
violenciam aliquatenus irrogare *Sev.* ducatum rexit Ghelrie, plurima castren-
sium domicilia que erant raptorum et predonum recondivallo (sic) et habitacula di-
ruendo maleficos et violentos proscribendo vel occidendo, ita ut ducatus Ghelrie
non fuit libor (!) et securus pro omnibus hominibus in memoria hominum in tem-
pore primorum comitum et ducum sicut suo tempore fuit *Pauli*
- 24 al traech – al te traech *JK*
26 calixtusdach – calixtus *K*
28 branden – brande *LIN* brenden *O4*
31 mensi januarii in festo marcelli *D5* in januari in festo sancti marcelli pape *Pau-*
li in mense januari ipso die sanctie marcelli pape *Sev.* op sinte pontiaens dach
des nachts was in der maent van januarius *M* op sinte ponciaens dach des nachts
in der maent januari was *P* *Wij zijn hier wel zeker, dat we met de kroniek van*
de Clerc te maken hebben. Marcellus is 16, Ponciaen 14 januari.
- 32 groot – groten *K*
34 drucwater – den drucwater *JK* *ontbr O3*
35 verdurven *LIMN* verdorven *O1234* verderfden *JO5* verderveden *K* ver-
ghyngen *L2*
37 sunte Jacob *LINM* sinte Jacobsdach *JK* sunte Jacobsdach *O12345L2* sent Pe-
tersdach *O6*

- ende belach thuus te Voorst ende sloech daervoer op drie grote drivende werke, die hi dede driven an die mueren. Voorst was die alrerijcste starcste borch die in <allen> desen lande stont, want si hadde dubbel graften ende diep an beiden siden ophemuert. Die rincmueren van der borch waren lxxx voete hoech ende xii voete dicke ende hadde daertoe een voerborch, dat viercant was ende alte starc, dat wan men hem af stormenderhant. Doe dede bisscop Jan sine bliden opt huus werpen ende sine werke aendrijven ende stiet daermede den meesten toorn dat hi an stucken nedervel ende die zale ende die muren. Nochtan vonden die van binnen meerre list ende meerre conste dan ye op huus ghevonden wart: dat si maecten arme van houte, die ten einden yseren waren, daer si des bisscops meeste scherme mede ophaelden, ende deden die starcste were ende die meeste behendic-hede mit manigherhande engiene die si visierden, daer men ye of hoorde spreken. Doch int einde dede men hem ane so grote perse mit storme, dat sijt opgaven behouden hoors lives opten ix. dach in november, soedatter die bisscop voer lach xv weken, ende dedet nederwerpen ter eerden toe.
- 55 In den jaer ons Heren m ccc lxxiii optie iii kalende in februaryus wert Alfer van Lichtenberch dootgheslegghen, ende dat deden Heyneken die Moel-naer, Henric Gunter, Proys Herdebol, <Peter Herdebol>, ende Jacob Haes, daer der stat van Utrecht veel onrusten ende verdriets ofquam.
- Daerna in den jaer ons Heren m ccc lxxiii des dinxdaghes na Agnetis starf haer Sweeder heer van Voorst ende ervede dat oorloch Roderike sinen oudsten sone. Daerna des sonnendaghes na sunte Odulfsdach quamen bin-nen Renen des heren oudste kijnder van Voorst ende versoenden mitten bisscop.
- In den jaer ons Heren m ccc lxxiiii opten tienden dach in februaryus dede 65 bisscop Jan slaen een velt, hiet Mastbroec, daer hi wan xxxiii hoeven lan-

-
- 41 in desen lande *LIN* in allen desen landen *KJ* in al dese lande *M* in al desen lande *O56* in alle desen lande *O1234L2*
- 43 voerborch *KL* voerburch *J* voerborchte *MNO*
- 46 nedervel – vel *JK*
- 48 dan – dant *K*
- huus *LIN* hues *L2* huys *O56* huse *KO124* huysse *J* thuys *O3* huysen *MP*
- 49 meeste scherme – scherme *JKM*
- 51 visierden *LIMNO124* versierden *JKL2O3* feysierden *O56*
- 55-58 *ontbr D5, Sev. en Pauli*
- 57 peter herdebol *ontbr LIMNO12b4* in marg *O2a* in tekst *JKL2O356*
- 59 lxxiii – lxxvi *K*
- des dinxdaghes na Agnetis – op sint agnietenavont *M*
- 64-67 Anno Domini mccccxxiii decimo die februarii totam terram Masbroeck magnificus episcopus obtulit beato Martino cum medietate decimarum. Aliam vero medietatem decimarum obtulit capitulo Davantriensi (tot zover kan het een verkorte vertaling van het Nederlands zijn, maar het volgende kan dat niet.) in honore beati Lebuini incliti confessoris. *D5* ... requisivit sibi xxxii hoeven lants quas successori-

des, die hi den stichte van Utrecht liet ende half den tiende, ende die ander helft behoort den capittel van Deventer.

70 Doe men screef ons Heren jaer m ccc xlii ontfeuc bisscop Johan van Arkel dat bisdom van Utrecht van den paeus Clemens, dat hi berechte in groter eren mit swaren arbeide, mit groten oorloghe ende mit sorghen, totdat men screef ons Heren jaer m ccc lxxiii, eer hijt bisdom, slote, lant ende ambochte vryede van der groter scout, (de vorseit is,) daert bisscop Jan van Diest al voer verset hadde.

75 In denselven jare ons Heren m ccc lxxiii voerseit opten xliiii. dach in aprille die paeus Urbanus die v. also ghenoeemt versette den bisscop Enghelbrecht van der Marke gheboren van Ludic tot Colen, ende bisscop Jan van Arkel gheboren van Utrecht tot Ludic. Ende bisscop Jan van Verrenborch gheboren van Monstre tot Utrecht. Ende als Jan van Arkel bisscop tot Ludic was, besat hi dat casteel te Brakel ende daerna die keiserlike borch te Rum-
80 men, wan se ende warp se beide neder. Daerna wan hi die borch tot Stoc- kem, mer die liet hi staen ende besette se mit sinen luden.

LXXXVI. Van bisscop Jan (van) Verrenborch den xlviiii. bisscop.

In den jaer ons Heren m ccc lxxiii voerseit opten viiii. dach van september

bus suis reliquit, dempta media portione decimarum illarum terrarum, quam contulit ecclesie Davantriensi ob honorem sanctorum Lebuini et Radbodi confessorum Pauli. Ook hier lijkt het eerst een vertaling uit het Nederlands, maar het slot is dat niet. Sev. ontbr reg. 64-73. Zie Rutgers, Jan van Arkel, blz. 20 en 156.

65 xxxiii hoeven – xxxii hoeven JKL205

68 xlii – lxxiii N (is in de war met reg. 64 of 74)

70 mit swaren arbeide – in swaren arbeyde KJ

72 de vorseit is in marg. L1 ontbr MN in tekst O23456 die voerscreven is KO1 die voirscreven is J voers. L2

76-77 van Arkel t/m reg. 77 bisscop Jan ontbr J

77-78 van Verrenborch t/m reg. 78 Jan ontbr O56

78 utrecht – trecht K

74-77 Verkorte redactie van Cont. I (Chron. Joh. de Beke p. 323), die we ook in Chron.T. p. 372-374 vinden. De datum 14 april ook in D5 en Pauli.

Na deze berichten heeft D5: Mox episcopus Johannes de Arkel adepto pontificatu Leodiensi suorum emulorum eversit castra ac virili probitate totum pontificatum Leodiensem usque finem vite pacifice et feliciter rexit. Waaron de schrijver of copiiist van D5 in 1364 ophoudt met een bericht dat in 1378 thuisheert, is onduidelijk. Om de gedachte dat de rest zoek is geraakt, bij voorbaat te weerleggen voegt hij daar nog aan toe: Qui pro virtuosus suis operibus et honesta et salubri conversatione ab utrisque presulatibus imperpetuum non immerito collaudandus est, presertim a Traiectensibus potissime ut liquet pretactam discurrenti materiam. Hier eindigt D5.

LXXXVI

1-6 Igitur anno Domini m ccc lxxiii viiii die septembris venit illustris Johannes de Verrenborch cum decenti comitiva Traiectum, ubi solenniter et decenter incathedratus

- quam bisscop Jan, een edel man van Verrenborch gheboren, tot Utrecht, daer hi eerliken ontfanghen wart ende na der ouder manieren betamelike in sinen stoel gheset, ende vant alle sine slote ende ambochte open, vry
 5 ende kommerloes. Dese bisscop Jan was een vreedsam man ende en maecte ghene oorloghe, daer hi dat sticht yet mede verlaste.
 Daerna in den jaer lxxv lude die gheseten waren in den stichte van Monstre die desen bisscop ontseit hadden, alsoe die van Veele ende die van Broechusen, ende deden scade in den lande over Ysel. Waerom die bisscop versamen-
 10 mende wel viii^c riddersen ende knapen ende reed in die meyesmaent in den stichte van Monstre, lach daer ii daghe ende enen nacht ende verbrande vele sijnre viande huse ende soorde hoer bome, alsodat hi mit dier reise ten goeden besceide quam.
 Die van Amersfoorde en wouden hem niet gheven sine tollen noch sine
 15 gruit. Ende doer ombescheit dat si meer in den stichte deden, so versamen- de die bisscop Jan voerseit een machtich heer van riddersen, knechten ende burghers ende sloech voer Amersfoerd sine tenten in den jaer ons Heren m ccc lxxvi op sunte Margrietendach ende lach daer viii daghe. Doe wart ghedadingt, dattie van Amersfoerde souden den bisscop gheven tollen ende
 20 gruitghelt als si anderen bisscoppen in voertiden ghegheven hadden ende te gheven plagen. Ende daermede toech hi vandane.
 In denselven jare ons Heren m ccc lxxvi wart ghesticht die canesie te Leiden,

luit, repperiens omnia castra et bona episcopatus libera et bene referta. Hic enim Johannes homo fuit pacis, nullas guerras suscitans, quibus gravabat territorum (!). *Pauli*

Anno ergo Domini m ccc lxxiii dominus Johannes de Vernenborch octava die mensis septembris in civitate Traiectensi quadragesimus octavus cum debita honorificencia cathedratus est episcopus. Hic reverendus antistes episcopalia castra plene referta cunctis necessariis adinvenit, que providencia predecessoris sui contra circummanentes hostes sagatissime premunivit. *Sev. ChronT, zoals gewoonlijk, sterk verkort, zonder dat we zien kunnen, waarmee het verwant is. Cont. V § 3 heeft een totaal ander bericht.*

- 2 *O124 hebben: quam bisscop Jan van Verrenborch tot Utrecht. Blijkbaar zijn de overgeslagen woorden ergens in de kant geplaatst, want ze komen bij andere hss wel voor: quam bisscop iohan verneborch een edel man geboeren tot utrecht O356. Dit vinden we ook bij de Heraut. M heeft alleen geboren weggelaten, evenals P, maar Her. heeft dit woord wel. Het feit dat de Heraut Beieren dit stuk, hoewel over Utrecht gaande, heeft, kan doen vermoeden, dat de Clerc het in zijn kroniek eveneens heeft opgenomen.*
 ian – iohan JK
- 4 open *ontbr N* ende ambochte open *ontbr M* ende ambochte *ontbr O124* stoel gheset ende apen ende vry ende kommerloes *O3*, maar *O56* zijn weer compleet.
 8 die van Veele *niet bij Pauli*, terwijl *Sev. de hele alinea niet heeft.*
 9 over Ysel *LK* van Overisel *NJMO*
 12 soorde – scoerde *MP (7 t/m 13 ontbr Her.)* Bij *Pauli: cuncta suorum adversantium bona igne devastans pomeria viridaria etcetera...*
 mit dier reise – tot dier reise *NMP*
 14 sine tollen – sine tolle *JK*

daer in gheprovent sijn xxiiii canonike, dat meest bearbeide een groot gheleert man hiet meester Philips van Leiden.

- 25 In dienselven jare dede hertoghe Aelbrecht den here van Adinghen ont-
hoefden, ende seide hem ane, dat hi instrumenten ende lederen op sinen
huse hadde, daer hi den hertoghe sine slote woude mede ofclimmen, daer
vele onrusten in Henegouwen of quam. Want die here van Adinghen liet
na hem vii broedere, diet den hertoghe also na brochten, dat hi daer soene
30 voer dede.

Daerna in den jaer ons Heren m ccc lxxviii stichte die hertoghe Aelbert tot
sijnre ewigher memorie ene canesie in den Haghe, daer xiii canonike in
gheproeuent sijn, ende mede om des heren doot van Adinghen, wantet in
der soenen gheseit was.

- 35 Ende daarna in den jaer ons Heren m ccc lxxviii op sunte Symons ende Ju-
den avent apostelen was bisscop Jan voerseit mit sinen ghesinde te Goer
int stedekijn, dat si niet wiselike en hoeden noch en verwaerden. Want daer
quamen in der nacht des bisscops ontseide viande, alse Johan van Zwolms,
Engbert van Zal, Otte van der Kemenade, Henric Scunne Hundenberch,
40 Symon van Zwolms, Herman Twickel, ende beclommen dat ombehoede
stedekijn, venghen den bisscop mit hem dertienden ende sloeghen doot
Henric van Entenicht mit hem derden.

Daerna wart die bisscop ghecoft uut deser vanghenisse voer xvi^m ouder scil-
de; daer voer worden borghe Ghisebrecht heer van Vianen, haer Jacob
45 Soudenbalch abt van Oestbroec, haer Sweder van Vianen, haer Steven van
Nyenvelt ende haer Gherijt Vrencke. Ende voer dese voerseide summe
ghelts versette de bisscop desen viven voerseit alle sine slote ende ambochte
an dese side der Ysel ende Vollenho mit sinen toebehoren daertoe, ter tijt
toe dat dese voerseide summe ghelts betaelt ware. Ende mit desen onghe-
50 valle quam dat bisdom weder in groter scout ende in kommer.

In denselven jare ons Heren m ccc lxxviii storven binnen der stat van
Utrecht xi^m menschen.

Daerna in den jaer ons Heren m ccc lxxix wart enen man die stat van
Utrecht verboden, hiet Ghisebrecht Gunter, xxv jaer bi eenre mile na niet
55 te comen. Dat hi verbrac. Waerom men hem die stat verboet c jaer lang.
Dese Ghisebrecht vercreech gracie bi den grave van Hollant also dat hi

23 xxiiii – xiiii *M* (er is in geknoeid)

25 aelbrecht *JLMN* aelbert *K*, maar *reg. 31* aelbert *KL1* aelbrecht *JL2MN* De
O-hss hebben gelijkemaakt, bijv. aelbrecht O124 aelbert O56 albert O3

41-42 dertienden-derden in verschillende *hss* verward, maar *Sev. en Pauli bevestigen de*
lezing van L12. In M staat 42 dertienden op rasuur.

43 xvi^m ouder scilde ook *Pauli. Chron.T. en Sev., maar xlii^m JM ses duysent P*

50 kommer – groten kommer *KJ*

53-92 *Het verhaal van Gijsbert Gunter alleen bij Pauli, want ChronT, Sev. en Cont. V § 3*
laten het overlijden van bisschop Jan van Virnenburg onmiddellijk volgen op of
voorafgaan aan de pestziekte van 1368. Men vergelijk ook Rutgers, Johan van Ar-
kel, blz. 32.

56 grave – hertoge *J*

- ghehenghede, dat dese Ghisebrecht voerseit nam der borgher goet van Utrecht in Hollant ende in Zeelant, waer hijt ghecrighen conde, daer namaels der stat vele onrusten ende oorlochs of quam.
- 60 Daernaer in den jaer ons Heren m ccc lxx quam dese Ghisebrecht Gunter ende hadde in sijn hulpe borchgrave Lodekijn mit anders ghesellen ende namen den burghers van Utrecht hoer goet tot Toloysen bi Dordrecht ende voerdent in heren Aernts machte van der Dussen, ende dit goet wart verborcht.
- 65 Die hertoghe Aelbrecht, ruwaert van Hollant, vant brieve sprekende opt huus te Vredelant ende op die gherechte die daertoe behoren, inhoudende xxxvi^c pont, enen ouden groten gherekent voer xv penninghe, die de goede grave Willam, hertoghe Aelberts oudevader, den bisscop Jan van Diest daerop gheleent had. Daer des bisscops raet van Utrecht op antwoorde, dat
- 70 bisscop Jan van Arkel dat huus te Vredelant in voertiden ghelossen hadde tieghen der keiserinnen, des voerseits hertoghen Aelberts moeder, ende hadde daer voer betaelt vii^m lb. Ende want hertoghe Aelbert die principael brieve noch hadde, so woude hi hebben thuus te Vredelant of die summe ghelts voerseit. Ende van desen ii saken voerseit viel groten twist tusschen
- 75 Hollant ende den stichte van Utrecht.
Ende alse die hertoghe Eedwart van Ghelre dit vernam, had hi node ghesien enich oorloch tusschen den hertoghe Aelbert sinen sweer ende den bisscop van Utrecht sinen neve, quam hi hiertusschen ende sceide dese saken op sunte Vitus dach in den jaer ons Heren m ccc lxxi, alse dat de bisscop van Utrecht soude gheven den hertoghe die voerseide summe ghelts die sine brieve hielden tot eenre benoemder tijt ende lossen sine brieve. Ende waert dat den hertoghe dese voerseide summe ghelts niet betaelt en worde tot alsulken daghen alse die hertoghe van Ghelre ghesait hadde, so mochtet die hertoghe Aelbrecht panden uten stichte van Utrecht, dat hoeft ghelt
-
- 59 stat *LNO35* stad van utrecht *KJMO1246*
onrusten ende oorlochs *LNP* oorloges ende onruste *O5* onvreden ende oorlochs *O124* onrusten *JKMO6* voele onrusten van quam ende oorloghes *O3*
- 62 tot - te *JKM*
toloysen *L1O24* tolloysen *NO1* toleysen *KL2O5* toyloesen *J* toyloesen *O3* tollozen *O6* loeyzen *M. Pauli heeft deze naam niet.*
- 65 aelbrecht - aelbert *KMO245* albert *O36*; *L1* wisselt af, maar *L2* heeft consequent aelbrecht.
ruw'rt van hollant *L12* die doe ruweert van hollant was *KJMNOP* Albertus dux et tutor Hollandie *Pauli* Albertus vicecomes Hollandie adhuc existens *Sev.*
- 68 aelberts - aelbrechts *JKL2MN* alberts *O36*
ian *LIMNO 1234* ianne *K* iohan *JL2O56*
- 74 ii *L* twe *O3* tween *onthr JKMNO12456*
groten twist *LIJKO24* grote twist *ML2O1* grote' twist *N* groet twist *O356*
- 76 eedwart *L1* eduwaert *NJM* edewaert *O124* edewert *O36* adewart *O5* *onthr L2* van ghelre *onthr JKMNO24*
- 77 sweer *LINO134P* sweder *KJM* swager *L2O256*

85 mitter pene; ende hi ne soude Ghisebrecht Gunter niet verantwoordē,
want hi sijn man niet en was eer hi verdreven wart.

Daerna quam Ghisebert Gunter over dit segghen ende nam der borgher
goet van Utrecht in Zeelant ende voerdet ter Goude, daert die borghers we-
dercochten om ene somme van ghelde in ofcortinghe van der somme ghelts

90 voerseit, die de hertoghe Aelbert van Vredelant hebben soude. Ende als die
raet van Utrecht dat ghelt betalen soude in den Haghe, worden si twisten
omt payment, daer groot oorloch of quam, als ghi hierna wel horen sult.

In den jaer ons Heren m ccc lxxi op sunte Johans avent Baptiste ruste bis-
scop Jan van Verrenborch gheboren in onsen Here binnen der stat van

95 Utrecht ende starf haestelike, dat men van sijnre zuucte niet wel en wiste.
Ende veel lude meenden, dat hi vergheven wart. Ende wart ellendelike be-
graven in die doemkerke tUtrecht sonder betameliker uufuert.

In desen tiden als in den jaer ons Heren lxxi voerseit op sunte Tymotheus
ende Symphorianus dach was een strijt te Baswijlre tusschen den hertoghe

85 mitter pene *L1O1256* mitter penen *JKMNO34* mitten penen *L2*

88 wedercochten – wedercoften *JKL2NO*

89 om ene somme van ghelde *ontbr JKM*

90 aelbert – aelbrecht *JMNO14* (ongeveer hetzelfde als reg. 84, maar daar wijkt *L1* af)

91 twisten – twistende *MNO3P* tumultuare ceperunt et discrepare propter paga-
mentum sive monetam, de quibus magna rancoris malitia inter eos orta fuit et de-
mum proch dolor! maxima guarra, ut inferius patebit *Pauli*

93-97 *Hiermee komt het meest overeen: Anno Domini 1371 in profesto sancti Johannis
Baptiste requieuit in Domino illustris princeps et pater Johannes de Verreborch
episcopus Traiectensis, postquam Traiectense pontificium gubernasset (ontbr het
aantal jaren). Obiit subito ita ut multi suspicabantur eum veneno interfectum, quia
nullus vel pauci sciebant de aliqua sua infirmitate. Sepeliebatur insuper absque de-
centibus exequiis miserabiliter in maiori ecclesia. Pauli. Neutraler is: Anno Domi-
ni 1371 in vigilia nativitatis Johannis Baptiste Johannes de Virnenborch episcopus
Traiectensis requieuit in Domino, postquam sedit Trajecti annis septem, et sepul-
tus est in majori ecclesia ChronT. Sint Jan Baptist is 24 juni, en het is dus 23 juni,
wat ook staat in een bericht met heel andere gegevens: ...1371 23a die hora ves-
pertina mensis iunii Iohannes Vernenborch episcopus Traiectensis subitanea morte
diem clausit extremum, qui die antecedenti in suo palacio Traiectensi gloriant-
ter et letanter incedebat, et sepultus fuit in ecclesia Traiectensi a parte australi Cont.
V § 3,42-46. En weer een dag verschil: Anno Domini 1371 in die sancti Johan-
nis Baptiste obiit dominus Johannes de Vernenborch episcopus Traiectensis, post-
quam Traiectense pontificium gubernasset septem annis, qui apud maiorem eccle-
siam tumulatus est honore congruo Sev. Dit laatste lijkt verkort uit de bron van
Pauli, wat wel eens de bron van onze vertaler zou kunnen zijn.*

95 dat *L1* sodat de andere *hss*

zuucte *L1* sucte *K* ziecte *JMNO124* ziecten *L2P* suecte *O3* suekede
O5 zueke *O6*

wel – veel *KN* vele *JM* volle *L2* wal *O5* *ontbr O12346*

97 tuturecht *ontbr JKM*

99-105 *De slag bij Baesweiler (22 aug.) wordt door Sev. verteld na de berichten van
LXXXVII, 1-21 (eind juni-28 sept.), in ChronT evenzo. Pauli heeft dezelfde volg-
orde als onze kroniek, maar is hier veel uitgebreider.*

- 100 van Brabant ende den hertoghe van Gulic. Daer bleef doot hertoghe Eedewart van Ghelre ende vele goeder lude. Daer bleef ghevanghen die hertoghe van Brabant, die den strijt verloes, die grave van Sympol ende vele goeder lude. Ende alse die hertoghe Eedewart doot was, overdroeghen die partyen van Ghelrelant, Heekers ende Bronchorst, namen den hertoghe
- 105 Reynout van Ghelre uut dier vanghenisse, daer hi x jaer in gheseten hadde, ende maecten weder heer van Ghelre.

LXXXVII. Van bisscop Aernt van Hoern den xlviii. bisscop.

- Ende als bisscop Jan van Verrenborch begraven was, een deel der capitellare koren tot enen bisscop haren Sweeder uter Loe den doemproest van Utrecht, welna een waerlic man, want hi en conste noch singhen noch lesen. Mer die meerredeel van den capittelaers en woudens niet kieseren, doch
- 5 dat capittel van Deventer koren hem alle. Ende alse die paeus Urbanus die v. also gheuoemt vernam, dat dat bisdom van Utrecht sonder herde was, gaf hijt voerseide bisdom een edelen hoechgeboren manne Arnoude van Hoern, die optie tijt in den hof te Romen was. Ende alse hi versien was mit

- 105 gheseten hadde – hadde gheseten *KJ*

LXXXVII

opschr De andere hss hebben xlix, en ook L1 in de inhoud.

- 1 ian – iohan *JKL20356*
deel in alle hss, maar in *L1* bovengeschreven.
capittelare *L1*, maar -laers in *reg. 4*, -laren en dan -laers *N* De auteur schijnt te hebben gevarieerd, maar de andere hss hebben gelijk gemaakt.
- 2 uter Loe ook *Pauli*; de Loe *Sev*.
- 3 welna een waerlic man – die welna een weerlic man was *N* virum secularem et inhabilem eo quod nesciebat legere nec canere *Pauli* virum pene secularem et illitteratum *Sev*.
- 4 meerre deel – meeste deel *O24L2*
- 5 Urbanus V (1362-1370) wordt door *Sev*. als de paus genoemd, die Arnoud van Hoerne heeft aangesteld, maar *ChronT* zegt: Urbanus papa sextus (1378-1389), wat nog verder van huis is. Vermoedelijk als leesfout (ii voor V) zegt *Pauli*: Urbanus papa secundus. Het was Gregorius XI (gekozen 30 dec. 1370), wiens curia Romana te Avignon stond. De Vertaler heeft dit misschien niet begrepen, en we mogen aannemen, dat dit stuk pas veel later is geschreven. Waaruit de Vertaler heeft vertaald, is wel zeer onzeker: de *cont. V* heeft een zeer uitvoerig verhaal, met de namen der kanunniken en de datum van de postulatatie, die niet helemaal klopt met de datums die *Post*, *Archief Aartsb. Utrecht 55* (1931) blz. 119 vermeldt: 30 juni en 9 juli, maar zij zegt terecht: Gregorius vero papa. Er zal wel een verwarring zijn met de overplaatsingen van *Cont. II*, 33-37, maar veel verklaart dit niet. Hoewel *Cont. V* beter met de feiten klopt dan de andere geschriften, is zij toch ook gebrekkig.
- 7 een *KL1* enen *JL2MNO*
een t/m manne – edelen weggelaten *O24* hoechgeboren weggelaten *L2* ende hoghe gheboeren achter man *O35*
arnoude – arnolde *O34* arnoldo *L2* aernt *JMO56*
- 8 te – tot *JK*

desen bisdom, haeste hi hem te sinen lande ende quam tUtrecht harde feestelike ende wart daer in sinen stoel gheset na der ouder ghewoente, op sunte Michiels dach in den jaer ons Heren m ccc lxxi.

Dese bisscop Aernoud was een jong man ende goet clerck, hi wapende hem gaerne, hi was goet ghesel mit sinen luden. Dese bisscop vant dat bisdom in groter scout ende al verset sine slote ende ambochte an dese side der Ysel ende Vollenho daertoe voer die voerseide xvi^m oud schilde van bisscop Jans vanghenisse. Doe wart ghedadingt, dat bisscop Aernoud dese voerseide somme ghelts verborghede, lossende sine slote ende ambochte. Ende bi goetduncken der clesi maecte hi heren Sweeder sinen neve heer van Gaesbeke ambochtman op Vredelant in dier manieren, dat hi Vredelant van den Stichte niet vervreemden en soude, noch den Stichte ghenen scade daerof laten gheschien, daer hine sine brieve of gaf, dies hi namaels vele vergat.

In denselven jare van lxxi voerscreven opten vierden dach van december starf hertoghe Reynout van Ghelre ende en liet gheen kint na hem. Ende doe viel Ghelrelant echter in ii partiën, want die Hekers ontfinghen die gravinne van Cleve, des hertoghen Reynouts ouder suster. Die Bronchorste en wouden gheen wijf tot enen here, mer si ontfinghen der hertoghinnen ouderen sone van Gulic, die Willam hiet, ende sijn moeder was een jongher suster des hertoghen Reynouts voerseit. Hierof quam groot oorloch ende ongheval in Ghelrelant, dat duerde seven jaer lang.

Bisscop Aernd, die gheerne die gherechticheit starken woude, meende dat-tie ouder suster mit rechte vrouwe van Ghelrelant wesen soude; waerom hi hoer hulper wart ende maecte mitten here van Ghenp een hyllic, als dat-tie grave Johan van Bloys nam te wive dese voerseide vrouwe van Ghel-

-
- 9 feestelike – haestelike *M*
 10 sunte Michielsdach is 29 september, maar *Cont. V heeft: xxviii^a die mensis septembris, in die Michaelis ChronT, in festo sancti Michaelis Pauli geen datum Sev.*
 12 en 16 arnoud – aernt *JKO356P*
 13 dat – dit *K*
 15 xvi – xlii *M* (zie ook *LXXXVI, 43*)
 16 ghedadingt – ghededingt *KJN*
 19 op – van *JK*
 21 dies hi namaels vele vergat – quas tamen perfecte non servavit *Pauli* quod tamen dominus Zwederus non diu observavit *Sev.*
 22-112 *ontbr Sev.*
 25 ouder (*dgstr*) ouder *L1* ouder ouder *K1* ouder *K23MN* outste *JP* oldeste *O356* oeldeste *L2* *ontbr O124*
 27 ouderen *JLIMOIP* oudere *K* outste *NO4* outsten *O2* olsten *O5* oldeste *O36* oeldeste *L2*
 29 seven jaer lang, dus 1371-1378, maar in 1378 wordt niets hiervan vermeld:
 30 *Pauli heeft nogal wat uitweidingen, maar hij is hier letterlijk: Arnoldus insuper de Hoern episcopus Traiectensis non sinens suppeditari iustitiam...*
 31 ouder – older *O3* oude *O4* olde *O5* oldeste *O6* oelste *L2*

relant. Doe versamende grave Johan ende bisscop Aernt een machtich
 35 heer van volke, ende in hoor hulpe quamen die hertoghe van den Berghe,
 die grave van der Marke, die grave van Cleve, jonchere Dirc van der Marke
 ende anders vele riddersen ende knapen, daer si mede quamen voer Groens-
 voerde, dat men hem opgaf, ende toghen voert voer Aernem; die ontfen-
 ghen die vrouwe ende den grave van Bloys ende swoeren hem hulde. Van-
 40 dane toghen si voer Ghelre, daer si een groet werc voer opsloeghen, ende
 lagen daer xvi weken lang; nochtan lieten sijt onghewonnen. Vandane to-
 ghen si voer Wagheninghe, dat men hem opgaf, toghen voert ende wonnen
 die Helle, Aller ende Kannenberch. Vandane toghen si voert voer Nyen-
 beec, dat si niet en wonnen. Vandane togen si voert voer Lobeed, daer si
 45 enen tijt vor laghen ende wonnent. Ende binnen dier tijt dat si voer Lobeed
 laghen, quamen die Bronchorste ende beclommen Aernem bi nachte.
 Die grave Jan pensede, dat dit oorloch niet lichte ten ende comen en conde,
 beval dit oorloch der vrouwen, den bisscop Aernd ende den here van
 Ghenp ende toech tot Scoenhoven in sijn ruste. Daerna in denselven jare
 50 vernam bisscop Aernt, dattie hertoghe van Gulic binnen Aernem gheco-
 men was; waerom hi versamende riddersen ende knapen ende een groet
 deel bürghers van Utrecht, toech daarmede voer Aernem, eyschede den
 hertoghe uut te stride, lach daervoer enen nacht ende enen dach ende ver-
 beide strijts. Ende als hem niemant en quam, verbrande hi die huse die
 55 daer buten stonden, ende toech weder vandane.
 In denselve jare ons Heren lxxii op sunte Odulfs nacht was een groot brand
 tUtrecht bi der Jacoppinen: daer bernden omtrent iiii^o huse also men sei-
 de.
 Daerna in denselven jare ons Heren m ccc lxxii op onser Vrouwendach na-
 60 tivitàs was die hertoghe van Gulic tot Nymeghen, daer hem was doen ver-
 staen, dat hi quame tot Tyel, hi soude die stat wel vercrighen. Ende als hem
 die Bronchorste bereiden op dese reise, so wart den bisscop Aernt dat ver-
 boot, die optie tijt tot Renen was ende een deel borghers van Utrecht daer
 bi hem hadde. Ende om dit te verhoeden, so reed die bisscop tot Tiel ende

34 aernt met verschillende spellingen in de hss, ook reg. 48 en 50

36 marke/marke – mercke/merck J merke ende/merc K

39 Vandaer toeghen se voer Ghelre laatste woorden van O3

43 Helle, Aller et Bonnenberch Pauli

44 togen met g LI, want laatste woord van de regel.

lobeed LI lobede de andere hss

45 voer lobeed LI voer Lobede L2NO daervoer KJM

47 Quod percipiens Johannes comes de Valoys perpendensque non leviter et breviter eandem guarram finire, commisit totam guarram comitisse coniugi sue atque preclaris dominis et strennuis viris videlicet domino Arnolde episcopo et domino de Genp et ipse valedicens omnibus secessit in pace versus Scoenhoviam Pauli

56 ... in nocte sancti Adolphi fuit magnum incendium in Traiecto apud Predicatores Pauli; ongeveer hetzelfde ChronT

56-112 bij Pauli vrijwel gelijk aan onze tekst. Chron.T. p. 387-8 ook ongeveer.

65 nam mit hem een deel riddersen, knapen ende borghers ende een deel liet
 hi bliven tot Renen om die stat te hoeden. Ende als hi tot Tiel quam, vant
 hi daer de vrouwe van Ghelre, daer si hoveden ende danseden ende waren
 goede ghesellen. Mer si en behoeden die stat niet so wiselike, die Bron-
 70 chorsten en quamen bi nachte daerin ende wonnen die stat. Daer bleven
 ghevanghen haer Loef van Hoern des bisscops broeder, haer Ghisebrecht
 van Herdenbroec, haer Vrederic van Zulen, ridders, Jacob van Lochorst,
 Willam over de Vecht, Daem van Lochorst, Eerst van Groenenwoude
 ende anders vele goeder lude. Die bisscop, die hem langhe wile manlike
 verweerde, sach dat hijt verliesen moste int leste, ontbrac sinen vianden
 75 ende quam opt tollenuus, daer die vrouwe van Ghelre was. Ende also die
 Bronchorste die stat ghewonnen hadden, omboden si den hertoghe van
 Gulic, die des anderen daghes daerbinnen quam mit anderhalfhondert
 man ghewapent. Die borghers van Utrecht die tot Renen ghebleven waren,
 vernamen dattie bisscop in sulker noet was, senden si ii hoerre borghere
 80 also Jan Hombout ende Braem van den Velde, an die overste van der stat
 van Utrecht mit deser boetscap. Ende also die overste dat vernamen, meen-
 den si horen here tontsetten of lijf ende goet daerom aventuren, sloeghen
 hoer clocke, wapenden hem, toghen haestelike uut tot Wijc, sceepten daer
 over die Lecke ende versamenden hem aldaer mitter sonnen onderganc,
 85 toghen voert, verbranden ene molen ende dat dorp te Ravenswade, ende
 toghen so al bernende voert totter Linghen, daer si over woeden, ende qua-
 men voer Tiel omtrent ii uren eer die dach opghinc.
 Ende als die sonne een wile was opgegaen, omboet die hertoghe van Gu-
 lic, dat hi woude uut comen striden tieghen die van Utrecht. Die bisscop,

65 knapen *L1* ende knapen *de andere hss*
 67 de vrouwe *L1* die vrouwe *de andere hss*
 daer si hoveden ende danseden – ovando et chorizando *Pauli* deduxerunt dies in
 magna jocunditate *ChronT*
 70 capti autem fuerunt dominus Loef de Hoern frater episcopi Traiectensis, dominus
 Ghijsbertus de Hardenborch, dominus Fredericus de Zulen milites, Jacobus de
 Lochorst, Arestus de Groenewoude cum plerisque aliis scutariis laude dignis *Pauli*
 (*dus twee namen overgeslagen*) *beter*: Fredericum de Zuylen, Jacobum de Loc-
 horst, Wilhelmum van (!) Avertecht, Daeme van (!) Lochorst, Ernestum de Gruen-
 enwoude milites (!)... *ChronT* Willam van over de Vecht *M*
 80 Johannem Hombout et Braem de Campo *Pauli ontbr ChronT* ende *ontbr K*
 82 aventuren – te aventuren *MNO*
 ende *vóór* sloeghen *N*
 83 ende *vóór* toghen *JK*
 84 sonnen onderganc *niet bij Pauli*
 87 sicque per duas horas ante diluculum venerunt ante Tyelam *Pauli*
 88 oboet *L1* ont- *de andere hss*
 89 die bisscop = dien biscop (*1e naamval!*) *K* den biscop *O56*

- 90 dien harde lieve was als hi sine lude sach, quam van den tollenhuse, trooste
sijn volc ende scaerde se te stride. Die hertoghe, die van binnen der stat dat
volc dat daerbuten lach, al oversach, sprac tot sinen luden: „Ghi segt mi,
dattet al pelsers ende scoemakers sijn, mer het duncken mi alle goede rid-
dere ende knechte wesen”, bleef daer binnen ende en quam niet te stride.
- 95 Dus laghen die van Utrecht voer Tyel dien dach ten avende toe. Ende als
die hertoghe sach, dat si niet rumen en wouden, si ne hadden die stat, ende
binnen der stat ghene provande en was, ende hi also beleghen was, dat hi
niet uut en mochte sonder strijt, visierde hi enen raet ende onboot, dat hi
uutcomen woude ende striden tieghen hem op een benoemt velt. Dit was
- 100 na der zonnen onderganc. Die van Utrecht versamenden hem optie be-
noemde stede an die een side van der stat ende waenden dattie hertoghe
comen soude. Ende als die hertoghe vernam, dat hi ene poorte ruum had-
de, daer niemant voer en was, reed hi daer uut ende rumede die stat. Ende
alse die hertoghe ghereden was, doe deden die van binnen hoor poorten op
- 105 ende lieten den bisscop ende die van Utrecht in die stat, daer si die nacht
bleven. Des anderen daghes toghen die van Utrecht weder binnen hoer stat
sonder verlies ende mit groter eren.
Daerna wan die bisscop mit den Hekerschen Venle ende Herderwijk.
Hierna in denselven jare quam die hertoghe van Gulic ende die here van
- 110 Vyanan mit hem ende die Bronchorste partye in den stichte van Utrecht
mit heercrachte ende bernden Ameronghen, Doorne ende Seist al totter
Bilt toe ende reden weder in Ghelrelant ongescaet ende onbestreden.
In den jare ons Heren m ccc lxxiii groef die stat van Utrecht een diepe van

- 90 dien (3e naamval) – die *JMNO14* den *L2O56*
tollenhuse *L1O1* tollehuse *NO2* tolhuse *KL2* tolhuysse *JMO4* tolhuys *O56*
- 91 scaerde – sceerde *JK*
- 92 .. ait suis: dixistis michi quod Traiectenses essent omnes sutores et pellifices, sed
michi videtur quod sunt milites et armigeri *Pauli*
- 97 also – so *JK*
- 98 visierde – versierde *JK*
onboot *L1 met -n-*
- 102 ruum *L1* ruem *L2O56* rume *JKMNO124*
- 105 die nacht *L12NO56* dien nacht *JKM* den nacht *O124*
- 107 victoriose sine damno *Pauli*
- 108 Venle *JKLIN* venlo *MO2456* venne *O1* veluwe *L2* Venlo *Pauli*
- 111 bernden *JLIM* verbrande *L2* verbernden *NO* bernende *K*
- 113-254 *samenvangend verhaal, enigszins aansluitend bij LXXXVI, 92. Het is aanwezig bij
Pauli, Sev., ChronT en Cont. V § 5.*
- 113 diepe *L1* diep *JKL2NO56* diept *M* diepte *O124* Anno Domini 1373 civitas
Traiectensis magnum profundum fossatum extruxit de nielart (!) totter Grooterwa-
de, ordinando duas slusas ligneas in villa dicta de nyevaert *Pauli*
Anno Domini 1373 civitas Traiectensis cepit fodere fossatum prope nyewaert us-
que ad locum vulgariter appellatum Groterwade, et in Nyevert construxerunt duos
aqueductus qui dicuntur sluse. Et prope aggerem nuncupatum uterdijc edificave-
runt turrim grandem ut in eo liberius possent defendere predictos aqueductus ...
et appellaverunt illam turrem Ghildenborch pro eo quod sub expensis ghildarum

- der Nyervaert totter groter Wade toe, ende leide ii slusen van houte optie
 115 Nyevaert ende timmerden enen toorn op den uterdijc, daer si die slusen
 mede bescermen wouden voer hoor viande, dat men se niet en vernielde,
 (ende noemdent Ghildenborch, wantet die ghilden van Utrecht deden tym-
 meren.) Haer Ghisebrecht heer van Vyanen, dien hier lede toe was, pen-
 sede: worden die van Utrecht sine viande, si mochten comen doer die
 120 slusen ende vernielen sine heerliche. Ende brochtet den hertoghe Ael-
 brecht van Hollant ane, dattet gherecht van Vreeswijk sine ware, daer die
 van Utrecht hoer slusen ende horen toorn gheleyt hadden ende die bisscop
 van Utrecht gheen recht daertoe en hadde. Die van Dordrecht meenden
 oec, het ghinghe hem sere tieghen ende woudent den here van Vianen hel-
 125 pen weren.
 Daerna in den jaer ons Heren m ccc lxxiiii omtrent xiii-dach ghinc die Lec-
 ke vloet also groot, dat men mit schuten varen mochte over tfelt. Ende daer
 voer die raet van Utrecht over den vloet in den Haghe ende betaelden die
 voerseide somme ghelts van Vredelant. Doe worden si twisten omt pay-
 130 ment ende voeren harde evelmoedich weder tot Utrecht ende brochtent
 horen rade an, wat hem wederghevaren was. Waerom si overdroeghen ghe-
 meenslike, dat si wouden varen in Hollant ende panden alsovele weder, als
 hem dochte, dat hem tevele ofghenomen was. Daerna in der vasten voeren
 si te Woerden ende meenden die te verghiselen, ende si en wouden niet
 135 verghiselt wesen. Doe die van Utrecht dat saghen, verbernden si Woerden,
 worpen die poorthuse neder ende vinghen die si vanghen mochten ende
 voerden se tot Utrecht. Ende rechtvort daerna wonnen si Cronenborch
 ende worpent neder in die graft. Daerna voeren si ende verghiselden Mu-
 den, Wesep, Utermeer, Loesdrecht, de Ameide, Lexmonde, Jaersvelt, Bo-
 140 degraven, Werder ende anders veel dorpe, daer si groot ghelt of scatten.

construebatur *Sev.* *De geschiedenis van Gildenburg zeer kort ChronT p. 389*
 (duos sluysen vel spouyen) en 392, en *Cont. V § 5, 1-19.*

- 114 leide *L101* leyden *L2MNO2456* leyde daer *KJ*
 117-118 *zinsnede in margine L1, maar alle andere hss in tekst.*
 120 aelbrecht *JLMO14* aelbert *NKO256*
 122 gheleyt – gheset *JK*
 125 *Hierna heeft Pauli een heel verhaal over het smelten van de sneeuw.*
 127 also groot *LO1* so groot *JKMO2456* also hooch *N*
 129 twisten *KLO* twistende *JMN* discordare ceperunt propter pagamentum *Pauli*
dissentire .. de summa danda Sev.
 131 horen – oren *O2456*
 136 worpen – ende worpen *JKMNO*
 vanghen *L105* vaen *JKL2NO1246* *ontbr M*
 die poorthuse *LKN* dat poirthuys *JM* die poerten *O* propugnacula *Pauli*
portas Sev.
 139 utermeer – soetermeer *Pauli*
 140 *achter werder: et super plures alias villas Pauli, wat ontbr Sev.*

Ende doe die van Utrecht voeren tot Muden ende tot Wesep om die te verghiselen, hadde die here van Gaesbeec Hollanders op Vredelant ghelaten ende scoet mit donreloden optie van Utrecht ende hielt Vredelant voertane tot hertoghe Aelberts behoef ende bleef des stichts viant al dat oerloech
 145 doer. Ende vergat sijnre brieve ende zeghele ende vurwaerde, die hi in voertiden daerof ghegheven hadde als voerseit is.

Daerna in denselven jare van lxxiiii des anderen daghes na meyendaghe quam die hertoghe Aelbert mit groter heercracht mit scepen die Lecke op, ende hadde mit hem den grave van Cleve, den grave van Bloys, vele ridders
 150 uut Henegouwen, uut Zeelant, uut Hollant ende daertoe alle riddere ende knechte uut Ghelrelant, uut Cleverlant, die om zoud dienen wouden ende die hi ghecrighen conde. Ende sloech sine pauwelioene ende tenten voer Ghildenborch ende dede daervoer opslaen een sunderlinge groot werc, dat men van der oosterside nederwart dreef te Ghildenborch wart, ende een
 155 ander werc, dat niet so groot en was an die westside. Ende alse dat minre werc Ghildenborch begonste te ghenaken, scoten die van den huse daerop mit eenre donrebusse, daert so sere of quetsede, dat sijt niet naerre den huse ghebrenghen en conden. Ende alse die hertoghe Aelbert viii daghe daervor ghelegghen hadde, ghinc haer Ghisebert die here van Vyanen, haer Henric
 160 here van der Ameide, haer Ghisebert van Nyewenrode ende anders vele ridderen ende knapen voer Ghildenborch schermutsen ende brochten mit hem veel cleyntre donrebussen, daer si lode mede scoten ten huse wart. Peter Doel ende Aernt Proys, die hooftmans opten huse waren, lieten die brugge neder, ende een deel hoerre wapentuers liepen of ende bestreden
 165 dese voerseide heren ende knechte ende venghen heren Ghisebert van Nyenrode ende enen edelen man uut Henegouwen, Willam van Naeldwijn ende Willam van Gheervliet ende wonnen hem of xxviii donrebussen, die si alle voer hem opt huus brochten. Die hertoghe dede daervore ii bliden oprichten; die ene stont te Vianen opt sant ende die ander stont binnen
 170 dike, daer si harde vreeslike mede worpen. Mer onlange hadden si gheworpen, die meeste blide en brac. Doe ghinc men haesten mitten groten werke an te brenghen, ende brochtent aent voerborch; dat was ghemaect van sta-

145 obliviscens literarum suarum sub fide et episcopo et statibus patrie datarum ut supra dictum est *Pauli* minime attendens ad litteras suas quas paulo pridem traderat de dicto castro domino episcopo Traiectensi *Sev.*

147 des anderen daghes na meyendaghe – na meye *O24* altera die apostolorum Philippi et Jacobi *Sev.* in crastino Philippi et Jacobi *ChronT.* geen datum *Pauli*

148 aelbert – *JNO* aelbrecht

149 hadde – hadden *K* had *J*

bloys – bloys ende *L2JN* valois *O1* habens in comitatu suo comitem Clivensem, comitem Blesensem, idiomate nostro valoeys *Pauli* in qua erant comes Clivensis et comes Blesensis *Sev.*

162-168 Peter *U/m* brochten *ontbr J*

163 Petrus Dool et Arnoldus Proys capitanei castri *Pauli* *ontbr Sev.*

168-178 *Pauli* korter, *Sev.* slechts één zin.

- ken ende van wilghenplancken. Ende doe sijt niet langher ghehouden en mochten, verbernden sijt selve. Ende alsoe dat grote werc int voerborch ghecomen was, hadden die Hollanders ene katte ghemaket voer tgrote werc.
- 175 Die van den huse hadden ducht, dat men hem mitter katten groten hinder doen mochte, liepen of harde stoutelike ende verbernden die katte. Doe dreven die Hollanders dat grote werc voert optie graft. Her Ghisebert van Nyenrode, die op Ghildenborch ghevanghen lach ende doe van sinen wonden ghenesen was, ghinc daertusschen dedinghen, soedat men den hertoghe dat huus opgaf. Ende alle die daerop waren souden behouden (hoor lijf) ende al dat si opten huse hadden ofdraghen ende veylich in die stat varen.
- 180 Daer gaven sij thuus op den hertoghe opten iersten dach van junius, ende si hadden opten huse ix doden; die namen si vor hem ende voeren in die stat. Des anderen daghes daerna quam die here van Vyanen ende haer
- 185 Henric van Homoet mit vele wapentuers uten here van Ghildenborch ende vele poorters van Haerlem ende verbranden Jutfaes. Ende alsoe die van Utrecht dat vernamen, toghen si uut hore stat mit ongewonden banieren opten Rijndijc bi Jutfaes, daert die voerlopers van Utrecht verloren, want si elcanderen niet en verbeiden ende hoor lude tesamen niet en hadden.
- 190 Daer bleven uter stat van Utrecht xl man ghevanghen ende xi man doot. Die Hollanders worden vervaert, en can niet gheweten waerof, want hem hore viande niet en volgheden; nochtan keerden si hem omme ende sulke liepen in die doerslaghe. daer somich in verdrencten.
- 195 Des anderen daghes daerna beval die hertoghe voerseit den here van Vianen Ghildenborch te verwaren, ende hi toech weder in Hollant. In desen tiden die wile dattie hertoghe Aelbrecht voer Ghildenborch lach, toghen die van Utrecht mit horen bisscop ende mit vele soudeners in Hollant tot Swammerdam toe ende venghen veel lude ende keerden weder in
- 200 hoer stat.
- Ende alsoe die hertoghe Aelbert des manendaghes van Ghildenborch toech, des anderen daghes rechtevoert daerna reed bisscop Aernt, haer Goessen van Vanderic, her Willam van Rees, haer Aernd van der Lawijc ende anders veel goeder lude ende burghers van Utrecht te peerde voer Naerden,
- 205 haelden daer groten roef ende venghen uut Naerden ende van den Hollanders die daerbinnen laghen lxxviii manne. Daerna des derden daghes na

174 verbernden – doe verbernden *JKMNO* doe verbranden *L2*

181 hoers lijf *L* hoer lijf *KMNO156* oers lijfs ende oers goets *O2* oir lijff ende oir goet *O4* *De hele zin:* behoudelike enen ygeliken sijns lijfs ende goets ende souden in die staet varen *J*

183 opten iersten dach van junius – ii dage in junio *J* prima die iunii *Pauli*

184 die namen *t/m* stat *ontbr J*

189 die voerlopers van utrecht – die voerloper van utrech *K* die voirlopers *J*

193 cucurrerunt per devia et in paludosis vadis perterriti, ubi aliqui interierunt *Pauli*

197-209 *ontbr J* 201-209 *ontbr Sev.*

206 xxviii viris, insuper tertia die post festum nativitatis sancti Johannis baptiste *Pauli*

sunte Johans dach te midzomer reed bisscop Aernt mit desen voerghe-
noemden luden voer Oudewater ende haelden daer enen roef ende vengen
uut Oudewater lxxiii manne.

210 In denselven jaer ons Heren m ccc lxxiiii op sunte Tymotheus ende Sym-
phorianus nacht quam die stat van Utrecht al stilleken ghevaren mit schu-
ten tot Ghildenborch ende stormden dat dien dach ende den anderen dach
totten middaghe toe. Ende doe brochten si vuer daerin, dat rechtevoert
ontstac, sodattie op ten huse waren, ghene weer ghedoen en mochten van

215 den roeke die van den vuere quam, ende gaven hem op in des bisscops ende
in der stat handen. Ende daer wan men of xxiii levende weerachtigher
manne ende ii dode, die in den storme dootghescoten waren. Dit gheschie-
de op sunte Berthelmeeus avent in den jare voerseit.

Des viertienden daghes daerna dattie stat Ghildenborch (weder) ghewon-
220 nen hadde, was een dach ghemaect tot Montfoorde van zoene, daer die raet
van Hollant ende van Utrecht quam. Ende daerenbinnen dien daghe be-
reide hem die hertoghe ende quam die Lecke opvaren so heymelike mit
groter heervaert, dat mens tot Utrecht niet en wiste ende men ghene hoede
daervoer en hadde, vermids dat men te daghe was tot Montfoorde, ende

225 quamen tot Vianen ant sant mit horen scepen. Ende als men tot Utrecht
die mare vernam, sloech men die clocke ende men toech sonder merren
tot Ghildenborch, daer die stat van Utrecht mit horen luden lach an die
een side der Lecke iii daghe lanc ende vesten, spiseden ende besetten hoer
huus mit iii ridderen, alse haer Otte van Sconouwen, haer Willam van

230 Rees, haer Goessen van Vanderic, ende mit anderen wapentuers. Ende alst
wel bewaert was toghen si weder in hoor stat.

Die hertoghe sach, dat hi an Ghildenborch niet vorderen en conde, toech
vandane voer thuus te Wulvenhorst ende voer Hoelensteyn: die worden
hem beide opghegheven in dier manieren dat men ghenen scade in den

235 stichte daerof doen en soude.

In dienselven jare omtrent sunte Martijns dach in den wijnter toech haer
Willam van Rees mit een deel ghesellen binachte voer Yselsteyne ende
scoet daerin mit vuerpilen ende ontstaken ii berghe mit koerne daerbinnen.
Ende dierwilen dattie van binnen daerover arbeiden, die berghe te les-

240 schen ende dat vier uut te doen, sloeghen haer Willam van Rees mit sinen
ghesellen die slote van den drayboem ende namen daeruut groten roef van

211 nacht – dach O5 dach des nachts J Dit is een handige verbetering van de ver-
schrijving dach i.p.v. nacht, al staat er dan niet precies hetzelfde. Een gelijk geval
LXXXVIII, 168 in festo Pauli in nocte Sev. en ChronT.

scuten – scutte JK scutten MNO26

213, 215, 238, 240 vuer/vuere/vuerpilen/vier L1 vier/viere/vuerpilen/vier N steeds
vuer JL20 evenzo, maar pilen M steeds vier(e) K

214 ghedoen – doen JK

219 weder in marg L1 in tekst KL2 ontbr JMNO

232 conde KLM mochte JNO156 conste O24

koeien ende van peerden, die si tot Utrecht brochten. Des andren daghes zenden si eersame luden binnen Utrecht ende verdingheden om xxxv^e oude scilde.

- 245 Daerna in den jare ons Heren m ccc lxxv op sunte Benedictus dach in der vasten wert dat oerloch ghesoent. Ende die van Utrecht gaven den hertoghe Aelbert te zoene voer dat <si> Woerden vernielt hadden ende Cronenborch nedergheworpen iii^m oude scilde. Ende mede wert gheseit in der voerseider zoenen, dat die biscop van Utrecht houden zoude tot sinen ede mit seven stolen, dat dat gherechte van Vreeswijk zine ware van sinte Martijns weghen ende dat die grave van Hollant ghien recht daertoe en hadde. Ende alsoe biscop Aernd dit ghehoud doen zoude, so scout die hertoghe Aelbert tgherechte van Vreeswijk vry ende qwijt ende verdroech hem des eeds ende gaf hem des zine opene brieve.
- 255 Daerna in denzelven jare op sinte Vitus dach bereyde hem biscop Aernd ende toech mitter stat van Campen ende mit zinen steden over Ysel voer dat casteel te Puttensteyne, want haer Herberen den borghers van Campen ende andren stichtsluden vele ombescheyts daerof dede. Waerom die biscop daervoer quam ende stellede ene grote blide, daer hijt casteel zere mede quetsede mit groten stenen, die hi daerop warp. Die biscop vernam, dat Herbarens vriende zijn casteel ontsetten wouden, waerom hi den rade van Utrecht bad, dat men hem zenden woude een deel scutte. Die raet ont-fenc zine bede goedertierlike, zenden hem ii^e scutte ende ii^e wapentuys. Ende alsoe haer Herbaren van Puttensteyne zach, dat hem ghien ontset en quam, gaf hi dat casteel op in sbiscops handen op sinte Peters dach ad vincula. Ende haer Herbaren voer te ghisele binnen Campen, des biscops zegghen te houden ende dat voerseide casteel wart nedergheworpen. Daerna in denzelven jare m ccc lxxv op sinte Victors nacht was een groot storm van wynde, sodat die dike braken ende die zoute vloed ghinc, die groten scade dede in Hollant, in Zelant ende in Vrieslant.
- 270 Daerna in den jare ons Heren m ccc lxxvi op sinte Victors nacht was echter

243 ende – die se *K*

245 daerna *L104* ontbr de andere *hss*

245-311 in der vasten – in den wynter *O* mensis marcii *Cont. V § 5,14*
staan niet bij *Sev.*, die wel andere berichten heeft, bijv. volkomen misplaatst overlijden van graaf Willem V in 1377, alsmede de dansers, chorizantes, die we ook vinden *Cont. V § 5, 22, ChronT. en Pauli.*

247 si ontbr *L1*

te zoene *t/m* nedergheworpen ontbr *O*

248-267 ontbr *J*

249 quod episcopus septem stolis *Pauli*

259 daervoer – daer *K*

263 wapentuys *L1KO* ghewapent *L2MN*

268 en 271 watervloeden van 1375 en 1376 ook *Pauli* en *ChronT.*, maar veel korter *Cont. V § 5, 20.*

een groot storm, die de dike brac, ende die zoute vloet ghinc ende dede noch meren scade dan tevoren.

275 In den jaer ons Heren m ccc lxxviii starf die paeus Gregorius die elfte also-ghenoemt. Ende doe wert Bertolomeeus die eertschebiscop van Baren, die des paeus vice-cancellier was, pawes ghecoren ende Urbanus ghenoeemt de seste, ende ghecroent opten paesche dach. Ende want hi den cardenalen hard was ende hoers willen niet al volghen en woude, so toghen si uut Rommen alle sonder vive of luttel meer, ende seyden, hi ne ware ghien recht

280 paeus, want si daertoe ghedwonghen waren ende vermids anxte van horen live hem ghekoren hadden. Ende koren enen cardenael paeus, die Robertus hiet, ende noemden Clemens de zevende. Ende wert ghecroent tot Avenyoen op sinte Matheus dach daerna in denzelven jare. Dese twidracht duerde menich jaer.

285 Eodem anno accidit quoddam monstrum in civitate Traiectensi, videlicet quod circa festum translacionis beati Martini natus est puer masculus in civitate predicta, qui perfecte loquebatur nondum etatis quadraginta dierum, dicens una vice: aperite ianuam, pater meus adest, et alia plura. Nichil tamen dixit relacioni dignum et vicinis notum, forte quia parentes eius

290 noluerunt verba pueri publicare.

Ex hiis parentes mirabantur, rogaverunt quendam sacerdotem devotum ut secreta veniret et puerum coniuraret. Qui missam celebravit, qua finita in sacris ornamentis permansit desuper toga coopertus, ne sacra viderentur vestimenta, ad puerum ingressus ipsum multis coniuracionibus et oracionibus adiuravit. Qui nichil ei respondit. Tandem proprio motu puer vertebat caput suum, inspexit sacerdotem visu horribili, quo ipsum valde terruit. Sacerdos autem videns se nichil proficere coniuracionibus nec oracionibus ad propria remeavit.

Hec retulit michi ille idem presbiter.

274 *Het schisma wordt overal anders behandeld, zo vinden we vice-cancellier alleen in onze kroniek. De datum pasen ook ipso die pasche Cont. V § 6,2, maar die palmarum ChronT.*

280 vermids – overmits J

283 Dese t/m jaer ontbr J

285-302 *Waarom dit stukje in het latijn staat, is niet duidelijk. Het staat ook Cont. V § 7, maar daar ontbreken de laatste vier regels. Of deze bij de een zijn toegevoegd of bij de ander weggelaten, kunnen wij niet beslissen, al wijst reg. 299 op een soort bronvermelding, die op 1393 schijnt te slaan. Verder komt het bericht alleen bij Pauli voor.*

L2,M,O1 en O2b geven blijk, het latijn niet of niet goed te verstaan. O56 laten het hele stuk weg.

298 *ad propria remeavit alleen L1, de andere hss hebben: recessit ad propria. Dit ook Pauli, die (eerlijkheidshalve?) reg. 299 weglaat. Maar Cont. V § 7,11 heeft de lezing van L1, wat zou moeten leiden tot de conclusie, dat Cont. V heeft gebruik gemaakt van een handschrift met juist deze lezing, dus L1 of voorganger. Het lijkt ons wel wat tē toevallig.*

300 Vixit autem puer ille ab hoc anno usque ad annum Domini xciii, et si supervixit plures annos nescio. Istud monstrum forte fuit signum alicuius excidii subsequens, quod tamen ignoro.

In dienzelven jare ons Heren m ccc lxxviii des anderen daghes van september toech biscop Aernd ende mit hem die heer van Gaesbeke ende van Abcoude, die heer van Vyanen ende anders vele ridderen ende knapen voer heren Splinters huys te Loenresloet doer ombescheit dat haer Splinter dede in den ghestichte van Utrecht, want des biscops lude zere van hem ghedrucket waren. Dat hi stormde mit steenbussen ende mit scutte, sodat men dedingde, dat haer Splinter sijn huys opgaf den biscop op sinte Matheus
310 avent ende belovede zine misdaet te beteren tot zegghen der clesi ende ridderen end knapen.

In dienzelven jaer ons Heren m ccc lxxviii voerscreven opten eirsten dach van juliusmaent ruste Johan van Arkel, die biscop tot Ludic was, in onsen Here, ende wert van Ludic ghevoert tot Utrecht, daer hi in voertiden biscop hadde gheweest, ende daer begraven in die doemkerke mit betameliker uutfaert.
315

Ende also biscop Jan van Arkel begraven was, begheerden die capittelaers van Ludic Aernde van Hoorn, den biscop van Utrecht, tot enen biscop. Die paeus Urbanus die seste also ghenoomt dede hoer begheren, versette den biscop Aernd van Utrecht tot Ludic ende versette den biscop Florens,
320

303 In dienzelven jare 1378 *moet wel slaan op reg. 274. De datums zijn dan pasen 18 april, Matthaesusdag 21 september, 2 september, waartussen nog translatio Sancti Martini, 4 juli, staat. Het zal wel niet door tijdgenoten zijn opgetekend, maar we moeten toch wel latere invoegingen aannemen.*

Van dit punt af, strikt genomen reeds van 285 af, komt Cont. V naar de inhoud geheel met onze kroniek overeen. De tekst is echter niet zo woordelijk overeenstemmend als we bij de eigenlijke Beke-kroniek zagen, en ook hier bestaat het vermoeden, dat de Cont. V van § 8 af uit het Nederlands in het latijn is vertaald. Dat zou verklaren, dat Pauli niet letterlijk met de Beke-continuatie overeenstemt.

304 ende van – van O2456

306 loenre (ontbr 9 woorden) stichte van utrecht O2b; ze staan in O2a op één regel.

307 ghedrucket – verdruct O5

308 scutte – anderen gescote O56

309 sinte Matheus avent ontbr Cont. V, waar het verhaal iets uitgebreider is.

310 clesi ende ridderen end knapen – milites, scutiferi et ecclesie Traiectensis capitulares Cont. V § 8,13 et staret contentus dictamini et expressioni ecclesie Traiectensis et militiae territorii Traiectensis Pauli

312 Sev. begint weer: prima die mensis julii dienselven – den JKMO124

313 juliusmaent – julius O

315 in die doemkerke- ontbr O124 in ecclesia cathedrali Sev. in ecclesia Traiectensi Cont. V. traieci Pauli

317 t/m LXXXVIII, 5 in alle latijnse teksten als één geheel.

319 hoer begheren – oer begheerte O24M

die seste – die ste K1 ontbr J

versette den – settede K sette J

gheboren van Wevelichoven, van Monstre tot Utrecht. Mer die biscop Aernnd, die beide bisdom gaerne behouden hadde, ende node uut den stichte van Utrecht scheidde, hi ne hadde te minsten de renten ghehad van den voerseiden stichte, keerde den biscop Florens, die dat bisdom van Monstre
 325 goedertierlike sinen nacomelinghe gherumet hadde, uten bisdom van Utrecht midden heer van Abcoude, midden heer van Vyanen ende mit anderen ridderen ende knapen die van dier partye waren, dat hi int bisdom van Utrecht niet comen en mochte. Die here van Arkel ende die heer van Yselsteyne sterkeden den biscop Florens, sodat hi int besit quam van den
 330 bisdom van Utrecht.

LXXXVIII. Van Florens van Wevelichoven den I. biscop.

Ende want die biscop Florens aldus ghekeert wert uut sinen bisdom ontrent een jaer lang, so quam hi doch ten lesten binnen Utrecht mit groter sollempniteyt van baenroedsen, ridderen ende knapen, die mit hem quamen, daer hi harde (eerlike) ende betamelike ontfanghen wart ende in
 5 sinen stoel gheset na der ouder manieren in den jare ons Heren m ccc lxxix op sinte Willibrords dach, die de eirste biscop tot Utrecht was. Ende dese Florens voerscreven wart die vijftichste biscop tot Utrecht na sinte Willibrorde voerseit.

Dese biscop Florens was een doer oud man, doe hi tot Utrecht quam, ende
 10 was beyde wijs cleric ende vroed van rade, dat hi mit sinen werken bewijsde. Hi was oec de vroedste van der eren te kaven ende mede van (der veembanc), die doe in Duytschen lande was. Hi vant dat bisdom van Utrecht in groter scout zere verlast, vermids dat biscop Aernnd groot oerloch hadde

322 beide bisdom – beide die bisdom *K* beide die bisdomme *JM*
 328 die here van arkel *ontbr O24*
 329 sterkeden – sterkende *K* stercten *J*

LXXXVIII

opschr biscop – biscop van utrecht *K* bisscop tutrecht *J*
 4 eerlike *L2NO* eerliken *JK* *ontbr L1* heerliken *M*
 6 dach *ontbr K*
 9 was een doer oud man – annorum multiplicitate senex extitit *Sev.* erat homo inveterate etatis *Cont. V § 9,30* *ontbr Pauli*
 10 beide wijs cleric ende vroed van rade *LO* beide goet cleric ende wijs van rade *JKM* beide wijs ende vroet van rade *N* sapiens et bonus clericus *Pauli* consilio prudens *V § 9,31* prudens in consiliis, quod postea inclitis et gloriosis actibus ostendit *Sev.*
 11 kaven *nergens in latijn. Het Mnl Woordenboek geeft alleen deze plaats op.* – kaven *KL2NO12* kaveken *O6*
 ende mede van der veembanc *JL2MNO245* ende mede van den veemrechte *L1* ende van der veembant *O1* ende van der voembanc *K* ende van der venebanc *O6* in iudiciis secularibus bene cautus *V § 9,32* *Pauli en Sev. niet.*

- in Ghelrelant ende die renten van den stichte van Utrecht langher gheboert
 15 hadde dan sine tijt was, also voerscreven is, ende hi rokeloes van Utrecht
 scheide, dat biscop Florens namaels betaelde ende lossende sine slotte ende
 ambochte, die daervoer te pande stonden. Want hi betaelde daer Vollenho
 voer stont xxviii^c oude scilde, voer Stoutenberch xi^c oud scilde, van den
 huse ter Eem vii^c oud scilde, ende van Vredelant dat stont voer xxx^c oud
 20 scilde betaelde hi x^c oud scilde, ende van Diepenhem xx^c oud scilde.
 Daerna in den jaer ons Heren m ccc lxxx Evert van Essen hadde een casteel
 ghemaect in den lande over Ysel van stene ende van houte, dat Eerden
 hiet, also starc, dat hi daerop woude verbeiden alle die hem comen moch-
 ten. Ende toech vele an hem: bosche, woude, lande ende lude in Zallant,
 25 die den biscop van Utrecht toebehoerden, ende dede so vele ombescheits
 in Zallant, beide steden ende landluden, dats grote claghe voer den biscop
 Florens quam. Waerom die bisscop Florens voerscreven overdroech mit si-
 nen steden ende landen over Ysel ende bestellede Everts casteel voerscre-
 ven (dat Eerden hiet). Daer hi voer quam op des heilix crucis dach inven-
 30 cio ende hadde in sijn hulpe den heer van Egmonde ende van Yselsteyne,
 den joncheer van Arkel mit al dat si ghebrenghen conden, ende daertoe
 vele ridderen ende knechten. Ende dede daervoer oprechten ene grote bli-
 de, die wel xiii^c (lb) weghens warp, ende grote steenbussen, daer men da-
 ghelix mede scoot ende stormede. Mer alle dat men schieten of werpen
 35 mochte, en scade den houten huse niet, want die stene stoyten daer weder
 of oft balle gheweest hadden, want die stile ende balken waren so groot
 ende dicke also molenstanders ende stonden bi dichte die ene bi den an-
 deren, mer dat steenwerc worpen si al te stucken.
 Ende also die biscop welna vijf weken daervoer ghelegghen hadde ende die

-
- 14 van utrecht *ontbr JK*
 18-20 oud(e) scild(e) *zonder regelmaat in de hss V § 10 vrijwel gelijk aan onze tekst. Pauli andere bedragen, bijv. x^c antiqua scudata pro castro Horst*
 19 huis ter eem *achteraan JKM*
 21 everardus de nesse *consequent Sev. evert van essem K*
 22 over Ysel *KLIM* van overysel *JL2NO*
 29 dat eerden hiet *ontbr L1* in tekst de andere hss
 op den heilix crucis dach invencio – *datum ontbr Pauli, Sev. en Cont V*
 31 ghebrenghen – brenghen *KJM*
 33 lb *KN ontbr L1* pont *JL2MO*
 weghens – zwaers *O124*
 35 den houten huse – den huse *O1 ontbr O24* den holhuse *O5* den blochuse *O6*
 stoyten *L12O6* scoyten *J* stouten *KO124* stoyten of steyten *M* storten
N scoten *O5*
 36 so groot ende dicke – so dicke *M* so dicke ende soe groot *O24* quod maxima lig-
 na erant et insolubiliter compacta et combinata *Pauli deze zinsnede ontbr*
Sev. verhaal wat anders Cont V
 37 stonden bi dichte *JKLIM* so dichte bi een *N* stonden so dichte by een *L2* ston-
 den dichte *O*
 39 ende die van – ende van *K*

40 van den huse saghen dat hem ghien ontset en quam also hem Evert (van Es-
sen) beloeft hadde, bedochten si hem, dat sijt int leste verliesen mosten,
ende dedingden mitten biscop, gaven hem dat casteel zinen wille mede te
doene behoudelijke hoers lijfs. Dat gheschiede opten derden dach na sinte
45 Bonifaes dach in den jaer voerscreven. Ende die biscop dede dat casteel (ne-
derwerpen), mer dat houtwerc was so starc, dat mens mit ghienre conste
ontslopen en mochte (ende) doe stac men den brant daerin ende het bernde
ene ganse maent lang. Evert van Essen quam namaels te ghenaden ende
versoende mitten biscop.

(In denselven somer toech die biscop Florens voer een casteel hiet Molen,
50 dat men opgaf sonder storm, ende een ander casteel hiet Laghe, dat wert
hem oec opghegheven sonder besitte, ende waren beide quade roefhuse;
ende daerom deed se die biscop beide nederwerpen.)

In dienzelven jare ons Heren m cc lxxx op sinte Benedictus dach translacio
worden die gunterlinghe verdreven uter stad van Utrecht ende dier was
55 omtrent xc manne behalven den wiven ende kijnderen.

In dienzelven jare joncheer Reynout, die des heren van Vyanen joncste

-
- 40 evert *L1* evert van essen *JMNO* evert van essem *K* evert van nesse *L2*
41 bedochte si *L1* bedochten si *KL2NO* bedachten sy *M* bedochten *J*
42 dedingden *alle hss*
43 *geen datum Pauli, Sev., V § 10,27*
44 neder werpen – nederbreken *L1*
46 ontslopen – ontsluiten *L2*
ende – *ontbr L1*
47 evert van essen – evert van essem *K* evert van nessen *L2* everardus de nesse *Sev.*
49-52 *Hier is de tekst van L1 zodanig van de andere hss afwijkend, dat wij de lezing van K1 overnemen, waarmee zelfs L2 overeenstemt. In dienzelven zomer toech die biscop florens voer een casteel hiet molen, dat men hem opgaf zonder storm, ende voert voer een ander casteel hiet lare, dat men hem oec opgaf zonder besitten (in marg.: ende dat derde hiet garnaer) ende waren alle (dit woord op rasuur) quade roefhuse; daer dede se die biscop beide (dit doorgestreept) nederwerpen. Kennelijk is in L1 een derde kasteel later toegevoegd, waarom in reg. 52 beide moest worden vervangen. De Cont. V § 10 heeft drie kastelen, gelijk L1, het middelste Lare, gelijk L1. Pauli doet het net andersom: Eodem anno episcopus bellica manu armigerorum stipatus obsedit castrum dictum Molen, quam castrenses sine belli strepitu reddiderunt episcopo. Quo facto confestim obsedit castrum Laghe. quod similiter castrenses violentia et potentia episcopo victa (les: victi) reddiderunt sibi. Que omnia solotenus destruxit. In Cont. V staat de zin: Et ista omnia erant mala rapiuncula. Het bericht ontbr zowel Sev. als ChronT.*
50 hem *ontbr K, maar kan in men zijn opgesloten (men en of men ne)*
53-55 *Dit bericht, anders gesteld en ongedateerd, Cont. V § 10, 1-6. Met datum ChronT. in bijna dezelfde bewoordingen als Pauli, die heeft: Eodum anno scilicet 1380 die translationis sancti Benedicti expulsi fuerunt Gunterlingi numero xc exceptis parvulis et mulieribus. Sev. heeft na de woorden van reg. 48 (... per amicales internuncios cum domino episcopo pacificatus est) de bouw van de domtoren (LXXVII, 28) en het overlijden van Margareta van Beieren, en gaat dan over naar reg. 105.*
56-65 *Dit bericht, dat in andere kronieken anders gesteld is, vertoont enige opmerkelijke*

broeder was, vercreech an Clemens, zinen paeus van Avenyoen, dat hi hem gaf dat bisdom van Utrecht. Ende Reynout meende, hi zoudet mit zinen maghen ende vrienden die hi in den voerseiden stichte hadde, wel crighen ende den biscop Florens daerut verdriven. Waerom de heer van
60 Vyanden den biscop Florens zine tyenden nam ende dede se voeren int Goey ende anders, daert hem ghenoeghede, ende woude zinen broeder mit crachte int besit van den voerseiden bisdom brenghen. Ende hielt hem an den paeus Clemens, dat nyemant van zinen ommezaten en dede naerre
65 dan de coning van Vrancrike.

Daerna also die biscop Florens van over Ysel quam, wert een dach ghemact tot Jutfaes in der kerken. Daer verlijcte die raet van Utrecht den biscop Florens ende den heer van Vyanden van desen zaken, daer die heer van Vyanden ende sine broeders loveden niet meer tieghen den paeus Urbanus
70 noch tieghen den biscop Florens te doene ende altoes goede ghetrouwe stichts manne te bliven.

In den jaer ons Heren m ccc lxxxii op des heilix crucis dach invencio streden die van Ghent tieghen grave Lodewijc van Vlaendren horen here ende wonnen der strijt, volgheden den vlienden volke ende wonnen die stad van
75 Brugghe rechtevoert mede. Die grave Lodewijc ontreet nauwelike, dat hi quam tote Risele binnen. Daerna wonnen die van Ghent de stad van Yperen ende allet lant ende steden van Vlaendren, uutgheset Denremonde, Biervliet ende Greveninghe.

In dierzelfen jare ende in derzelve maent van meye opten xxi. dach was
80 een eerdbevinghe in allen landen also verre also wi vernemen conden, die alte wonderlijc was, want in vele steden ende dorpen beveden die huse gruwelike zere ende ander huse die ter naester wand stonden, en beveden niet. Daerna in dierzelfen jare voerscreven op sinte Luciën dach hadden die van Ghent enen strijt tieghen den coning van Vrancrijk tote Roesbeke, dien si

overeenkomst tussen ChronT p. 419 en Cont. V § 11,8 in de woorden Clemens antipapa. Pauli komt wel aardig met de Ned. Beke overeen, bijv. in de slotwoorden quod nullus vicinorum dominorum ducum comitum nec regem Francorum...

56 die *t/m* was *L1* die heren van vyanden joncste broeder was *L2* die des heren joncste broeder was van vyanden *JKMNO*

61 zine tyenden – sijne tiende *L2* sinen tiende *JK*

64 van sinen *laatste* woorden van *O2*, waarna *19de-eeuws afschrift van de rest.*

67 verlijcte – verlijctet *K*

75 nauwelike – -ken *JK*

77 alle lant *L1* altlant *L2* allet of alt lant *de andere hss*

vicerunt eodem tempore civitatem Brugensem, Yperen, Rysele, Slusam et omnem Flandriam, demptis Dendermonde, Biervliet et Greveninghen *Pauli Deze zin ontbr. Cont. V § 12,7 en staat verkort ChronT p. 402.*

79 xxi dach – xx dach *J* xxi^a die maii *Pauli ChronT*

80 also wi vernemen conden – quousque percipere valebamus *Cont. V § 12,9. Deze zinsnede niet bij Pauli.*

81 gruwelike *LNO* sonderlinghe *KJMP*

85 verloren. Daer bleef doot Philips van Artevelt hoer homan, ende van den Vlaminghen omtrent xvi^m, van den Fransoysen omtrent vi^m man, also ment naest gheweten conde.

In den jaer ons Heren m ccc lxxxvi wert den biscop Florens aenghebrocht, dat haer Ghisebert heer van Abcoude hoghe rechte hebben woude in zinen
 90 gherechten die binnen den stichte van Utrecht gheleghen sien. Waerom hine voer hem omboet te comen binnen Utrecht, daer hi overdroech mitten biscop Florens, sodat die heer van Abcoude voerscreven bekende, den biscop alle hoghe rechte in alle zinen gherechten, so waer dat hi se heeft binnen des stichts palen, ende den clockenslach zine panders daer te riden,
 95 zine daghebrieve daer te gaen ende anders vele punten. Hierover waren vele goeder lude, ridderen (ende) knapen, clesi ende borghers. Dit gheschiede in den oextmaent binnen Utrecht op des biscops winterhuys. In dienzelfen jare daerna opten xxi. dach van september dedingde haer Splinter van Loenresloet mitten biscop Florens van zijnre misdaet die hi
 100 in den stichte ghedaen hadde, daer hi den biscop voer gaf vii^c gulden. Ende daertoe dat hi des biscops luden ofghedrucket hadde, dat moste hi den luden al wedergeven, daertoe tieghent stichte niet te doene, sijn huys niet starker te maken dant doe was ende vele ander punten also die brief inhoud, die hi zelve daerof beseghelt heeft.

105 Daerna in den jare ons Heren m ccc lxxxvii des andren daghes na sunte Georgijs dach toech biscop Florens voer Montfoerde, want die borchgrave Henric den biscop zine hoghe gherechte nam, der clesi hoer tienden ende goede, den borghers van Utrecht hoer erve, ende anders vele onredeliker

-
- 85 van den vlaminghen t/m man *L1* van den vlaminghen ende van den fransoysen tesamen omtrent xxii^m man *KL2MO* evenzo maar xx^m man *J* evenzo maar xii^m *N* *Het is moeijlijk, de lezing van L1 alleen vol te houden tegenover alle andere hss, maar Cont. V § 12,17 heeft: a parte Gandensium fere 16.000 et a parte Francorum 7000 viri. Pauli zegt: ex utraque parte ultra xxii^m viroorum, maar ChronT heeft: 72.000 hominum, prout dicebatur, ex utraque parte.*
- 88 *Het jaar 1386 ook Cont. V § 13 twee hss, terwijl drie andere 1385 hebben. Anno Domini 1386 denunciatum fuit episcopo Traiectensi, quod dominus Ghijsbertus dominus de Apcauda superiora imperia et iura habere voluit Pauli*
- 89 Ghisebert – Ghisebrecht *doorgestr. en in marg.: willam K1 willam K23JMP N heeft alleen: dat heer van abcoude*
- 91 te comen *ontbr N*
- 94 des stichts palen – des biscops palen *O4*
- 96 ende *ontbr L1*
- 103 starker te maken – sterker maken *KJ* *Itemque quod nunquam castrum suum firmaret et muniret contra episcopum Traiectensem, nec se opponeret ... et alia multa privilegia roborata sigillo suo in quadam litera desuper confecta Pauli*
- 105-142 *is bij Sev. en ChronT. aanwezig, maar veel korter dan onze kroniek: ... altera die post festum sancti Gregorii pape Sev. altera die sancti Gregorii martiris Pauli in crastino sancti Gregorii pape ChronT. Gregoriusdach ook L2N05*
- 107 der clesi(e) – der clesien *KM*
 tienden – tiende *KL2*

zaken die hi in den stichte dede ende oec zinen onderzaten. Daer die biscop
 110 voer stelledede ene grote blide, die xiii^e pont zwaers warp, ende xvi groter
 steenbussen, daer die minste scoot wel i s^e pont weghens, daer men dag-
 helix mede warp ende scoot, bihalven alle die cleyne steenbussen, daer
 men hem oec vele verdriets mede dede. Ende hadden oec ghemaect van
 theen ende van telghen, dat men tumelaers hiet, daer si mede ghinghen an
 115 die graft, dat hem neghien scutte van steenbussen scaden en mochte. Ende
 mede hadde hi twe werke doen opslaen, daer men niet vele mede en vor-
 derde.

Die borchgrave mit den zinen scoot vreeslike weder uut mit steenbussen,
 mit loedbussen ende mit cleynen scutte, daer vele lude mede ghequetst
 120 worden. Mer die borch wert zere ghebroken mit blidestenen ende mit bus-
 sestenen, sodat die biscop daervoer lach omtrent xvi weken lang. Ende bin-
 nen deser tijt quam die biscop Aernd van Ludic, die een oem was van des
 borchgraven Henrix wive, ende dedingde ene zoene ende ene vorwart tu-
 schen den biscop Florens ende den borchgrave Henric ende zeide aldus:
 125 Want die borchgrave noch sine voervaders nye ghiene hoghe rechte en had-
 den noch voertan hebben en zellen, mer die biscop van Utrecht, die nu is
 of namaels wesen zel, die sel ghebruken alle hoghe rechte in den kerspel
 van Montfoerde ende alreweghen daer die borchgrave gherechten heeft
 binnen den stichte van Utrecht, zinen clockenslach, zine panders te riden,
 130 van maechghelde te rechten, zine daghebrieve te zenden ende alle zaken
 te berechten die der hogher heerlicheit toebehoren. Ende die borchgrave
 ende zine nacomelinghe zellen altoes goede stichts lude bliven tot ewighen
 daghen toe. Ende die borch ende stede van Montfoerde zellen altoes den
 biscop open wesen hem mede te behelpen als hijs te doene heeft. Ende vele
 135 ander punten also die brief inhout, die de borchgrave Henric voerscreven

110 die *L1* die wel *de andere hss*

111 *s staat voor een teken dat ½ betekent zo ook (in druk verkeerd) M ij lb L2*

114 theen – tene *KM* teenen *J*

dat men tumelaers hiet – que vulgariter tumulaers nuncupantur *Cont. V*
 § 14,18 *Noch in Nederlands noch in latijn aanwezig Pauli*
 an die graft *L1* op die graft *JKL2MNO*

115 neghien *L1* engheen *KM* geen *JO14* van ghienen *L2* van ghenen *N ny O56*

scutte – gheschotte *O4* gescot *O56*

119 mit loedbussen – ontbr *JL2M*

scutte – scooten *O56* gheschotte *O4* gescutte *M*

120 ghebroken – tebroken *KMN*

125-137 *oorkonde, waarvan de Nederlandse kroniekschrijver de Nederlandse tekst heeft ge-
 bruikt, zodat alle latijnse teksten vertalingen moeten zijn. Hierover meer in de In-
 leiding.*

133 zellen – sel *JK*

134 behelpen *KL1* helpen *JL2MNO* (dat die bisschop ... hem daarmede behelpen
 mach als hijs te doene heeft ...)

135 also – so *JK*

beseghelt heeft ende biscop Aernnd van Ludic, die abt van Sinte Truden ende daertoe si tyene sijnre maghe ende zwaghere mit hem.

Daerna in denzelven jare een man, hiet Jan van Boemel Janssoen, sloech enen man doot binnen Montfoerde, hiet Aernnt die Schermer. Des biscops
140 maerscalc haelde den handadighe uut Montfoerde ende brochten tot Utrecht, daer hi verwijst wert mit ordel van ridderen ende knapen, ende sijn hoofd ofgheslegghen.

In den jaer ons Heren m ccc lxxxviii verrees een oerloch tuschen den heer van Vyanen ende den heer van der Hameyde aen die ene zide ende den heer
145 van Arkel ende den joncheer zinen soen aen die ander zide, die elcanderen vele lude ofsloegghen ende venghen, ende bernden oec beyde in den stichte van Utrecht an dese zide van der Lecke. Dat oerloghe duerde wel ii jaer lang.

Ende als men screef ons Heren jaer m ccc xcii op sinte Petronillen dach
150 leide men den eirsten steen van der Sartroysen cloester beneden der stad van Utrecht bi der Vecht, dat haer Zweder heer van Gaesbeke stichte, becoste ende rente bi heren Tyman Grawert, den prior in derzelve oerden. Daerna in dienzelven jare voerscreven quamen twe knechte al vaste bi Renen ende dwonghen enen borgher van Renen, hiet Borre van Pluderen,
155 ene zekerheit an. Ende dat wert openbaer binnen Renen, waerom dat men die knechte vanghen woude. Ende si weken opten huse ter Horst, dat

-
- 138-142 *Niet bij Sev., maar wel bij Pauli: ... Johannes de Boemel dictus, qui occidit burgensem Traiectensem in Montfoert. Quem reum marscalcus episcopi apprehendit extra Montfoert (lijkt een foute vertaling) ... Cont. V § 14,61-65. De naam Aernnt die Schermer staat in geen andere kroniek.*
- 141 mit *t/m* knapen *L1* mitter mannen ordel *L2JKMNO* secundum iudicium militum *Cont. V § 14,65*
- 144 *Hier zijn allerlei misverstanden geweest. Gijsbert van Vianen is pas gestorven in 1391, dus hij leefde nog, en zijn zoon was door huwelijk heer van Ameide. Alleen ChronT noemt dominum de Vyanen et de Ameyde. Aan de andere kant schrijven JKMNO56 ende den joncheer van arkel an die ander side - Na an die een side ontbr de rest van de zin O14 Weer anders: an die een side van arkel an de ander zijde L2 ende den joncheer sinen soen ontbr P hameyde - ameyde alle andere*
- 147 *Dat oerloghe duerde wel ii jaer lang: hieruit blijkt dat dit ongeveer 1390 is opgeschreven, want ChronT weet beter: Que guerra nunc in pace formata erat, et nunc iterum in discordia duravit ad vitam utrorumque ad annos triginta et amplius. Cont V heeft de zin niet.*
- 149 Ende *t/m* jaer *L1* Daerna in den jaer ons Heren *KJL2MNO* in druk zinsnede overgeslagen *M* petronillen (-nellen) *LMO156* peternellen *KN* piaternellen *J*
- 151 stichte becoste ende rente *LNO* stichte ende rente *JKMP* fundavit et ditavit *ChronT*; fundator et dotator *Cont V*; privilegiavit, dotavit et superedificavit consilio Tymanni Grawert prioris eiusdem monasterii Pauli
- 156 Tyman Grawert vinden we als prioris Tydemanni dicti Grawert *ChronT p. 415* knechte - knapen *N*

die heer van Vyanen doe onder hadde voer een summe ghelts. Ende Maes Mulaert was daerop een castelleyn. Waerom biscop Florens daervoer quam op sinte Odulfs avent ende eyschede dese ondadighe lude, die Maes
 160 hem niet gheven en woude. Doe die biscop dat hoerde bleef hi daervoer legghen ende woude den toorn stormen ende die ondadighe lude mit crachte daerof winnen, want daer en waren niet meer lude op dan vier manne ende vier vrouwen name. Waerom si dedingden mitten biscop, sodat Maes Mulaert zouden hebben sijn ghelt, dat hi daerop staende
 165 hadde. Ende die twe knechte ghinghen in des biscops vanghenis ten landrechte, die namels ontliepen uter vanghenis. Aldus quam die biscop op sijn huys ter Horst op sinte Johans dach Baptiste te middesomer. In dienzelven jare op sinte Mauricius dach in der nacht wert joncfrou Aleyd van Poelgheest, die hertoghe Aelberts amye was, ende Willam de
 170 Kuser, die sijn hofmeester was, dootgheslegghen in den Haghe binnen des hertoghen Aelberts hove, daer namaels vele onrusten of quam in Hollant.

159 ondadighe – ondaghe *N*

160 Die biscop bleef – Doe die biscop dat hoerde, bleef hi *L1*

161 ondadighe *ontbr JKL2MNOP*

163 name *niet heel duidelijk van betekenis, maar ontbr slechts MP* Bij Pauli geen verklaring.

164 sodat – dat *N*

zouden *L1* solde *L2* soude *de andere hss*

168 In – Daerna in *JK*

168-171 *Het vorige ontbr Sev., die hier het verhaal weer opneemt: Anno Domini 1392 in nocte sancti Mauricii gloriosi martiris interfecta est in Hagha Comitibus domicella Aleydis de Poylgheest, concubina ducis Alberti; sed et Wilhelmus Kuser procurator curie eiusdem ducis eciam in eadem nocte infra curiam in Haga Comitibus ab inimicis suis occiditur. De quorum nece cotidianus tumultus in Hollandia exortus est, sicut in sequenti capitulo patebit. Dit verschilt formeel van Cont. V, § 15, waar steeds van comes wordt gesproken, en materieel door de (niet geheel juiste) term procurator curie, hofmeester (Pauli spreekt van magister curie), en door het woord lamentabiliter (over dit woord Foreest, Traditie en Werkelijkheid, Bijdr. Gesch. Ned. XX, blz. 174 noot 5). De weer afwijkende lezing van Cont. IVb, die van na 1395 moet zijn, komt in de hss P voor, die wij als afkomstig van de Clerc uten Laghen Landen beschouwen. Int jair ons Heren mcccccii soe hadde hertoch Aelbrecht tot een buel jonfrou Alijt van Poelgeest. Ende op een tijt als si gaen soude van hertoch Aelbrecht uten hove thuus doir den koeltuyn mit Willem heer Koen Kuysers soen, daer si in den koeltuyn verlaecht was ende wert daer dootgheslegghen, ende Willem Kuysers zeer ghequetst, daer hi off starff van der quetsinghe. Ende dit gesciede int jair voirs. Ende van desen dootslaghe resen die pertijen, ende die Hoex worden verdreven ende hoir slooten worden neergeworpen bij bevel van hertoch Aelbrecht. Ende dese heer Koen Kuysers vaer hiete Willem, daer dese Willem nae genoemt was die dootgeslagen wert, ende was een broeder an der keyserinnen voirs. van bastardyen. Dit is een onbekend gegeven, maar het is onjuist, zie Foreest, Bijdr. Gesch. Ned. XXIV blz. 199 noot 1. mauricius nacht, welke fout is verbeterd door in te voegen: dach in der N1. Zie LXXXVII, 211. Daarvan gewoon gecopieerd N2.*

Daerna des neghenden daghes op sinte Jheronimus dach wert tot Utrecht een priester degradiert, die was van der minrebroeder oerde, hiet Jacob, gheboren uter stad van Gulic, die seide dat hi biscop was. Ende die biscop
 175 Florens van Utrecht hadden ghenomen tot enen suffragaen, sodat hi wyede in den voerseiden stichte clerken, acolitus, subdyaken, dyakene ende papen, altaren ende kerken. Ende namaels worden zine bullen valsch ghevonden. Waeromme zomighe priesters ende clerke die hi ghewyete hadde, doe si vernamen dat hi ghen recht biscop en was, daer si hoer oerden of
 180 ontfaen hadden, stonden des af ende bleven leke lude ende namen wive, ende zomighe deden hem anderwerwe wyen van andren biscopen. Hierom versamende de biscop Florens bi rade ende goedduncken des paeus van Romen seven biscope tot Utrecht ende dede desen valsken biscop alle priesterlijc ghewade an, daer men misse mede doet, ende deden hem doe
 185 weder uut, eirst de casule, na de stole, na de hantfane, na den gordel, na de alve ende daarna de amicte. Ende doe scoer men hem af sijn haer van sinen hoofde ende scaepete hem sijn vel mit enen glase al daert sacrament in voertiden aenghestreken was. Doe dede men hem strijpte cleder an ende gaf en over den weerliken rechte, den scouten ende den scepenen van der
 190 stad. Die verwijsdenen totten ketel, daer men inzette int hete water. Mer van graciën namen si ne daer uut, want hijs bat, ende deden hem sijn hoofd ofslaen. Die biscop Florens gaf oerlof, dat men ne groeft opt kerchof.

-
- 172 Daerna t/m dach *L1* In denselven jaer rechtevoert daarna op sinte Ieronimusdach *KJL2MNO56*; evenzo, maar daarna ontbr *M*; evenzo maar rechtevoert ontbr *O14* rechtevoert daarna ontbr *P* De negende dag is blijkbaar door een copist uitgerekend: 22 en 30 sept.
In Sev. ontbr de datum: Eodem anno erat in civitate Traiectensi quidam sacerdos de ordine fratrum minoritarum, cuius nomen erat frater Jacob Juliacensis, quia de Juliaco extitit oriundus.
- 173 priester – pape *N* wyelbiscop *O4*
 degradiert – ghegradiert *N*
- 176 clerken – kerken *N*
- 177 ende kerken ontbr *J*
- 180 bleven – worden *NO56*
- 181 zomighe – sulke *K*
- 182 de biscop Florens – bisscop open plek, geradeerd *N1*
- 183 valsken *L1* valschen *K* valschen *JL2MNO*
- 184 doe – die *N* ontbr *O56*
- 185 casule *KL1* casufele *JL2MNO156P* casula(m) *Sev., Pauli, Cont. V*
 hantfane – manipel *O4* manipulum *Sev. -lis Cont. V -lam Pauli*
- 186 amicte *JL1MO* amitte *KL2NP* amictum *Sev. amictam Pauli ontbr Cont. V*
- 187 hoofde – ontbr *K1*
- 189 ende den scepenen *L12O* ende den scepen *JMP* enten scepenen *N* ende der scepene *K*
- 190 verwijsdenen *L1O4* verwijsden *JKL2MNO1* verwijsden one *O56*
- 192 Die *L1* Ende *JKL2MNOP* (kan zo wel worden geëmendeerd)
Achter tkerchof: Ende wort begraven op sinte Jacobs kerchof tutrecht *N* quamobrem sepelierunt eum in cimiterio ecclesie sancti Jacobi apostoli in Traiecto *Sev.*

In den jaer ons Heren m ccc xciii op sinte Ambrosius dach also optie ander nonas in aprille, dat was doe goede vridach, dierwilen dat ment heilighe
 195 ambocht in der kerken dede, ruste biscop Florens in onsen Here in ene stede over Ysel, hiet Hardenberch, nadat hi dat bisdom van Utrecht xiii jaer ende v maende wijslike ende eerlike hadde berecht, nochtan dat hem alle die meeste van den stichte tieghens waren, also hier tevoren bescreven is. Ende hi wert vandane ghevoert tot Utrecht ende daer begraven in die
 200 doemkerke voert hoghe outaer harde eersamlike mit groten wenen van sinen vrienden.

Doe dese biscop in zinen ziecbedde lach, begheerden zine maghe, die bi hem waren, ende zine dienres gheloent te wesen. Dien hi andwoerde, dat hi hem gonste, had hi hem ghegheven, ende dat hi sculdich was, bewijsde
 205 hi waermede ment betalen zoude, ende dat daer overbleve, ware van den goeden sinte Marten ghecomen ende dien woude hijt laten ende den biscop die na hem quame. Ende sprac: hiermede legghe ic mijn hoofd neder slapen.

Doe zende hi zine maghe ende dienres van den huse ende beval den castelleyn, dat hi se niet weder op en liete, omdat hi niet en woude, dat sine maghe dat stichte in enighen scade of onruste brochten. Hi zende Henric den Zuren tot Vollenho, dat te bewaren, ende omboet Evert van der Ezen dat hi de Horst wel bewaerde, ende alle den castelleynen die op des stichts sloten zaten, dat si se wel bewaerden ende hielden tot des toecomenden
 215 biscops behoef.

Dese biscop Florens dede vele dogheden in den stichte, want hi tymmerde te Hardenberch een casteel van stene, enen toorn, ene slaepcamer ende ene grote stallaedze wel van ii^c peerden; hi dede Herdenberch ende Ommen beyde alomme muren mit stene, hi verbeterde alle des stichts slote over
 220 Ysel ende zonderlinghe Vollenho, daer hi vele goeds an vertymmerde. Ende mede alle die slote an dese zide der Ysel, also Vredelant, thuyt ter Eembrug, Stoutenberch ende die Horst, die hi alle verbeterde ende in reke brochte, dies harde wel te doen hadden, want hem in menighen jare niet doghede ghedaen en was.

225 Dese biscop liet alle die slote ende ambochte des stichts van Utrecht zinen nacomelinghen vrij ende kommerloes, wel bewaert mit provande ende van

193 *4 april, Sint-Ambrosiusdag, was in 1393 Goede Vrijdag.*

Anno Domini 1393 ipso die sancti Ambrosii episcopi, hoc est secundo nonas aprilis, que tunc fuit dies parasceves *Sev.*

200 int choer *KJL2MNO* achter doemkerke – *ontbr L1 en ook Cont. V en Pauli, maar wel: in ecclesia cathedrali in medio chori ante summum altare Sev.*

202-228 *ontbr Sev.*

207 quame – komen soude *O4*

212 den Zuren – van Suren *N*

225 die slote ende ambochte *L1* sine slote *JKN* sine slote ende ambochte *O156* syne slote ende ambochte *L2* syne slote ende ambochte *O2a* sijne slote ende ambochte *O4* *andere zinswending M*

allen zaken die daer op behoeflijc waren, ende dat ghemene stichte in ten vreden.

LXXXIX. Van Vrederike van Blanckenheim den li. biscop.

- Ende alsoe die biscop Florens begraven was, des achtien den daghes daern quamen binnen Utrecht die hertoghe Aelbert van Hollant ende die hertoghe Willam van Ghelre ende baden den capittelaers van Utrecht, dat si enen bisscop kiesen wouden. Mer die twee hertoghen hadden elc enen zonderlinghe wille, dat niet wel en voeghede. Want die hertoghe Willam van Ghelre hadde te wive des hertoghen Aelberts dochter van Hollant. Die hertoghe Aelbert begheerde, dat si kyesen wouden heren Rodgier van Bronchorst, den keppelaer van Coelen. Die hertoghe Willam van Ghelre begheerde, dat si kyesen wouden heren Frederic van Blanckenhem, den biscop van Straesborch. Die capittelaers van Utrecht, die hier zere in begaen waren, baden desen princen voerscreven, dat si eendrachtelike bidden wouden voer enen man, so wouden si gaerne hoer beider wille doen.

227 daer op – daertoe *N*

LXXXIX

opschr Van den hertoghe van Hollant ende van den hertoghe van Ghelre, hoe elc enen bisscop kiesen woude. *N*

Van Vrederic *met open plek K1 opschr ontbr O1456*

- 1 die *L1 ontbr alle andere hss*
 2 aelbert *KL1015 aelbrecht JL2MO6 ontbr N*
 die *ontbr twee keer J*
 3 capittelaers *L1 capittel de andere hss capitularibus Cont V § 18,4*
 4 zonderlinghe – -ghen *K -gen J*
 5 voeghede – voeghe *K quod sic non decuit Pauli*
Sev. heeft deze twist weggelaten en schrijft slechts: Sepulto domino Florencio electores ad devotam instanciam illustrissimi Wilhelmi ducis Ghelrie elegerunt dominum Fredericum de Blanckenhem tunc episcopum Argentinensem, virum litteratum et ingeniosum, postulantes eum ab apostolico confirmari. Qua confirmatione accepta factus est quinquagesimus primus episcopus Traiectensis met een lofrede.
Anders: ... Supplicantes capitularibus met veel uitgebreider verhaal Pauli
 6 des hertoghen aelberts *KL101* hertoge aelbrechts *J* des hertoghen aelbrechts *L204* des hertoghe aelbrechts *N* hertogen aelberts *O5* hertoch alberts *O6*
 7 rodgier *K1L1MP* roodgier *JO14* rotgher *L2* rogier *N* roetsier *O5* rotseer *O6*
K2 eindigt hier met de fout: Die hertoge Aelbert begeerde dat sv kiesen wouden heeren frederick van blanckenhem / de rest ontbreekt door verlies van het laatste blad. K3, afschrift van K2, gaat voort: heeren frederick van blanckenhem, den biscop van Straesborch. Dat capittel van utrecht en dan is regel 10 weer in orde.
 8 keppelaer *wordt Cont. V § 18,7 vertaald met: capellarius; rogerum de bronchorst thesaurarium Coloniensem Pauli*
 10 capittelaers *L1 capittel de andere hss, maar deze hebben wel het werkwoord waren, behalve was O456 capitulares Cont. V*
 12 hoer beider wille – hoerre beyder bede ende wille *L2*

Ende doe dese hertoghen voerscreven des niet overdraghen en conden, viel ene twidracht in den capittel, sodat die meerdeel des capittels, dier was omtrent lv, koren den biscop Frederic van Straesborch. Ende dat minre deel

15 des capittels, dier was omtrent xxvii, koren heren Rodgier van Bronchorst, den keppelaer van Coelen. Ende elc van desen ghekoren zenden hoer boden te Romen an den paeus Bonifacius.

In desen tiden, als in den jaer ons Heren m ccc xciii, worden begonnen te

20 tymmeren een sartroyse cloester ende een nonnencloester bi Aemsterdam, ende een reghelier cloester in Westvrieslant bi Hoorne.

Binnen deser tijt dat dese elexie van desen capittel den paeus Bonifacius ghesent wert, viel grote onruste in Hollant. Want Koene Kuser claghede den hertoghe Aelbert, hoe dat Willam de Kuser zijn sone vermoert ware

25 bi nachte binnen zinen hove ende in zinen dienste. Daer hi in beclaghede also raetghevers Philips den borchgrave van Leyden, Dyderike here van

14 des capittels – der capittelaers O4

dat meerdeel – die meeste deel L2

15 dat minre deel – die mynste deel L2

16 rodgier KLMNO4 roedgier JO1 rotseer O56

18 te Romen – tot Romen J tot Rome N

19-21 *Ontbreken zowel bij Sev. als Cont V, maar wel ChronT (uitgebreider) en Pauli: Demum Fredericus de Blanckenhem per maiores voces electus per Bonifacium papam in (sic) eiusdem episcopatus Traiectensis confirmationem obtinuit. Eodem anno scilicet 1393 fundabatur claustrum Chartusiensium et monialium in Amsterdam et claustrum regularium in Frisia apud Hoern. Hij voegt dan toe: Eodem anno electione predicta celebrata (!) est et ad dominum apostolicum pro confirmatione missa (zeer slecht latijn)*

22 *Deze zin is nauwkeuriger dan de latijnse, omdat daar reg. 18 onmiddellijk voorafgaat. Pauli en Sev. hebben een vrijwel gelijke zin: Interea dum (aldus Pauli, cum Sev.) hec agerentur apud Traiectum, ecce magna discordia in Hollandia suborta est. De lezing van Cont. V § 19 is verwant, maar niet dezelfde. De volgende zin is geheel verschillend: Nam Conrardus Kuser duci Alberto continuam fecit querimoniam de occisione Wilhelmi Kuser filii eius Sev. Nam venit Conrardus Kuser cum amicis suis petens iustitiam et equerectum iudicium a domino Alberto fieri, quod filius suus Wilhelmus Kuser miserabiliter in palatio suo et in servitio suo cum domicella Aleyda de Poelgheest nocturno tempore occisus fuit. Pauli. Bijna geheel met de Nederlandse tekst komt overeen Cont. V § 19,2: Nam Conradus Cuzer comiti Hollandie conquestus fuit, quomodo filius eius Wilhelmus Cuzer nocturnis temporibus in eius curia in eiusque servicio latrocinatus esset. Het enige verschil is de titel comes, waar de Nederlandse tekst hertog zegt. Het vermelden van Aleid van Poelgeest is ongetwijfeld latere toevoeging, dus Pauli heeft niet de oudste lezing. Het miserabiliter is misschien ontleend aan lamentabiliter van Cont. IV.*

23 *De discrepantie Koene Kuser (kuyser J) en Willam de (andere hss die) Kuser komt in alle hss voor. In de latijnse teksten alleen Kuser, resp. Cuzer.*

25 *bi nachte in alle hss, behalve L1, achter dienste. Wij zijn daarom geneigd, de Cont. V te beschouwen als een vertaling uit het Nederlands, en wel naar een hs met de lezingen van L1.*

26 *raetgevers – conspiratores Cont. V, consiliatores seu cooperatores Sev. factores et consiliatores atque complices Pauli*

Asperen ende zinen sone, die twee jongher broeders van der Lecke, den borchgrave Henric van Montfoerde, heren Janne van Heemsteden ende anders vele der meester van der Hoex partye in Hollant ende in Zelant, omtrent liii bi ghetale. Die de hertoghe alle verwan vellich van live ende van goede, want si ter antworde niet comen en mochten noch en dorsten zonder gheleide. Grave Willam van Oestervant, des hertoghe Aelberts sone, hadde dese partye lief ende nam hem des an, ende want hi hem niet helpen en mochte, so reed hi van den vader in toernen moede. Ende die bi den hertoghe bleven, zeiden luttel dogheden daer tuschen den vader ende den zone. Waerom die hertoghe gheboet viervoude herevaert in Hollant, in Zelant ende in Vrieslant ende voer de Merwede op tot Gorichem. Daer hi quam des anderen daghes na sinte Peter ende sinte Pouwels dach (in den jaer voerscreven), toech over tot Woudrichem ende voert voer dat huys tot Outena, dat dese zelve hertoghe in voertiden den heer van Hoorn mit rechte ghenomen hadde, als hi zeide, ende den grave Willam zinen soen ghegeven. Ende want men hem dat huys niet opgeven en woude, sloech hi daer voer zine tenten ende scoet daeran mit steenbussen, daer hijt zere mede quetsede. Ende hierom quam die biscop Jan van Ludic, des hertoghen Aelberts soen mit sinen rade, daer quam de raet van Henegouwen ende der steden raet van Hollant, dien tot deser onruste harde lede was. Ende dedingden, dat men den hertoghe dat huys opgaf, ende die daerop waren, ghinghen of behouden hoers lijfs. Ende men gheleyde se tot des Hertoghenbosche, daer grave Willam van Oestervant was op die tijt. Dit gheschiede op sinte Margrieten dach in den jaer ons Heren m ccc xciii voerscreven.

-
- 27 die twee jongher broeders van der Lecke – duos iuniores fratres de Lecca *Cont. V § 19,6 en Pauli* duos domicellos fratres de Lacka *Sev.*
den borchgrave Henric van Montfoerde *L1* Henric den borchgrave van Montfoerde *KJL2MNO* Henricum borchgravium de Montfoerde *Cont. V § 19,6 Sev., Pauli.*
- 30 omtrent liii bi ghetale – drie ende vijftien *L2* in certo numero usque ad quinquaginta *Sev. geen getal Cont. V en Pauli*
verwan vellich van live ende van goede – corpore et bonis diiudicabantur *Cont. V § 19,9* convicit demeruisse vitas cum omnibus bonis *Sev.* diiudicabantur tanquam reos devicit privandos corporibus et temporalibus bonis *Pauli*
- 38 dach *ontbr K*
in den jaer voerscreven *JKMNO* in den jaer ons Heren voers. *L2 ontbr L1*
- 42 dat huys niet opgeven *laatste woorden van O5; het volgende blad is verloren.*
- 46 ende der steden raet van Hollant *L1* die raed van den steden van Hollant *KJL2MNO*
- 49 was op die tijt *L1* was *JKL2MNO* (tunc temporis *Cont. V § 19,25*)
Oestervant – Hollant *O1*
- 50 *Het jaartal 1393 alleen L1 en* anno prenotato scil. m ccc nonagesimo tercio ipso die sancte margarete virginis *Sev.*